

та, ређе пса, вука, коња и многих др. сисара; нарасте до величине детине главе; испуњена течношћу (циста), садржи многобројне глеаче пантљичаре, а поред њих и већи број мањих мехура, у којима се такође јавља већи број глава; свака глава способна да се развије у н. пантљичару. Е. се јавља и код човека, проузрокујући тешка обољења (ехинококоза); човек се зарази намирницама загађеним јајима пантљичара, која пси у измету избадују; из прена човека јаја се преносе у крвоток, одатле се разносе по целом телу, најчешће се развијају у јетри, плућима, ређе у бубрегу, мозгу и др. органима, гдекад постоје у организму више циста, које се могу затпожити; лечење операцијом.

ЕХИНУС (грч.-лат.), архт. елемент омиљен у класичној грч. архт., изражен у облику стилизованог листа повјеног надоле чим симболизује ношење терета; гл. примена на капители дорског стуба.

ЕХНАТОН, надмак ег. фараона Аменхотеп IV.

ЕХО 1) у грч. митол. нимфа претворена у стену стога што је наљутила Херу; осуђена да понавља последње речи оних који јој се обраћају питањима. 2) → одјек. Ехолалија, у неким душевним обољењима болесник бесмислено понавља сваку реч коју чује.

ЕХТЕРНАХ, варош (3 000 ст.) у Луксембургу; Бенедиктински ман. (осн. 698. г.) у којем се 3. дана Духова изводи спец. литија са скоковима.

ЕХУД, 1 од јевр. судија који ослободио Јевреје од Моабата.

Е. С. (лат., скр. exempli causa), например. **ЕЦТАЛ**, долина реке Ец, д. притоке Ина, у сев. Тиролу, Еиталски Алпи, план. масив који се стрмо уздиже између масива Решеншајдека и превоја Бревера; највиши врх Вилдшпиц (3 774 м).

ЕЧ → Адиба.

ЕЧГАРАЈ Хозе (Echegaray, 1832.-1916.), шп. научник, политичар и драмски писац; написао преко 60 комада, највише под утицајем Диме-Сина и Ибзена; у крви смрти, Јудило или светост, Велики подвођач; 1904. добио Нобелову награду.

ЕЧЕГЕ, у етиопској црк. старешина свих монаха, био царев исповедник, пратио цара на путовањима; угледна и утицајна личност у Етиопији.

ЕДВОРТ Марија (Edgeworth, 1767.-1849.), енгл. романисткиња; већином описивала живот Ираца и деце; најбољи романи: Замак Рекреит, Ирски велопоседник у Лопдоу и Ормонд.

ЕШАЈОТА → лук козјак.

ЕШАРПА (фрц.) 1) појас или трака која се носи пребачена преко груди, 2) у вој.: појас од сребрне тканине, широк 47 мм, проткан са 3 реда тробјоке по 9 мм; има на крају сребрну плочу са златним грбом наше краљевине; носе је официри за време дежурства, уз свечану одећу за строј и ван строја; забрањено да се носи ван службе.

ЕШАФО (фрц.) 1) дашчана платформа за извршење смртне казне, губилиште. 2) сценско повишење средњев. мистерија за истичање важних личности или сцена.

ЕШЕВЕРИЈА (Echeveria или Cotyledon, фам. Crassulaceae), вишегод., сукулентна биљка, с листовима розетом, стан. сушних предела, пореклом из Ср. и Ј. Амер., украсне биљке; више култ. врста.

ЕШЕНБАХ Волфрам (Eschenbach, 1170.-1219.), витез и највећи нем. средњев. епски песник; нешто тврда стиха; гл. дела: Шарсифал, Титурел.

ЕШИКИЈЕ (фрц.), феудални суд нормандских војвода; кад је 1499. створен у Руану стални суд за Нормандију, наместо повременог, он је задржао исти назив, док су остали фрц. судови називани парламентима; у Енгл. је исти назив служио за центр. фин. управу и рачунски суд.

ЕШКЕНАЗИ → Јевреји.

ЕШКИЋЕВИЋ Васа (* 1873.), сликар, ђак И. Рјепина; највише радио сцене из ослободилачких ратова.

ЕШЛУК → лук козјак.

ЕШПРЕЛА → Серо де Ешпрела.

ЕШТАФЕТА, штафета (фрц.) 1) јахач-гласник, ратни курир. 2) трчање с додавањем палице, зубље, повеље, обично 4 трчаца; при свечаностима трчање на далеке пруге (соколска е. од Сарајева на Олимпијад 1935.; од Олимпије у Грч. до Берлина за Олимпијаду 1936.).

Ж

Ж, ж 1) 8. слово кирилице; у црксл. живете; ж (»же«), 30. слово латинице. 2) звучни, шуштави сугласник.

ЖАБА, план. (953 м) ј.-јн. од Метковина (Прим. Бан.). **ЖАБА** 1) (Batrachia. Anura), ред водоземаца здепаста и спљоштена тела без репа, задњих ногу много већих од предњих; вел. устима и језиком спреда сраслим а позади слободним којим хватају плен; претежно сухоземна животиња, живи на влажним местима, мада многе врсте подједнако добро живе у води и на суку; извесне врсте под земљом или на дрвећу; јаја са спољашњим оплођавањем полажу у воду, по правилу обмотана слузавом, липтијастом опном; развиће тече с преображајем: ларва (пуноглавац) упочетку нема плућа ни удова, дише шкргама, има реп; извесне врсте ж. негују своје младе: већи број врста у различитим деловима света. По веровању Јсл. и неких др. народа у Евр., ж. је света животиња: символ плодности, материце и мајке: стога се не убија, а вотив вероткиња у Ср. Евр. има облик ж. 2) у поморству: дрвени или метални колут у окућу кроз који се провуче коноп за дизање или вучење терета (→ сл.).

Краставина ж. (Vitis vulpina), врста ж. адепаста тела и кратких задњих ногу, живи на влажним местима у пољу и врту; корисна пољна животиња која се храни плућима, првима, гусеницама; кожа богата жлездама с отровном течношћу; вел. број сродника.

Жабља перспектива (у фотогр.), добива се када је тачка снимања узета сувише ниско; даје деформисане слике, на којима доњи делови постају несамерно вел., горњи мали; такву п. добијају аматери, који при снимању држе апарат »на трбуху« или на ниским ногама.

ЖАБАЉ, варош (4170 ст.) и средње место у Дунавској Бан.

ЖАБИЦА 1) задњи део копита код папкара састављен од еластичног ројастог ткива. Трула ж., услед нечистоте и инфекције у жабичној бразди наступа труљење; ж. се претвара у смрдљиву масу; лечи се: чишћењем и мазањем дезинфекционим течностима (катран, раствор плавог камена). 2) → унција.

ЖАБЉАК 1) варошница (227 ст.) под Дурмитором, у обл. Језера; надм. п. 1450 м (Зетска Бан.). 2) развалне града близу ушћа Мораче у Скадајско Јез.; био гл. место Црнојевића до пада под Турке (1478.) и у доба Скељдер-бега (1514.-1528.).

ЖАБЉАК → љутић.

ЖАВЕЛОВА ВОДА, водени раствор натријум-хипохлорида (NaOCl) добијен увођењем гасовитог хлора у раствор натријум-хидроксида, или електролизом натријум-хлорида; дејствује оксидационо; употребљава се за бељење памука, памучних тканина и др. биљних ткст. влакана, као додаток код прања рубља и за дезинфекцију.

ЖАВОРЊАК (Delphinium consolida, фам. Ranunculaceae), веома распрострањена евр. једногод. биљка, унесена и у С. Амер.; лепо плаво цвеће с дугим остругом; налази се у житу поред различита; расте и на међама, сушним ливадама и проређеним шумама; садржи 2 алкалоида још поближе неиспитана. Раније се у мед. употребљавао за чишћење прева и појачање дијурезе, ређе за истеривање глиста и умјрење кашља, а споља против шуге; данас се не препишује.

ЖАГУБИЦА, варошица (преко 3000 ст.) и средко место у Хомољу (Моравска Бан.); околнина сточарска. **ЖАК** де Витри (око 1178.-1240.), фрц. прелат и проповедник; проповедао крст. рат против → албижана и учествовао у 5. крст. рату против Турака.

ЖАКАР Јозеф Марија (Jacques, 1752.-1834.), фрц. механичар; пронашао мех. разбој.

ЖАК-ДАЛКРОВ Емил (Jacques-Dalcroze, * 1865.), музичар, осн. и вођ завода за муз. и ритам у Хелсрау (Нем.), 1914. осн. сличну шк. у Гану; први осн. ритмичке гимнастике; све вежбе с муз., у прпр.: мелодија изазива покрет; компоновао: 3 опере, 2 концерта за виолину, камерна и др. дела.

ЖАКЕРИЈА, селачка буна у Фрц. 1358., за време ропства фрц. краља Јана Доброг; злостављани од племића и ратника, селаци под вођством Мелoa попалили племићке замкове и ноубијали њихове стан. у Ил-де-Франсу и околнини. По томе и данас ж. свака побуна нар. маса са много дивљаштва и крви. **ЖАКЕТ** (фрц.) 1) мушки црни капут до близу локтоса за свезањем прилике. 2) део женске одеће; капутин.

Ј'АССУСЕ (фрц.: оптужујем), чувени чланак Емила Золе, у којем је напао фрц. полит. установе и судство, и допринео обнови Драјфусовог процеса; због њега је 3. морао бекати у Енгл.

ЖАКМОН Виктор (1801.-1832.), фрц. истраживач и природњак; пенитао енгл. Индију и Тибет.

ЖАЛБА, правни лек деволутивног карактера у срп. грађ. суд. поступку и у општем поступку против решења нижег суда вишем суду стога што је у жалбеном решењу поврхен зак., стечено право или интерес жалбоца; у јсл. парн. поступку рекурс; изјављује се на решење окр. суда и о њој решава апелат. суд; она се уједно и правда и изјављује, а не као привиз и ревизија који се засебно изјављују и засебно правдају; рок за изјаву 8 дана; против решења апелат. суда нема даљег правног лека.

ЖАЛЕЦ, варошица (800 ст.) у долини Савиње, з. од Цеља (Дравска Бан.); трг. хмеља; у близини рудник угља (код Забуковине).

ЖАЛО, ниска песковита морска или јез. обала.

ЖАЛОСТ, непријатно душевно стање које у човекој души изазива губитак неке драгоцености или драге особе; када траје непрекидно и не може да пређе, онда је знак душевне болести и прелази у душевну меланхолију; код здравих особа траје дужи или краће, што зависи од љубави ожалошћеног према изгубљеној особи одн. предмету, али је она код њих ипак пролазна.

ЖАЛУ Едмон (Jaloux, * 1878.), фрц. писац псих. романа; гл. дело: *Остало је ћутање*.

ЖАЛУЗИЈА (по фрц.: jalouzie = љубомора), прозорска завеса од покретних дрвених летвица кроз коју се може гледати, а не бити примећен.

ЖАЛФИЈА (Salvia, фами. Labiatae), једно- и вишесгод. зеласте биљке или шибље, ароматичне, с уснатим цветовима и наспрамним лишћем; плод подељен у 4 орашнице; око 500 врста, нарочито у тропима и суптропима, многе у сред. обл. Ж., кадуља, калавер (S. officinalis), длакава, расте на сухом кречњачком станишту у сред. обл.; садржи етерско уље и нешто танинске киселине; раице се много чешће преписивала као лек, данас се даје у виду чаја за испирање гуше код ангине и против ноћног знојења код токс., парализе, епилепсије; гони на мокрење, дејствује повољно на добивање менструације, добра за стомак и ране; зауставља крв, појачава полну снагу.

ЖАМ Франсис (Jammes, * 1868.), фрц. песник неосимволист; у песмама и романима опевао прир. и свакодневни живот; одбацује традиционалну метрику и освежио језик нар. изразима.

ЖАН (Jean) 1) Ж. I Посмрче, фрц. краљ (1316.), син Луја X, живео само 5 дана. 2) Ж II Добри, фрц. краљ (1350.-1364.), син Филипа VI, потучен и заробљен од Енглеза у стогод. рату код Поатјеа 1356.; потписао с Енгл. бретњски мир. 3) Неустрашиви, бургундски војвода (1404.-1419.), енгл. присталица у стогод. рату; после битке код Азинкура заваљао Паризом; убијен кад је покушао да напусти Енглезе и да се приближи фрц. краљу Шарлу VII.

ЖАНА 1) Ж. I, напуљска краљица (1343.-1382.), убијена по наредби свога рођака Карла Драчког. 2) Ж. II, напуљска краљица (1414.-1435.), водила ратове с арагонским краљем Алфонсом.

ЖАНА Д'АРК, Јованка Орлеанка (Jeanne d'Arc, 1412.-1431.), фрц. јунакиња и светица,

рођена у селачкој кући у Домремију; подложна визијама, веровала да су јој архангел Михаил и св. Катарина наредили да спасе Фрц., коју су пустошили Енглези, и ступила у фрц. вој.; као заповедник малог одреда нагнала 1429. Енглезе да обуставе опсаду Орлеана, потукла их код Поатјеа и одвела Шарла VII у Ремс, где је крунисала краља; код Кампијена пала у руке Бургундима, који је продали Енглезима, а ови је осудили и спалили у Руану; ркт. црк. прогласила је за светицу.

ЖАНДАР (фрц.) 1) у картама за играње → пуб. 2) код нас веома распрострањена игра са 52 карте коју играју 2 особе.

ЖАНДАРМ (фрц.), редов и подофицир у жандармерији. *Жандармерија*, помоћни род вој. и спец. трупа за одржавање јавног реда и мира, чување безбедности и обезбеду извршења зак.; сарађује на чувању држ. граница; у саставу има жандарме и жанд. офицере; из вој. јој се додељују офицери, а по потреби и редови сталног кадра; постоји по 1 пуц у свакој бан, и при Управи града Београда; у погледу вој. послова је под Мст. вој. и морн., а у пословима опште управе под Мст. ун. послова, одн. органа опште управе.

ЖАНЕКЕН Клеман (Jannequin), фрц. композитор из 16. в., ученик Жоскена де Пре; програмски и дескриптивни композитор, који у хорским делима имитира грмљавину топова, звику сабаља и др.

ЖАНЕРЕ (Janneret) Шарл Едуар → Ле Корбизје.

ЖАН ПАУЛ (Jean Paul, псеудоним нем. писца Паула Фридриха Рихтера, 1763.-1825.), духовит хуморист, веома многостран; језик снажан, али реченице тешке, претрпане; написао романе *Титан*, *Младе луде* годице и др.

ЖАНР (фрц.), род врста. Ж.-сликарство, узима предмете из свакидањег живота и претставља их на реалистички начин; најчешће забавне сцене из живота малих људи. Има га већ у ег., јелинистичкој и рим. ум.; Грци, у класичној епохи, нису за њ марили, а кришћ. ср. век га не познаје; оживело у доба ренесансе, у фламанској граф. ум. (Ј. ван Ајк, П. Брухел), касније и у Ит. (Караваџо, Фети) и Шп. (Мурило); највиши степен постигло код хол. «малих мајстора» 17. в. (Степ. Терборх, П. де Хох); с превађивањем граф. елеманта у евр. културу 19. в. веома се развило као типична мајстор. ум.; у јсл. сликарству гл. претставници: Никола Машин, Урош Предић и Паја Јовановић.

ЖАНСОНЕ Арман (Gensonné, 1758.-1793.), фрц. револуционар, жиродинац и претседник конвента 1793.; гијотиниран исте год.

ЖАНТИЛ Емил (Gentil, 1866.-1914.), фрц. истраживач и колонијални администратор; истакао се у фрц. ср. Афр. и Конгу.

ЖАР КОД ЖИВОТИЊА, појава полног прохтева код животиња ж. пола, које нису у свако доба расположене за полно општење, већ се то код њих јавља само у времену када се врши овулација, тј. када се у јајници врши зрење ж. јаја; настаје код неоплођених животиња обично у истом размаку времена и траје одређено време, када се за животињу каже да се «тражи» или да «тражи»; бремените животиње обично не показују ж.; када је животиња у ж., она показује извесне знаке: полни орган је црвен и мало отекао, на исти тече слуз и у извесним случајевима одаје карактеристичан мирис; животиња је живља и нервозна, тражи мужјака; код разних врста животиња показују се и други спец. знаци; ж. траје код разних животиња различито дуго: код кобиле око 10 дана, код краве, овце, козе и крмаче 2 дана, код кује око 10-12 дана; после порођаја ж. код кобиле јавља се после 8 до 10 дана, код краве 15 до 20 дана, код овце после 4 дана, код крмаче после 2 мес. и код кује после 4 мес.; код неоплођене кобиле ж. се појављује у размаку од 3 или више мес., до 4 пута год., код краве сваке три

недеље, код овце и крмаче сваких 18 дана; код извесних јединки у свему овоме може бити изузетак.

ЖАРА 1 → урна. 2) → коприва.
ЖАРГОН (фрц.), разном мешавином искварен језик, посебан говор појединих друштва, слојева, нпр. морнареки, спортеки ж.; → Јндии.

ЖАРДИНИЈЕРА (фрц.) 1) суд за цвеће као собни украсни намештај. 2) разним поврћем обложено јело.

ЖАРКИ ПОЈАС, најтоплији појас на Земљи, између е. и ј. повратника (између 23°27' с. и ј. г. ш.); услед стрмог падања сунчаних зракова загревање Земље је јаче од хлађења; у тмпт. погледу год. доба нису изразита; појас се дели на екваторски и тропски тип: 1. карактеришу постојане тмпт. у току целе год., а 2. има извесна колебања и неправилности.

ЖАРЊАЧЕ (Spidiata), вел. група → дупљара у којем се телесном зиду налазе нарочите «жарне чауре», жлезд. хелије с отровним соком; обухватају све дупљаре изузев реброноша.

ЖБИР (ит.) пандур; ухода, шпијун.
ЖВАКАЊЕ, покрети доње вилице (наниже-навише, напред-назад, лево-десно) која имају за циљ да иситне чврсту храну и омогуће њено гутање; у акту ж., као гл. органи, учествују вилице са зубима (односно мишићи који покриву д. вилицу), а као споредни органи језик, образи и уснице; ж. вољни или рефлексни акт, тј. може да буде изазвано и присуством хране у устима код животиња којима је мозак извршен.

ЖВАЛЕ (angulus infectiosus), заразно обољење углава уста, најчешће код деце, у виду првенила и с влажним и слабиим гвојем, проузроковано I вретом стрептокока; лечење: Ласарова паста.

ЖВЕГЛИЦА, вар. свирала из Вистричког и Стубичког Лаза, за коју се употребљава дрво од леске, јавора, тополе и др.; прави се од 1 комада, а може бити са 1, 2, 3, или 4 цеви; на горњој страни су рупе за прстомет.

ЖГАНЕЦ Винко д-р (* 1890.), композитор-фолклорист; његова обрада Хрв. пучких појевана из Мехумурија изазвала јачи интерес за нар. муз.; песме постале популарне, јер је Ж. хармониска обрада интересантна и нова.

ЖДАЈА, острво (78 км²) између ст. и н. корита Драве. и од Копривнице (Савска Бан.).

ЖДЕРАВАЦ (Gulo gulo), звер сев. области, сродан куни; храни се претежно глодарима, али срчано напада и др. сисаре; даје крзно.

ЖДРАЛОВИ (Gruidae), породица птица високих ногу; легу се у тешко приступачним барам; за време сеобе лете у јатима троугаона облика (→ сл.).

ЖДРАЉЕВИНА (Galega officinalis, фам. Papilionaceae), вишегод. зељаста биљка, с непарним перастим лишћем, лентирастим цветovima плавичасте боје скупљеним у грозде на дугачким петељкама; плод: махуна; стап. обода влажних шума, јаруга и ливада; распрострањена у Евр. и з. Аз., садржи 1 горку материју и танин; раније се у мед. употребљавала за знојење и дијурезу; данас се не препишује.

ЖДРЕБАНИК, мац. код Данијеловог Града (Зетска Бан.); по предању, осн. га краљ Милутин; данашње грађевине подигнуте почетком 19. в.; у ман. мошти св. Арсенија.

ЖДРЕБЕЊАК (adenitis equorum), болест коња проузрокована бактеријом Streptococcus equi; најчешће болују ждребад (отуд назив); веома препознатљива, када се појави у штати од ње оболе сви коњи; изазива почетку канал, грозница, губитак апетита, затим обојаности носни излив и оток подвизачних жлезда, које дојинје оментују, провале и гвоје; могу се дојавити гнојни отаци и на др. местима тела; ако је оток подвизачне жлезде вел., може наметнути угинуће. Компликације: запаљење плућа, бубрега итд.; тада % угинућа много већа, док у лаким случајевима оздрављење наступа за десетак дана. Лечење: добри хиг. услови, чување од пажеба, лика и точна нехрана; локално лечење отечене жлезде, утицајте, када оток оментује пробади да гној исцуди. Болест има сличности у знацима са сарангијом, те треба бити обаврн.

ЖДРЕЊЕЊЕ, порађање кобиле, обично у 11. мес. по нарењу; најраније 307., најдоцније 394. дана.

Ждробност, суждробност, стање кобиле или материце после нарења, од зачетка младица до ждробљења; траје око 11 мес. (336 дана).

ЖДРЕЛО 1) пунчаљ орган (pharynx) у виду широког канала, иза дунџе носа и уста; кроз њега пролазе

ваздух при дисању и храна при јелу; на његовој предњој страни почет одозго налазе се: 2 задња отвора носа, мека непца с ресом, задњи отвор уста с делом језика и грклан с епиглотисом; задња страна наслоњена на кичмени стуб, на њој према отворима носа лежи ждрелни крајник («трећи» кр.); у г. делу бочних страна налазе се отвори Ештахијевих цеви; доњи крај ж. наставља се у једнак. Ж. се дели на 3 дела: носни део, према носним отворима; устни, према устима и језику (овај се део види када се уста јако отворе); грклански део, према гркљану и епиглотису. Унутрашњост ж. обложена слузокожом, богата лимфоидним ткивом; спољни зидови саграђени од плоскитних мишића и опни. 2) рупа, као око, на бродском прамцу за пропуштање сидреног ланца. 3) улаз у клисуру.

ЖДРЕЛО, град на р. Млави, у рушевинама; у близини села Ж. црква св. Тројице, која раније би ја посвећена св. Петру и са које је пренесена у ман. Витовницу плоча с јерменским и срп.-сл. натписом из 1218.; првобитну црк. разорили Татари у 13. в.

ЖЕ (фрц.: jeu), игра, нарочито хазарда.

ЖЕВУСКИ Хенрик (1791.-1866.), пол. романописац, нарочито познат по делу Успомене пана Северина Сољнице, у којем јавно описује живот пол. племена 17. в.; роман Новембар сматра се за најбољи ист. роман до Сјенкјевича.

ЖЕГЛИГОВО, обл. око града Куманова, углавном у границама Жеглиговског среза (Вардарска Бан.); захвата ј. део кумановско-прешевске удолине.

ЖЕГОВАЦ, план. (1076 м) ј. од Јањева (Вардарска Бан.).

ЖЕДЕН, кречњачка, гола и сува план. (1260 м), з. од Скопља, с јаким врелом Рашче, чија се вода спроводи у скопски водовод.

ЖЕДЊАК (Sedum acre, фам. Crassulaceae), симетрична бусенаста биљка, месната дугуљаста ваљкаста листа, жута цвета; расте на каменим и песковитим местима.

ЖЕЋ, потреба за пићем, појављује се кад организам губи више течности него што прима; јавља се почетку у устима и у ждрелу, затим постаје општи осећај без одређене локализације и који ишчељава тек кад се течност унесе у организам. Као и код глади, разликујемо: превентивну ж., која се утољава пићењем течности, и праву ж., која ишчељава тек кад полијена течност уђе у ткива и надокнади изгубљену течност.

ЖЕЛАТИН (фрц.), производ добијен дужим кувањем пречишћених кожа или костију; долази у трг. у виду танких листова; употребљава се за желеа, бистрење вина и пива (за прна вина 8-15 г, за бела 5-8 г на 100 л), фотогр. плоче и филмове; у мед. примењује се као лек код крварења; убризгава се под кожу; сме се употребити само поуздано стерилизовани раствор.

ЖЕЛВА → Силба.

ЖЕЛЕ (фрц.) 1) сок од кувана меса разбистрен и спиктијан; у њега се могу стављати шунка, месо, јаја, мозак, гушчја цигерина. 2) војни сок куван са шећером који се спиктија хлађењем (сулц).

ЖЕЛЕЗНА КАПЛА, варошица (1200 ст.) у делу Слов. под Аустр.; летовалиште, ваздушна бања и 1 од полазних тачака за пењање на Караванке.

ЖЕЛЕЗНИК, план. предео са 49 села у Ј. Србији, око г. тока Црне Реке, прозван по граду Железници (пре досељења Сл. Сидерокастрон); Турци га звали Демир Хисар. У селу Смилеву досељени Срби Мишци, у осталим Врсајци.

ЖЕЛЕЗНИЦА, изворишни крак р. Босне, који постаје од више речица с Јахорине, Трескавице и Игмана.

ЖЕЛЕЗНИЦА, нарочита врста путева и транспорта велином намењених јавном саобраћају; превозна средства која се крећу по гвозденим шинама; у прив. праву сматрају се за непокретну ствар, која одухваћа целокупно жел. земљиште неког држ. или прив. жел. предузећа и сав материјал за грабење или одржавање ж. донет на жел. земљиште као и материјал за њихову експлоатацију; као превозна средства ж. велином сложене из јединих кола за вучу (локомотива → локомотива), која могу имати парни погон (парна машина, парна турбина), сл. погон и сл. и више кола (вагона) за превоз путника, сточе и материјала; ж. се могу експлоативати по начину покретања локомотиве по шинама на: обичне или атхезионе, брдске, зупчане, ланчане итд.; по ширини → колосека на: широке, нормалне и узане; по намени: на путничке, брзе, експресне, теретне, сточне, локалне, међунар., трансконтиненталне итд.; по припадности: на држ. и приватне; ж. се развила из путева са шинама чија употреба почела прво у Нем. (18. в.), па затим у Енгл. (17. в.); вагоне, којима у то време преношена руда, вукли воњни или људи; 1. употребљиву прву локомотиву

конструисао Енглеz Џорџ Стјевенсон; она пуштена у саобр. на руд. прузи Стоктон-Дарлингтон код Нукасла (1825.); 4 год. касније Стјевенсон израдио н. локомотиву »Ракету« за планирану пругу Манчестер-Ливерпул, која с теретом прелазила 22, а без терета 45 км на сат; она је послужила као прототип давањих локомотиве; после тога отпочело грађење жел. пруга у Евр. (прво у Аустр.: Линц-Буђејовице, затим у Белг. и Нем.), у почетку доста споро (око половине 19. в. у целој Евр. само 25 000 км), а у 2. половини убрзано, захваљујући подизању → виадуката и пробијању → тунела; у то време подигнуте многе међунар. и трансконтиненталне пруге (пацифичке у С. Амер., трансандиска у Ј. Амер., транскасписка и трансбирека у Аз.); почетком 20. в. на свету већ било више од 1 мил. км жел. пруга; до краја 1931. тај број се попео на 1 300 000 км; од тога скоро половина отпадала на С. и Ј. Амер. (608 150 км), а остатак на Евр. (421 700 км), Аз. (94 000) и Аустрал. (35 510 км); од евр. држава највише их имале Фрц. (63 650 км), Нем. (58 586 км), Енгл. (34 526 км) итд.; у данашњој Југосл. прво подигнута пруга Ореовица-Базажи (пуштена у саобр. 1854.), затим пруга Загреб-Карловац (1865.); у предатној Кнежевни Србији 1. покушај за подизање жел. пруге учињен за владе кн. Александра Карађорђевића (1851.), али за рачун Тур., због чега кнез забрањено њено тразирање; под кн. Миланом Обреновићем Срби сами помишљали на подизање ж. и донели Зак. о грађењу ж. (1875.), али све припреме прекинули ратови с Турцима; тек после берлинског конгреса, на којем Србија узела на себе обавезу да подигне пругу од Београда до Ристовца и од Ниша до Буг. границе, приступљено новој раду, тако да је 1. пруга пуштена у саобр. 1884.; до свет. рата на данашњој територији Краљевине Југосл. укупно изграђено 8955 км; после рата тај број повећан (на дан 1./12. 1935.) на 10 207 км; од тога било 9346 км држ. и 861 км прив. Електрична ж., остварена најпре (1895.) у Амер. на краткој жел. линији испод вароши Балтимора; до 1914. било електрификовано у целом свету свега 2 жел. пруге преко 100 км дужине (линија од 106 км у Валтелину, у С. Ит., 1902., и линија од 140 км у САД, код Њујорка, 1907.); после свет. рата електрификација ж. настављена у знатно већој размери; данас вису ретке државе које имају по неколико хиљада км електрификованих жел. пруга; ел. вуча, поред већег броја тхн. преимћетава, дозвољава често знатну уштеду у угљу, допушта бржи транспорт и пружа пријатније путовање; њене гл. невође везане за велик. капитал који изискују њене инсталације и за несамосталност рада ел. локомотиве с обзиром да квар у ел. централи или на неком др. месту ел. линије (који може бити лако проузрокован од стране непријатеља за време рата) повлачи за собом потпуну обуставу саобр. на целој жел. прузи, **Жична ж.**, уместо по шинама иде по јаким челичним ужету, разанетом поврх гвоздених или дрвених стубова (»шпичне«); о уже се везају вагонети којима се превлачи роба; сваки вагонет виси о 2 покретна точка, а сви међузобно повезани тањим челичним ужетом без краја, које непрестано кружи покретано мотором и вуче вагонете; вагонети се при том котрљају по разанетом и непочином челичном ужету. **Зупчаста ж.**, креће се одупирањем локомотиве о зупчасту плочу учвршћену на правовима између шина; на тај начин се савлађују успони на којим обичне (атхезионе) локомотиве не би могле да саобраћају. **Подземна ж.**, креће се кроз нарочите тунеле, постављене испод земљине површине и испод речних корита; употребљава се нарочито испод густих насеља и служи за брз путнички саобр. на релативно кратким растојањима у вел. варошима (Њујорк, Филадельфија, Лондон, Берлин, Париз, Пешта итд.); путничке вагоне покрећу искључиво ел. локомотиве, које могу, делимично, да служе једновремено за превоз путника; п. ж. се често комбинују с обичном ел. ж. на колосеку који је састављен нарочитим мостовима преко улица, а често и дуж улица да се не би спречавало колекти саобр. **Пољска ж.**, врста преносног типа ж. са колосеком 0,40 и 0,60 м; колосек од 0,60 продужење нормалне ж. мреже, а од 0,40 продужење мреже од 0,60 ка фронту; постављају се по потреби, а после односе на место где су потребне. **Железничка болест.** обољење животиња, нарочито говеди после дужег транспорта жел.; знаци: парализа задњег дела тела, љубање после истовара и несигуран ход, убрзано дисање; може да наступи углавном; узрок вероватно у поремећају исхране; лечење: одмор и надражавајући лекови, алкохол, лекови за оснажење срчаног рада. **Ж. Јединица**, у вој. саставни део инжењерије, обучаване за рад на жел.; у рату доућују жел. мрежу израдом п. пруга и

оправком старих; за офицере постоји шк. у Мет. саобраћаја (2 год.). **Ж. мрежа**, жел. пруге у извесној области или држави са свим непокретним објектима. **Густина ж. м.** различита у разним пределима земљине површине, јер зависи од више фактора: терена, климе, привр. стања тог краја, култ. нивоа, стан. итд.; најгушћа у Евр., па у С. Амер.; међу евр. државама најгушћа ж. м. има Белг. (36,5), Луксенбург (21,2), Швајц. (14,6), Енгл. (14,2), Нем. (12,4), Данска (12,3), Фрц. (11,6), Хол. (10,8), Мађ. (10,2), ЧСР (9,8), Аустр. (9,8), Ирска (7,0), Ит. (6,8), Литванија (5,6), Пољ. (5,2), Летонија (4,3), Рум. (4,1), Југосл. (4,0), затим Естонија, Порт., Швед., Шп., Буг., Грч., Финска, Норв., Арб. и СССР. **Ж. оклопни воз** спада у тзв. **помоћна борбена средства**; о. в. се састоји од 1-2 локомотиве и 3-5 вагона, оклопом заштићена од пушчане ватре и шрапнелеских кулица; наоружан с 2 тона 75-105 см, са 5-8 тешких митраљеза и 30-50 пушака и 1-4 железничара специјалиста. **Ж. удес, ж. несрећа**, свака штета која би била нанесена од стране жел., при ж. саобр., смрт или телесна повреда, уколико се не докаже да је несрећни случај произведен вишом силом или сопственом кривцом погнулог или повређеног. За ж. у одговара жел. као предузимач; ова одговорност не може се отклањати уговором.

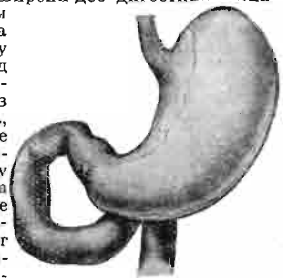
ЖЕЛЕЗО → гвожђе. **Ж.-бетон** → бетон армирани. **Железни (гвоздени) сјајник**, оксидна гвоздена руда, дрв. боје и јаке металне сјајности (→ хематит). **ЖЕЛЕНСКИ Ладислав** (1839-1921.), пољ. композитор, директор конзерваторијума у Кракову; прва му дела под утицајем Менделсона и Шумана, а има заједничког и са Брамсом; негује цикличке облике; клавирска соната, гудачки квартет, сонате за виолину, клавирски концерт, симфоније и опере.

ЖЕЛУДАЦ (gaster), проширени део дигестивног апарата у којем углавном почиње варење, облика неправилне кесе, лежи у трбушној дупљи испод дијафрагме; ср. капацитет око 1300 г; грађен из 4 слоја: а) слузокожа, има много жлезда, које луче ферменте и стомулну киселину; у мору слузокожа јако вабрна и ружичаста; за време варења растегнута и угасита; б) слој растреситог везивног ткива; в) 3 слоја јако развијених мишића; ср. мишићни слој у пределу изводног отвора посебно појачан чини (свиактер) мишић затварач; и г) трбушна марамица, површ. слој. **Болести**: →птоза ж. (спуштеност), дилатација (прошћеност), диспепсија (отежано варење), гастритис (запаљење), чир, рак. **Желудачни сок**, 1 од пробавних сокова, садржи као гл. састојке: хлороводоничну киселину, ферменте пепсин и липазу (→ варење); луче га ж. жлезде. Супстанције које називају обилато **лучење ж. е.** називају се сукагоне (алкохол), а које код апетитног желуца (који лучи сок кисео, али без пепсина) поново омогућавају стварање и лучење пепсина, пепсиногене (дектријне).

ЖЕЉА, душевни процес у којем се у нашој свести показују нагонске снаге; према природи нагона из којег потичу, могу бити или сексуалне или ж. самоодржања; старија псих. схватала ж. као намере управлене на неки, по природи људској тхн. неостварљив, циљ; у том смислу се у обичном животу говори о »пустим ж.«.

ЖЕЉАБОВ Андрје (1851-1881.), рус. револуционар, вођ странке Народна воља; гл. организатор терористичких дела у Рус.; обешен због учешћа у атентату на цара Александра.

ЖЕЉИН, план. (1785 м) између р. Ибра и Расине. **ЖЕМАП** (Jemmapes), место у Белг., код којег је фрц. ген. Димурије потукао Аустријанце (5./11. 1792.). **ЖЕМИЈЕ Фирмен** (Gémier, 1869-1934.), директор поз. 1 од првих модерних редитеља и организатор међунар. поз. фестивала у Паризу. **ЖЕНА** (mulier), врста пола у човечанству (научни знак ♀), сунр. пол мушкарцу од кога се разликује: а) полним органима и дојкама; б) секундарним сексуалним карактерима: вишим гласом, недостатком длака на бради и наусници, облијан телом, деобљам слојем поткожног масног ткива; в) физ.: мањим растом, слабијом снагом; г) постоје још психичке, карактерне и др. разлике према мушкарцу; наузвизијенија праповив материнства: рабање, гајење и васпитање деце; у материнству долазе до врхунца изражаја најтепше особине ж.: љубав и пожртвова-

ње до самозаборава; та пожртвованост, урођена ж. материнством, чини да се увек осећа позваном: да теши ожалошћене, помаже беспомоћне, олакшава патње болних. До пре кратког времена упућена само на најужи породични круг, ж. се тек у 19. в. — изједначеним образовањем с мушкарцем — дала могућност да прошири свој духовни хоризонт и скине окове њаферностиности, узимајући учења у духовном стварању као мушкарац; с еманципацијом јавља се н. тип ж. јасно израженог индивидуалитета, који познаје сву збиљу научног рада, строгог истраживања истине, слободног мишљења, стварања; данашње екон. прилике присиљавају вел. број ж. да зарађују, што уз материнство и породичне дужности преоптерећује ж. на уштрб њене снаге; својим ступањем у јавни живот ж. дају општој култури свој специфично ж. прилог, чiji значај баш у оном различитом од мушкараца: више непосредног и животног, хармоничног и смиреног. У праву некада биле пословно ограничено способне; та неспособност пола у прв. праву потпуно ишчезла (у Србији последња неједнакост укинута 1921.; изузетак неспособност да ж. буде задругар у пород. задруги); али ж. у браку има горњи положај; дугује мужу послушност и има ограничену пословну способност (не може закључивати пуноважне правне послове у своје име без одобрења мужа, али може и без тог одобрења задужити свог мужа на бављајући кућне потребе); чим брак престане, ж. добија редовну пословну способност, ако је пунолетна; за време трајања брака ж. добива од свог мужа држављанство, уколико не задржи своје, домицил и пород. име; поред својих редовних супружничких дужности (→ брак) ж. има дужност да следеће свог мужа у место његовог становања, али и право на издржавање које јој припада према мужевљевим могућностима (у природи док живи с мужем, у новцу ако су одвојени); ако би се супрузи развели, ж. и после развода припада право на издржавање ако је брак разведен без њене кривиче и ако јој бракоразводни (крк. суд) то право у начелу досуди; грађ. суд досуђује само величину; у случају мужевљеве смрти њој остаје, ако је брак био у снази у тренутку смрти, право на издржавање из заоставштине; за време трајања брака ж. пред трећима и властима заступа муж, али у крив. праву ж. непосредно општи с властима. Према својој брачној деци ж. има исте дужности као и муж, али не и пста права; нема над децом родитељске власт ни за време док је отац врши, ни по смрти његовој; може само бити старатељ својој деци; свој имовинско-правни положај ж. може према мужу уредити брачним уговором; ако не уреди, сва донета добра остају њена својина, на којима муж врши адм. у њено име и док му она то право пред судом не одрекне; али из ж. имања за време брака не могу се наплаћивати њени дугови, изузев оних које она створила пре брака, за време брака с одобрењем мужа или као ж.-трговац, као и дугови који произлазе из њених деликата; ако ж. своје имање донела мужу као мираз, онда има нарочиту повластицу, зак. хипотеку на целокупно мужевљево имање, која дејствује према свим мужевљевим предбрачним повероцима и према његовим повероцима из дугова насталих после венчања, који нису обезбедени залогом или су обезбедени залогом стеченом после уписа њене хипотеке у јавне књ. Положај ж. није свуда исти нити је код свих примит. народа ж. потчињена мушкарцу, али јој свуда гл. дужност рађање и подизање деце; код племена са скупљачком привр. влада строга подела рада, по којој ж. припада скупљање биљне и припремање хране за целу породицу. Ж. је у том раду дошла до проналаска грнчарије и земљр. Првобитно положај ж. равноправан положају мушкараца, негде и боља, па се по мајци рачуна порекло, ж. деца наслеђују имање итд. (→ матријархат); од часа кад и мушкарци почињу да се баве земљр. положај ж. се погоршава; код сточара није никада био повољан; код такве привр. долази до полигамije и куповања ж., установа које се одржале до данас и код неких народа с вишом културом (Јапанци, Кинези и др.), а чиих трговаца има код нас и у др. крајевима Евр.; код многих народа девојке уживају вел. слободу и у полним односима, али после удаје постају мужевљевом својина и морају бити потпуно верне; због потчињеног положаја ж., код свих аријских народа више се цели рођење м. дететинско ж.; има народа код којих се ж. деца деликатно убијају или напуштају, ипр. код Тибетана. Дужности ж. у браку су: да мужа слуша, његове наредбе извршује, следеће га у погледу места које он изабере за становање, помаже му према својим силама у свеу, а нарочито у чувању деце, имања и кућног реда. Женска лоза → наслеђе. Ж. отац →

климактеријум. Ж. питање, изазвано тежњом савр. ж. да постигне соц. грађ. и полит. једнакост с мушкарцем; у новије доба, кад инд. начини производње потискује кућну радност, а тежи услови за живот и рушење патријархалне породичне присиљавају ж. да тражи зараду изван куће, претворено у покрет. Према различитим приликама у појединим земљама истиници су захтеви ж.: право школовања, зараде, изједначање пред зак., заштита ж.-мајке и полит. равноправност; последњи захтев узима се обично као гл.; последњих 50-60 год. ж. су у разним државама добиле постепено равноправност. Свет. рат, кад су милиони мушкараца отишли на фронт, а ж. их замениле у занезеларијама, на послу и у фабрици, необично је подигао соц.-полит. значај ж., па су већина држава после рата дале ж. право гласа. Начелно, данас им се то свуда признаје, а ако није проведено то је више из практично-полит. разлога. У Југосл. Јапља се ж. покрет почетком 20. в. (Катарина Миловук); после рата основане и организације жена, које се боре за равноправност, али је покрет ограничен на узан круг интелектуалаца. Ж. право гласа, тражено у Сев. Амер. још 1647.; зак. призната ж. равноправност с мушкарцима у гласању за нар. посл. у Финској 1906., Норв. 1907., Енгл. 1917., Аустр. 1918., Швед. 1919., Нем. и САД 1920. (где је право гласа дато само ж. беле расе); јсл. устав од 1931. у чл. 55. оставља зак. да реши ж. п. г. Ж. рад, који врше ж. у привр. (у инд., руд., трг., саобр. итд.). Ж. р., ж. и деци, последица развоја капитализма и машинске тхн.; од рада мушкараца јевтинији, јер жене у експлоатацији мање отпорне од мушкараца; у свим култ. земљама зак. путем регулисан. Ж. ред св. срца Исусова, осн. 1800. у Паризу, бави се васпитањем ж. младежи; раширио се по Евр. и у земљама прав. црк.; ради у језуитском духу. Ж. цвет, ж. време → менструација.

ЖЕНАНТАН (фрц.), досадан, неприличан, незгодан. Женирати, стављати у неприлику, смегати; ж. се, бити у неприлици, устручавати се.

ЖЕНЕВА (Genève), гл. град (146 000 ст.) истоинског кантона у зап. Швајц., на излазу Рове из Леманског Јез.; ст. (450. г.) седиште биск., живописан и лепо уређен град; седиште Друштва народа и средиште фрц. дела Швајц.; катедрала (1024.), унив. (1559.), конзерваторијум; ливнице, инд. ел. и мех. апарата, аутомобила, часовника и хем. производа; развијена трг. и туризам. Женевоко Језеро → Леманско Језеро. Ж. конвенција, склопљена 22./8. 1864. ради побољшања судбине рањених и оболелих на бојном пољу; уговор обновљен и допуњен 6./7. 1906.; потписало га 35 држава; подразумева и заштиту и негу рањених и болесних ратних заробљеника; садржи одредбе о размени тешких рањеника и онеспособљених ратника; санит. установе и особље имају по овој к. нарочиту заштиту под условом да не учествују с оружјем у борби (→ Црвени крст). Ж. протокол, усвојен на скупштини Друштва народа 1924. да допуни празнине пакта Друштва нар. у погледу арбитраже, доношења једногласних одлука Савета и дефиниције нападача, али није ступио на снагу; напуштен већ марта 1925. Ж. слободна царипска зона, створена уговорима од 1815. у циљу побољшањег снабдевања намирницама Ж. кантона, окруженог фрц. територијом; садржала део Горње Савоје и обл. Жекс, који су били ван фрц. царипске границе, наоко на фрц. земљишту; чл. 435. версајског уг. од 1919. тежио да је укине, пошто је Женеви постала непотребна, али томе се успротивила Швајц.; спор између Швајц. и Фрц. пресудио стални Међунар. суд 1932. у корист прве.

ЖЕНЕВЈЕВА св. (420.-512.), заштитница Париза; уверавала стан. Париза (онда Лутеције) да не треба да се боји → Атиле; онадепа град намирницама за време хунске опсаде.

JEUNESSE DORÉE (фрц.; златна омладина), богата ројалистичка омладина за време фрц. револуције; тинас; лакомишлена и разуздана господска о.

ЖЕНЕТРА → водопија.

ЖЕНИДБА, венчање м. лица (супр. удаја) које може ступити у брак ако је старије од 17 год., а по благослову архијереја и ако је старије од 15 год., али је довољно полно развијено; малолетнику је за ступање у брак потребно одобрење очево одн. старатељског суда; неким лицима је потребно и одобрење њихових шефова или надлежне власти (члановима Краљ. дома вој. лицима, дипломатско-конзуларним чиновницима). Ж. савести (лат. matrimonium conscientiae), тајно венчање у кат. црк.; потребни јачи разлози и нарочита дозвола биск. Женидбени обичаји, код свих народа женидба односно удаја, ступање у брак, праћење

многим обичајима који регулишу сам начин склапања брака (загледање, наводна саења, просиоци, споразум о куповној цени, веридба итд.) и обичајима и магичким радњама који треба да отклоне чини и утицај злих очју и да донесу срећу и плодност у браку: пресијање младеца житом или новцима, њихово причешћивање вином и јелом из заједничког суда, одвајање свих узлова на одећу, стављање вела (дувана) на невесту, иступање д. ногом итд.; ти и многи други о. врше се нарочито у дане око венчања.

ЖЕП, највиши врх (1 537 м) пл. Јавора (Дрин. Бан.). **ЖЕПЧЕ**, варошица и среско место (2000 ст.) на р. Босни (Дринска Бан.). У ср. в. и раније твр. доба знатније место. Извори земпоалкалних кисељака е много магнезијума и слободног угљеног диоксида; поред њих и муријатични кисељаци (слични кисељацима у Кисјегу); још неуређени за лечење.

ЖЕРАВА, ретка боја коња, мешавина беле и сиве плаке без сјаја.

ЖЕРАЈИЋ Богдан (1886-1910.), омладински радник, родом из Невесиња; на дан отарања 1. бос. сабора, 2./6. 1910., извршио атентат на поглавара земље, ген. Варешанина; после неуспелог атентата он се убио. Његов пример истицао се после међу омладином као прави став борца; деловао и на Гаврила Принципца.

ЖЕРАЛДИ Пол (Géraldy, * 1883.), фрц. писац; као песник имао салонски успех збиркама: *Мале душе*, *Ти и ја*; у друштв. комедијама покушао да продуби булеварску драму: *Роберт и Маријана*, *Љубав*.

ЖЕРАН (фрц.), лице које води радњу.

ЖЕРАР Етјен (Gérard, 1773-1852.), фрц. маршал; истакао се у Наполеоновим ратовима; играо видну улогу у Фрц. у доба јулске монархије.

ЖЕРИКО Теодор (Géricault, 1791-1824.), фрц. сликар, 1 од зачетника романтичног правца у сликарству; гл. дела: *Трке у Епсому* и *Слав Медузе*.

ЖЕРМИНАЛ 1) 7. мес. у фрц. рпб. календару (21./3.-16./4.). 2) роман од Е. Золе.

ЖЕРОМ Леон (Gérome, 1824-1904.), фрц. сликар и вајар, класични академичар; у Лувру му награђена слика *Борба петлова*.

ЖЕРОМСКИ Стефан (1864-1925.), пољ. прозни писац, веома цењен, умео и смео да каже оно што други нису; открио Пољака Пољаку; сав у нервном превирању, као растрзан, али увек снажан; кроз романе убеђује у потпуну истину и неправност пред самим собом; написао многе романе (*Бескућници*, *Пред пролећем* и др.); најважније дело: вел. ист. роман из Наполеонових ратова *Пепео*. **ЖЕРСОН** Жан ле Шарлије (1363-1429.), фрц. схоласт. теолог; противник реформације, нарочито Хуса.

ЖЕТВА, прикупљање плодова култ. биљака, предузима се у разну доба; код житарица и варика када су плодови сазрели, тј. у доба бот. зрелости; код биљака чини се поједини делови прибирају (дуванско лишће, цвет од хмеља, корење од шећ. и сточне репе) у доба тхн. зрелости, тј. када су делови најподеснији за прераду или употребу; изводи се ручном снагом (руком, српом, косом) или машинама (жетелицама, косачицама и др.). Приликом ж., особито у почетку и на вршетку, врше се многи пар. обичаји, већином жртвеног карактера; свршетак по правилу праћен гозбом и весељем.

ЖЕТОН (фрц.), метални круг налик на новац, употребљава се за обрачунавање при коцкању.

ЖЕФАРОВИЋ Кристифор († 1735.), књиж. и сликар иконограф, 1 од првих наших књиж. пореклом из Ј. Србије (Дојрав); као калуђер доста путовао; имао смисла за бакорезачки рад; његов рад, *Стематографија*, наслеђа се на исто дело П. Ритера Витезовића; много читана и цењена и имала осетан утицај у нашем друштву; колико се знало и радило о срп. грбонима имало је ескоро и искључиво обавештена из те књиге.

ЖИВА (Hg), при обичној тмпт. једини течни метал. боје сребра; атомска тежина 200,6, специф. тежина 13,596; топи се на —38,89°, кључа на 375,3°; на ваздуху испарава; вене паре, растворна једињења и она сама жестоки отровни; са ж. се легира вел. број метала и стварају амалгами; помоћу ње се издваја злато из руда. Амалгами се употребљавају за позлаћивање и поеребривање у зубној тхн. итд.; пречишћава се дестилацијом. Добива се већином из цинובהа (руменике), HgS и др.; гради соли: меркур и меркури. У мед. се препаратима ж. лече кожа и очна обољења, сифилис,

појачава се лучење мокраће и чишћење прева (каломел), али само по лек. наређењу. Налазишта ж. ретка, свега у десетак држава; 1933. г. произведено 2089 т, највише у Шп. (677 т), у Ит. (Идрија, 630 т), у Амер. (493 т); у Југосл. има ж. код Г. Вакуфа, на Копаннику и Авали (у цинабариту). **Тровање ж.**, од живиних једињења најчешћа су т. сублиматом, која могу бити случајна, злочина, самоубилачка или проузрокована претераном употребом лекова; знаци акутног т.: метални укус и болови у устима, лучење пљувачке, запаљење десни, тежак гастроентеритис, запаљење бубрега, почетку повећана количина мокраће, затим смањена и помешана с крвљу или њен потпун престанак, опадање телесне тмпт., тенко дисање, модрина коже, едем плућа, кашља срца; 1. помоћ: испирање желуца млеком или беланчевинастом водом. **Хронично т.** код дуготрајне употребе живиних лекова, радника у радионицама где ж. испарава; знаци: главобоља, слабљење, малаксалост, запаљење десни с повсањем пљувачке, запаљење бубрега, крв у мокраћи; напустити лечење или рад, изазвати знојења, звати лекара. **Живина лампа**, Волган светлосни лук између електрода од живе, нарочито богат ултраљубичастим зрацима; не даје непрекидан већ ливисни спектар, из којег се поједине боје могу лако издвојити и на тај начин добити монохроматска светлост; због своје јаке ултраљубичасте светлости, која производи флз. дејства, употребљава се много у мед., али има и др. важних примена у физ., хем. и тхн., кричичалистици; постоји и нарочита врста хем. анализе где се примењује ова лампа, тзв. анализа помоћу луминесценције, код које се из спектра флуоресценције изводе закључци о првр. тела; ж. л. се гради од кварца, јер он пропушта ултраљубичасте зраке, док их стакло упија; стога се често назива «кварц-лампа»; спада у најекономичније светлосне изворе, троши око 0,3 W по свећи, али се за осветљење не употребљава, јер не даје белу светлост. **Ж. маст**, сива маст, садржи 1/3 живе, 1/2 лапидина и 1/2 масти; лако се утрљава у кожу; лечи сифилис и локална запаљења.

ЖИВА ВАГА, тежина ж. животиње у кг; установљава се мерењем; избежбани месари и трговци стоком могу од ока оценити приближну тежину; ова процена игра вел. улогу код куповине стоке по комаду без мерења; постоје методи, по којима се разним мерењима прорачунава ж. в., која зависи код појединих животиња од расе, год. старости, степена ухрањености, пола, величине, исхране и од времена кад се мери у односу на дневно храњење, нпр. непосредно после јела говече може бити теже по неколико десетина кг.

ЖИВА ВАТРА → ватра.

ЖИВА ВОДА → вода.

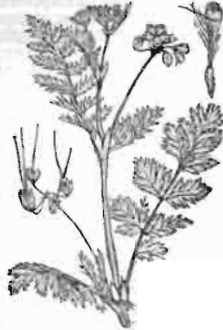
ЖИВА РАНА → рана.

ЖИВА СУПСТАНЦА, ж. материја, носилац животних појава; јавља се само код ж. бића; састоји се из истих хем. елемената као и мртва поир., али они у њој изграђују необично сложена једињења која се ван ж. бића не сусрећу; међу тим једињењима најраспрострањеније беланчевине; ж. с. слична код свих ж. бића, мада не сасвим једнака; уз то се непрекидно мења; од мртве материје се разликује својом обличеношћу; она је увек организован систем (→ ж. биће); животне појаве су за њу нераздрожно везане (→ живот).

ЖИВА ТРАВА (*Erodium cicutarium*, фам. Geraniaeae), космополитски, коровска, једногод. или двогод. биљка; цветови ситни, црвенкасти; плод издужен и дугачак кљун; по сазревању дели се уздужно на плодиће; наставак плодића се спирално увија кад је сух, а одвија кад се овлажи.

ЖИВАДИНОВИЋ Стојан (* 1890.), књиж.; дипломатски чиновник; обратан на себе највише првим романом *До последњег даха*; инвентиван и активан дух, приповедач широког интереса, али брзописац; неговао фелетонистичку причу и дао вел. број таквих ствари (збирка *Испод Озрена*); занимљива му вел. изст. трилогија романа: *Карађорђе*, *Хајдук Вељко*, *Вујица Вулићевић*.

ЖИВАЉЕВИЋ Данило (* 1862.), књиж.; за време дрвничног устанка пребегло из Котора у Црну Гору, а одатле у Србију, где служио у пореској

(Опште слика на предној страни.)

(Одно слика на предној страни.)

ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

I. **Поларне животиње:** 1. Кит. — 2. Буљина сев. бела. — 3. Зец поларни. — 4. Ирвас. — 5. Гуло. — 6. Леминг сибирски. — 7. Лисица поларна. — 8. Медвед бели. — 9. Морски коњ, морж. — 10. Морски пас (туљан). — 11. Ован бизамски. — 12. — Морски слон. — 13-15а Пингвини.

II. **Азија:** 16. Фалконерова коза. — 17. Дигетај магаран. — 18. Сајга антилопа. — 19. Вук. — 20. Коњ дивљи. — 21. Јак дугорепи. — 22. Скочница. — 23. Козорог сибирски. — 24. Камила дивља. — 25. Гепард азијски. — 26. Тигар. — 27. Цитон. — 28. Слон индиски. — 29. Носорог индиски. — 30. Орангутан.

III. **Америка:** 31. Дивокоза амер. — 32. Барбал. — 33. Дабар. — 34. Ракуи амер. — 35. Вапити. — 36. Смрдљивац, скуне с.-амер. — 37. Бизон. — 38. Вук амер., лицикус. — 39. Медвед сури. — 40. Бодљикаво прасе. — 41. Јама. — 42. Ној. — 43. Ковдор. — 44. Кугуар. — 45. Ара папагај плави. — 46. Дрекавац црвени. — 47. Мајмун капуцињски, сај. — 48. Ара папагај. — 49. Кајман. — 50. Звечарка лахезис. — 51. Корњача вел. — 52. Ташур. — 53. Јагуар. — 54. Змијски цар. — 55. Мравојед вел. — 56. Оклопник.

IV. **Африка:** 57. Гну. — 58. Куду. — 59. Хијена пегава. — 60. Шакал. — 61. Жирафа. — 62. Ној афр. — 63. Лав и женка. — 64. Леопард. — 65. Нилски коњ. 66. Носорог афр. — 67. Слои афр. — 68. Зебра. — 69. Гуереза мајмун. — 70. Магот. — 71. Горила. — 72. Фламинго обични. — 73. Абу-маркуб (*Balaeniceps rex*). — 74. Пеликан обични. — 75. Крокодил нилски. — 76. Насочарка.

V. **Аустралија:** 77. Казуар. — 78. Лира. — 79. Какаду папагај. — 80. Кенгур вел. — 81. Динго. — 82. Коала. — 83. Веверница торбарска. — 84. Кенгур брдски. — 85. Мрављи јез. — 86. Лабуд црни. — 87. Ему. — 88. Торбарски вук. — 89. Торбарски медвед. — 90. Кљумар. — 91. Торбарска куна.

(Слике на наредној страни.)

струци; уредник књиж. листа **Коло** (1889-1890., 1901-1903.) и **Јанора** (1893.); бавио се студијама из далам. и дубровачке књиж.

ЖИВАНОВИЋ 1) Александар (* 1871.), прав. прк. писац; гл. дела: **Филозофски погледи на свет**, **Душа и бесмртност**, **Козмолошке идеје**. 2) Ђорђе (* 1908.), асистент Беогр. унив.; бави се пољском књижевношћу и пољским језиком (Адам Мицкјевић и његов Пан Тадија, Граматика пољ. језика); за Народно Дело превео **Селма** од Рејмонта, а за Свеснање обрадио пољ. књижевност. 3) **Живан** (1854-1931.), политичар, проф. и писац; као борбен и активан члан либералне странке долазио до високих положаја (претседник скупштине, мин. и држ. саветник), писао много, гл. дело: **Политичка ист. Србије** у 2. половини 19. в., врта апологије либералне странке. 4) **Јаков** д-р (1808-1861.), књиж. и политичар; прешао из Аустр. (1834.) и постао директор канцеларије кн. Милоша; као Милошев делегат учествовао у депутацији која је ишла у Париград да ради Устав од 1838.; одмах после тога напустио Србију и наставио се у Срему; вратио се (1850.) али претеран одлуком светоандрејске скупштине; после свог 3. повратка био претседник окр. суда у Крушевцу. 5) **Тома** (1884.), проф. беогр. правног фак., члан Акад. наука, правни писац; 1929. постављен за члана законод. савета; оев. криминал. институт у Београду; стручњак за крив. право у којем створио трипартитну теорију (кривац, дело, казна); гл. дела: **Основни проблеми кривичног права**, **О истини**, **Систем синтетичке правне филозофије**.

ЖИВАЦ (nervus), део периферног живчаног система, беличаст орган, облика пређе, различите дебљине, са задатком да преноси различа осећања од коже, чула и дубоких органа ка нервним центрима (сензитивни, центрипетални ж.); или надражаје од центара до мишића и жлезда, за извршивање покрета и лучења (моторни, центрифугални ж.); обе врсте имају исти спољни изглед, неки ж. врше обе функције (мешовити). Према периферији ж. се гранича на ситне границе, често везане спојницама (анатомозама). Сваки ж. грађен од вел. броја ситних влакана (→ неурон) која су саст. део (ахон — основниски продужетак) живчаних ћелија, а које се налазе у центрима; влакна омотана везивним ткивом и везивним обмотачем. Деле се на лубањске и кичмене; лубањских ж. има 12 пари: ж. мириса (n. olfactorius), вида (n. opticus), покретач ж. ока (n. oculomotorius), окретач ока (n. trochlearis), трокраки ж. (n. trigeminus), одмичач ока (n. abducens), ж. вилица (n. hypoglossus); кичмених ж. има 31 пар; по изласку издрела (n. glossopharyngeus), ж. лудалац (n. vagus), прикључни ж. (n. accessorius), и вел. језични ж. (n. hypoglossus); кичмени ж. има 31 пар; по изласку из кичменог стуба ж. укрштањем и спојницама образују сплетове, из којих полазе новообразовани ж. ка периферији као: моторни, сензитивни или мешовити. Сви ж. путеви (и находни и усходни), све везе коре вел. мозга с периферијом укрштене су: тј. лева половина мозга у вези је са д., а десна с л. страном тела; гл. место укрштања у продуженој моздини, али места укрштања могу бити и изнад и испод ње. Запаљење ж. → неуритис; → неуралгија. Живчани замор, слабење или престанак раздражљивости неког живца испољава се престанком редовања органа где се ж. завршава; у обичном животу: первна (душевна) испрљаност. **Ж. отрови**: морфијум, опијум, кокаиин итд.; лица која претерано и из навике употребљавају ове отрове могу бити стављена под старатељство (помоћништво); њихов положај једнак ноторном алкохоличару. **Ж. систем** код свих животињских група, изузев праживотиња и сунђера, у најпостијем случају састоји се од мреже нервних ћелија смештених у телесном зиду (дифузни систем; нпр. код дупљара), без нарочитих ж. центара; у већини случајева ж. с. централизован и састоји се од ж. центара (већих или мањих група ж. ћелија често сложене грађе) и ж. спроводника (живца састављених из ж. влакана); постоје 3 основна типа централизованог ж. с.: 1) врнчисти, који се одликује ж. центрима у облику дугих врнчи (простији врнчи и бод.-вокошци); 2) ганглионаран, са ганглијама као ж. центрима (код чланковитих животиња, зивавкара и чланковитих глиста); сваки телесни чланак садржи по 1 пар ганглија; све су ганглије повезане међу собом попречним и уздужним везама, тако да цео систем има изглед лествица (лествичаст ж. с.), које се често могу етапати у веће и сложене центре; 3) цеваст, који карактерише кичмењаке, а одликује се ж. центром у облику цеви (→ живчана цев). Ж. с. органа постаје из спољашњег клиничног листа (→ ектодерм, живчана цев, ганглија). Код човека централни ж. с. налази се у лубањи (→ мозак) и у кичменом стубу

(→ моздина), из којих воде порекло остали ж. с.: периферни, симпатични и др. **Ж. ткиво**, сусреће се само код животињских организама, саграђено од нарочитих ћелија (ж. ћелија → неурона) које носе наставке (дендрите, неурите); карактеристични ћелијни производи ж. т. су смештени у самој ћелији и претстављени финим влаканима, неурофибрилама, који се продужују у ћел. наставке; сматра се да су неурофибрили спроводници дражи. **Ж. цев**, тип ж. система кичмењака и пракчмењака; за време развоја има облик просте цеви дуж леђа, испод коже, и састоји се из недиференцираних ж. ћелија; доцније се диференцира у мозак (из 3 предњих проширења ж. цеви) и моздину, задњи део цеви чини су зидови јако задебљали (→ мозак, моздина). **Ж. центри**, групе нервних ћелија, одакле почињу оди. где се завршавају разна ж. влакна; налазе се пре свега у кори вел. мозга (кортикални ж. п.), али их има и на др. местима централног ж. система (супкортикални ж. п.). Код човека (слично код пса и мајмуна) ж. п. у кори вел. мозга уредсређени углавном у предњој центр. вијузи, у 4 гл. предела (ареала) за 4 дела тела (ноге, труп, руке, главу и врат), с многим седиштима (фокусима) у сваком од њих за мишиће одговарајућег дела тела; у пр. центр. вијузи налазе се (готово поклапајући се с моторним) обл. где се завршавају сензитивна ж. влакна. Сем ових у кори вел. мозга тзв. пројекциона центри извесних чула (нпр. ч. вида и ч. слуха).

ЖИВИ ПЕСАК, п. који ветар покреће, преноси и таложу у облику → сипова и → дуна.

ЖИВИНА, заједничко име за кокошке, гуске, пловке, ћурке и остале домаће животинје обрасле перем; има вел. значај у исхрани, јер хранљива, или нека (масна) тешко сварљива (гуска, пловка); нилетина, нарочито кулана (бело месо), погодна код реконвалесцената. **Живинарник**, стаја за ементај перлате живине; према врсти живине, броју и начину гајења, постоје разни модели од разног материјала; ж. треба да је довољно простран, сух, чист, е довољно ваздуха, без промаје. **Живинарство**, гајење живине; постоји од најстаријих времена; развило се нарочито после проналазак → инкубатора (1867.); има вел. привр. значај у многим евр. земљама, Кини и С. Амер.; гл. извозници живине: Данска, Белг., Ит., Гина, Канада, САД, Југосл. и др. У Југосл. доскора развијено само око већих градова; последњих год. игра све већу улогу у спољној трг., јер његови производи (живина и јаја) чине 10% целокупног извоза; 1934. у Југосл. било: највише кокоши (око 17 мил.), па гусака (1 мил.), пловака (0,9 мил.) и ћурака (0,7 мил.); исте год. извезено преко 10 000 т живе и 9 000 т акулане живине у укупној вредности 191 мил. д.

ЖИВИЦА, слој земље испод оранице.

ЖИВКОВИЋ 1) Васа (1819-1891.), песник, студирао права, затим богословију; као свешт. у Панчеву живо учествовао у друштвеном и полит. животу; 1838. почео да штампа лирске песме по листовима и алманасима; многе компоноване, певале и данас у народу (нпр. марш Рало иде Србин у војнике); збирка песама изд. 1907. (→ сл.).

2) Миленко (* 1901.), композитор, диригент, проф. муз. шк. «Станковић» у Београду, муз. критичар; оријентисан у нац. муз. правцу, компоновао: Симфониски пролог за оркестар, јесл. сељачке игре за клавир, Медитације, свите, Виз, службу бо-

жу (за м. хор); балет **Живи оган** и **Зелена година** (10 балетских сцена). 3) Мита (1854-1913.), приповедач; био наставник у Сарајеву и у Србији; писао приповетке, занимање више због мотива из Сарајева и Босне него по стварној вредности; гл. дела: **Босанчице** и монографија о Сарајеву. 4) **Петар** (* 1879.), арм. ген.; као гардиски пор. отворио заве-

 реницима 29./5. 1903. диверзу капиту; у рату 1912.-1913. командант коњ. пука; као командант гарде од 1917. уживао вел. поверење Краља Александра I Уједињитеља, који га после распуштања Нар. скупштине и укидања устава (6./1. 1929.) именовано за претседника и мин. унутрашњих дела те 1. ванпарламентарне владе; после тога образовао је још 2 владе (3./9. 1931. и 6./1. 1932.); у свом 3. кабинету Ж. није задржао за себе Мет. унутрашњих послова; остао на власти до 4./4. 1932.; за то време донет је

п. устав, дат н. назив нашој држави, Југосл., извршена п. адм. подела земље на бан. и донети многи н. зак.; у Аустроугарској влади од 22./10. 1934. и добио портфељ мин. вој., па га задржао и у влади Бошка Јефтића (20./12. 1934.) и Милана Стојадиновића (од јуна 1935. до марта 1936.); од 1936. претседник ЈНС; написао: **Књига** у савр. рату.

ЖИВО БИЋЕ, организам, прир. тело за које је пезан живот; од мртвих тела се одликује низом особина: одређеним обликом и грађом; одређеним радњама које врше делови тела; одређеном временом форме и грађе која се огледа у растењу, диференцирању, развијању и размножавању; разном материји и енергији коју врши са спољном средиком; осетљивошћу и кретањем; самоодржањем; смрћу.

ЖИВО СРЕБРО → жива.

ЖИВОДЕР → стврдер.

ЖИВОЈИНОВИЋ 1) Велимир, Масука (* 1886.), песник и критичар; редитељ и 1 време управник београдског поз., сад управник поз. у Скопљу; за време рата интерниран у Болдогоасоју; бави се новинарством; са С. Паундуровићем основао и уређивао часопис **Мисао** (1919.), дописник сам био уредник до 1934.; засебно штампале збирке песама: **Ведре** и **топле ноћи**. **Стихови**; драме: **Човек спује** и **Станица**; преводи поз. дела (Егмонт од Гетеа); пише документовану књиж. и поз. критику. 2) Стјепан М. (* 1901.), инж. агр., ентомолог, асистент Пољопр. фак. у Београду, објавио више стручних студија, нарочито из пчеларства; сарадник **Свезнања**.

ЖИВОТ, сложена прир. појава чију суштину није могућно дефинисати, али се може окарактерисати као скуп животног појава везаних у нпр. једну целину; спој животног појава је велики (множење, развиће, растење, лучење, асимилација); ж. је увек везан за жива бића, ван којих не може постојати; зависан је и од мртве прир. због сталне размене материје и енергије. **Ж.** је и динамичка појава, јер је у њему све у покрету; најзад ж. је континуирана појава у времену и простору, чији континуитет никада није прекинут. Ниједна одлика ипак није довољна сама за себе да окарактерисе ж. у целини. У флз. ж. има 2 битно различна значења: 1) као факат и 2) као вредност; о ж. као факту говори се у 5 значења: 1) у биол. смислу; 2) у космолошком смислу, као скуп свих тела у свемиру и промена на њима од постанка до коначног престанка; 3) у ист. смислу (деловање култ. народа на пољу политике, науке, ум. итд., од почетка људских заједница до њихова ишчезавања); 4) у псих. смислу (скуп душевних појава у орг. свету); 5) у индивидуалном смислу (скуп свих телесних и душевних промена на орг. бићу од рођења до смрти). Као вредност, ж. претставља флз. проблем: Шта је смисао ж., тј. у чему се састоји циљ ради којег је ж. и из којег потиче његова вредност; то питање је осн. проблем флз. уопште, а спец. флз. ж.; досад дана 2 различна решења: песимизам и оптимизам; 1. учи да је ж. без вредности и без смисла, а 2. да ж. има смисла и да се он може наћи. **Ж.** Исусов 1) познато дело Ернста → Ренана (1863.), фрц. оријенталисте. 2) дело Давида → Штрауса, прот. теолога (1835.).

Ж. одвојен, специјално стање између супруга; и поред тога што је брак на снази, ипак дешава се да супрузи не воде брачни ж. (→ брак, брачна заједница), већ живи свако за себе; та подвојеност ж. може бити фактична и правна; фактички одвојен ж. бива са сагласношћу супруга или без ње; ако је фактички одвојен ж. без нужде (робија, болест) и без сагласности супруга, он претставља узрок за развод брака; ту се разликује да ли је била намера раскидања брачне заједнице или није; правно одвојен ж. супруга настаје судском одлуком о ж.; доноси се ако суд нађе да је немогућ даљи ж. између парничара за развод брака, затим и ако се парница за развод брака оконча одбијањем тужбе, а супрузи се не помире; тако продужен о. ж. после 5 год. претставља узрок за развод брака. Садањи брачни правилник срп. прав. прк. предвиђа о. ж. и по споразуму супруга; у том случају невраћање у брак после опомене надлежног пароха претставља дезерцио. За време о. ж. мушка деца до 4., а женска до навршене 7. год. остају код мајке, а жена има право на издржавање. Кат. прк. не признаје развод, већ бракоразводни узроци дају места само о. ж. Одвојено живиће супрузи могу наставити брачну заједницу без икакве формалности. **Животи спегитела** (*Vitae sanctorum*), збирка животописа хришћ. светитеља; у прав. прк. **житија светих** у 12 књига; на 3 → Вољандисти: *Acta sanctorum* (1643.). **Животни еликсир**, лек који би требао да лечи све болести по жељи средњев. алхемичара; → алхемија; данас швед. капљице. **Ж. заједница**, **биоценоза**, скуп одређених биљних и животињских вр-

ста које насељавају одређен део ж. простора; чланови ж. з. су у одређеном односу зависности према условима ж. простора и једни према др.; у прир. све органе врте живе у з. изван којих им је живот немогућ; чланови ж. з. зависе једно од др. нарочито у односима исхране; свака ж. з. има у принципу следеће чланове: 1) произвођаче (зелене биљке), 2) потрошаче (животиње) и 3) разораче (бактерије и гљиве); узајамна зависност чланова ж. з. испољава се у одређеној бројној равнотежи која је колебљива; бројни однос чланова се непрекидно и самостално регулише; поремећаји равнотеже доводе до промене, а катакда и до пропасти ж. з. Оне су у току времена преображавају (сукцесије ж. з.). Постоји хијерархија ж. з.; највећа ж. з. је целокупан живи свет на Земљи. Рационално искоришћавање прир. се не може замислити без познавања начела науке о ж. з. (→ екологија; брачна заједница, задруга). **Ж. намирнице** 1) хранљиве материје. 2) у свакодневном животу под ж. н. се разуме све што служи људској исхрани било у прерађеном, било у непрерађеном облику. 3) по зак. о сузбијању скупобе и несавесне спекулације у ж. н. спадају људска и сточна храна, обућа, одело, огрев, осветљење, земљр. справе, пољопр. алати, лекови и др. предмети преке потребе, као и материјал за израду истих. 4) по Ур. о отварању и затварању трг. и зан. радња (предузећа) и о радном времену помоћног особља; ж. н. само кварењу подложне виртуалне (свеже поврће и воће, јаја, свеже месо, свежа риба и заклана живина и дивљач). **Контрола ж. н.**, има задатак да спречи продају и употребу неисправних и фалсификованих ж. н. На кланицима ветеринари врше преглед стоке за клање и меса; код млека се контролне да ли је разблажено водом, да ли садржи довољно масти и да ли је загађено додатком неисправне воде и, најзад, да ли потиче од здраве стоке; код осталих намирница испитује се да ли су свеже (кобасичарски производи, јаја), да ли су фалсификовани различитим додацима (мед, ситна паприка, бибер итд.) и да ли трг. назив одговара особинама робе; к. врше оп. и санит. власти преко својих органа: хемичара, ветеринара, лекара и осталих службеника. Код нас се к. у већим градовима налази у рукама градских оп. (Београд) и хиг. завода у др. местима. **Ж.** нула, унутарња тмпт. тела испод које живот више није могућ (код већине топлокрвних животиња 20°). **Ж.** појава, процес везан за живот, одн. за жива бића (исхрана, растење, развиће, размножавање, покретљивост, осетљивост итд.); скуп ж. п. карактерише живот. **Ж.** простор, **биосфера**, није само физ. простор, испуњен живим бићима, него у исто време и скуп ж. услова у п. без којих жива бића не могу опстати. У најширем смислу обухвата нашу планету насељену живим светом; у земљном тлу (литосфери) он се простире до одређене дубине и у атмосфери до одређене висине, док су воде (хидросфера) испуњене животом у целом пространству. **Ж.** услови нису једнаки на свима тачкама ж. п. наше планете, па се ж. п. дели на одређене топографске јединице с релативно једнаким условима за живот у свом пространству. Осн. јединица ж. п. је **биотоп**; комплекс биотопа сачињавају ж. обл.; за свако живо биће постоји минимум ж. п. у којем нормално живи. **Ж.** средина, физ. средина, насељена живим светом; постоје 2 осн. ж. с.: водена и ваздушна; водена с. много повољнија за живот, она садржи претставнике готово свих гл. група живих бића, што није случај с ваздушном с.; водена с. показује ове гл. одлике: 1) гушћа је и специфички много тежа од ваздушне, па је насељена у читавом свом пространству и у њој могу живети организми веома нежне грађе; 2) она је раствор соли чија концентрација отприлике одговара концентрацији растворених материја у телесним течностима њених стан. (морска вода); 3) климатске промене су у њој много блаже. Ваздушна с. је много ређа и лакша и насељена само при земљи (чврсто тле); сиромашна водом и њени стан. су сграђени тако да спречавају нагли губитак воде из тела (кожа животиња, кора дрвећа итд.), али богатија кисеоником и у њој је живот много активнији. На суху влада много већи број фактора него у води, која је хомогена с.; стога биљке на суху показују сложенију грађу и облике; враћањем сухоземних биљка на живот у води настаје и упрошћавање њиховог облика и грађе. Водена с. је првобитна ж. с.; ваздушни стан. воде порекло од водених. **Ж.** стандард, висина просечних ж. потреба 1 друштвене групе; зависи од степена културе; ж. с. радничке класе од важности је за соц. политику државе. **Ж.** услови, околности под којима се живот дешава или одржава; постоје: 1)

унутарњи, дани у самом организму као живом систему, и 2) спољашњи, дани у средини од које организми у пуној мери зависе због сталне размене материје и енергије. Ж. у. су: 1) општи, за све организме (вода, тмпл., хранљиве материје) и 2) посебни, од којих зависи живот појединих врста живих бића. Ж. у. су променљиви и по јачини и по комбинацијам; увек делују на организме заједнички. Ж. форма, скуп прилагођености, хармонија која постоји између организма (њихове форме, грађе, начина живота) и услова спољашње средине; различита за поједине орг. ж. врсте (грабљивине, паразити, летећи организми, организми утврђени за подлогу, лијана итд.). Значајно је да често врсте из различитих систематских група могу имати исту ж. ф., и обрнуто; доказ да поред дејства спољашњих фактора свака орг. врста има наредне особине које условљавају њену ж. ф. Пример биљака с истом ж. ф. али далеког сродства су неки кактуси и млечике које имају исти спољашњи изглед устрвних сончних стубова, затим многе водене биљке (→ конвергенција); код животиња: пуноглавац жабе и риба, кртица и ровац. Ж. центар, чвор, место (центар) у издуженој мождани где се налази центар дисања и рада срца. Ж. циљ, идеал који човек хоће да оствари у свом животу; с обзиром на тај идеал ствара се тзв. ж. план (индивидуална псих. Алфреда Адлера). Животопис → биографија.

ЖИВОТИЊА, живо биће, разликује се од биљке следећим одликама: 1) тело је масивне грађе, с вел. унутарњом површином, јако диференцираном у разнолике органе; 2) ћелије немају чврсту, целулозну опну; 3) у равом развићу се ембрионалне ћелије организмују у нарочите слојеве, клинске листове, из којих се развијају дефинитивни органи; 4) растене је ограничено; 5) ж. се увек исхранују органским материјама (хетеротрофни организми); 6) имају више или мање развијен дусевни живот и слободно се крећу. Ове разлике нису јасне код просто саграђених ж., нарочито једноћелијних; најупадљивија је разлика начин исхране, иако има биљака које се такође хране орг. храном; способност кретања, на први поглед најупадљивија, није општа одлика, јер има ж. непомично утврђених за подлогу, а има олет и слободно покретљивих биљака; способност кретања код ж. може се довести у везу са начином исхране (→ биљка). Ж. у праву покретна ствар; може бити дивља (→ дивљач) и питома (→ домаћа); питоме ж. припада оном чија била женка у време прилода; у случају ако ж. изиђе испод власти свог сопственика, она и даље остаје у његовој својини (Зак. о мангупи од 1866.) за 3 год (оп. је дужна водити рачуна о њој). По аустр. грађ. законнику мангупи се имају пријавити власти, али одржај наступа брже: ако се сопственик не јави за 42 дана. За сву штету коју нанесе ж. одговара ко је дужан да је чува; ако нарочити чувар није одређен, онда је то сопственик. Без обзира чија је ж., онај ко је нађе у штети на свом имању може је задржати као залог и, ако не буде откупљена у року од 8 дана, изложити продаји. Ж. може бити и инструмент за прибављање својине (нпр. петоу улови зеца); ти предмети припадају оном ко је на ж. имао право употребс. Животињски плодови (приновак) и производи (млеко, вуна) припадају оном ко је у време њиховог добијања имао право плододживљања на ж. од које се плодови или производи одвајају. Ж. више, обухватају групе ж. са сложенијом грађом (нпр. кичмењаци). Ж. ниже → протозое. Животињска друштва, приврени или стални скупови јединки исте врсте животиња међу којима се јављају одређени соп. односи; многи скупови, условљени чисто спољним факторима, не могу се означити као ж. д. Облици ж. д. врло разнолики; нпр. бракови и породице код многих ж. врста су друштв. облици, а исто тако и различити скупови инсеката, риба и сисара (нпр. ројеви, крда, стада); најсложенији ступањ претстављају трајна д. извесних инсеката (пчела, термита, мрав), као породичне заједнице са сложеним друштв. животом; покрај полне рада постоје и морфолошке разлике између чланова д. (мушкарац, женке, радилице). Ж. колоније, скупови јединки исте врсте животиња које су међу собом интимно телесно повезане; постају при размножавању деобом или пуњењем, при чему се новопостале јединке не одвајају; само код водених животиња у извесним групама (праживотиње, сунђери, дуљари, бризоје, плашташи); често непомично утврђене за подлогу (колоније корала). Често се, услед полне рада, јављају у к. различито саграђене јединке. Ж. спев, у којем, као у басни, раде и говоре лица из ж. света; у књиж. познат Гетеов спев Рајнске лисац,

а код нас Медвјед Бруно од В. Назора. Ж. царство, највиша систематска категорија у класификацији ж. организама; модерни систем ж. д. обухвата следеће вел. групе (коли): 1) праживотиње (Protozoa), 2) сунђери (Porifera), 3) дуљари (Coelenterata), 4) црви (Vermes), 5) црвуљци (Vermidea), 6) мекушци (Mollusca), 7) зглавкари (Arthropoda), 8) бодљокошци (Echinodermata), 9) кичмењаци с пражичмењацима (Chordonia); ж. врста има преко 1 мил. од чега већина зглавкари.

ЖИГ → тумак.

ЖИГА (gigue), прека игра из 16. в. у троделном такту; фрц. гудачки инструмент.

ЖИГМУНД → Сигмунд.

ЖИГРОВИЋ-ПРЕТОЧКИ Франсо (1814-1890.), политичар и књиж., учествовао у ширском покрету као сарадник Гајеве Данице (1837.); написао много спса полп. и државноправног карактера, на нем. и хрв. јез.

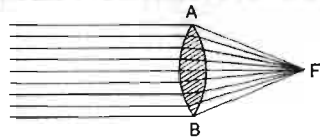
ЖИД (Gide) 1) Андре (* 1869.), фрц. романописан. драматичар, есејист; утицао јако на фрц. савремену књиж., слободним ставом према најделикатнијим проблемима и суптилом анализом сложених друштвених стања; у последње време изјаснио се за комунизам; романи: *Иморалиста*, *Узана врата*, *Ватикански подрум*. 2) Шарл (1847-1933.), фрц. економист, присталица и идеолог кооперативног система; написао: *Историју задружних доктрина* и *Принципе полит. економ.* (→ сл.). **ЖИЕРС** Никола (1820-1895.), рус. дипломат; 1 од твораца фрц.-рус. савеза.

ЖИЖА, фокус (лат.) 1) тачка на гл. оптичкој оси објектива, у којој се скупљају сви зраци, падају паралелним снопом на предњу површину сочива и после преламлања прошли кроз њега; сваки објектив има предњу и задњу ж.; ако 1 страну објектива или лупе окренемо Сунцу, а др. комадићу беле хартије, па их померамо, наћи ћемо положај када ће линк Сунца на хартији бити најмањи и најтоплији; тачка у којој је линк Сунца зове се ж., а отстојање од ж. до центра лупе или објектива **жжжж** (фокуса) даљина или отстојање. Фотогр.

објективи се деле на: 1) **краткожижне**, чија ж. д. једнака величини између кратке и дугачке стране плоче; угао оштре слике од 70° до 140°; употребљавају се за снимање високих и широких објеката с ближе отстојања; светлосна јачина 1:3.5-1:22; 2) **нормалножижне**, чија се ж. д. креће од дугачке стране плоче до њене дијагоналне линије; угао оштре слике од 40°-70°; светлосна јачина 1:1,4 па на мање; употребљавају се за разноврсна снимања и с правом називају универзални; 3) **дугачкожижне**, чија ж. д. већа од дијагоналне плоче; имају мањи угао оштре слике, уколико је ж. д. већа; разних светлосних јачина; употребљавају се за снимање с веће даљине и дају веће ликове; овамо спадају телеобјективи са сталним или променљивим увећавањем. 2) → конични пресеци.

ЖИЖЕК 1) Франц (*1876.), по рођењу Словенац, проф. унив. у Франкфурту н/М; убраја се међу најбоље статистичаре света. 2) Цирил (* 1890.), турист; као инспектор Мст. трг. и инд., организовао рад држ. управе у погледу туристике.

ЖИЖИЦЕ, шибце, палидрвца, комадићи меког дрвета, обично парафинисани на 1 крају и снабдевени запаљивом главницом; уместо дрвета узима се и парафинисани конач («свећнице»); пале се само трењем о нарочиту хралаву површину на кутији; ст. ж. имале главницу с фосфором и палиле се трењем о сваку хралаву површину (фосфорне ж.); њихова израда данас готово у свим земљама забрањена, јер отровне и опасне због изазивања пожара; модерне и сигурне «шведске» ж. израђују се од дрвета тополе или јасике, запаљива маса главнице од смеше калијум-хлората, сумпора, антимон-три-сулфида, цинка и олово-оксида, барита, праха од стакла, боје и лепка; уже стране кутије премазују се мешом антимон-трисулфида, црвеног фосфора, песка, боје и лепка; трењем ж. о кутију дрвени фосфор прелази у бели и пали главницу, а овај се пламен преноси на дрвце преко парафина; цела израда ж. данас механизована; израда и продаја ж. готово у свим земљама врши се под контролом државе, јер припадају монополским предметима. Жжжжични труст, швед. а. д. за производњу жжжжца, под управом Кројгера удружено с њујор-

пким Internat. Match Corporation; има своје фабрике у 33 разне државе; у неколико држава монополисно прављење жижика; производи 70% целокупне свет. производње.

ЖИЗОН Аугуст (* 1877.), књиж. историчар, најбољи историчар Прешерна, Чопа и Левстике, о којима је написао много расправа; важнија дела: **Неколико ствари изиод Чоновога или Прешерновога переса**, **Иза младостне добе Левстикове**, **Крст при Савиди**, **Франце Прешерн**, поет ил уметник.

ЖИЈОВО, план. (2 130 м) између Морачине притоке М. Ријеке и арб. границе (Зетска Бан.); глацијални трагови.

ЖИЈИ св., пустињак, живео у Прованси у 6. или 8. в.; лат. име: Егидије.

ЖИЛА, нар. израз махом за крвне судове (ж. купавица), некад и за живце па и за мишићне тетиве.

ЖИЛИЧАВА КОЖА (rosacea), црвена је и мало одебљала или подбула, обично има површинских и др. бубуљица и раширене поре, дакле себоријична; развија се обично код особа које пате од стомачне диспенсије услед прекомерне употребе надражујућих јела и пића, или које пате од затвора; код њих се после јела, које се добро не сажваће, лице зажари и зацрвени, цело или у већим пегма, модроцрвени нос постане дебео или чак и крвгав. Лечење слично као и → бубуљица, али потребна и нарочита масажа; код најтежих случајева задебљања носа врши се пластична операција.

ЖИЛАНКА, сорта винове лозе за бела вина, јака чокока, кратких тамножутих чланака, крупна петоделна листа с дубоким урезима, вел. пирамидална грозда, крупних, округлих, зеленожутих или златножутих бобица; реже се кратко; осетљива према ондијуму; подноси и слабо каменито сухо земљиште, ако је изложено сунцу; најбоља вина даје на кречној земљи у мостарско-благајским виноградима, где она имају просечно 12-14% алкохола и 6-8% укупне киселине, и орзо се развијају до високог квалитета са спец. карактеристичним мирисом.

ЖИЛБЕРТ 1) св. (1060.-1152.), фрц. калуђер; пратио Луја XII у крсташки рат. 2) Никола-Жозеф-Лоран (1751.-1780.) фрц. песник; познат највише по својим сатирама против фрц. флз. и енциклопедиста 18. в. 3) Огистен (* 1858.), фрц. лекар; писац дела из експерименталне мед., о заразним болестима, болестима јетре и терапије.

ЖИЛЕВИЧИЈУС Инонас (* 1891.), литвански диригент и композитор; компоновао: оркестарска дела, симфоније, варијације и др.

ЖИЛЕТ (по проналазачу Америјану Дилету), ножић за бријање.

ЖИЛОВЛАК → бовкица.

ЖИЛОЖДЕРА → филкосера.

ЖИЛСОН Пол (Gilson, * 1865.), белг. композитор, проф. конзерваторијума, компоновао: опере, кантате (**Синеј** и **Франческа да Римини**), симфонију **Море** и др.

ЖИЉАНЕ, морско купалиште и климатско место на пол. Пелешцу.

ЖИНЗИФОВ Рајко (1839.-1877.), буг. патриотски песник, уч. у Македонији, од 1858. у Москва. Дела: **Новобут**, збирка, епика песма **Крвава кошуља**.

ЖИНО Андош (Junot, 1771.-1813.), фрц. ген.; Бонапартин секретар за време опсаде Тулона и ађутант; храбар војник, али лош војсковођ; Наполеон га удаљио из вој. и поверио му управу над Илирским Обл., због чега је полудео и убио се.

ЖИПОН (фрц.), кратка ж. доња сукња.

ЖИР, плод храста (→ ахенија). **Жирење свиња** → свиња.

ЖИРАИДА, четвороугаона кула у Севичи (Шп.), висока 94 м, подигнута између 1184. и 1196. за минаре 1 чамције; драгоцен споменик ар. архт.

ЖИРАНДОЛ (фрц.-ит.) 1) свећњак, чирак с више свећа уаоколо. 2) наушница с више дијаманата. 3) чинија на 2 или 3 спрата. 4) комбинована ватрометна фигура.

ЖИРАНТ (фрц.), лице које преноси мен. (→ индосалт). **Жират**, **жиратар**, лице на које се преноси (индосира) мен. (→ индосатор). **Жириана** меница, на чијој се полеђини налази 1 или више преноса (→ жиро).

ЖИРАР (Girard) 1) Жил-Огистен (1825.-1898.), фрц. јелишпет; познат по списима: **Студије о атичком говорништву**, **Религиозно осећање у Грчкој**. 2) Пол (1852.-1922.), фрц. јелишпет; гл. дело: **Васпитање Атињана**. 3) Филзи (1775.-1845.), фрц. инж., пронашао хидростатичне лампе и машину за пречење лапа; после пада Наполеона I прешао у Рус., где именован за управника пољ. фабрика.

ЖИРАРДИ Александар (1860.-1918.), бечки комичар, популаран у локалним комедијама и оперетама.

ЖИРАРДОН Франсоа (Girardon, 1628.-1715.), фрц. ва-

јар, радио за Луја XIV; гл. дела су му у Версају и Паризу; 1 од претставника фрц. барока, **ЖИРАФА** (Girafa), свгар донекле сличан антилопи; необично дуга врата који му омогућује брстење лишћа на висини до 5,5 м; лепе и живе боје тела; живи у Афр. **ЖИРИ**, метовалиште (480 м) и погранично место према Ит. (Дравска Бан.); чипкарство. **ЖИРИ** (енгл. jury) 1) одељивачки суд при конкурсима и изложбама; образује се од стручних људи, који треба да одаберу или награде ум., књиж. или неки др. рад. 2) одбор судија који одлучује о резултату спортеког такмичења.

ЖИРЈЕ, малено о. (17 км²) у Јадр. М., з. од Шибеника (Приморска бан.).

ЖИРО, пренос, потпис на полеђини мен. или чека који се преноси на др. **Ж. посло**, 1 од најстаријих банкарских п.; упочетку ж. п. у томе што су трговци депонујући пл. метале и новце тражили да им банка отвори рачуне (конта), па су међусобна потражињања и плаћања измпривали отписивањем и дописивањем (жировањем); за посредништво банка наплаћивала провизију или бесплатно посредвала, користећи се депонованим новцем за који није плаћала накнаду; данас све веће банке имају ж. одељења, која за малу накнаду врше ж. п. Чеком (обично црвене боје) валажемо банци да са нашег рачуна (конта) скине (отпише) неку суму и одобри је рачуну пословног пријатеља који има код исте банке чек-рачун. **Ж. комитенти**, лица у таквој вези. **Ж. промет**, плаћање препишењем са 1 (текућег, чековног итд.) рачуна на др., без употребе ефективног новца (→ вирман). У мен. праву: потпис на мен., ради његог уступања неком др. лицу (уједно и јемство да ће мен. о року бити плаћена).

ЖИРОВНИЦА, село и жел. станица код Бледа (Дравска Бан.); полазна тачка за излете на Караванке.

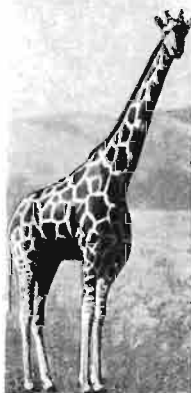
ЖИРОДУ Жан (Giraudoux, * 1882.), фрц. романописац; гл. дела: **Сифрид**, **Еглатина**.

ЖИРОКЛИНОМЕТАР (фрц.-грч.), инструмент за летење, који аутоматски показује сваку промену нагиба одн. телу; за нагињање у равни лета. **Жироплан**, назив за моторне летелице с крилима, код којих се сем вртешке напредној страни постављају и вртешке изнад крила са задатком да обртањем око усправних оса омогуће стрмије узлећење и слетање. **Жиронтер**, справа за летење тежа од ваздуха, с крилима изнад трупа која се окрећу око верт. стуба; претставља комбинацију између → аероплана и → хеликоптера.

ЖИРОНДА, проширено естуарско ушће р. Гароне и Дордонје; дуга 72 км; њоме плове морски бродови до Бордоа. **Жироидници**, странка у доба фрц. револуције; дошла на власт 1792. и објавила рат Аустрији; после пада монархије устала против септ. поклоља, утицаја париског стан., краљеве осуде на смрт и терора; њихов захтев да се Мара стави под суд довео до побуне париског стан. које натерало Конвент да их стави ван зак. и да већину пошаље на губилиште.

ЖИСТ Теодор (Juste, 1818.-1888.), белг. историчар; истакао се радовима о ист. хол. земаља под шт. владавином.

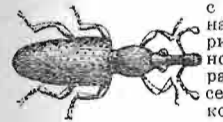
ЖИТА, плодови житарица, служе исхрани, поглавито за справљање хлеба; највише се употребљавају пшеница и раж, негде и орас. јечам, кукуруз, ребе просо, хелда, крупник; најбољу вредност имају пшеница и ориз, који се нарочито одликује белачевином више вредности. **Ж.** садрже угљене хидрата, белачевине (непознате биол. вредности), минер. материје, а у опшма и кљаци витамина; језгро састављено од екроба; белачевине се налазе као слој лепка (алеурона) испод ошне, а опна садржи целулозу, соли и витамине. **Ж.** се загађују разним уродицама, отпаћинама сламе, земљом, песком, прашином, па их треба прочишћавати. Разне болести ж.: → главница, прапашта главница, рђа; смањују вредност ж. и брашна, и опасне су за здравље. Брашно

и ж. нападају инсекти: житни жижак, ж. мољца и др. **Житарница 1)** свака биљка из породице трава (Gramineae) чији зрнасти плодови служе исхраном човека и животиња (→ жита). 2) лава која преноси жито. **Житни баулар**, **житар**, ж. **бразилога** (*Zabrus gibbus*), инсект тврдокрилац, при, дуг до 1,5 см; храни се ноћу пшеничним зрновљем док је млеко; жута ларва са црним леђним плочицама на сваком претену нарочито штетна. Јавља се спрелећа у масама и уништава ж. поља гњечени и енигући младо лишће стрних жита. Сузбијање: окружити заражена места или поља која се желе одбранити јарком дубоким 50, а широким око 35 см, са слојем вегетативног креча на дну; испрскати их или запратити арсеновим средствима. **Ж. берза**, продуктна б. на којој се тргује различитим житом. **Ж. жижак**, гаграица (*Calandra granaria*), мркопрн инсект тврдокрилац, дуг а узан (до 4 мм), с дугом рилицом, најчешћа и најопаснија штеточина стоваришта зрнасте ж. хране и теста; носи јаја у зрна, где се ларва развија, избуши их и у њима се претвара у лутку и инсекта, који такође буше зрна; множе се брзо и лако (→ жишци). Угагричено жито брзо се уплесиви и пропада; угагричен јечам изазива обољење код коња, ако се њме хране. Слично као арневље, нападнута су и теста. Сузбијање: складишта морају бити светла, суха и промајна, одржававање што веће чистоте кречењем, прањем пода, замаливањем пукотина катраном итд.; ст. жито не мешати с новим; што чешће лопатати ударајући га о зид, а заражено тријерисати; препоручује се дезинфекција са сумпор-угљеником, фабр. средством гродилом итд. или се жита мешају с кременом у праху који убија изгледе бубе; просторије се прскају емулзијама (фаривол итд.). **Ж. јаме**, руне, примит. оклоништа издубена у земљи за оставу жита или др. предмета; код нас, у Бавату, било их скоро пред сваком кућом; грађене у облику левка или крушке. **Ж. мољца** (*Tinea granella*), лептирић, живи у складиштвима са зрнастом храном; гусеница се храни зрновљем, нарочито пшеницом, скупљајући их паучином; ређе напада и др. намирнице; гусенице се претварају у лутке и лептире (1 год. нараштај); сузбијање: одржавати чистоту, лопатати, тријерисати; при јаким навалама: дезинсекција са пијан-водоником. **Ж. муха** (*Chloropus taeniopus*), мала, жута, са зеленим очима. ларвице нападају стабљике стрних жита наносећо вел. штете; 2 год. нараштаја: крајем јесени и спрелећа. Добра обрада земље, заоравање стрњике и добар вишегод. плодоред једине мере против ж. м. **Ж. мушица** (*Diplosis tritici*), мала, жута, дугог тела и ногу, чије ларве сису млечна зрна жита, која остају мала, изборана, спечена; израсле ларве претварају се у земљи у пуне и идуће год. одрасту. Сузбија се као и ж. мува. **Ж. осница** (*Serphus pigmeus*), мала о., почетком лета носи јаја испод младих класова жита; беле ларвице с мрком главом живе у стабљичи и хранећи се силасе ка земљи да се у дну стабљике претворе у лутке, зимују, а идућег пролећа дају одрасле. Заражене стабљике пожуте, клас остаје штур. Сузбија се добром обрадом

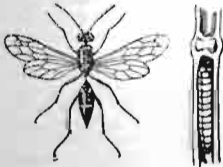
земље, паљењем стрњашта и заоравањем. **Ж. режик** у Југосл.: зак. од 27.6. 1931. заведен монопол извоза и увоза пшенице, ражи и брашна; вршење тог монопола поверено је → Призиду; зак. од 4.9. 1931. установљен и монопол продаје пшенице у земљи, укинут већ 29.3. 1932.; на снази само монопол спољне трговине. **Сврха:** да обезбеди стабилновање цена жита у земљи изнад нивоа свет. цена. **Ж. совица** (*Agrostis sp.*), лептир чија је гусеница, дебела, ваљкаста, затворенозелене боје е 2 беле бојне уздужне пруге; честа и опасна штеточина; дању скривена у земљи, ноћу се храни житом, поврњем, итд.; кад из-

расте до 5 см дужине, претвара се у земљи у лутку, а затим у лептира. Сузбијање: тражити дању гусенице испод грудва земље и уништити (живина их радо једе); ако је могуће (биљке које се неће убрзо јести) запратити или попрскати арсеновим средствима. **Ж. теразије**, којим се мери квалитет жита; удеиене да се изнађе колико г тежи 1/4 или 1 л пшенице, па се преноси на 100 л (ж. проба), или се нарочитим т. праице мери колико теже 100 л (1 хл) пшенице; пшеница квалитета 78 значи: 100 л теже 78 кг. **Житница**, хамбар, магацин. **ЖИТИЈЕ**, животињец хришћ. светаца и ст. срп. владара (→ биографија). **ЖИТИНИК** Игњациј (1857-1913), слов. новинар; био свешт. и политичар слов. људске странке; 1857-1909. уређивао гл. орган странке Словенец. **ЖИТОМИР**, град (77 000 ст.) у сз. Украјини; ткст. и кожарска инд. **ЖИТОМИШЉИЋИ**, ман. Благовештења близу Мостара, на Неретви; црк., посвећене Благовештењу, подигао 1563. Милислав Храбрег; фреске рађене 1609.; иконостаос је сликао иконописац Михаило 1710.; има лепу збирку рукописа 16-18. в. **ЖИФАР** Анри (Giffard, 1825-1882.), фрц. инж.; научно решио проблем управљања балоном; први на балон наместно парну машину, подео се (1852.) на висину од 1 800 м и слободно управљао ваздухом.

ЖИЦА 1) маса неке магматске стене, руде или каквог неметалничог минер., ограничена 2 приближно паралелним површинама, салбандама (→ еруптивне ж., рудне ж., минер. ж. и водене ж.). 2) ел. спроводник кружног пресека, обично изолован по спољној површини памуком, свилом, каучуком или др. изолаторским материјама. 3) кожни или метални материјал, који се употребљава код гудачких инструмената и инструмената са ж. (клавир); с обзиром на тојску величину, разне су добљине. 4) Једноставно средство за транспорт дрвета на стрмим теренима, а на краћа отстојања; састоји се од горње и доње станице и напете ж., по којој се терет спушта услед властите тежине. **Жичани инструменти** → музички инструменти. **Жична железница** → железница. **Ж. телеграфија** → телеграфија. **Ж. телефонија** → телефонија. **ЖИЧА**, ман. св. Саве, 4 км од Краљева. столица 1.

срп. архиеп., св. Саве. Подигао краљ Стеван Првоченчани између 1207. и 1220.; црк. има основу једнобродне засведене рашке базилике с 1 кубетом, вел. спољашњу припрату и кулу; од првобитног живописа очували се одломци у певницама, а остали је рестаурисан; више пута рушена и оправљена; у нар. песми: »седмовратна«, јер су се за крунисање новог краља отварала н. врата. **Жича архиепископија**, осн. је св. Сава у ман. Жичи 1219. као матицу срп. нац. црк.; архиеп. становали у Ж. до пред крај 13. в., онда седиште пренесено у П. н. јер се Ж. налазила на периферији срп. краљевине, изложена нападама непријатеља; тако је страдала и на крају 13. в.; у 19. в. осн. је н. ж. епископија, најпре са седиштем у Краљеву, а после у Чачку.

ЖИШКА Јан (1360-1424.), чешки војсковођ, присталица краљих хусита; после смрти чешког краља Вацлава IV, ратовао против његовог брата, нем. цара Сигмунда и побеђивао га више пута. **ЖИШЦИ** (Circulionidae), група инсеката тврдокрилаца, биљеојед, главе продужене у ралицу и чврстих вилица; многи ж. полажу јаја у зрновље (→ житни ж.) и плод (лешничар), или у плодан заматак (јабучни ж.); млади ларва храни се биљним деловима на месту где је постала; извесне врсте вел. штеточине четинара, особито једе и бора. **Плодове пиле** (*Rhynchites sp.*), ж. обично лепих, сјајних

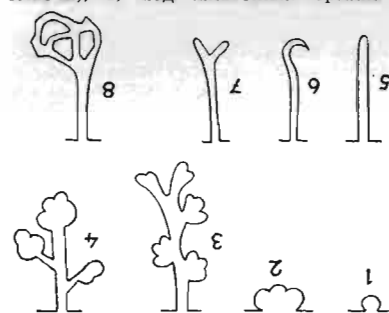

срп. архиеп., св. Саве. Подигао краљ Стеван Првоченчани између 1207. и 1220.; црк. има основу једнобродне засведене рашке базилике с 1 кубетом, вел. спољашњу припрату и кулу; од првобитног живописа очували се одломци у певницама, а остали је рестаурисан; више пута рушена и оправљена; у нар. песми: »седмовратна«, јер су се за крунисање новог краља отварала н. врата. **Жича архиепископија**, осн. је св. Сава у ман. Жичи 1219. као матицу срп. нац. црк.; архиеп. становали у Ж. до пред крај 13. в., онда седиште пренесено у П. н. јер се Ж. налазила на периферији срп. краљевине, изложена нападама непријатеља; тако је страдала и на крају 13. в.; у 19. в. осн. је н. ж. епископија, најпре са седиштем у Краљеву, а после у Чачку.

ЖИШКА Јан (1360-1424.), чешки војсковођ, присталица краљих хусита; после смрти чешког краља Вацлава IV, ратовао против његовог брата, нем. цара Сигмунда и побеђивао га више пута. **ЖИШЦИ** (Circulionidae), група инсеката тврдокрилаца, биљеојед, главе продужене у ралицу и чврстих вилица; многи ж. полажу јаја у зрновље (→ житни ж.) и плод (лешничар), или у плодан заматак (јабучни ж.); млади ларва храни се биљним деловима на месту где је постала; извесне врсте вел. штеточине четинара, особито једе и бора. **Плодове пиле** (*Rhynchites sp.*), ж. обично лепих, сјајних

боја, 4-7 мм дуги с дугом рилицом; буше плодове и носе у јамице јаја, а њихове ларвице, сличне белим првицима, живе у плодовима и изазивају опадање истих; израсте ларве претварају се у земљи у лутке и одрасле; најчешће: јабукова пипа (*Rh. bacchus*), 6-7 мм дуга, сјајне пурпурне или бакарне боје, и шљивова пипа (*Rh. cirsicus*), 4-5 мм дуга и сјајне златнозелене боје. Сузбијање: скупљати и уништати опале плодове, пркати тек зачете плодове арсеним средствима, прекопати и иситнити добро земљу испод круна воћака сјесени и спрочена. **ЖЛЕБ**, узак, дубок усек у план. пределу.

ЖЛЕЗДЕ 1) код биљака: апарати за лучење; секрет се лучи или непосредно напоље (спољашње ж.) или најпре у 1 жлездани простор (унутарње ж.); спољашње ж. су обично епидермалног порекла, у виду жлезданих епидермских ћелија, длака, љуспа; унутарње ж. се налазе одмах испод епидерма или дубље у ткивима; примењују се према светлости као светлије тачке; понекад унутарње ж. имају нарочите канале за испражњавање. Секрети су: уља, смоле, слези. У унутарње ж. рачунају се и ходници код четинара (смола), умбелифера (уља), водених биљака (слези); унутарње ж. обично заштићене споља мех. ћелијама (штите ж. да се не агњечи). 2) код животиња: органи епителјалне природе различите грађе, које луче различите материје. Постају → инвагинацијом епитела; по грађи се свде на 2 гл. облика: а) цевасте и б) мехурасте (алвеоларне) ж.; налазе се највише у кожи и древној слукожи различитих животиња, 3) код човека: органи који из крви што кроз њих протиче издвајају нарочите материје или од својих сопствених материја стварају н. продукте и избацују их: а) егзокрине, ж. са спољашњим лучењем (нпр. пљувачне, знојне, панкреас, јетра и др.) луче преко изводних канала у шупљине др. органа, на површину коже и слузокоже продукте у циљу какве по организм корисне улоге (пробавни сокови, сузе и др.), или продукте који су као штетни избачени ван организма (мокраћа, зној и др.); б) ендокрине, ж. с унутарњим лучењем (нпр. панкреас, тироида, хипофиза, тимус и др.) луче без изводног канала у крв или у лимфу продукте (хормоне), од којих једни делују на процес и развиће (тимус, хипофиза, полне ж.), а др. су потребне за одржавање живота (панкреас, надбубрежна ж., паратиroidна ж.); тироидна ж. врши 1 и др. улогу. Сем утицаја које врше на целокупан организам и разне органе, ендокрине ж. врше и узајамни утицај једне на друге.

ЖЛЕБ, план. на св. ободу Метохје (Зегска Бан.); највиши врх Русулија (2382 м); глацијални трагови. **ЖМПРАВАЦ**, део површине неке тресаве, покривен маховином. **ЖМИТЕК** Петер (*1874.), слов. сликар, највише слика пејзаже и догађаје из живота; позната му слика: Пропиња црквица. **ЖМИХОВСКА** Нарциса (Zmichowska, 1819.-1878.), пол. књижевница, писала новеле и романе; гл. дела: Паганка, Бела ружа, Је ли то роман?, Књига условамена. **ЖМУРЉАЧА**, 3. очни капак везивне природе и провидан, јавља се код многих кичмењака; превлачи се преко ока од унутарњег очног угла; код човека и мајмуна закржљао. **ЖОБ** (енгл.), кратак ударац у боксу, из највеће близине. **ЖОВИЈАЛАН** (фрц., од лат.: jovialis = рођен под Јупитром, тј. срећном планетом), весео, радостан, ведра.

ЖОВНЕК, запуштен средњев. град у Слов., често преграђиван; очувана гл. кула (донжон), кружне основе, а виде се и остаци градеког платна и налаге. **ЖОДЕЛ** Етјен (Jodelle, 1532.-1573.), члан → Пиејаде, писац 1 фрц. клас. трагедије, Клеопатра. **ЖОЕНВИЛ** (Joinville, 1224.-1317.), фрц. историчар и светских Луја IX св.; описао Лујеве крст. ратове и његов живот. **ЖОЕНВИЛСКА ГИМНАСТИЧКА ВОЈ. ШКОЛА**, осн.

1852. у Жоенвилу крај Париза, познат центар за образовање вој. и грађ. наставника гимнастике у Фрц. **ЖОЗЕФИНА** Марија Роза (1763.-1814.), фрц. париза (1804.-1809.), жена Наполеона I, за кога се удала као удовца виконта Боарнеа. **ЖОЛТЕР** Иван (1867.-1925.), правник, мин. А.-У. (1917.-1918.), јед. делегат на конференцији мира 1919. у Паризу.

ЖОЛИЈЕ Луј (Joliet, 1645.-1700.), фрц. истраживач и картограф, испитао долину Лоренцове р. и ј. обалу Лабрадора. **ЖОЛТ** Бела (Zsolt, *1897.), мађ. писац и новинар; реалист, сликар будимпешт. друштва. **ЖОМИНИ** Апри (Jomini, 1779.-1869.), фрц. ген.; препао 1812. у службу Рус.; написао Критичку и вој. историју Наполеонових ратова.

ЖОНГЛЕР (фрц.) 1) описан, вештак који пред публиком окретно рукује разним стварима. 2) варалица, превртљивац. 3) путујући музиканти који су свирали на разним инструментима и, идући из места у место, ширили фрц. муз. и песме; за разлику од трубадура, били нар. певачи и приповедачи. **Жонглирати**, лено и окретно играти се разним стварима, бацајући их у ваздух; фиг. у говору: употребљавати лепе, али празне фразе; окретношћу бранити несигуран положај.

ЖОРЕС 1) Белжамен (Jaurès, 1823.-1889.), фрц. вице-адмирал и политичар; одликовао се у фрц.-пруском рату код Шанзона. 2) Жан (1859.-1914.), синовац претходног, фрц. политичар, одличан говорник, вођ фрц. социјалистичке странке; убијен од фанатике Вилена приликом објаве свет. рата (31.7. 1914.); написао више флз. дела и Историју социјализма у Фрц. (На сл.: Ж. Жан.) **ЖОРЖЕТ** (фрц.) → креп-жоржет.

ЖОФР Жозеф Жак Сезар (Joffre, 1852.-1931.), фрц. маршал, шеф фрц. гентб. на почетку свет. рата; потукао Немце на Марни; смењен са свога положаја 1916. (→ сл.).

ЖОФРОА (Geoffroy) 1) име 4 анжујских војвода из Фрц.; најзнатнији Ж. IV (1129.-1151.), отац енгл. краља Хенрија II и осн. енгл. династије Плантагенета. 2) де Монмут (око 1100.-1154.), галски историчар; написао Historia regnum Britanniae, према келтским легендама. **ЖОХАР** → бубаџаба.

ЖРВАЊ, 2 округле камене плоче за млевење жита, намештене тако да се горња може окретати по доњој; окреће се руком; познати и из пренст. времена, и данас у употреби код многих народа, па и код нас и Арбанаса; претходници млина, где су такође 2 камена, а ручни погон замењен воденим или ветриним.

ЖРНОВ, ст. срп. град на Авали; Турци га обновили и раширили 1442. и дали му, по брду, назив Авала; ерушен 1934. да се место њега подигне вел. споменик незнаоном јунаку.

ЖРНОВНИЦА, средњев. требињска жупа на граници Дубровачке Риб.; рано преиављена дубров. колонијама које по њој садиле винограде и захватале земљиште, због чега често долазиле у сукоб с дубр. владарима; за владе краља Владислава Дубровчани закупили њен већи део и плаћали Србији прво 1 000, па 2 000 пернера; цар Урош им поконио и остатак жупис (1357.).

ЖРТВА, дар божаствима, демонима и прецима, који се замишљају као виша бића. Приношење ж., уз молитве, најважнији део култа свих рели.; ж. се приносе да би се измирила нека милост (здравље, напредак у кући, срећа у послу итд.), из завешта захвалности итд.; могу да их приносе појединци, али и заједнице. По предмету ж. деле се на крвне и бескрвне; као крвне ж. приносе се разне животиње које се једу, али и људи; људске ж. приношене код неких народа на И, а особито код ст. култ. народа у Амер. (→ грађевна ж.). Приношење ж. врши се и данас код Жк. Сл.: развиј «курбане» приликом градње, сеоске сјање и сл., божићна леченица итд. Много чешће бескрвне ж. у једу или пићу, варито по првенци, нпр. да се не једу од гробља и од воћа док се не раздели појало. Хришћ. укитнуло ст.-завештну крава ж. и заменило је бескрвном (хлеб и вино), али у многим хришћ. при. поред те «св.-тајне», у обичају и друге ж.: паљење тамјана, све-

ћа, дарови у натуралијама итд. У обичном смислу ж. је допринос у личној својини, у раду или знању, који неко чини у циљу постизавања неког тужег добра (личног, соц., нац. или општегочовечанског), не тражећи отплате за учињене доприносе; због тога се ж. сматра као етичка вредност. **Ж. измирења** → ехаристија.

ЖУБЕР Бартедеми (Joubert, 1769-1799.), фрц. ген.; одликовао се у борбама Бонапарте по Ит.; погинуо у борби код Новог.

ЖУВЕНЕЛ Жак (Jouvenel, 1360-1431.), рим. надбискуп и фрц. историчар; написао **Хронику** владавине Шарла VI.

ЖУДЊА, душевно стање проузроковано жељом; постаје све јаче што се више приближује тренутак задовољења из које оно проистиче.

ЖУЖЕМБЕРК, варошица (1100 ст.) и летовалиште на Крки (Дравска Бан.); водопади на Крки и развалине града Турјачане.

ЖУИНО-ГАМБЕТА Франсоа Леон (Jouinot-Gambetta, 1870-1923.), фрц. ген.; учествовао у ратовима Фрц. по афр. колонијама; на солунском фронту командовао коњицом афр. стрелца, с којом после пробоја фронта наступао д. обалом Вардара до Скопља и онемогућио аустр.-буг. војсци да га брани; затим кроз Буг. избио на Дунав.

ЖУЛОВИЋ Јован (1856-1936.), геолог и политичар; проф. Вел. шк. и Београд. унив. (од 1883.); има вел. заслуга за нашу геол.-минер. науку; осн. Мивер. и геол. завод, Семинар и Срп. геол. друштво (1892.); издао 1. књ. геол. анализа В. П.; поред тога написао много расправа и књ.; бавио се и питањима наше пољопр. помагао осн. земљр. удружења и задруга; био дуго нар. посланик, сенатор; а у 2 маха и миа. (спољ. послова 1905., просвете 1907.); гл. дело: **Геологија Србије** (топогр. геол. и еруптивне стене).

ЖУКА, жуква (*Spartium junceum*, фам. Fabiionaceae), обично шиб. с ваљкастим зеленим гранама налик на стабилеке сике (*Junceus*); лишће редуцирано, цветови крупни, жути, лептирасти, миришљави, у гвоздастим цвастима; распрострањена у сред. обл. (одакле и пореклом), М. Аз., ј. и и. Афр., Ср. и Ј. Амер., гаји се као украсна; служи и за плетље корпа, а од влакана се граде конопца и мреже.

ЖУКОВСКИ Василије А. (1783-1852.), рус. песник; романтично-романтичарског правца, преводилац клас. дела евр. књиж.; писао лирске и епске песме; и. узвишени погледи на поезију и њен значај, морални идеал у песничству, мистично расположење, култ субјективног осећања, хуманизам; први прави лирничар пре Шупћина; имао знатан утицај на развитак песничког језика.

ЖУЉ, задебљање површног слоја коже, малог прета ноге, табана и спољне стране палца, последица тесне обуће; лечи се омекшањем у топаој води стапљанљем калициног фластера или преврцањем следеће смеше: салицил 4 г, етер 2½ г, екстракт индиске конопље ½ г, колодијум 5 г, намазати свако вече, а потом исећи пажљиво чистим ножем, чувати завијено да се не инфинира.

ЖУЉАНА, морско купалиште и климатско место на пол. Пелешцу.

ЖУМАНЦЕ, скуп хранљивих материја (→ девтоплазма, вителус) смештених у јайној ћелији; служи за исхрану ембриона у току развја; у кокошјем јајету ж. испуњена готово целу јайну ћелију; састоји се од орг. материја: вителина (15,8%), лецитина (7,8%) и масти, покрива неких др. орг. материја, воде и минер. соли; изворна храна.

ЖУМБЕРАК, план. и шумовита обл. у и. подгорици Жумберачких Гора или Горјанаца (Савска Бан.); код села Ж. развалине града (тврђаве), изгорелог крајем 18. в. по којем добила име. **Жумберачке Горе**, план. између р. Купе, Крке и Саве (Дравска и Савска Бан.); у вишим деловима кречњачка и гола, у нижим пошумљена; највиши врх Св. Гера (1181 м). **Жумберачки стан**, (око 12 000) предела Ж.; ст. кајавског стан. чини ½; преци осталих дошли у току 16. и 17. в. из Далм., Босне и Србије (ускоци) као прав., на у 18. в. поунишћени; по говору итокавца и икавци; очувала се нар., нарочито ж. ношња; познат вез; стан. зап. дела одају се торбарству.

ЖУНА (*Picus*), род дечлића; 2 врсте: **црна** (*P. maritimus*) и **зелена ж.** (*P. viridis*).

ЖУЊАРНИЦА (*Erysimum odoratum* или *erysimoides*, фам. Cruciferae), двогод. зељаста биљка ливада и шумарака, великих жутих и мирисавих цветова.

ЖУНА 1) у старије време предео којим управљао неки властелин; сада предео заклоњен плач. и због тога с блажијом, жутином климом. 2) обл. ј. од Боке Которске → Грбаль. 3) обл. у Босни око Горње Укрине и Усоре (Врбаска Бан.). 4) план. жуна у долини Лима око Пријепоља (Зетска Бан.); дели се на Малу Ж., више Пријепоља, која се у ср. в. звала Црна Стена, и Вел. Ж., испод Пријепоља, у ср. в. Звјезд. 4) **Ж. Дубровачка**, обл. између Дубровника и Цавтата (Зетска Бан.); дели се на Горњу и Доњу; развијено виногр. 5) **Ж. Крушевачка**, обл. у доњем и ј. делу слина З. Мораве, око варошице Александровца (Моравска Бан.); развијено виноградарство. 7) **Ж. Никшићка**, племе у и. Херц. и. од Никшића; племенска организација; по стан. остатак правих → Никшића, некада моћног племена, које се беше настанило у Ж. Н. **Жуна**, у средњев. држави управник мање или веће тер. јединице; ако је имао под управом више од 1 жуње, могао се звати вел. ж. **Поджуна**, врста чиновника на хрв. двору; код Словенаца ж. обичан чиновник. **Жупанија**, област, адм. јединица, на које је раније била подељена Хрв., а затим и Југосл.; на челу ж. налазили се вел. жупани.

ЖУПАНИЋ Нико д-р (* 1876.), директор етногр. музеја у Љубљани, антрополог и етнолог; гл. радови: **Македонија**, **Мисли о физео-етнологији**, **Тројанци и Аријевци**, **Жумберачки и Мариндолци**, **Хрвати код Атине**, **Етиогенеза Јсл.**, **Бела Србија**, **Трагом за Пелагизма**, **Срби Плинија и Птоломеја**, **Првобитни Хрвати**, **Етнологишки значај косовских Черкеза**.

ЖУПАНЧИЋ Отои (* 1878.), слов. лирничар, драматург Љубљанског гледалишта и уредник књиж. часописа **Словенца** (1914.) и **Љубљанског Звона** (1917-1920.), најбољи савр. слов. песник, а после Прешерна и најбољи уопште; почео да пева рано и дао више збирки; у првим био под утицајем фрц. симболиста, сав у знаку «Модерне» и помало извештачен; у каснијим све самосталнији с дубоко просећаном лириком; у којој има сете, вере, мисли и праве ум.; дао више дечјих песама (**Цицибан**) и стиховану трагедију **Вероника Деснишка**; гл. збирке: **Чаша олојности**, **Сомоговори** итд.

ЖУПАЊА, варошица и среско место (3263 ст.) у слав. равници, на Сави (Савска Бан.); фабрика гавиња, алкохола, стругара, циглана.

ЖУПАЊАЦ → Томиславаград.

ЖУПАЊЕВАЦ, развалине града с. од ман. Каленића (Моравска Бан.), вероватно из рим. доба; изграђиван и у ср. в. **Жупањевачка Река**, д. саставница Моравине притоке Југомира; извире са Гледљивих Плана.

ЖУПНИК, кат. парох.

ЖУПЧЕ, ман. св. Атанасија ј. од Крушевца; село Ж. помиње се још у почетку 14. в.

ЖУР (фрц.), дан; дан ж. примања посета.

ЖУРА, болест животиња проузрокована скупљањем и застојем мождано-можданске течности у коморама мозга; знаци: поремећај функција мозга, смањена осетљивост, успорени рефлекс, поремећена оријентација; лечење безуспешно.

ЖУРДАН (Jourdan) 1) **Жан Батист** (1762-1833.), фрц. маршал; Наполеонов војсковођ. 2) **Матија** (1749-1794.), звани Главосеча, 1 од најкрволочнијих терориста из фрц. револуције; тиготињар.

ЖУРИМ, план. (2 034 м) с. и. од Никшића (Зетска Бан.).

ЖУРНАЛ (фрц.) 1) новине. 2) → дневник, зборник.

Журналист, новинар.

ЖУРУА, р. у Ј. Амер., д. притока Амазона, дуга 1500 км.

ЖУТ, острво (16,7 км²) у Јадр. М., између о. Пашимана и Корната.

ЖУТА БАГРЕНА → алпска багрена.

ЖУТА ГРОЗНИЦА, заразно, тешко, опасно обољење тропских крајева; инкубација 2-3 дана; почиње веома нагло високом тмпт., оштром малаксалошћу, главоболом и др. тешким симптомима; након 3-4 дана побољшање ових знакова, али појава и карактеристичних: жутица, крварења на разним органима, тмпт. поново висока; у тешким случајевима смрт после 5-6 дана, у лакшим оздрављење после 12 дана, опорављање дуго; проузроковач *Spirocheta icteroida* налази се у крви оболелих; пре-

носи је комарац *Stegomyia fasciata*; лечење симптоматично; предохрана: заштита од убода комараца њихово уништавање.

ЖУТА КИША, црвена к., мутна к. жућкасте или црвенкасте боје, обојена уздигнутом прашином при олујним вихоровима или при вулканским ерупцијама; у Југосл. се ж. к. јавља при ветру → широкју, која доноси прашину из Сахаре.

ЖУТА КЊИГА у Фрц. званично објављивање диплом. докумената (→ дипломатска преписка).

ЖУТА МРЉА, удубљени део мрежњаче на чијој се ивници завршавају плакна очног живца и на којем се од 9 слојева мрежњаче налазе само штанићи у средини, а до ивници чепици; због свог састава представља најосетљивији део мрежњаче (→ око).

ЖУТА ОЛОВНА РУДА → вулфенит.

ЖУТА ОПАСНОСТ, од краја 19. в. под њом подразумевају опасност да народи ж. расе (Јапаници, Кинези), које нагло множење гони на експанзију, не загрозе евр. екон. или соц. интересима.

ЖУТА РЕКА, Хоанг-Хо, 2 по величини р. у Кини, 4500 км дуга; извире на план. Кинлингу (на висини 4455 м), улива се у зал. Печили; носи вел. количину лесног муља, због чега има ж. боју (отуда име); некада се уливала у Жуто М. (те и њега бојила); пловна; најниже стање воде јан. и фебр., а највише јула и авг.

ЖУТАРИЦА → канаринка.

ЖУТЕ РАСЕ → монголоидне расе.

ЖУТИ МУСКАТ → тамбаника бела.

ЖУТИ ЦРВИ, гвоздени или жичани, ларве неколиких врсти скочибуџа (*Platenteron*); стој, дуги а уски, врло чврсти да се претима не могу згњечити, јасно чланковити, боје мрке или жуте; хране се корењем биљака, младим клицама, посејаним зрнелвем, кртолама и наносе огромне штете; живе 2 или више год. док не израсту; нарочито често у земљама које се не обрађују, као лудеришта, ливаде итд. Сузбијање: што чешће обрађивати земљу, скупљати и уништавати црве (довећи живину која их радо једе); љубрити кречом, кајнитом и амонијевим сулфатом; у градинама, па неколико м даљине, ископати плитке а широке округласте рупе у јесен, напунити непрогорелим ђубретом и покрити земљом. Крајем зиме откопати их и уништити сакупљене црве; дезинфекција земље са сумпор-угљеником даје добре успехе.

ЖУТИЛОВКА, жутилова трава (*Genista tinctoria*, фам. Papilionaceae), жбунић са златножутим цветовима у гроздастим цваेतима, расте на мршавим ливадама, ређе у шумама, у Евр., на Кавказу, у М. Аз.; коровска биљка, стока је нерадо једе.

ЖУТИНА, бело вино, које је врло 2 дана на комини, па добило жућкасту боју.

ЖУТИЦА 1) иктерус, симптом неких запаљења јетре, жучног мехура и жучних канала, или мех. сметња отицања жучи. Узроци запаљења јетре (катарална ж.) и жучног мехура (холициститис): инфекција храном из црева или бактеријама путем крви. Мех. ж.: укљештен камен у жучном каналу или притисак тумора или срањења око нетог канала. Код обе врсте ж. жуч не одилази у црева, већ у крв. натала коју дајући јој жуто боју. Знаци: диспептичке тегобе, слабљење, некад тмпт.; мокраћа тамна као црно пиво, столица безбојна, успорен пулс, свраб коже, некад крварење из носа. Хемолитични и., последица разаравања црвених крв. зрнаца. **Ж. новорођенчета** → новорођенче. 2) **хлороза**, болест разних биљака, при којој лишће губи зеленило (хлорофил) и постаје жуто (хлоротично); од гајених биљака најчешће пате винова лоза и разне врсте воћака; најчешћи узрок је превел. садржај креча и влаге у земљишту; у извесним случајевима је

х. последица нарочитих биљних болести (инфективна х.); биљке захваћене ж., ако је трајније природу. Борба противу ж. винове лозе спроведена је с успехом правилним избором подлога за калемљење, а код воћака подизањем на подесним теренима. Директно лечење ж. прекањем раствором гвожђаног сулфата (зелене галице) скупо је, а дејство привремено.

ЖУТО БРДО код Голушца, знатно преист. налазиште из бронзаног доба.

ЖУТО МОРЕ (кинески Хоанг-хав), ивично море Великог Ок. између пол. Кореје и Лиангунга на И и обале Сев. Кине на З; на Ј спојено с И. Кинеским М., а на С Корејским Мореузом у вези с Јап. М.; пол. Шантунгом и св. делом Кореје Ж. М. подељено у спољни и унутрашњи део; унутрашњи, јз. део, зове се зал. Печили. Ж. М. плитко и засуто муљем ж. боје (→ Жуто Река).

ЖУТО ТЕЛО (*corpus luteum*), образује се од → де-Графовог фоликла после → овулације. Ако јаје није оплођено, траје до 2 недеље (ж. т. периоде); ако је оплођено око 5 месеци (ж. т. трудноће). Лучи хормон фоликулин, с карактеристичним дејством на слузозку материце (→ менструација); сем тога делује успоравајући на сазревање де-Графових фоликла.

ЖУТОВОЉКА → страдица.

ЖУТОТРБА, златокрај (*Euproctis chrysorrhoea*), лептр еродан губару, зајач крај трбуха посут жутиим маљама златне боје; његове гусенице брсте пупољке и младо лишће воћке; израсте мере 3-4 мм, боје су мркосиве; тело обрасло длачицама које жаре као коприва; отесати и спаљивати гнезда, прекати артемовим средствима.

ЖУТУЉА, синатка (*Trigon pastinaca*), јадр. риба, до 1 м дуга а 50 кг тешка; широка, жућкастозеленкасте боје, глатке и слузаве коже, по трбуху бела као млеко; на релу има отровну бољу, која јој служи за одбрану а коју рибари отеску чим је улове, да их не би позледела; месо јој није укусно; из њене јетре вади се лековито уље, које приморци и рибари употребљавају за лечење рана, нарочито посекотина.

ЖУЧ, сок који лучи јетра; истовремено и екстракт

(по саставу) и секрет (по улози); гл. састојци: жучуљ боја (билирубин) и жучне киселине, односно њихове соли; путем ж. се избацују продукти распадања простих и сложених протеина (таурин, билирубин); ж. својом алкалношћу, вискозношћу и присуством соли холних киселина (холата) узима учешћа, потпомажући панкреасни сок, у савривању мести (само утолико ж. се сматра и као пробавни сок). **Жучна беника** (*vesica fellea*), резервоар и сакупљач жучи која пристиже из јетре; лежи на доњој површини јетре; крупкаста, при крају се сужава (врат б.) и настаља у изводни канал, који се спаја са каналом који долази из јетре; оба канала спајањем у 1 образују гл. ж. канал (холедокус). Болести ж. б. → холициститис (запаљење), холелитијаза, рак, камен. **ЖУЧИ**, буге, напрезање и истегнуће тетиве или њеног змога (тетивне ж. или б.), истегнуће и угануће зглобова (зглобне ж.); знаци: оток; лечење: облози и разне мести.

3

З, з 1) 9. слово ћирилице; у српск. земља; 29. слово латинице (Z, ze). 2) звучни зубни струјни сугласник. **ЗАБАВИШТЕ**, посебан тип шк. рада с претшколском децом, од 3. до 7. год. (по потреби и од 4.); Коменски је замишљао у виду шк. материнског окриља; али ту врсту васпитања и теориски и практично продубио и извие Фробел; стога се он с правом сматра оцем з. Гл. циљ з. је да код деце развија духовне способности, чула, пажњу и соц. вољу; то се постиже активним радом деце и дружењем; од модерних педагога на томе пољу највише урадила Марија Монтесори. Похађање з. није обавезно, али су се ова толико допала родителјима да се њихово по-

хађање претвара у општу и добровољно примљену обавезу. **ЗАБАВНА БИБЛИОТЕКА**, издавачко предузеће у Загребу, осн. 1913.; штампана преводе новела и романа, а у последње време и оригинална дела домаћих писаца; покретач и уредник Никола Андрић. **ЗАБАВНИК**, књижевн. научног алманах, издавао га Дим. Давидовић најпре у Бечу (1815.-1821.), после у Србији (1833.-1836.); није имао веће књиж. вредности. **ЗАБАТ**, калкан, гилб, код правоугаоних грађевина покривених двоствлним кровом, 1 од 2 краћа зида који се горе завршавају на угао; кад су зграда, дуж уллица, наслоњене једна на другу, онда су з.

ЗАСТАВЕ (I)

<p>ЈУГОСЛАВИЈА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Ратна) </div> <div style="text-align: center;"> (Трговачка) </div> </div>				<p>АРБАНИЈА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>					
<p>АУСТРАЛИЈА</p> (Трг.)		<p>АУСТРИЈА</p> (Трг.)		<p>БЕЛГИЈА</p> (Рат. и трг.)		<p>БОЛИВИЈА</p> (Рат.)		<p>БРАЗИЛИЈА</p> (Рат. и трг.)	
<p>БУГАРСКА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>В. БРИТАНИЈА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>ВЕНЕЦУЕЛА</p> (Рат. и трг.)		<p>ГВАТЕМАЛА</p> (Рат.)			
<p>ГВАТЕМАЛА</p> (Трг.)		<p>ГРЧКА</p> (Рат. и трг.)		<p>ДАНСКА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>ДАНЦИГ</p> (Трг.)		<p>ДОМИНИКАНСКА РЕПУБЛИКА</p> (Рат.)	
<p>ДОМИНИКАНСКА РЕПУБЛИКА</p> (Трг.)		<p>ЕГИПАТ</p> (Трг.)		<p>ЕКВАДОР</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>ЕСТОНИЈА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>			
<p>ЗАНЗИБАР</p> (Рат. и трг.)		<p>ИНДИЈА</p> (Рат.)		<p>ИРАК</p> (Трг.)		<p>ИРАН</p> (Рат. и трг.)		<p>ИСЛАНД</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>	
<p>ИТАЛИЈА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>ЈАПАН</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>ЈУЖНО-АФРИЧКА УНИЈА</p> (Трг.)		<p>КАНАДА</p> (Трг.)			
<p>КИНА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>		<p>КОЛУМБИЈА</p> (Трг.)		<p>КОНГО</p> (Рат. и трг.)		<p>КОСТА РИКА</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> (Рат.) </div> <div style="text-align: center;"> (Трг.) </div> </div>			

ЗАСТАВЕ (II)

<p>КУБА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>ЛЕТОНИЈА</p> <p>(Рат.)</p>	<p>ЛИБЕРИЈА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>ЛИТВАНИЈА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	
<p>МАЂАРСКА</p> <p>(Трг.)</p>	<p>МАРОКО</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>МЕКСИКО</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>НЕМАЧКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>
<p>НИКАРАГВА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>НОВА ЗЕМЉА</p> <p>(Трг.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>НОРВЕШКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>
<p>ПАРАГВАЈ</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ПЕРУ</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ПОЉСКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>
<p>ПОРТУГАЛИЈА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>РУМУНИЈА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>САЛВАДОР</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>САРАВАК</p> <p>(Трг.)</p>	<p>СИЈАМ</p> <p>(Рат.)</p>
<p>СИЈАМ</p> <p>(Трг.)</p>	<p>СЈЕДИЊЕНЕ ДРЖАВЕ</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>СОВЈЕТСКА УНИЈА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ТУНИС</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>ТУРСКА</p> <p>(Рат.)</p>
<p>ТУРСКА</p> <p>(Трг.)</p>	<p>УРУГВАЈ</p> <p>(Трг.)</p>	<p>ФИНСКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ФРАНДУСКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>
<p>ХАНТИ</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ХОЛАНДИЈА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	 <p>(Рат.)</p>	<p>ХОНДУРАС</p> <p>(Трг.)</p>	<p>ЧЕХОСЛОВАЧКА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>
<p>ЧИЛЕ</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>ШВАЈЦАРСКА</p> <p>(Рат. и трг.)</p>	<p>ШВЕДСКА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>	<p>ШПАНИЈА</p> <p>(Рат.)</p>	 <p>(Трг.)</p>

необрађени и озидани тањим зидом; у неким крајевима з. се употребљују као уличне фасаде зграда и онда имају прозоре и богатије су обрађени.

ЗАБЕЛ 1) у срп. држави ср. в. и данас у Србији забрапи обележени забељивањем стабала на границама; задеље се кора или се вежу рукавети сламе. У Скопској Ц. Гори шума се забрањује, постаје з., пошто се у одређеном делу исече старије дрво за потребе села у тој год. 2) ман. св. Богородице близу Ст. Нагоричана код Куманова; ст. цркву зидао кн. Лазар, а нова подигнута на рушевинама 1856.

ЗАБЕЛЕЖБА, врта уписа у земљишне књ.; заинтересовани њом скреће пажњу трећима на извесне чињенице које утичу на постојање и вршење уписаних права, тако да з. лица после не могу рећи да им је та околност била непозната у време стицања њихових права. У земљишне књ. могу се уписати з. само о оних околностима које је зак. унапред означао; зато свака з. има своје име.

ЗАБЛОЦИ Франтшек (Zablosky, 1750.-1821.), први пољ. комедиограф; написао око 80 комада, највише комедија и полит. сатира.

ЗАБЛУДА 1) уверење које је неко стекао превиђајући чињенице које доказују његову нетачност; не може се етички осуђивати; она има разлога у несавршености људскога разума, због чега се још у ст. доба рекло: → еггаре һиталитһ est. 2) ерор (лат.), у праву; недостатак воље при закључењу правог посла; изјављује се оно што се нађе, јер се нема тачна претстава о извесним релевантним појавима битним за формирање воље; може бити: з. у личности, битна код послова где личност игра улогу (нпр. венчање), з. о предмету (увећ битна), з. о битним особинама ствари (битна само ако су те особине биле познате сауговарачу или се из посла виде), али з. о особинама личности по правилу није битна; з. о природи правог посла (нпр. верујем да ми је књ. послата на поклон, а не на продају; битна); з. о тужљивости, кад неко верује да може бити тужен за неизвршене обавезе док по праву тужби нема места (нпр. код прир. обавезе као дуга из опкладе), није битна те није основ за повраћај новца у таквој з. плаћеног; сви послови учињени под битном з. су оборљиви; тужба се мора подићи у року од 3 год.

ЗАБРАН, гај, обично мања приватна (сељачка) шума, коју је сопственик ставио под забрану наше и др. искоришћавања, те је чува, гаји и негује. У циљу осигурања прир. подмлађивања стављају се извесни делови шума под преходну забрану искоришћавања дрвета, пање, жирене итд. (брањевина). Кад је површина подмлађена или вештачким путем пошумљена, оставља се под з., док шума поодрасте, да јој стока не може нашкодити. Зак. о шумама одређује да се брањевине морају означити видним знацима.

ЗАБРАНА извесних радњи може бити наређена зак. (прохибит. право), суд. пресудом или наредбом упр. власти (у границама зак.). Радња учињена противно з., за коју су чиниоци морали знати, ништаван је правни акт као противан јавном поретку. **З.** (право з.) по гакт. суд. пост. средство обезбеђења повериоца принудном → залогом против дужника; з. може поверилац тражити кад се дужник осуди на плаћање или кад је тражбина у опасности (неисплата о року, отуђивање имања); суд тада на захтев повериоца наређује попис дужникових покретности, њихово одузимање и предавање староцу (који може бити и сам дужник). **З. брачна** → брачна забрана. **З. новог брака**, смећа за ступање у доцнији брак; апсолутна з. у случају ако ранији брак престао убиством 1 супруга од стране 2., као и замеу лида осуђених за браколство, које било узрок за развод ранијег брака; **релативна з.** у свима случајевима кад 1 лице буде осуђено на развод брака као криво за развод; у таквом случају то лице не може поново ступити у брак без благослова надлежног архијереја. **З. жениних поступака**, право мужа да жени забрани вршење извесних правних послова; позлови које жена учини против ове з. не везују према онима којима је з. позната, а кад није, везује само ако је деликт. **З. злоупотребе**, сваки који сматра да други вређа његово право или злоупотребама штети његове зак. интересе, може тражити да суд пресудом констатује злоупотребу и забрани њено даље вршење под претњом одређене казне (нпр. бесправно смећање поседа). **З. извођења** дела без дозволе њиховог аутора постоји по зак.

према сваком. Повреда даје право на судску з. даљег извођења, накнаду штете и крив. тужбу против редитеља, извођача, власника локала у којем извођено, (Зак. о заштити аутор. права од 26./12. 1929.). **З.** измена по аутор. праву; нико не сме чинити измене у позајмљеном делу без ауторског одобрења. **З. исплата тражбина**, средство обезбеђења повериоца тиме што суд наређује за заплетење тражбине да их дужник плати повериоцем повериоцу; исплата коју дужник учини противно з. ништавна је, мора још једном исплатити извршенику. **З. оптерећења**, мера обезбеђења од будућих послова дужника који би умањили могућност исплате; з. одлучује суд, односи се на одређена непокретна или пописана покр. имања као и на стварна укњижена права; бележење з. у земљишне књ. или њено признање интабулисаном повериоцу познати као последицу да доцнији терети не дејствују против осигураног повериоца. **З. отуђења**, мера обезбеђења повериоца према дужнику ради задржања залог за наплату новчаних тражбина; дејство једнако као и код з. оптерећења. **З. отуђења и оптерећења**, ограничење располагања земљишно-књижним правима; оваква з. има дејство и према з. савесним прибавцима само ако је убележена у земљишне књ. **З. прештампавања** постоји по зак. за дела под заштитом (→ дело ауторско), као и уврштавање мањих дела у збирке (→ антологија). **Забране и ограничења**, средства трг. политике, којим се спољна трг. регулише директно, по намерама држ. власти; супр. начелу слободе трг., које је унесено у трг. уговоре од 1860.-1914. и које обвезује уговорне стране да не заводе з. и о. из екон. разлога. У том периоду з. и о. била су допуштена из обзира вој. и јавне безбедности (ратни материјал), из санитарних и вет. разлога (у случају сточних или биљних болести), из моралних обзира (порнографија и др.), као и за артикле држ. монопола. После свет. рата, с јачањем протекционизма у свету, з. и о. постали су поред царина уобичајено средство спољне трг. политике (→ контингенти, монополи, катастрофна клаузула). **Забрањене зоне**, из вој. разлога или ради опште безбедности може се забранити, привремено или за свагда, надлетање ваздухопловом неких зона државне тер. или одредити минимална висина надлетања. **З. радња**, у праву; која противна изреченој наредби зак. или општем духу јавног поретка; последице з. р. ништавне су (→ акт ништавни); ко изврши з. р., па њом др. оштећи, дужан је да накнади штету (→ деликт аквилајански).

ЗАБРЉЕ, Забрдије, подгорна жапа на с. страни Струмичког Поља, испод Ограждена и Малешких Плаи.

ЗАВАЛА, прав. ман. у сз. крају Попова Поља (Зетска Бан.); најстарији му помен из 1514.; живопис из 1619.

ЗАВАРИВАЊЕ, спајање металних предмета у усјајаном стању ковањем или притискивањем; крајњи предмета (састави) усјајавају се до тествог стања, па се онда слећују под ударима чекића или притискивањем. Сви метали не могу се заваривати; који могу зову се ковни м. (нпр. ковно гвожђе). Пре него што се почне са з. потребно добро очистити површине саставака, које морају бити чисте и за време з.; хватање оксида по површини избегава се посипањем песка (чистог) или мало кујнеке соли и креде. Аутогено з. значи з. «које се врши само од себе», дакле, без ударања или притискивања; често се саставцима додаје и течан метал, добивен топљењем нарочитог металног штапића (приварак); саставке треба држати у течном стању, док се растопљени метали не слију; на тај начин добије се после хлађења чврст spoj. **З.** метала врши се пламеном (нпр. ацетиленским) или ел. путем (тзв. електрично з.). Много се употребљава за спајање челичних лимова, ливеног гвожђа и бакарних плоча.

ЗАВЕРА, заједница људи организована ради постизања циља који забрањују или друштвени зак. или етички и естетички обзир: најчепће су полит. з., ради извођења полит. преврта; постоје и друштвене з. у циљу роварења против др. личности, а које се држе у тајности, јер су неморалне или ружне. **З. Зринско-Фрањкопанска**. Код Мађара и Хрвата постојало је вел. незадовољство с бечком политиком, која је хтела неограничену власт двора и ради тога створила вој. кадар као моћан инструмент своје воље; војска, углавном у рукама поузданих Немача, није хтела увек да поштује права хрв. и мађ. племенства. Аустр. двор је тежио да сузи аутономију Мађ. и Хрв. и да их сведе на обичне покрајине. Незадовољство се јавило после мира с Турцима у Вашвару (1664.); налазило се да је тај мир сраман и да је, можда, склопљен с измером да се што пре

почне с унутарњим притиском; вођи опозиције код Хрвата били су браћа Никкола и Петар Зрински. После Николине смрти (1664.), вођство преузео сам Петар; покушај опозиције да добије помоћ од француског краља Луја XIV није успео; Хрвати, с којим се у том погледу слагала и мађ. опозиција, ушли су тад у пезе с Турцима; за та преговарања савнала је бечка влада; она сушла за тим да се Мађ. и Хрв. под врховном тур. влашћу, одвоје од Хабзбурга и да у њима влада Петар с потомцима. Турци, међутим, нису мислили искрено; не видели њихову игру, да га само бодре али стварно не помажу, Петар се био далеко упустео; његов мурак Крето Франкопан покушао је чак да изазове и устанак. Аустр. власти биле су спремне и нису се дале изненадити; тур. помоћ изостаде у последњем часу; видели то, а аварани извесним порукама из Беча, Зрински и Франкопан се предали царским властима, које их осудиле због веленаздаје на смрт; казна је извршена над обојицом у Бечком Н. Месту 30./4. 1671. Аустр. власти после тога прогониле су и готово затрле и породице обојице великаша.

ЗАВЕТ, обећање које човек учини пред својом савешћу или пред људима да ће учинити неко дело. **З. манасти**, пре пострижења, садржи з. сиромаштва, безусловног слушања старешина, безбрачности (одрицање имовине и породичног живота). **Стари и Нови з.** → Св. писмо, Библија. **Заветина** → крстоноше. **Заветовање**, појединци или заједнице (села, племена) завештају се бојанству односно богу или појединим свештима, да ће, ако добију тражену помоћ, дати неки прилог, празновати нарочито неки празник, или на поклонство, постити итд. **З. има и у нижим, али више у вишим ред.;** веома у обичају у прав. и кат. црк.; дошло до врхунца у монаштву. **Заветонаш, облати**, обичај у ср. в. да се деца предају мај. да тамо доживотно остану.

ЗАВЕТРИНА, место заклоњено од ветра; страна, бок брода који није изложен ветру; ако ветар дува у л. бок, онда је он у приветрици, а л. у з.

ЗАВЕШТАЛАЦ → декујус. **Завештање** → тестамент. **ЗАВИДА**, потомак рашког жупана Вукана; отац Пемање, родоначелник династије Неманића.

ЗАВИДОВИЋИ, варошца (2 100 ст.) на ушћу Криваје у Босну, у срезу жепачком (Дринска Бан.); вид. дрвета.

ЗАВИЈАЧА, врста широке вулене прегаче на Косову и у Левчу, слична сукњи.

ЗАВИСНОСТ, однос у којем стоји последица према свом узроку; однос з. постоји и измједу делова и онога што је њима условљено; у том смислу је човек зависан од друштва, одн. од вршења дужности коју му је друштво поставило. **З. одлуке**, у грађ. суд. поступку; кад 1 судска одлука не може прозвести дејство док се не донесе одлука по 2. започетом спору. **Зависап начин** → конјунктив. **З. надежи**, сви сем номинатива и вокатива, јер зависе од глагола или предлога.

ЗАВИСТ, непријатно душевно расположење које у нама буди туђа срећа или успех.

ЗАВИЧАЈ, место у којем се човек родио или одрастао. **Завичајна лука** → лука припадности. **З. уметност** (Heimatkunst) → немачка књижевност. **Завичајност, чланство оп.;** мора га имати сваки држављанин; зак. деца су чланови оп. чији је члан отац, а ванбрачна оне чији је члан мати; наотпад су чланови оп. где су рођена; кад се странац прима у држављанство, добива з. оп. коју му га обећа, или где се родио или је настањен или се мисли стално настанити; промена з. врши се по жељи заинтересованог; ко је настањен најмање 3 год. мора добити з., ако је настањен најмање 10 г. аутоматски постаје члан те оп.; нико не може бити члан 2 оп. једновремено, сем ако у 1. почлени члан; држ. чиновник је члан оп. где је са службом (Зак. о оп.).

ЗАВОД, установа држ. самоуправног или прив. карактера, намењена разним сврхама. **З. акушциони**, овлашћен за вршење јавних продаја. **З. за васпитање**, код нас постоје у неколико места; уређени су по нед. начелима, имају вел. дејство на поправку малолетника; → школе у Југосл. (специјалне ш.). **З. за глухонеме**, васпитавају г. говору, писмености и корисним занимањима. У Београду постоји з. за 70, у Загребу за 131, у Јагодини за 86 и у Љубљани за 106 лица; → школе у Југосл. **З. за здравствену заштиту матера и деце** установе у саставу хиг. завода, проучавају узроке обољења, смртности д., услове под којима д. живе, поучавају м. воде стручан надзор на радом дејћих установа, прикупљају податке о здр. стању одојчади и мале д., сарађују са сл. установама на заштити д.; имају отске: саветодашнице за трудне жене и м., диспанзере и поликлинику за д., млечну кухињу

за одојчад, колоније за одојчад и малу д., дом за м. и одојчад, отсек за пропаганду. **З. за следе**, обучавају с. у писмености и корисним занимањима. У Југосл. постоје: у Земуу за 120, Загребу за 28, Кочевју за 22 и азил у Св. Стевану за 25 лица. **З. за умоболне** → душевне болнице; установе за смештај лица под штитништвом; нико не може бити приваљен у з. з. у. без одлуке среског суда о интернирању или свог личног пристанка. **Заводско штитништво**, Малолетницима без веће имовине, смештеним у заводу за чување и васпитање, штитник (тутор) је по служб. дужности управник завода; ако постоји имовина, управник је штитник личности, а суд одређује посебног суптитника имања.

ЗАВОЈ чине 2 дела: а) део који долази у директан додир с оболелим местом (повреда, рана, кожно обољење) састоји се из стерилне газе с примесом извесних течности или масти или без њих (сух з.); по потреби изнад газе слој вате; б) помоћни материјал помоћу којег се причвршћује претходни део з.: леукопласт, троугла мараме, повеска (постоје нарочита правила како се на који део тела стављају повеске и мараме). **З. за 1. помоћ**, стерилян јасучић од газе и вате причвршћен на повеску, спакован у нарочитој хартији да се не може загадити; служи спортистима, туристима и у рату. **З. екстензиони** → екстензија. **З. еластични**, од растељиве тканине, служи да се боље притегну, а да се ипак не стегну оболели удови; употребљава се код проширених вена или код отока, после повреда или прелома; смањује тежбе и одговни појаву умора. **З. гипсни** се ставља кад је потребна имобилизација извесног дела тела за дуже време. **З. фиксациони** ставља се кад је потребно да се део тела за краће време учини непокретним; постиже се стављањем штираних повеске преко обичног з. **Завојнице** → бољница пољска.

ЗАВОЈНИЦА, хеликоидална просторна крива: тачка (М) круга који се равномерно обрће и креће у правцу нормалном на своју раван описује најважнију криву ове врсте (→ сл.).

ЗАВОРОВИЋ Динко (1540.-1610.), најстарији хрв. историк; написао: *Ист. Шибеника и Ист. Далмације*, које остале у рукопису.

ЗАВРАТА, завратка → шпшак. **ЗАВРЕШИЦА** → преврнуто вино.

ЗАВРЕШЕТ Франтишек (Zavřel, * 1885.), чешки драмски писац; гл. дела: *Един и Јокаста*, *Самсон* и *Далила*, *Болеслав Груби*, *Побуна*.

ЗАВРТАЊ, цилиндрично (метално, дрвено, коштано) тело с увојцима и главом; служи за спајање чврстих предмета (приљубљивањем), за дотеривање положаја машинских делова, нарочито апарата, и за преносење кретања (микрометар, з. на стругу итд.). **Пречници з. мере се у цолима** (1 цол округло 25,4 мм) или у мм (милиметарски међунар. з.). **Десни з., леви з.** зове се према томе да ли се уврће окретањем на д. или на л.

ЗАВРШНА НАРЕЂЕЊА у закону, прописи ступања зак. на снагу, о регулисању започетих правних односа (прелазна наређена) и односу тог зак. према др. законима. **З. рачун** → буџет. **З. читање** → мерење.

ЗАВУЛОН, б. син Јаковљев, родоначелник племена з., настањеног зап. од Гензаревог Језа.

ЗАГАЖЊА, омања преба (дуга 3-6 м), распета на 2 мотке, коју 2 лица вуку уз обалу газених воду.

ЗАГАЈШЕК Михаел (1730.-1827.), слов. писац; под именом Георг Селенко издао *Слов. граматнику*.

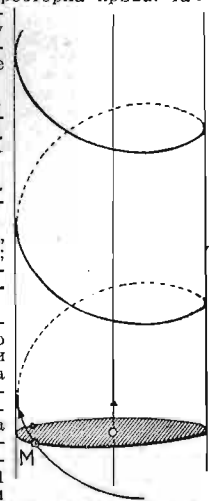
ЗАГАР, латински пас.

ЗАГАРАЧ, Загараче, Загарачани, најмање племе у Катунској Нахији, у Црној Гори; развило се тек у току 17. и 18. в. Пleme прозвани з. суседи из Зетине долине, јер им је за план. Гарчем, Ст. стан. племенске области били Малопшћани.

ЗАГАТ, бедем који пречерује и тиме издиже ниво издани (подземне воде) или неког воденог тока; граде се највише земље међу 2 врт. дрвена зида; скупи су и без вел. нужде не треба их градити.

ЗАГЛАВАК, обл. и. од Књажевца, поред буг. границе, у з. подгорини Ст. План. (Моравска Бан.); 22 села.

ЗАГЛЕДАЊЕ, у неким сх. крајевима обичај који претходи веридби (зарукама); обично отац момка

који ће да се жени одлази у кућу изабране девојке да боље упозна њу и њене.

ЗАГЛУЛ-ПАША (1850.-1927.), ег. политичар, вођ националиста; претседник владе (1924.).

ЗАГОШЕТКА, постављено питање, у виду слика и описа (перифраза), на које треба дати одговор. Загонетанем се вежбају асоцијације и изазива расположено неочекиваним решењима; најмање важна врта нар. књиж.; код и народа и Грка з. имале рел. значај; у нашем народу их има старих з митским и библиј. траговима и новостворених од којих су многе позајмљене из туђих књиж.; по облику могу бити алегоричке и прота питања заснована на двоиспелености, духовном олажању веза или простом знању ствари.

ЗАГОРА, Загорје далматинско, обл. између доњег тока Крке, план. Свилаје и прим. план.; Мосора, Козјак и Тартара; плани. зашће сплитског, трогирског и шибеничког прим. (Прим. Бан.); у ширем смислу до Велебита и Динаре; карена обл. з 4 знатнија поља (Врличко, Сивско, Петрово и Киниско); примр. центри: Сив, Книн, Дрвини и Белковац.

ЗАГОРЈЕ 1) обл. у Хрв., с. од Загреба, између р. Сутла и пл. Загребачке Горе, Калничког Горја и Иваншнице (Савска Бан.); стан. Хрвати кајавског дијалекта; гл. занимање земљр. з виногр.; у њему познате бање: Стубичке и Крапинске Топлице; гл. места: Крапина, Преграда, Клањец, Д. Стубица, Златар. 2) у ср. в. име буг. Подунавља з престоницом у Трнову. **Загорци** 1) стан. Хрв. Загорја, веома архаичан део Јж. Сл., за Хрв. оно што Шумадинци у Србији, тј. средишни, етнички чист и нац. најсвеснији крш; отресити, разумни и вредни, али сиромашни људи; близина Загреба веома повољно утиче на екон. и култ. развој. 2) стан. далм. Загорја или Загоре, пореклом из обл. даље на И, те расно и етнички припадају динарском типу; деле се на Србе и Хрвате, прав. и кат., а има и унијата; суседи из прим. зону их Власима и Морлацима; у прошлости обл. ускога, дали многе хајдуке; баве се сточарством и земљр.; карсно земљиште не може да их исхрађује, па многи одлазе у печалбу.

ЗАГОРКА → Журин Марија.

ЗАГРАДА 1) интерпункцијски знак; обла (.), за издвајање онога што нема синтактичке везе з реченицом, већ служи само као објашњење; угластом „[.], издваја се оно што пише умеће у неки туђи текст. 2) мат. знаци облика (.), [], {}, који казују да се рачуноке радње у з. имају извести пре осталих.

ЗАГРЕБ, град и средиште Савске Бан. (185 581 ст.).

на ј. оградима Загр. Горе и на њеном подножју у савској равници, све до Саве (→ сл.). Почео се развијати као средиште кат. биск. коју основао 1094. мађ. краљ Ладислав с улогом мирња хрв. елемената з мађ. држ. политиком; отада се дизао све видније; развијао се светл. град око Каптола (црк. св. Стевана) и грађански звали Градац или Грч. седиште грађ. власти (са црк. св. Марка); после татареке најезде краљ Бела дао Грчцу право слободног града 1242., што изазвало сукоб с Киптолом, у који се мешале држ. власти, на и краљ. Стан. у градовима било претежно туђинско, док су села била хрв. З. није могао да добије аначај који је имао Вараждин (вођ. средиште), иако је у њему од 18. в. било седиште бана и др. власти. Гл. проиват З. почиње у 19. в. од нар. препорода. 1896. добио н. статус. Сад по величини и важности 2. град у Југосл.; важна жел. раскрсница и највеће трг. и инд. место; полит., култ. и просв. средиште зан. дела државе. Надлежства и установе: Банска управа, Команда IV арм. обл., Стол седморице, Окр. суд, 2 дреска суда, Управни суд; седиште кат.

надбиск., биск. хрв. ст.-кат. цркве, прав. митрополита, унијатског еп.; Јел. акад. знаности и ум.; Матица хрв., унив. (богословски, правни, филоз. мед., господарско-шумарски, тхи. и ветер. фак.); Екон.-комерцијална висока шк., виша пед. шк., држ. ум. акад., држ. муз. акад., 10 гилд., 3 уч. шк. и 1 трг. акад., 2 поз., радио-станица, берза итд.; по својим вел. грађевинама и широким, правим и чистим улицама веома привлачан град; неколико паркова (највећи Макенмир з 2 језерца-рибњака и зоол. вртом). **Загребачка надбискупија**, настала 1852. из биск. коју основао мађ. краљ Ладислав у Загребу 1094. а била подложна калочкој надбиск.; проширила своју власт и на делове бос. крајине; под њену власт долазиле су све биск. у Хрв. и Слав. **З. Филхармонија**, осн. 1919.; приређује симфоничке концерте.

ЗАГРЕБАЧКА ГОРА, Медведница, пл. сз. од Загреба; најв. врх Сљеме (1035 м).

ЗАГУШЕЊЕ, проузрокује се спречавањем удисања ваздуха мех. препреком у ублачкој намери; ређе настапа случајно; начини з. следећи: а) затварање ноздрва и уста руком, при чему се наносе ране и огуљотине по лицу (чест облик чедоморства); б) улазак страног тела у путеве за дисање (често коде деце случајно при неспретном гутању хране, дугмета, новца, ређе насилно утискивањем гужве, мараме итд. у ждрело у циљу убиства); в) притискивање грудног коша и грбуха, услед чега спречено дисање (укљештење између одбијача вагона) и г) уклањање целог тела или само главе у земљу, песак итд., при чему спречено дисање притиском на грудни кош и продирањем ових материја у путеве за дисање; з. се одликује патол. конгестивом плућа, тачкастим крвављењима и емфиземом испод плућне марамице. **Загушљивци** → бојни отрови. **Задављење**, насилни криминални акт у циљу убиства или самоубиства (чешће стезањем копча и марамице око врата, ређе руком), при чему се прекида крвоток у вел. вратним судовима, који исхрађују мозак и мождане центре, па услед тога настапа тренутна смрт; стезањем ждрела, гркљана и душника прекида се удисање чистог ваздуха; код з. лице, уши, вежњаче, уопште цела глава модро плава; па можданим опнама, у мозгу и испод плућне марамице на плућима постоје ситна, тачкаста крвављења; на месту где уже затезало остаје дубока бразда на кожи, у дубини крвављења у поткожном ткиву у мишићима, преломи гркљана и искidanост мишића; код з. руком остају на кожи отисци од прстију.

ЗАДАР (ит. Zara), раније гл. град Далм. (17 065 ст.) на и. обали Задарског Канала (Јадр. М.), од 1923. гл. град ит. Задарске покрајине; знамените ст. грађевине Сан Донато, сада гр. музеј, и црк. Св. Стошје; седиште кат. биск. од 4. в.; 1409.-1797. под млетачком влашћу, 1797.-1805. под Аустр., 1805.-1813. под Фрц., 1813.-1918. под Аустр.; по рапалском уговору (1920.) припао Ит.; отргнут од залеђа у Југосл., у сталном је опадању. **Задарски Канал**, к. на и. страни Јадр. М. између обале код Задра и о. Панмана и Уљана. **З. надбискупија**, постојала у 4. в. као биск.; надбиск. постојала 1154. с малим подручјем; 1828. њена власт проширена на целу аустр. Далм., а 1918. сужена на подручје које припада Ит. **З. острва**, у Ср. Каналу на Јадр. М.: Ист, Мулат, Сеструн, Иж, Жут; припадају Југосл. **З. покрајина** (ит. Provincia di Zara), настала 1922., обухвата земље раније Далм. које су рапалским уговором 1920. припаде Ит.; град и оп. Задар и Ластово (110 км² и 18 623 стан., од којих по ит. попису 6271 Хрвата); гл. град Задар. **З. резолуција**, донели је 1905. Срби посл. из Хрв., Слав. и Далм. и претставници свих срп. странака; прихватили сарадњу с Хрватима и поздравили мађ. борбу против Беча; том и рјечком р. дане основе за стварање сх. коалиције.

ЗАДАХ ИЗ УСТА може имати узрок у устима (загађена уста, трули зуби и корени, парадентални процеси, стоматитис), гуши (услед крајњика), носу (огаева), плућима (gangraena, bronchientasia), стомаку (хронични катар, рак) или у општем обољењима (нпр. шећ. болест); лечење: отстранити узрок, употребити средства за дезодорацију.

ЗАДЊА ИНДИЈА → Индо-Кина. **Задњиндски народи**, назив за све народе у З. И.; најстарији слој чине тзв. Аустроазијати, од којих очуване само мање групе по међусобно раслањеним обл. (гл. претставници народи: Кхмер или Камбоџанци и Мон или Кха); отпре неколико столећа потискују их и претпају у себе Тибетобирманци, Анамци и Таи, з.-и. граница монголске групе народа.

ЗАДЊОНЕПЧАНИ ГЛАС → велар.

ЗАДОВОЉЕЊЕ, сатисфакција, судска радња којом се васпоставља поврђено право.

ЗАДОВОЉСТВО, пријатно осећање које прати задо-

вољење неке чулне потребе или остварење неког идеалног циља у животу, или сам рад на остварењу таквог циља; знак поволне реакције на надражај који одговара нашој природи.

ЗАДОК, **Садок**, израелски првосвешт., осн. стране → Садукеја.

ЗАДОР ЈЕНЕ (* 1894.), мађ. композитор, проф. и бечког конзерваторијума; компоновао: опере, романтичну симфонију, симфонску поему и др. дела.

ЗАДОЦЊЕЊЕ (лат. *мога*), код уговора (§ 634. срп. грађ. з.) настаје кад купац не положи уговореног дана куповну цену ствари; продавац има отад право на камату; ако рок није уговорен, камата тежи продавцу од дана ономене купца да плати и не застареве за 3 год. **Задоцњела парнична радња**, која није учињена у одређеном року; ако је рок одређен зак. тако да га суд не може продужити (преклузивни рок), з. п. р. не може се накнадно предузети; ако је рок одредио суд, или је зак. рок такав да се може продужити, з. п. р. може се вршити дог. противна страна не предлози, утврђење задоцњења.

ЗАДРЖАВАЊЕ 1) место з., лицима чији се домицил не зна, судски акти се могу достављати свуда где је њихово привремено м. з. 2) → придржавање. **Задржавајуће дејство правних лекова**. Правни лек (рекуре, призив, ревизија) задржава извршење одлуке против које је употребљен све док суд о њему не одлучи. **Задржано право власништва**. У рим. праву продавац је могао дати купцу на уживање продану ствар а задржати својину док не буде исплаћена (*actum reservati dominii*); данас такав уговор не вреди према з. лицима.

ЗАДРЖИЦА (лат. *retardatio*), тон који се задржава на Јаком, а разрешава на слабом тактовом делу у акордски тон. Може бити: потпуно припремљена, полуприпремљена и слободна, према томе да ли остаје на истом гласу или га мења при разрешавању.

ЗАДРУГА (нар. називи: кућа, фамилија, тајфа и др.), увећане породице у којима живи више ожењених средњак пореклом од истог претка; родитељи и синови, браћа (најчешћи случај), браћа и сивовци, братучеди; пуноправни чланови могу бити и усвојена чељад: домазет и посици; чланови нормалне з. живе у истој кући, заједнички привређују, за све се спрема јело на 1 огњишту и заједнички им је имање, ако га имају; број чланова различит: обично 15-25, највеће познате з. имале 80-100 чланова; под управом најспособнијег члана. (→ задружни старешина), који се обично поставља избором и може се променити; домаћинца се стара о реду међу женама, спремању хране и сл.; поједини чланови з. могу имати тзв. особину, личну имовину, у покретном имању (новцу, стоци и сл.), а изузетно и у непокретном; з. је у патријархалној средини колективно одговорна за поступке чланова. Код Јж. Сл. до 18. в. општа појава био живот у породичним з., којих има и данас у ј. обл.: Б. и Х., Црној Гори, Србији, а постоје и код многих др. народа у Аз. и Евр.; постанак и развитак з. у најтежијој вези с привр. приликама; новчана привр. и модерно законодавство истискују з. у Нем., Фрц. и др. земљама већ давно их нестало. **Девојке** у з. имају у праву посебан положај; имају право на издржавање, опрему и пристојно удомљење, без обзира на величину дела њихових родитеља; док су у з. дужне су, као и друге жене, да својим радом помажу з.; по зак. не наслеђују у з. своје рођаке задругаре, изузев оца, и то ако умре без синова; у том случају з. им предаје покретну заоставштину у природи, а непокретности им може предати у року од год. дана или исплатити њихову вредност по процени вештака. **Деоба** з. врши се издвајањем најпре туђе; затим давањем сваком што је у з. унео (бащини); најзад деобом међу задругаре приновка (вишка) пошто се исплате дугови. **Жене** у з. нису чланови з., већ само њени стани; све жене задржавају својину својих добара унесених у з. (та добра не улазе у задруга добра); имају право на издржавање и снабдевање у подједнакој мери без обзира на донесен мираз и имовно стање свога мужа, али су обавезне да се повинују задружном реду и да раде; тај њихов положај остаје и у случају ако буду удовице, уколико оне саме не буду захтевале да уживају свој удовички ужитак ван з.; у том случају имају право да изделе само онолико колико је припадало њиховом мужу и по општим правилима о → удовичком ужитку; положај жене у з. је отежан тим што она не може, изузев као кћи оца без синова, наслеђивати задругаре по зак.; ово не вреди у Црној Гори и Хрв., где су жене пуноправни чланови з. **З. или кооператива**, удружење основано на начелу солидарности чланова а у циљу постизавања ј. екон. циља; може имати циљ да смањи тржишне задругара

(потрошачке з.) дајући му потребне ствари по нижој цени или бољег квалитета, јер се непосредном набавком од произвођача или трговца навелико и прескакањем посредника добија нижа цена; к. може повећати добит задругара тим што удружени учествују на цену својих производа или их удружени јединице производе (→ продуктивне задруге); к. може имати за циљ узајамно помагање задругара јединим кредитом, на подлози њихових уштеда и солидарног јемства (кредитне з.). К. постоје у градовима, међу радницима, чиновницима, малим трговцима, али се нарочито развиле на селу (→ земљорадничке з.) и земљораднику дале вел. користи и заштите; значај к. вел. и за усавршавање пољопр. з. воде → водне задруге. **З. за пољопривредни кредит**, осн. по Зак. о пољопр. кредиту од 1905., а већ 1934. било 1500 месних з. груписаних у 5 бановинских з. (Београд, Ниш, Скопље, Сарајево, Загреб); све удружене у Зем. савез з. за п. к. у Београду са 110 000 задругара. Стање у 1933.:

уплаћени удели	19 625 887
стална штедња	22 754 280
обична штедња	14 035 900
рез. фонд	5 108 660
укупна сопствена средства	61 524 727

Поред тога располажу бан. з. и сопственим капиталом око 13 мил. д (1933.); уз то и средства Зем. савеза износе око 10 мил. д; месне з. имале су за кредитирање задругара 1933. на располагању поред свог капитала још и кредит од Привил. агр. банке око 200 мил. д. што је издато на позајмицу задругарима (1933. позајмице: 235 мил. д). **Задругари** → задруга. **Задругарство држ. службеника** у Југосл., појавило се 1920. настојањем мин. фин. К. Стојановића; правни односи регулисани били Ур. од 1920. г. по којој су се могле осн. само набављачке (потрошачке) з.; Ур. од 1928. одобрено осн. кредитних з. На место уредаба ступа 1931. Зак. о з. д. с., по којем има 4 врсте з.: 1) набављачке (потрошачке), 2) кредитне, 3) станбене и 4) произвођачке. Чланови могу бити држ. службеници и особе које прима плату, помоћ или пензију на држ. каси; важи и за бан., а и за службенике самоуправних тела и комора. 1935. било 212 з.: 93 набављачке, 102 кред., 12 станбених и 5 произвођачких са 120 000 задругара. Све су з. обавезно удружене у Савез набављачких з. д. с. у Београду; сопствени капитал Савеза 131 мил. д; савез врши надзор, набавља намирнице за задруге, подиже радионице, фабрике и сл. (2 млина у Бачкој с капацитетом 6 вагона пшенице дневно); прима новац на штедњу и отвара кредит задругама, приређује задр. течајеве, издаје 2 листа: стручни **Задругарство** и популарни **Задругу заставу**. У Београду Савез има коначнице за задругаре и задр. ресторан. **Задруго имање**, заједничко и задругара; није з. и. што служи личним потребама појединаца (особина или осопитина). У з. и. бањина је што сваки унесе или наследи у задругу, **приновак** што се у задругу увећа; → задруга. **З. право**, део грађ. права, расправља о задругу, њеном постанку, преобраћању непокретне куће у з., правним односима у задругу, располагању з. имовином, наслеђивању у задругу, → деобни задруге и престанку задруге (§ 507-529. Срп. грађ. з.). **З. старешина**, најстарији члан задруге који њом управља; ако најстарији неспособан (глувонем, слеп итд.) или расипник итд. место њега управљаће задругом као з. с. други, обично најугледнији; з. с. је пуномоћник задругара; акти з. с. везују све задругаре, само не може отуђити ни задужити имање без одобрења свих; али одобрење не треба за продају плацева, за руковање приносом имања; задругари дужни слушати з. с. у кући и раду на имању; з. с. је и тужор малолетне деце у задругу; као такав дужан да их упућује и васпитава у споразуму с матером. **З. туторство** → туторство у задругу.

ЗАДУЖБИНА, **заклада**, **фонд**, **установа** којом се извесна имовина намењује одређеној трајној сврси; може се чинити за живота или тестаментом; о њиховој управи и надзору постоји спец. Зак. од 6.7. 1930.; по њему врховна задужбинска власт је Мст. просвете, које води јавни регистар з. из целе земље; установљен је и задужб. савет од 7 чланова као помоћни, саветодавни орган Мст. просвете; код нас су највеће з.: Велимирјанум, з. Илије Комарца и фонд Луке Веловића-Требиња. Самостаљна з. је одвојена правна личност. **З. Николе Чулина**, осн. 1874. у циљу помагања просвете и књиж.; осим годишнице, која излази од 1877., има и посебних издања.

ЗАДУЖИТИ ПО ТЕКУЋЕМ РАЧУНУ; ставити на терет р-на пословног пријатеља, уписати на страну задруге његовог р-на.

ЗАДУШЉИВОСТ, израз којим се у неким крајевима означава болест → сипња.

ЗАДУШНИЦЕ, службе за помен мртвих; врши прав. прк. за све умрле: Михолске (последња субота у септ.), у суботу месолусну, очи Духова (→ ружичало), за поједине: 3., 7., 40., дан, 1/2 год. и год. Ркт.: 2./11.; прот.: последња недеља прк. год. Карактер з. одн. празника мртвих имају и празници: породична и сеоска слава, Бадњи-дан и Божић, Младенци, Вел. Четвртак, Марковдан итд.

ЗАЗУБИЦЕ 1) набујало запаљено ткиво десни (→ гингивитис). 2) нар. назив за оток на непцима горње вилице код коња, који често вел.; поравња се с предњим зубима; наступа услед поремећаја циркулације крви (застој у венском крвотоку); узрок разне прир. смете у измени материја, исхрана итд.; лечење: наћи узрок и отклонити га, обратити се ветеринару; сечење штетно, омогућава инфекцију а не помаже.

ЗАИМИ 1) Александар (1792.-1840.), 1 од твораца грч. ослобођења од тур. ропства, члан привремене владе. 2) Тразибул (1829.-1880.), син претходног, грч. државник.

ЗАЈАМ, уговор којим зајмодавац даје зајмопримцу извесну количину заменивих ствари с тим да му овај о року врати ствари исте количине и квалитета; зајмодавац чини дужнику услугу за коју може уговорити накнаду (камату); з. је реалан уговор који се може чинити усмено и писмено (§ 503. и даље срп. грађ. зак.); постоји тек кад поверилац преда ствар дужнику; ствар мора бити заменива; зајмопримац располаже ствари као прави господар; не може се зајмити туђа ствар (→ дуг).

ЗАЈАНИДИ, мусл. (берберска) династија (1239.-1554.) у Алжиру (Тлемсен); завладали после пропасти → Алмохада.

ЗАЈДАН Џирџи (1861.-1914.), ар. научник, романописац и уредник Ал-хилала (Полумесец), најраширенјег ар. часописа; најважније дело: **Историја исламске цивилизације**.

ЗАЈДИТИ, Вејдјити, шиитска секта која стоји најближе мусл. ортодоксном схватању (→ сунити); осн. и независно државу у Јемenu, која и сада постоји.

ЗАЈЕДНИЦА 1) скуп особа разног пола и старости који се познају и чини су односи утврђени нормама које потичу из прир. циља те з. (нпр. породица) или из заједничког циља ради чијег остварења установљена з. (нпр. колеџиум у судству, у шк. итд.). 2) → сувојина. З. делимична, кад у брачну з. муж и жена не уносе све своје имање већ само уговором назначене делове, у случају поништења брака сваком се враћа што је уложио. З. дома и школе, организација наставника и њачких родитеља 1 шк., заснована на пед. основи са задатком да заједничким радом наставника, родитеља, на и ученика љапреди и доведе у склад домаће и шк. васпитање и образовање; по Зак. од 1929. обавезне и веома распрострањене у Југосл.

З. имања → задруга, брак. Кућна з., у прног. имовинском зак. израз за → задругу. З. чешке браће, верска организација поникла средином 15. в. из учена Петра Хелчицког и Јана Рокичапе и извршила важну улогу у култ. животу Чешке. Из те з. јавило се више писаца. Најважније дело: превод Библије (тзв. Краљичка Б.), која досад служи као пример савршеног чешког језика. **Заједничко добро** → добро опште народно. З. именица → именица. З. обавеза (тражбина), кад је више дужника (поверилаца), З. о. је подељена (кад сваки дужник одговара за одређени део, сваки поверилац може тражити само одређени део) или → солидарна (кад сваки дужник одговара за цео дуг, сваки поверилац може тражити цео дуг); претпоставља се да су подељене, изузев ако је нарочито у зак. или уговору другогаче предвиђено. З. пуномоћник, у грађ. суд. поступку, кад више учесника у спору имају истог заступника; у том случају достава за све извршена, кад је заступнику предан 1 примерак онога што се доставља.

З. својина (установа герм. права), кад ствар припада групи лица која нису повезана у правну личност, али право својине прше под заједничком управом. Код нас Касац. суд сматра као з. с. сеоску утрину. З. стан, у браку мужевљев стан; муж овлашћен да одређује з. с., отуда све што се каже у з. с. сматра се да припада мужу, док се противно не докаже; исто тако свако достањање учињено жени на з. с. сматра се као пуноважно, ако она не докаже да живи растављено. З. ставовања, дужност, супружанска дужност чија повреда чини презумпцију прељубе, нарочито ако жена станује ван мужевљевог стана, али не код својих блиских рођака; мест з. с. одређује муж. З. твостанит, који заједно саставља оба супруга одређујући се узајамно за наследнике или постављајући исте на-

следнике. З. т. може сваки супруг опозвати, насупрот уговору о наслеђивању. З. хипотека, по Зак. о земљишним књ., х. стављена на више земљо-књижних тела истог сопственика; з. х. се потпуно унишује само код 1 тела, а код др. се прибележава и упућује на упис код оног 1.; исписом код 1., престају х. и тамо где су прибележене.

ЗАЈЕР Јулије (Zeuer, 1841.-1901.), чешки песник и новелист; обрадио с успехом вел. број мотива сл. и средњев. нитенске поезије (Вишegrad, Каролинска спонеја, Радуз и Магулена); роман Јан Марија Пложар има аутобиогр. црта.

ЗАЈЕЦ Иван (* 1869.), слов. вајар, учио у Бечу; гл. дела су му црк. и митол. карактери; изградно Прешернов споменик у Љубљани (1902.).

ЗАЈЕЧАР, град (10 600 ст.) и среско место на ушћу Црне Реке у Тимок (Моравска Бан.); најранији помен из 1784.; највеће привр. средшње у целом Тимоковом сливу; нл. стакла, коже, дрвених потпетица, ткст., пивара, млинарство; седиште прав. еп.; окр. и срески суд; гмн.

ЗАЈИК (*Sarothamnus scorpius*, фам. Papilionaceae), шиб наших крајева; горњи листови привидно цели, а доња трочлани; златножути лептирасти цветови гледне растресити грозд.

ЗАЈСАН, језеро у Казакстану (СССР) кроз које протиче река Иртиш; вел. 2 000 км², дубоко 9 м.

ЗАЈТУНА → Зитуна.

ЗАЈЦ Иван (1832.-1914.), композитор. диргент, осн. Опере у Загребу; под утицајем ит. муз.; компоновао вел. број песама, хорова, кантата, инстр. дела и црк. композиција, укупно: преко 100 композиција и 29 опера (Никола Шубић Зрински, Ван Јегет и др.) и оперета.

ЗАЈЦЕВ Борис (* 1881.), претставник модерног рус. реализма; добар тумач утицајем, експресијом покрета људске душе, с јаким лирским осећањем; пише под утицајем Чеховљевог импресионизма; дела му пројета духом мирноће, сете, мистичним расположењем и помиреношћу са судбином, у духу ст. класичних трагедија; гл. дела: Аграфен, Сестре, Златан узор, Кућца у Паси.

ЗАК Еугениус (1884.-1926.), пол. сликар, радио у Паризу; тежио да обнови модерно сликарство на бази ант. фресака.

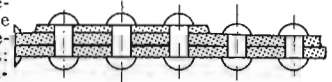
ЗАКАНИ (Убајд З.), перс. сатирични и љубавни песник (око 1300.-1371.).

ЗАКИВАЧ, цилиндрично тело (стабло) с главницом која потсећа на печурку, за спајање лимова и сл. металних предмета: једносечни, двосечни итд. за 1, 2 и више површина, и једворедни, дворедни итд. поређани у 1, 2 и више редова; з. се закива у хладном или осујаном стању, руком или машинским путем; спадају у чврсте везе, јер се лимови не могу раставити, а да се з. не покваре.

ЗАКЛАДА → задужбина.

ЗАКЛЕТВА, призивање бога за сведока да ће неко савесно вршити примљену дужност, да ће говорити истину или извршити оно што је обећао. Првобитно, 1 од средстава у доказном поступку против осумњичених и криваца код примит. народа, уствари врста божјег суда, али се одржала и код култ. народа, с проширеном употребом. У судском поступку з. се сматра као доказно средство ако је понуди сама странка; узима се само од венџака и сведока, никако од окривљеног, јер његова з. нема правне важности; лице које положи з. на извесну околност, па се утврди супр., одговара за кривоклетство. Суд тражи з. по свом нахођењу или на захтев странца. З. може бити: гл. (нема 2. доказа до исказа странке под з.), допуњујућа (полаже је странка уз понуђени полудоказ да га члствори у потпуни; тако нпр. књиге трговца су потудоказ о његовим тражбинама) и откривајућа. Лично полагање з. је кривоклетство које се кажњава робом.

ЗАКЉУЧАК 1) мисаони процес у којем из 1, 2 или више познатих истина изводимо неку нову и.; према томе постоји непосредно, епигенетичко и сложено закључивање. 2) одлука суда којом се не пресуђује спор већ разправља извесно питање у току поступка; суд га мора објавити и писмено доставити странкама; против з. свих судова, сем Касац.мог, може се изјавити рекурс (жалба) вишем суду. З. Берански, најмањи број комада акција, облигација итд.

који се на берзи може купити, нпр. з. чине 5 акција Нар. банке, 100 комада обвезница ратне литеје итд. З. **књига**, поступак којим се долази до биланса; сабирање једнородних сума и поређење добивених збирева тј. одузимање једнородних, али противположених сума (издавања од примања, дуговања од истраживања итд.); врши се редовно по истеку рачунске периоде, или кад устреба, да се види стање имовине и успех предузећа; често се замењује с билансом. **Закључење дражке**, кад судија који управља јавном продајом констатује да после последње није учињена виша понуда; ако се продаје више ствари, судија ће закључити дражку чим се прода онолико колико треба да се намири тражбина и споредна давања. З. **правних послова**, момент када се правни лосао сматра склопљен. **Неформални послови** су закључени кад је воља изјављена, или су се воље сагласиле. Код **формалних послова** тражи се још и изјава воље на формални начин. **Закључница**, образац који служи као доказ да је на берзи посао закључен; издаје се у 2 једнака примерка које продавац и купац наизменично потписују.

ЗАКМАРДИ Иван († 1667.), хрв. државник; као бележник краљевства имао утицаја на послове хрв. сабора; 1643. осн. држ. архив, 1644. изабран за протонотара краљевства; бавио се и правном књиж.; вел. имање оставио на хумане и просветне циљеве.

ЗАКОН, у мат. појмовима изражени суд у којем се исказује узајамна зависност између појава у прир. и њихових услова; поред ових прир. з. постоје логички з. у којима се изражава однос узајамне зависности појмова у суду или судувању закључку; питање је да ли постоје з. реда у ист.; поред тога постоје **нормативни з.** у којима се изражава однос зависности између људскога делања и њихових објективних вредности. У праву: по фрц. дефиницији з. је заповест држ. власти, која садржи 1 опште правило; не мора важити за цео народ ни за делу држ. тер., главно је да није донет само за 1 одређен случај; по овој дефиницији индивидуални з. не би се рачунали у з., док нем. деф. и њих обухвата. З. који не садрже општа правила ни прописе називају се **формални з.** (нпр. буџет, з. о неком зајму итд.); з. је генерални кад обухвата све правне послове извесне врсте, специјални кад важи само за неке групе тих односа. У праву, специјални з. укида генерални за случајеве које предвиђа; генерални з., пак, не укида ранији специјални, сем ако није изричито речено укидање. З. је индивидуални кад регулише 1 једини случај (признаје некое год. службе за пенз. на које иначе нема право). З. **привремени** по чл. 116. Устава, правна ур. коју Краљ издаје са зак. силом (у случају рата, побуне, хитне потребе) који се накнадно подноси Нар. претставништву на одобрење; ако је не одобри престаје за даље важити. З. **домаћи**, територијални з. 1 земље (страни з. примењују се изузетно у погледу личног статута на послове закључене у иностранству, на форму тих послова, уколико нису противни домаћем јавном поретку, што чени домаћи суд). З. **доноси законодавна власт** по нарочитом поступку; код нас ту власт врше Краљ и Нар. претставништво заједнички; з. могу бити укнути уставом, законом, уредбом са зак. снагом; могу бити изобичајени, одн. пали у заборав. Усвајање зак. предлога у Нар. претставништву врши се натполовичном већином присутних чл. сенатора, ако има кворума. **Важност з.**, особина неукнутог пуноважног з.; мора се разликовати од његове **обавезне силе**; з. је у важности од тренутка кад је донет, а обавезну силу добија тек по истeku → *vassatio legis*; често се догађа да з. буде по неколико месеци у в. пре но што се уведе у живот. **Доношење з.**: да би се предлог з. свестрајно испитао, одређен је за његово доношење нарочити поступак, у којем се разликују: иницијатива, претрес и усвајање, санкција (одн. вето), проглашавање и обнародовање. Иницијатива припада по Југосл. Уставу од 1931., појединим министрима (по Краљеву овлашћењу), али зак. предлог може поднети и сваки члан Нар. претставништва, ако предлог помогне писмено најмање 1/5 чланова Нар. Скупштине или Сената (чл. 63. Устава). Сваки зак. предлог претреса се у оба дома, и сматра се за усвојен кад се изгласа двупут у истом сазиву; предлог се најпре упућује у Одбор који саставља извештај и одређује извештоце; штампан извештај доставља се посланицима и сенаторима и најраније после 5 дана ставања се на дневни ред у пленуму; прво у 1 па у другом законодавном телу ма којим редом, изузев буџета који се увек подноси прво скупштини; о њему се најпре води начелни претрес и ако предлог буде у начелу примљен претресају се поједини

чланови и гласа се о свакоме од њих; пошто з. буде у појединоста примљен прелази се на 2. и коначно гласање о п. у целини; предлог је примљен кад га оба дома изгласају у целини; ако 1 дом учини измене у предлогу усвојеном у 2. дому, те измене мора и 2. дом да усвоји, ако их не усвоји сматра се да је предлог одбијен. Санкција је сагласност шефа државе с изгласаним з. у Нар. претставништву; вето је право шефа државе да одбије свој потпис на изгласани з. Проглашавање по чл. 66. Устава врши Краљ указом који потписују сви мин. и на који се ставља држ. печат; проглашавање је констатуиће да је наведени текст усвојен од законом, чиновлаца и да је у свему поступљено по Уставу; проглашавање треба да помене да је Нар. претставништво усвојило зак. предлог, да га је шеф државе потврдио, да садржи тајан текст з., потпис шефа државе, премапотпис мин., држ. печат, датум и место потписа, наредбу за обнародовање и извршење. Обнародовање је објава з. у Служб. новинама; ако сам з. државље не одреди, он добија обавезну силу 15 дана по обнародовању (чл. 66. Устава од 1931.). З. **великих бројева** или **вел. броја**, принцип у статистичкој науци; статистика мора посматрати што више појава да би добила праву слику односа које испитује; з. **малих бројева** показује да веома ретке друштв. појаве (нпр. самоубиства деце) показују вел. статистичке правилности. З. **грађански** → грађански закон. З. **12 таблица** → дванаест таблица. З. **декрет** → декрет, закон. З. **језички**, одредбе о сталности појава у јез. категоријама као последница истих флз. или псих. узрока. З. **минимума**, установио Ј. Пибиг (1840.), према којем је првос. пољс. култура сразмеран оном чиниоцу производње који је заступљен у најмањој мери (нпр. ако у земљишту има калцијума и фосфора довољно за принос пшенице од 20 q по 1 ха, онда ће се производња управљати према азоту, који је у минимуму; икакво ћубрење калцијумом и фосфором неће повећати принос пшенице, јер га кочи мањак азота; треба, дакле, ћубрити азотом; з. м. сачувао је и данас свој значај, али мат. израз утицаја појединих чинилаца производње на принос знатно је усавршен (теорија Митшерлиха). З. **оквирни**, општи з. донет за целу земљу или з. који садржи гл. одредбе о извесним односима, остављајући одређивање појединости 2. з. или уредби. З. о **раднама**, први з. о р. донесен је у Србији 1910.; њиме је укинута Ур. о еснафима од 1847. и он претставља почетак модерног обртног законодавства у Србији; имао је веома напредне соц.-полит. одредбе (о заштити и осигурању радника итд.); створио у Србији 4 коморе: трг., инд., зан. и радничку, све са седиштем у Београду. Тај 1. З. о р. замењен је другим, од 1931. за целу Југосл., који поставља правне основе за отварање зан., инд., трг., грађевинских, елтех. и др. радњи (за које је потребна посебна дозвола); доноси одредбе о ученицима (шегртима) и помоћницима (калфима); установљава принудна стручна удружења трговаца, занатлија (уместо еснафа) и индустријалаца и њихове коморе; надзор над применом овог з. врши Мст. трг. и инд. З. о **сузбијању** и угушивању сточних заразних регулише рад на послу сузбијања сточних заразних болести. Све култ. државе, услед вел. опасности коју претстављају сточне заразе за нар. сточарство, законским путем су одредиле мере које се имају предузимати у циљу спречавања појаве заразних болести на стоци и спец. мере за поједине сточне заразне болести; у Југосл. такав јединствени з. донет 14./6. 1928. за читаву земљу. З. **цара Јустинијана**, под тим именом јавља се у Србији ср. в. кратак зборник правних прописа углавном са обл. грађ. права, компилиран из псеудо-Јустинијановог Аграрног законика; тај срп. зборник, који регулише правне односе између сељака, изгледа као доста самостална срп. компилација; у њему нпр. прописи о сеоском закону, националици и праву прече купње; допније (у 15. в.) знатно прерађен и попуњет; под в. насловом З. ц. Константина Јустинијана преписиван до 18. в. и вршио утицај нарочито у аутономним крајевима у Срп. Прим. (у Грбуљу и Паштровићима). **Законик**, кодекс, скуп више зак. исте струке, кодификовани у целину. Рим. право било цело кодификовано у з. (Јустинијанова кодификација) у 6. в. по Хр; претрес за кодификацијом понова се јавио у 17. в., а дошао до изражаја после фрц. револуције (граф., трг. и крив. з.); наишао на реакцију код нем. националиста после Наполеоновог пада; ипак у току 19. в. све евр. државе, сем Енгл. и Уг., прихватиле су кодификацију свог права и тако з. превладале Добра особина з.: тхн. олакшање скупљањем норми

у органску целину и њиховом координацијом; мање: коцехе правног развитка, теже се мењају вел. з. од малих зак. **Закошнн део** (pars legitima), део заоставштине који, и против воље удога, по зак. припада његовом блиском сроднику. По § 477. срп. грађ. з. на з. д. имају право з. деца и то на 1/3 онога што би наследила да нема тестамент; наследиик губи право на з. д. ако је убица оставиоца (§ 419), ако је напустио оца у невољи, напустио веру, одао се злочинству или блудном животу (§ 480). **З. дете**, рођено у з. браку; зак. сматра као з. д. свако које је рођено после 180 дана од дана венчања, или до 300 дана после смрти мужевљево или после коначног развода брачне везе; по чл. 114 срп. грађ. зак. отац може не признати дете као з. само ако јасно докаже да за време зак. одређеног рока није му било могућно имати телесно мешање са супругом. **Закоиска аналогија** → аналогија. **З. домицил**, који се 1 лицу одређује самим зак.; тако држ. службеници имају з. д. где служе, а неспособно или ограничено способна лица тамо где домицил њиховог з. заступника (родитељ, муж, старатељ). **З. заступник**, лице одређено да брани права и интересе извесних особа (малолетних, душевно оболелих, глухонемих, расипника) који су неспособне да то чине саме, или правних лица (задужбина, друштвa итд.). **З. имовински брачни режим**, који се претпоставља ако нема изречног уговора. Код нас је з. и б. р. подвојеног имања супруга, а у фрц. праву заједница добара. **З. интерес**, који дужник плаћа кад није уговорена висина камата или није уговорена сама камата; ово 2. бива кад се 1 лице неовлашћено користи туђим капиталом или га употребљава после уговореног рока. Код нас з. и. 6%. **З. легат** → удовнички ужитак. **З. наследник**, који се по з. сукцесији позива на наслеђе; → интестатно наслеђивање. **З. обавеза**, коју 1 лице има на основу зак., без обзира на своје правне послове или кривиде; тако сродетзо повод з. о. исхране (→ алиментација). **З. о. морају бити изрично наведене у зак. З. последице** (eo ipso), наступају по зак. чим се стеку одређене околности (нпр. непрекидна болест преко 1 год. по самом зак. повлачи престанак чиновнич. службе). **З. рок**, зак. одређен за производње правног дејства или предузимање правне радње (нпр. рок за застарелост); судија не може з. р. ни скратити ни продужити. **З. службеност**, која се оснива на зак.; код старних с. важи начело дужности тј. чим неко не може користити своју ствар без употребе туђе ствари, има право на з. с. те туђе ствари. **З. трајбина**, т. да се изврши з. обавеза. **З. тотор**, кога зак. назначује за случај да т. није тестаментом одређен; з. т. је отац усвојеног детета, мати, деда по оцу или по мајци, бабе; ако њих нема или су неспособни за т. судија одређује тотора. **З. уредба**, опште правило управне власти које има силу зак. **З. у.** су кад је Устав решио да извесно питање регулише у. а не зак. (нпр. формација војске). Правне з. у. оснивају се на зак. овлашћењу да управна власт регулише нека питања, за која је он поставио основна начела. **З. форма**, без које се не може склопити формални → акт. **З. хипотека** → хипотека. **З. цесија**, кад трајбини уступа 1 поверилац 2., по самом зак. ex lege (нпр. јемац има з. п. на трајбини коју је платио за гл. дужника); → цесија.

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ, највиша власт у држави; може бити концентрисана у 1 рукама или подељена између разних органа; код нас подељена између Краља и Нар. претставништва (Сенат и Нар. скупштина); гл. задатак з. в. је доношење зак., али она утиче и на рад, врши надзор и над упр. влашћу, одобрава буџет итд. **З. иницијатива**, право подношења зак. предлога з. телу на репавање; по нашем Уставу зак. предлоге подноси по овлашћењу краљевом поједини мин., али право подношења припада и сваком члану Сената одн. Нар. скупштине, чiji предлог писмено помогне најмање 1/3 чланова Сената одн. Нар. скупштине. **З. и. припада у неким државама и самом народу**; ако се скупе потписи извесног броја лица која подносе зак. предлог, мора га парламент узети у претрес и по њему донети одлуку (нпр. у Швајц.). **З. скупштина** (1791.-1792.), фрц. с., сазвана после уставотворне с.; објавила рат Аустр., суспендовала краља Луја XVI, који је затворен у Тампл, и савзала Конвент.

ЗАКОПАНЕ, модерно летовалиште (17 000 ст.) и место за зимске спортове на Татри у Пољ.; надм. в. 837 м.

ЗАКС Ханс (Sachs, 1494.-1576.), нем. мајстор певач, обувар; веома плодан, увек ведар и леучан; → Вагнер га оживео у опери Мајстори певачи.

ЗАКУП, уговор којим се непотрошна ствар узима на употребу или корист за одређено време и уговорену цену; закуподавац је одговоран за недостатке због којих би закупна ствар била неупотребљива, а закупник је дужан одржавати закупљену ствар као добар домаћин; з. престаје кад му истекне рок или кад закупна ствар пропадне; ради накнаде исплаћене закупне цене, закуподавац увек може задржати као залог закупљене ствари које се налазе на закупном добру (§ 677.-705. срп. грађ. зак.). **З. интабулисани**, уведен у земљишне књ.; тиме з. добива дејство не само према закуподавцу већ и према другим. **З. ловишта**, кад сопственик ловишта преноси на другог право извршавања лова. Зак. о лову предвиђа присиљно удруживање сопственика земљишта испод 200 ха у оп. ловишта и њихово давање под з. путем лицитације; овом зак. одредбом сопственик земљишта није лишен свога права лова; њему је само одузето право вршења лова на том земљишту из јавних интереса и у циљу напредне ловне скон., а за то ограничење добива накнаду у облику закупнине. Давање под з. зак. предвиђа и за л. самоуправа и јавноправних корпорација, а за прив.-правне корпорације у случају ако и поред опомене власти не предузму мере за рационалан узгој дивљачи.

ЗАЛА Верђ (* 1858.), мађ. вајар, има више јавних споменика у Будимпешти. **ЗАЛЕСКИ** 1) Август (* 1883.), пол. дипломат и политичар; од 1918. посланик у иностранству; а после Пилсудсковог преврата (1926.) и мин. спољ. послова. 2) Јузеф Бохдан (1802.-1886.), пол. песник, увео у своју поезију сву драж и сликовитост украјинских → дума; по угледу на те нар. песме створио нарочити песнички род: ум. думу; веће дело: *Дух степе*; преводио наше нар. песме.

ЗАЛЕУК, грч. филозоф и законодавац из 7. в. пре Хр.

ЗАЛИВ, заатон, део морске површине који залази у копно.

ЗАЛИХА, преостала роба која је у магацину; резерва, непродата, заливна роба.

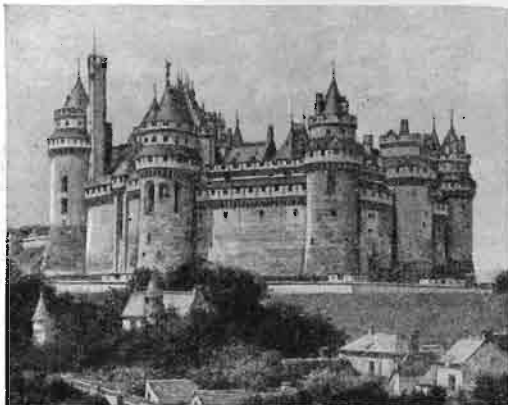
ЗАЛОГА (у рим. праву: pignus), заложно право, средство за обезбеђење трајбина, ствар коју дужник даје повериоцу да је, у случају неисплате дуга о року, изложи продаји и из ње се намири; то је једино право повериоца на з., која иначе остаје својина дужника; з. мора бити ствар која је у промету; з. на непокретним стварима је → хипотека; дужник може дати з. по својој вољи или по одлуци суда; сем тога сам закон даје право з. извесним повериоцима (жени на добрима мужа за обезбеду мираза, закуподавцу за обезбеду кирје); ако није исплаћен, поверилац се наплаћује из з. без обзира на друге повериоце истог дужника; ако продајна цена з. пређе висину дуга, поверилац враћа ипак дужнику; по нашем грађ. зак. поверилац нема право да задржи з. као своју својину, већ је мора изложити продаји; чим се дуг исплати поверилац мора з. вратити дужнику; з. је недељива те се не враћа све док се не исплати пео дуг који је обезбеђивала. **З. општа**, целокупна имовина дужника која служи намрењу свих поверилаца уколико није з. специјална (→ стечај). **З. специјална**, обезбеђење дано повериоцу да се пре осталих наплати из извесних добара, која су дана за обезбеђење његове трајбине. Допуна з., заложни поверилац има право да тражи од дужника да му да у з. још и н. имовинске предмете, ако би се у току трајања з. смањила њена вредност. **Залагање вишеструко**, залога исте ствари код више поверилаца, између којих јачи у праву ко је раније стекао залогу. **Заложни завод**, који даје зајмове на залогу покретних ствари. **З. индосамент** → индосамент. **З. књиге**, јавне књ. које садрже списак имања оптерећених хипотеком; → хипотекарне књ. **З. посао**, ломбардни посао, ломбард, давање зајмова на залогу покретности (мобилаја). Ломбардски мењачи (сарафи) су се у ср. в. по највише бавили тим послом (отуда име л. п.); з. п. раде нарочити новчани заводи, тзв. з. или ломбардне банке; као залога примају се: златне и сребрне ствари, драго камење, роба, ефекти итд. **З. право**, овлашћење повериоцу да се из заложене ствари првенствено намири ако залагач о пропљасаном року не измири дуг, не регулише залогу; банка може продати залогу и пре рока, ако су заложени предмети подложни квару, ако им пада цена или је банчино потраживање уопште у ма каквој опасности. **З. трајбина**, у земљишном праву т. обезбеђена хипотеком. **Заложница** 1) хартија од вредности чiji имаоци имају права да се пре осталих поверилаца наплаћују из хипотекованих трајбина њеног издаваоца, ако им је то у зак. признато (нпр. Зак. о уређењу Држ. хипот. банке).

2) хартија на доносиоца обезбеђена хипотеком.
3) исправа о стварању ручне залогe, која је реверс на примљену залогу с тим да се залогa врати доносиоцу реверса кад исплати тражбину; реверс се може преносити индосаментом. З. деоне, по земљо-књижном праву з. које издаје хипотекарни поверилац, на поједине делове своје залогe. З. хипотекарне банке, хартија од вредности коју издаје хипот. банка на подлогу код ње заложених непокретности; продајом з. хипот. банка долази до новца који даје даје на зајам на залогу непокретности. Држ. хипот. банка Краљ. Југосл. овлашћена нарочитим зак. да може издавати з.

ЗАЛОМ ПАЛАНКА, развалине града код Невесиња. **ЗАМА**, варош зап. од Картагине, где је 202. пре Хр. Сципион победио Ханибала.

ЗАМАЈАЦ, тежак точак који се поставља на вратило клипних мотора и др. да својим замахом извлачи клип из крајњих положаја, да мотор не стане (→ мотори).

ЗАМАК, феудални дворца, обично утврђен; краљ.

или господски дворца ван вароши; вел. и лепа кућа за становање у полуу. Ср. в. оставио највећи број з. у целој Евр. Око зграде за становање код утврђеног з. 1 или више зидова са кулама; улаз најчешће преко покретног моста, који се у случају напада може подићи; око спољних зидова ров који се приликом одбране испуњава водом.

ЗАМАЊА 1) Бернардо → Ђамањић. 2) Рајмундо († 1644.), доминиканац, писац; гл. дело: *Наука за писати добро лат. словима рјечи језика словинскога*.

ЗАМАХШАРИ Абдулкасим (1075-1144.), ар. теолог и филолог, пореклом Персијанац; познат због коментара Корана (→ Бајдави).

ЗАМБЕЗИ, река у ј. Афри.; у горњем току има широку долину коју поплави у кишно доба год., затим на дужини од 1 300 км има многе водопаде и брзакe, а од Викторијиних Водопада улази у клисуру дугу преко 1000 км, с више катаракта и теснаца; у доњем току пловна; дугачка 2 660 км.

ЗАМБЕЛИОС Спиридон (1813-1887.), грч. књижев. и романописац; гл. дело: *Критска свадба*.

ЗАМБО (шп.), назив у Ср. Амер. за мешанце између Црнаца и Индијанаца.

ЗАМЕНИЦА (лат. *proponem*), променљива врта речн. замењује име, тј. именицу, придев или број; лична з., замењује име лица које говори, ком и о ком се говори; за 1. л. гласи: ја, 2. л. ти, 3. л. она-оно, за сва 3 лица себе или се; за непознато л. (упитно) гласи ко за живо, што за неживо; има свака своју промену; **придевска з.** замењује придев. стоји уз именице као и он и има наставке за сва 3 рода; по значењу: **привејсна**, **показна**, **упитна** (или **односна**), **неодређена**, **одређена** и **општа**; имају тројаку промену: **заменичку**, **придевну** и **мешовиту**; **количинска з.** стоји место придева за величину;

заређена: **оволти**, **толики**, **онолики**, **сав**, **васколики**; **неколики**; **мењају се** као **придеви**; **неодређена з.** постаје од **упитне а**) кад се спреда дода речца **не**: неко, нешто, некакав итд.; б) гдеко, штошта; в) **когод**, **штогод**; **односна** (релативна), **упитна з.** која замењује одн. реченицу за гл.; гласи ко или што, шта (нпр.: не знам шта да му кажем); **повратна з.** а) лична сваког лица: себе или се, стоји само у јединици у зависним падејима кад се односе на субјект исте реченице (нпр. свако себе најбоље познаје); б) **придевна** за присвајање сваког лица: свој, стоји место присвојних з. кад показује припадање субјекту (Милан с Петром отишао својој кући, тј. не Петровој); мења се по заменичкој промени; **показна з.** (демонстративна): овај, тај, онај; **упитна**: који; мења се по заменичкој промени; **присвојна а.** показује припадање, замењује присвојни придев: мој, твој, његов, ње(зи)н, наш, ваш, њихов, свој, чiji, њчији, њчији, свачији, којечији, ма чiji; мења се по заменичкој промени; **упитна з.** употребљава се кад се тиче непознатог лица или ствари, и то лична: ко (за лице), шта, што (за ствар); **придевска**: моја-е (за показивање), чiji-а-е (за присвајање), **какав-а-о** (за каквоћу), **колики-а-о** (за количину); **корелативне з.**, **прилози** и **свезе**, **напоредне речи** које су по смислу 1 целина, иако стоје у 2 реченицама које не треба одвајати заједно; такве су: онај-који, толико-колико, тада-када, **какав-такав**; не само-него и, **више-него**.

ЗАМЕНХОФ Лудвиг Јазар (1859-1917.), пољ. очни лекар, творац међунар. језика → есперанто; 1887. издао под псеудонимом Д-р Есперанто удебеник: *Linguo internacia*.

ЗАМЕТАК → ембрион.

ЗАМЈАТИН Евгеније (* 1884.), рус. романописац и драматичар; оштар сатиричар малограђ. друштва; гл. јунаци интелегентни анархисти; противник револуције; гл. дела: *Остављени*, *Ми*, *У гостима*, *Тамо где је јаво рекао лаку поћ* (збирке), *Буза*, *Друштво почасних звонара*, *Баље св. Доминика* (драме).

ЗАМНА, Д. притока Дунава; извире на Дели Јовану.

ЗАМОЈСКИ 1) Адам (* 1873.), старешина пољ. социјалног савеза; за време свет. рата, као ађутант цара Николе II, радио за пољ. самосталност. 2) **Андреј** (1716-1792.), пољ. државник, присталица побољшања положаја пољ. сељака. 3) **Андреј** (1800-1874.), 1 од вођа пољ. устанака 1830. и 1863. г. 4) **Јован** (1541-1605.), пољ. државник и војсковођа; потукао Русе, Турке и Шведе.

ЗАМОЛНИЦА, акт којим 1 власт тражи од 2. да у свом делокругу изврши неку радњу њој потребну. **Замољена власт** дужна је поступити по з., може одбити једино з. стране власти ако нађе да би њено извршење било противно јавном поретку.

ЗАМОРА Ницето Алкала (* 1866.), шп. политичар и државник; противник Прима де Ривере; после укидања монархије изабран за претседника рпб. (1931.).

ЗАМОРЧЕ, морско прасе (*Cavia sobaya*), мали гло-

дар, величине пацова, пореклом из Ј. Амер.; лако се гаји и храни; осетљиво према климатма ток., дифтерије, тетапуса и др., те се употребљава за биол. дијагнозу тих обољења; служи и за разне физ. опите. Код нас се негује ради снабдевања лабораторија.

ЗАМФИРЕСКУ Дуилу (1858-1922.), рум. књижев.; писао песме, романи и драме; гл. дела: *Незнабожачке химне*, *Нове песме* и романи: *Живот на селу*, *У рату*, *Ана*.

ЗАНАТ, изучен прерађивачки или обрађивачки привр. рад; позив у којем учествује његов носилац, занатлија, и производним средствима и стручним тхн. вештином; обавља сам или с помоћним особљем цео производни поступак, спремајући истовремено у практичном раду ученике и помоћнике; постојали још у ст. в.; у Риму занатлије биле организоване у чувене рпм. корпорације; у ср. в. з. цветали и дошли до најчистијег изражаја; онда их укупно било око 200 (→ еснафи); у п. в., после појаве парног строја, сматрало се да ће пред конквизицијом механизоване инд. пшчезнути; међутим појава електрицитета омогућила занатству да се користи мех. радном снагом и да конкурише инд. производњи; матер. и култ. напредак развили људски укуси, тако да се он углавном може подмрмити само зан. радом; а напредак инд. довео до појаве нових з. (нпр. аутомобилска инд. створила аутомех. з.); тако је извршена подела рада између инд. и з.; данас з. развијени како у инд. тако и у аграрним

земљама и број им стално расте; уместо ст. з. појавили се н. који подмирују н. потребе; з. показали своју отпорност нарочито у Рус, где и поред социјализације остало 3 мил. самосталних зан. предузећа, чије се год. производња цени чак 4500 мил. рубаља; у новије доба з. као привр. грани посвећују нарочиту бригу фашистичке земље, у 1. реду Нем.; одржавање з. важно и са соц. гледишта; стога све државе воде и зан. политику (установе за тхн. усавршавање з., организовање зан. кредита, задруга, комора, царинска заштита итд.). З. у Југосл. већ у ср. в. били постигли висок ступањ развика; нарочито Дубровник и места у Ј. Србији били значајни зан. центри; најразвијенији ковачки, грнчарски, златарски и др.; делили се на сеоске (рогожари, воденичари итд.) и варошке з., разноврсније и већином страног (грч. и ром.) порекла; у руд. местима било и Немаца занатлија; у крајевима који потпали под Турке настао преокрет у з.: Турци донели н., источњачке з., а неке з. привилегисали (Срби нису могли бити калбанти, сарачи, бербери итд.); усведена н. зан. терминологија (реч «занат» и «снајд» ар. су порекла) и организација; по одласку Турака настало н. померање у з.; источњачки з. уступили постепено место западњачким, али се утицај И осећа и данас, нпр. груписање зан. радионица у истој улици у Сарајеву, Скопљу (сарачи, кујунџије, ковачи итд.); у нашим сз. крајевима з. имали мирнији и поступнији развој и тамо се углавном развиле исти з. и под istim условима као и у Нем., али од 18. в. били у опадању; уједињење затекло наше крајеве с различитом структуром з. и различитим зак. уређењима; у Србији, Б. и Х. и Ј. Србији з. још увек носили утицај И; у осталим крајевима, напротив, били развијени западњачки з.; према Зак. о радњама од 1931., у Југосл. има 150 з. (88 категорија), али се тај број деобом појединих стално повећава; зан. предузећа има у нашој држави око 200 000, па од з. живи 7-8% стан.; најразвијенији су они који подмирују потребе земљр. (колари, ковачи, абаџије, опанчари итд.); сви з. деле се на 2 групе, према томе да ли је потребна стручна спрема или не. Занатлија, лице које обавља занат; у ср. в. претстављаји најважнији привр. ред, али после распада еснафског поретка захватио их индивидуализам, јер су з. пред конкуренцијом надомније инд. изгубили веру у себе и свој рад; стање је много поправно свет. рат, после којег се з. организовали на нап. на и међунар. пољу. Број з. код нас износи око 150 000; поред њих има око 75 000 беспарних. Занатска банка Краљевине Југосл., осн. по Зак. од 1926. ради потпомагања занатства; осн. акц. капитал од 75 мил. уписан од стране државе (досад 19 мил.) и од приватних акционара (45 мил.); гл. подружница у Загребу, и подружнице у Љубљани и Сарајеву; кредит се даје преко зан. кредитних задруга (121 са 7575 задругара) и непосредно, појединим занатлијама. З. вечерње продајне школе за образовање шегрта; посејивање обавезно док се не добије разрешење. З. коморе, организације за заступање општих интереса занатства; 1. пут осн. 1897. у Нем.; Србија пре рата била једина земља која по нем. узору добила посебну з. к., осн. Зак. о радњама од 1910.; после рата занатлије у многим земљама истичу да трг. к. не воде довољно рачуна о интересима занатства и захтевају посебне з. к.; тако се у Фрц. оснивају з. к. 1925. у Пољ. 1927. (али са скученим задатком да воде надзор над обуком ученика и полагања мајсторских испита); у Грч. и Луксембургу 1934.; у Југосл. на основи Зак. о радњама од 1931. образоване посебне з. к. у Београду, Загребу, Скопљу, Сарајеву, Осеку, Вањој Луци и Сплиту; наше з. к. су јавноправна тела и имају широк делокруг рада као саветодавни органи држ. и самоупр. власти (→ коморе). З. удружења, принудне организације занатлија установљене Зак. о радњама од 1931., осн. се за поједине градове или срезове; занатлије свих струка припадају истим з. у.; изузетак чине неке струге (грађевинари, штампарии итд.) који могу имати посебна у.; гл. задатак з. у. је унапређење интереса занатства. Занатство, скунин појам за занате. ЗАНГВИЛ Израел (Zangwill, 1865.-1926.), енгл. романописац (евр. порекла); романи: Деца Гета, Просто Мери Ана, Трагедија из Гета, Савалине у Гету, Комедије из Гета; писао и драме.

ЗАНДАМ, варош (32 000 ст.) у Хол.; трг за дуван.
 ЗАНДЕРС Јонас Густав (1835.-1920.), швед. лекар, творац апарата за медико-мех. гимнастику.
 ЗАНДОНАЈ Рикардо (Zandonai, *1883.), ит. музичар, Масканијев ученик; компоновао: 5 опера, реквијем, хорове и др.
 ЗАНЗИБАР, острво поред н. обале Афр., од које га дели Занзибарски Канал (1532 км², 138 000 стан.);

земљиште кречњачко, клима тропска; гл. занимање стан. производња и извоз карафилића и копре. З. је султанат, али заједно с о. Пембом брит. заштитно подручје; гл. место З. (37 000).

ЗАНОВЕТ (Oenothera, фам. Papilionaceae), око 100 врста у Евр., Аз. и Афр.; високо или ниско шибље с троперним или једноперним лишћем или без њега; цветови лептирасти, бели или жути, усамљени или у богатим цвастима, плод махуна; многе врсте гле се као украсне биљке; O. scorgarius употребљава се за метле. По нашим шумама и шибљацима расту: O. capitata, O. nigricans, O. hirsuta и др.

ЗАНОС 1) несвестица, несвесно бунцање; у преносном значењу: претерано одушевљење. 2) угао за који струја или ветар занесе брод са руте. Поправка з., износ за колико се курс окрене према ветру или струји да би брод пловио предвиђеном рутом.

ЗАНТ, острво у Јонском М., ј. од Кефалоније (Грч.); на З и И кречњачке површи и брда; само уса средина подневачког правца ниже и плодно земљиште под виноградама и маслинацима; извози сухо грожђе и уље; гл. место З. (11 000 ст.).

ЗАСТАВШТИНА, целокупно имање које неко остави кад умре. Обухвата и активу и пасиву. Преносење з. на др. лица назива се → наслеђивање. З. духовних лица (еп., монаха) распоређује се по нарочитим прописима; монаси могу тестаментом распоредити имовину стечену пре ступања у монаштво, а ако то не учине, одада и њу, као и ону коју стекли у монаштво, наслеђују ман.; за еп. → архијерејско наслеђивање.

ЗАСТРОГ, село код Макарске (Прим. Бан.), у чијој близини у ср. в. био град Острог; инд. уља, млинарство; у близини кат. ман., у којем живео и умро Андрија Качић-Миошић.

ЗАПАД (З), страна света на којој залази Сунце; прави З на месту где залази Сунце о равнодневницама (21./3. и 23./9.).

ЗАПАДНА АУСТРАЛИЈА, држава (2 527 530 км²) из Савеза аустрал. држава, чије се стан. (450 000) бави сточарством (овце, говеда, коњи), земљр. и руд. (злато, бакар, угљ, цинк); гл. место Перт, на обали Индијског Ок.

ЗАПАДНА ВИРДИНИЈА (West Virginia), 1 од САД у сливу р. Охеја (62 598 км²), највећи део стан. (1,7 мил.) бави се инд. (металуршка, дрвета, стакла), земљр., воћарством и сточарством; има угља, нафте и соли; гл. место Чарлстон.

ЗАПАДНА МОРАВА, Голиска М., л. саставница Вел. М., извире са Голије и Јавора; до ушћа Ветине тече на С и зове се Моравица, а одатле скреће на И и код Сталаћа се састаје са Ј. М.

ЗАПАДНА РАСА, чест назив код Немаца за → медитеранску или сред. расу.

ЗАПАДНА ЦРКВА, римокатоличка ц., с папом на челу и гл. активношћу на З (средистхе у Риму), за разлику од → источних ц. које не признају папину примат и активне су на И; централистички уређена; лат. језик службени и литургиски, с изузетком јсл. тер. где конкордатом од 1935. између Ватикана и Југосл. у кат. црк. дозвољена литург. употреба стел. језика; деликат обавезан; признавањем папина примата с њом чини заједницу гркокат. ц., унијати; броји 1073 биск. лат., 91 и. обреда.

ЗАПАДНАЈА ОБЛАСТ, на З СССР; гл. место Смоленск.

ЗАПАДНИ СЛОВЕНИ, група сл. народа (→ Словени), коју данас чине Пољаци с Кашубима, Чехословаци и Лужички Срби.

ЗАПАДНИ ТУРКЕСТАН → Туркестан.

ЗАПАДНО НАРЕЧЈЕ → икавско наречје.

ЗАПАДНО РИМСКО ЦАРСТВО → Рим.

ЗАПАДНОГЕРМАНСКИ ЈЕЗИЦИ: англосаксонски (енгл.), фризиски, хол., фламански, «платдајч» и нем.

ЗАПАДНОИНДИСКА ОСТРВА, опште име за Вел. и Мале Антиле, Бахамска и др. острва.

ЗАПАДЊАЦИ (рус.: западњики), група рус. интелигенције (1840.-1870.) која се, противно словенофилима, одушевљавала културом зап. Евр. и веровала да Рус. мора прећи исти пут развика; гл. поборници: Чадајев, Херцен, Огарев, Белински, Вакуњин, Тургењев, Веселовски, Соловјев и др.; у политици либерали и напредњаци; из њихове идеологије произишли теоретичари социјализма.

ЗАПАЉЕЊЕ, скуп појава које се јављају као реакција организма на ограниченом простору, изазваних бактеријама, хем. или физ. надражајима; 4 гл. знака: првенило (локално, услед навалe крви), бол, топлота и оток. Запаљиво зрно, митралеско з. напуњено фосфорном масом која се, при удару зрна у неко тело, запали; употребљава се у вој. вполв.

ЗАПЕРЦИ, ластарићи који се па виновој лози стварају једновремено с оцмем, у његовој непосредној близини, само из засебног пупољка; јављају се наизменично код 1 колена с л., а код 2. с д. стране; код већине врста винове лозе неплодни; понекад ипак доносе род који не сазрева већ остаје кисео (греш, јагурида); по завршеном цветању з. из највиших оака закидају се, као штетни по чокот, али не сасвим, већ на 1 или 2 лвета; исто тако се закидају и они з. који се јаве у мес. авг., ако онда наступе кише, јер утичу на крупноћу и сазревање грожда; на повијеним ластарима независног чокота, у топлим и сухим крајевима, не треба их закидати, јер њихово лишће ствара више хране него што троши.

ЗАПЕТА, аарез (.), интерпунктски знак који се најчешће употребљава у тексту; служи за раздвајање речи, делова реченице и реченица; з. се раздвајају: 1) речи и реченице уметнуте и при набрајању; 2) вокатив и императив; 3) апозиција; 4) независне, напоредне реченице; без илито са свезицама: а, па, пак, те, и, већ, него, само; све врсте реченица у инверзији; 5) погодбене, допусне, последичне, узрочне и каткад намерне реченице.

ЗАПИС 1) забелешка, на споменицама или у књ., обично о важним догађајима, често у стиху; чувен на Термопилском кланцу; Странце, одеш ли у Спарту, реци да смо изгинули бранећи њене зак. 2) з. на новцу, каква царева урезана на ободу металног новца, обично на крупнијим комадима (на новцу Југосл., на комадима од 50 д по ободу; Бог чува Југосл.). 3) култно стабло у пољу око којег обилазе крошнице и, сваке год., урезују крет; табуисано: нико се не сме пети на з. па ни суху грану узети с њега; оваких з. има само у Србији. 4) писана хамајлија; на хартији исписане св. речи или формуле, носе се у омогу или кутији. Веровање у з. особито развијено код мусл. народа, али код нас били популарни и код хришћ.; има з. који се дају болесницима или стоци да их прогутају или попију, → врачање, хамајлије.

ЗАПИСНИК, протокол (грч.), писмено копоставење тока седнице скупштине, одбора, удружења, и одлука донетих на њој; у суду з. се води на претресу или рочишту и у њега се уносе изјаве странака, приговори, одлуке суда; управне власти з. утврђују саслушања, увиђање итд.; потпун доказ о радњи органа; пуноважан кад га потпишу записничар и орган који руководи радњом, сем ако учињен приговор или била злоупотреба власти. Грунтони з., о изјавама странака односно података сакупљених код власти за оснивање земљишних књига. Нивелмански з., свеска нарочитог формата у коју се при нивелманској уносе теренски подаци на основи којих се у канцеларији рачунају висинске разлике и коте (надм. в.) репера или др. тачака. У **тахиметрици** з. уносе се они теренски подаци на основи којих се срачунавају: дужине, висинске разлике и коте тачака. **З. углава**, тригонометријски формулар 1, служи за уношење теренских података при мерењу углава. Сии подаци (на терену и у канцеларији) уносе се у све з. и формуларе мастилом читко и јасно; брисање или поправљање цифара по з. сматра се као фалсификат. **Записничар**, лице коме суд или орган власти повери вођење записника; у крив. поступку може бити свако писмено лице, а у грађ. поступку судски помоћник (секретар, пристав, приправник) или службеник суд. писарнице. Дужност з. да састави писмен доказ о суд. радњи по упутствима органа којим њом руководи. У случају неслагања о тачности записника, з. може на њему чинити своје резерве. **Записничка молба**, изјава странке дана на записник ради одобрења уписа, тражења или брисања каквог земљокњижног права; суд мора такву молбу саставити потпуно и без опасности за права заинтересованог. У грађ. поступку з. м. мора се примати од странака увек, сем случаја обавезног подношења поднесака преко адвоката.

ЗАПЛЕНА, одузимање од прив. лица предмета који служе као доказ крив. дела, или којима је кривница вршена (карата и новаца код коцкара, летака итд. противдржавне полит. акције, примерака забрањених новина итд.); врши је надлежна власт. **ЗАПОВЕДНИ ПАЧНИ**, императив, глаголеки облик којим се изражава заповест, молба, жеља; у јединици само 2. лице (ради! слушај!); у множини 1. и 2. лице (радите, радите! слушајмо, слушајте!); образује се од основе времена садашњег наставком -и, који код неких глагола прелази у ј; у причаљу може заменити садање и прет. свршено време (Ми повуци, потегни, док вука савладаемо).

ЗАПОВЕДНИКИ МОСТ, на пароброду повиншено место одакле кпт. управља бродом и где се налазе

кормиларски точак, бусола и др. погребне справе за команду.

ЗАПОЉА, мађ. племићка породица, која Мађ. дала 2 краља (→ Јован).

ЗАПОЉСКА Габријела (1860.-1921.), пољ. књижевница, 1 од гл. претставника пољ. натурализма; писала романе и драмска дела из друштв. живота; најбоља јој комедија **Морал госпође Дулске**.

ЗАПОРЈЕ, острва Дњепрових водопада, на која се населили бегунци из разних крајева; на 1 од тих о., Хортици, бегунци у 15. в. подigli тврђаву, Сјечу или Сич, у којој се састајала козачка скупштина; после присаједињења Малорус. Пољској (16. в.) з. образовало правилну оп., а вођ Запорожаца Денковић учинио Пољ. многе услуге; за владе Стевана Баторија з. добила право вој. уређење и потпуно се одвојила од украјинских Козака; у 17. в. Сич признао врховну власт рус. цара Алексија Михајловића, али за време вел. сев. рата пришао уз Мазепу, због чега био порушен; 1734. Сич признавао врховну власт парие Ане, а за Катарине II престао да постоји (од 1775.).

ЗАПРАШИВАЊЕ ВИНОГРАДА, врши се помоћу запрашивача или мехова у циљу спречавања заразе оидијума и сиве плесни на виновој лози; против оидијума виноград се запрашује з пут сумпорним прахом (најбоље сумпорним цветом) у који се додаје ¼ гнуса или негашеног креча у праху, да се сумпор не би спљешњао и згрудвавао у запрашивачу; 1. (најважније прашење) обавља се чим ластари израсту 10 см (15-20 кг сумп. праха на 1 ха); 2. за време цветања лозе (30-40 кг на 1 ха), а з. око 20 дана пред шарак (40-50 кг на 1 ха); ако киша спере сумпор, па се зараза појави, треба запрашивати поново; 3. против сиве плесни врши се кад се зараза појави на грождју; за њега се употребљава прах начнјен од 70% гнуса, сумпора или негашена креча у праху и 30% сулфостеатита (мешавина плавог камена и талка). **Запрашивач за виноград**, справа за запрашивање винове лозе сумпорним прахом, подељена за ношење на леђима; састоји се из резервоара и меха, који ваздушном струјом тера сумпорни прах из канте прво кроз гумену, па кроз лимену цев напоље; при растурању отровних средстава треба заштитити очи, нос и уста.

ЗАПРЕМИНА тела одређена је бројем који казује колико је пута јединична копка (мм³, см³, м³ итд.) садржана у том телу; израчунавање з. → кубатура. **ЗАПРЕШИЋ**, село близу ушћа Крапине у Саву (Савска Бан.); фабрика сухомеснате робе.

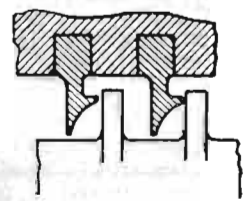
ЗАПТ → ембарго.

ЗАПТИВ, диспнција (грч.), отежано дисање код тешких обољења органа за дисање и срца, неких живчаних поремећаја, грознице, заразних болести, тровања или мех. сметњи; нарочито тешки з. јављају се код напада астме, емфизема, тешких срчаних проширења.

ЗАПТИВАЧИ, машински елементи који спречавају излазак радног средства (паре, гаса, течности) из машина или продирање ваздуха у машине; инр.: парна турбина, код које на л. страни пара има већи притисак од атмосферског и тежи да се проми-гољи између вратила и лежишта напоље, док на д. страни (на крају) пара има притисак мањи од атмосферског и ту ваздух тежи да продре у турбину, такође између вратила и лежишта; то спречавају з. Код обичних з. спречава се пролажење сабијањем заштитног средства (кудеље, коже, азбеста и др.) у међупростору вратила у тела з. **Лабиринтски** з. раде без заптивних средстава, а пролажење се спречава гушењем паре у процепима између вратила и тела з.; суштина је да отпор за пролажење буде што већи.

ЗАРАДА → добит.

ЗАРАЗА, инфекција (лат.) 1) продирање и ширење заразних клида (→ бактерије) и њихових токсина у организм, при чему штете ткива и органе; заразне клиде могу да потичу из самог организма; најчешће продиру из спољашње средине (хране, воде, ваздуха, земљишта) или с оболелих људи при непосредном додиру (телом, столицом, мокраћом, нечистом, гнојем итд.); извор з. су и животиње у којима се делимично развијају извесне паразитичне (протозое), или животиње које касније преносе на човека (комарак маларију, пас бобице итд.); животиње могу бити прости преносиоци з., тј. саме је не примају, а преносе клиде с оболелих људи. У земљи, поред многих микрооргани-

зама који изазивају трулење и распадање орг. материја, постоје у горњим слојевима патогене клице, тако да и земља може бити извор з. (тетанус, гасни едем, Флегмона итд.). **Фокална з.**, тровање организма из 1 извора инфекција као: хрон. запаљење крајника, слузокоже носа и суседних шупљина, слепог прева; различите хрон. болести коже (инодермија) и хрон. запаљење око врха корена зуба (гранулом, радикуларна циста), обољење околног зуба (парадентитис); из ових жаришта продире у организам токсини бактерија или саме бактерије и проузрокују обољења живаца, зглобова, менинга, бубрега, јетре, плућа, срца и осталих органа. Да би се ф. з. остарила, треба околину зуба лечити, водити болесне зубе или операцијом отстранити инфекциозно жариште. **Заразне болести**, шире се инфекцијом, одн. преносом заразних клица (дифтерија, тифус) и неких паразита (маларија); зараза се преноси од човека човеку или преко животиња (комарац, ваши, лапови). **Пријава з. б.**, по чл. 1. Зак. о з. б. од 1930. обавезно се пријављују властима или надлежном хиг. заводу следеће б.: колера, куга, жута грозница, вел. богиње, пегави тифус, тифус рекуренс, трбушни тифус, дизентерија, шарлах, дифтерија, круп, заразни менингитис, првени ветар, јакагија, тетанус, прни пришт, лепра, малтеска грозница, бесило, Вајлова болест, бабиња грозница; у случају јаке епидемије пријављују се: мале богиње и овчје богиње, вел. кашаљ, папаташи грозница, заушци и грип, а у вет. (Зак. о сточним заразима § 34.): слинавка и шал, прострели, шуставац, хеморагична септикемија, бесило, сакагија, овчје богиње, шуга, дурини, полне оспе, свињска куга, врбанац свиња, плућна зараза говеда, говеђа куга, колера перади, з. б. пчела; у интересу сопственика да болест пријави, јер има на основу зак. бесплатну услугу држ. ветеринара. **З. малокрвност коња** → инфекциозна анемија коња. **З. укоченост врата** → менингитис.

ЗАРАТУСТРА, Зороастар, верски реформатор перс. рел., учио о борби бога добра (Ормузда) и бога таме и зла (Ахримана); није сигурно да ли је уопште био ист. личност; Аристотел га ставља у 6. или 7. в.

ЗАРБЗ → заплата.

ЗАРЗУЕЛА (шп.), поз. игра с наизменичним певањем и говором.

ЗАРЛИНО Возефе (1517.-1590.), ит. муз. теоретичар 16. в., диргент прк. Св. Марка у Вен.; значајни му списи у којима говори о контрапункту и дуалном систему, одн. о дуреском и молском акорду.

ЗАРНИК 1) Борис д-р (* 1883.), проф. биол., хистол. и ембриол. мед. фак. и управник Морфолошко-биол. института у Загребу; објавио многе радове из компаративне анат., хистол. и биол. **2)** Валентин (1837.-1888.), адвокат и политичар младосл. идеологије; писао приповетке и путописе.

ЗАРОВЉЕНИК војни, лице које својевољно положи оружје или се силом разоружа; може бити само борац.

ЗАРУБИН Иван, јавник Козак, 1 од Пугачевљевих другова; називао се фелдмаршалом и грофом Чернишевим; после угушења сељачке буне погубљен у Уфи (1775.).

ЗАРУКЕ, заручење → веридба. **Заручници**, зак. израз за → веренике.

ЗАРУЦКИ Иван, атаман донских Козака из 17. в.; присталица Димитрија Лажног; ухваћен и погубљен 1614.

ЗАСАВИЦА 1) баруштина око ст. корита Саве, у Мачви, од ушћа Дрине у Саву до Митровице; горњи делови повремено, а доњи стално под водом; у Саву отиче код моста између Мачванско и Сремске Митровице. **2)** предео око → 1).

ЗАСЕДА, бунџа, чек, дочка, место на којем ловац чека дивљач. Висока з. осматрачница, пењача, на 4-8 м високо намењено седниште с којег ловац осматра или у з. чека дивљач; прави се високо, да се добије бољи преглед и да дивљач не осети ловца. Гради се на местима куда дивљач пролази, излази на пану или се радо задржава.

ЗАСЕК деоница у којој је труп жел. пута и у усеку и у насипу; бокви з. у нагибу 1:1,5 не морају се заштитити, јер нагиб одговара прир. углу клизања земље; у противном морају се осигурати.

ЗАСИЦ, испуњавање јаловим материјалом празних простора из којих је извађена руда.

ЗАСЛОН, средњев. град на Сави; данас Шабац.

ЗАСТАВА 1) комад тканине, обично причвршћен за дрвено копча; испрва средство за давање оптичких знакова, у чети за давање правца кретању навали, касније символ свега тога и народа; разликују се државне, прк., еснафске и разних удруже-

ња. Државна може бити: војна з., коју имају пуковни, ратна, на бродовима ратне морнарице, и трговачка или нар. з. За споразумевање бродова постоје и сигналне з., чији облик утврђен међународ. конвенцијом (→ сигнализација). **З. прквене**, знаци победе и тријумфа прк.; носе се на литијама, па се зову и **литије**; имају слику празника којем су посвећене; звале се и **лабаре**; званична з. прав. прк.: првена, плава, бела, с крстом. **2)** полит. лист војноначелкх Срба: покретач Свезогар Милетић; излазила најпре у Пошти, затим у Н. Саду (1866.-1925.); после Милетићевог борбе орган радикалне странке и дуго год. је уређивао Јаша Томић; у последње време изгубила вредност и утицај, а у Милетићево доба била гл. орган националистичке омладине. **3)** (чл. 865. црног. имовин. законика), право → залого, код којег непокретну залогу задржава дужник, а поверилац стиче право уписом у јавне књиге (хипотека). **Заставник**, носилац пуковске заставе; у миру није засебно звање, у рату се одређује нарочито лице, којем је гл. дужност ношење и чување заставе, што је тешко и захтева окретност, интелигенцију и храброст, јер застава не сме да падне у руке непријатељу.

ЗАСТАРЕЛОСТ, застара, губитак права за оно лице које га не врши изврстан, зак. одређен, број год., у корист другог; у грађ. праву, з. је за непокретности **24**, за покретности, год. приходе и службености **3**, за рачуне лекара, трговаца, мајстора **1** год., за мес. награде **6** мес.; у грађ. спору суд о з. води рачуна само ако странка истакне приговор. По јел. крив. зак., право гоњења крив. дела застарела после **20** год. код злочина који се казни смрћу или вечитом робијом, после **15** год. кад је казна до **20** год., после **10** год. код др. злочина; код већих преступа **5**, код мањих **2** год. **Друга з.**, привилегија дана држав. оп. и црк. да се према њима својина не може стећи за **24** него за **36** год. **З. менице**, гашење мен. облигационих односа услед непостављања захтева за извршење обавеза које из тих односа произлазе; према акцептанту односи застарела за **3** год., рачунајући од доспелости; према индосантима и трансанту за **1** год. од дана благовремено подигнутог protesta, а ако се у мен. налази напомена «без трошкова», од доспелости; регресна права индосанта једних против др. и против трансанта застарела за **6** мес., рачунајући од дана кад је индосант мек. купуо или кад је против њега код суда поступљено (§ 78. Мен. зак.). **Застој з.**, кад суд не ради (рат, епидемија итд.), или не прима тужбе (мораторијум), или кад титулар права, пословно неспособан, нема зак. заступника; у том случају рачуна се за з. само време пре и после застоја. **Застаривост**, особина права, значи да права после извесног рока подлеже → застарелости; постоје и тзв. незастарива права, за које је то изречно у зак. речено: регали, суружанска, родитељска, деџа и др. права; право својине, као и право на деобу сусвојине и на одређивање граница; сва остала права застарива.

ЗАСТОЈ постелице код стоке, тешко обољење после порођаја, проузроковано различитим узроцима: недовољним стезањем материце, срашћењима и др.; код нормалног порођаја кобила избоци постелицу (ложину) одмах или најдуже сат доцније, а крава је може задржати и дуже. Код з., који може изазвати и угинуће, не смеју се вући делови који вире из полних органа, јер се може тако извући и материца (процепис), већ треба звати ветеринара.

ЗАСТОР 1) у фотогр. нарочита направа, служи отварању објектива при експозицији; по конструкцији: прости и сложени; по начину намената: з. пред објективом, з. у оквиру обј., з. позади обј., з. пред осветљивим негативним материјалом; по начину функционисања: аутоматски и полуаутоматски. Сваки з. мора бити: по простије конструкције, лак да не отежава апарат, не сме се брзо кварити, не сме потресати апарат ни правити шум и ларму, мора равномерно осветљавати целу плочу, мора имати потребну брзину и не сме бити подложен утицају тмгт. **2)** у тхи.: слој песка, шљунка или тушаника постављен у директном додиру са земљом; преко њега се полаже коловоз код друмова, прагови и шипе код жел.; гл. задатак да чува земљани труп од неравномерне поделе оптерећења од возила и од штетног дејства воде.

ЗАСТУПАЊЕ, кад 1 лице (заступник) ради правне послове у име 2. (заступаног) тако да они овога обавезују; може бити пуномоћство и законско; з. деце припада по правилу оцу или староцу; у случају сукоба интереса детета и староца, суд одређује нарочитог староца. **З. моралног права** аутора, по Зак. о ауторском праву (чл. 53) могу вршити јавне установе или организације научне и ум. (нпр.

акад. наука, унив.); она могу оптужити сваку радњу која штети угледу, садржани и облику дела, у случају да наследник не заступа м. п. а. Заступник у бракоразводној парници пред дух. судом може бити само родитељ малолетног или неспособног супруга, и то са пристанком парничне стране; парничари могу одредити з. кад су спречени болешћу или др. разлозима које цени дух. суд. Адвокати не могу бити з. као такви. Заступништво, вршење послова за рачун 2. лица; непосредно з. је кад се то чини и у његово име, а посредно з. (комисион) кад заступник врши послове у своје име али за рачун другог.

ЗАТВОР 1) најблажа казна лишења слободе, не може бити краћи од 7 дана ни дужи од 5 год.; крајне се издржава по правилу у судским затворима, строг з. и з. од 1 и преко 1 год. издржава се у нарочитим казеним заводима (§ 39. Крив. суд. п.), уређеним према врсти казне, одвојено за женске, за малолетнике, за повратнике. З. дужника може захтевати поверилац ако треба извршити радњу која зависи од личности дужника, а дужник нема стално боравиште или се спрема да бежи (нпр. дужник треба да положи откривајућу заклетву). Истражни з. наређује се као мера предохране према окривљеном за дело које повлачи казну смрти или вечите робије, ако је ухаћен на самом делу, ако се крије или покушава бекство, за кога постоји основана бојазан да ће осујетити или отежати истрагу (утичући на сведоке, вештаке, саучеснике или ништите трагове крив. дела). 2) → олстпаница.

ЗАТВОРЕН КРУГ ЛИЦА, у ауторском праву: искључење јавности при приказивању или извођењу каквог дела (нпр. певање у прив. кући не претставља повреду ауторског права нити даје право аутору на њих пошто з. к. л.).

ЗАТВОРЕНА ТУБЕРКУЛОЗА → туберкулоза.

ЗАТВОРНИЦИ, у хришћ. калуђери који се повукли од света, затворили у пећину или рупу у земљи, не излазећи до смрти; храну (једном недељно) примали кроз неки отвор.

ЗАТЕГ → марж.

ЗАТИ, тур. песник-класичар (из 16. в.).

ЗАТОН → залив.

ЗАТОЧЕЊЕ, казна паралелна робији, коју је усвојио нови јсл. крив. законик за учиниоце злочина који нису злог карактера или нису нечасних побуда; може бити од 1-20 год.; издржава се у нарочитим казн. заводима; повлачи у прив. односима привремено губатак оличне власти, даје право веренику на одустајак од венчања, или на уништај брака ако др. страна з. није знала; з. преко 8 год. је разлог за развод брака.

ЗАТРАВЉИВАЊЕ, нар. начин лечења; састоји се у увлачењу неке биљке под кожу оболеле животиње, чиме се за том месту изазива гнојење и формирање апсцеса; за то се обично употребљава корен кукурека, а у неким крајевима и део коже од њона; врши се обично на грудима или у близини оболелог места, које се жели лечити; у народу се верује да се на овај начин могу лечити најразноврсније болести: унутрашње болести разних органа, заразне болести, крамање, тешке ране, немање апетита, мршављење итд.; уствари њиме се често само непотребно муче животиње и погоршава њихова болест.

ЗАУЗЕЊЕ, ОКУЛАЦИЈА, начин стицања својине на пустим или напуштеним стварима. Могу се заузети и припитомљене звери које изиђу испод господареће власти; слободна дивљач, рибе, могу се заузети према зак. о лову; одбегле домаће животиње могу се по аустр. зак. узети ако се власник не јави за 42 дана; по срп. не могу. Право з. напуштених непокретности припада суседима, сразмерно величини границе.

ЗАУМ, ман. на Охридском Јез.; подигао га 1361. ћесар Гргур, син охридског сенастократора Вранка Младеновића и брат Вука Бранковића; име добио по икоњи Богородице Захумске која овамо била пренесена; црк. имала основу уписаног крста с 1 кубетом; зидана од наизменичних редова опеке и камена; очувано и нешто фресака из 14. в.

ЗАУСТАВА, судска радња којом се наређује заустављање извршног поступка зато што је основ по којем тражено извршење побјен или оспорен. З. одобрава до окончања спора о ваљаности извршног налова суд који је дозволио извршење.

ЗАУШЊАЦИ, заушкe (parotis epidemica), заразно обољење деце и младина; инкубација 2-3 недеље; заразно пре појаве првих симптома; почетак по степен, блед и болан оток у пределу испред, иза и испод уха прво с једне, доцније с др. стране; оток може да захвати врат па и предњу страну преа;

обилно лучење пљувачке; може се јавити и тмпт. која убрзо пада; обично се свршава добро за 7-10 дана. Доста често компликације на полним жлездама, чешће код мушкараца; компликација праћена вел. тмпт. тежа за болесника но з., може да доведе до неплодности. Проузроковач непознат, налази се у пљувачки оболелих, лако угине. Поуздано лека нема; лечење симптоматично: испирање уста, облози и нарочито лежаве које смањује могућност компликација. Предохрана: прати засебно посуђе и све др. ствари које долазе у додир с пљувачком оболелих. Преболели стижу трајан имунитет.

ЗАХ Фрања Александар (1807.-1802.), ген.; свршио правни фак. у Бечу; студирао вој. науке у Фрп., дошао у Београд као емисар кн. Чарториског, 1850. постављен за управника Арт. школе, 1875. за нач. Гл. гштб. и руководио спремом за рат; у рату 1876. био ком. Ибарске вој.; штампао превод Тактике Декера с нем. на фрп. и Путопис кроз моравску и вардарску долину.

ЗАХАРИЈА 1) израилски пророк, после вавилонског ропства радио на обнављању храма (око 520. пре Хр.). 2) јевр. свешт., отац Јована Крститеља, онемео до рођења његова.

ЗАХАРИЈА Прибисављевић, рашки вел. жупан (921.-924.), ратовао против буг. цара Симеуна и прво потукао његову војску, али при поновном нападу, којем био на челу претендент на срп. престо. Часлав Клонимировић, потучен и протеран у Хрв.

ЗАХАРОВ 1) Андреј (1761.-1814.), рус. архитект, 1 од гл. претставника рус. ампира, пројектант палате Адмиралитета у Лењинграду. 2) Базиљ (* 1849.), енгл. индустријалац, сувласник фабр. оружја Викера; моћан финансијер, који утиче на полит. живот Евр.

ЗАХВАЛНОСТ, расположење које човек осећа према својим добротворима и којим се руководи у опхођењу према њима.

ЗАХТЕВ, у праву: садржина тражења у тужби; свако субјективно право своди се на з.; у извршном поступку з. је тражење извршења на одређеним стварима; извршни суд не иде преко з.

ЗАХУМЉЕ, ст. обл. хумске државе, данашње Херц., од Неретве до Дубровника; после се пирила и на д. страну Неретве; помиње се у 10. в. као срп. обл. у којој господари Михаило Вишевић; крајем 12. в. у З. владао кн. Мирослав, брат Ст. Немање, и његова и Немањина линија све до 1326., кад преузео власт бос. бан Стеван II Котроманић; последњи комад З. Стои с Пељешцем продао цар Душан Дубровчанима (1333.); у почетку 15. в. ту владао Саидаљ Хранић, чији се наследник Стеван Вукчић прогласио 1448. царељем и одвојио З. од Босне; 1482. потпао под Турке. Захумска епархија, постала почетком 17. в. деобом ст. хумске е. у 2; седиште јој било у Бијелом Пољу, у ст. ман. Св. Петра; за св. Василија Острошког (1651.-1671.) биле опет обе е. привремено, а после 1739. и дефинитивно спојене; 1894. опет области З. е. одвојене од хумско-херц. митрополије. **З.-рашка епископија**, осн. 1878. са седиштем у ман. Острогу, после у Никшићу; обухватала и. део ст. хумске еп.

ЗАЦЕНКА → кашаљ велики. **Зацењивање**, напади кашља, праћени грчевитим стезањем гркљана, најчешће код вел. кашља, или деце која лако добијају фрас (спазмофила деца); зацене се, поплаве у плачу, узбуђењу (после трдње, багана); може бити опасно код асним мале деце; за њих се морају бирати казне: строге, поучне, али без ларме (да се свуче и легне у кревет уред дана).

ЗАЧЕТАК, код човека оплођење јајне ћелије, чијим се развитком ствара плод са својим овојцима (→ ембрион). З. (лат. nasciturus), дете зачето, а још нерођено; по чл. 160. зак. о старатељству, добиња староца имања у случају ако мати није под заштитом мужа, оца или староца; староца може одредити по зван. дужности старатељски судија; то је 1. случај где зак. штити дете и пре рођења. **Зачеће**, оплођење, фекондација, код човека спој јајне ћелије и сперматозоида у полним органима жене; у погледу времена, код жене не мора да одговарају добу сношаја, јер до сусрета зачетних ћелија може доћи и после неколико дана.

ЗАЧИНИ, материје практично без хранљиве вредности (паприка, бибер, слачица, ваниља и др.). додају се јелу да својим укусом или мирисом изазову велики апетит и боље лучење пробавних сокова; шећер и со и неке др. материје, мада врше улогу хранљивих материја, могу се уврстити и у з.

ЗАЦАЛ (ар. песма, мелодија), нар. песнички облик код шп. Арана који, противно класичној ар. метри-

ди, почива на принципу акцента и познаје деобу на строфе; доцније уведен и у праву ар. књиж.; вероватно утицао и на провансалске трубадуре.

ЗАШТИТА, у правној држави појединац има право да држава заштити вршење његових права против отпора или немарности. Судска з. је у праву подизања тужбе и приговора. Зак. у изузетним случајевима овлашћује носиоца права да сам (ако држ. интервенција није достижна) одбие противправни напад (нужна одбрана, стање нужде, самопомоћ). **З. ауторског дела**, имовинска (права аутора на тањтијему) и морална (право аутора да се дело не скрађује, не квари итд.); траје за живота аутора и још 30 год. после смрти у имовин. погледу (Зак. о з. аутор. права од 26./12. 1929.). **З. девојака**, хумано друштво осн. 1924. у Београду; стара се о сиротим девојкама остављеним на улици и штити их у морал., физ. и материјал. погледу; има склоности (у Београду, Слав. Пожези) и пролазне станице. **З. слепог д. организован** 1924.; њом руководи Одбор госпоља за з. с. д. у Београду, који презео доживотно старање о њима. **З. деце и младежи**, почела прво у Ит. и у Дубровнику; општи интерес пробудила тек пред крај 19. в. кад је у Лајпцигу образовано Опште старатељство за сву напуштену дојенчад; за време свет. рата установљено више међународ. организација за помоћ деци нарочито у Енгл. и Амер., где је иницијативом г-ђе Грујић, за нашу сирочад образован фонд амер.-срп. орфелишата; после светског рата узела огромне размере свуда, нарочито у Нем., и обухватила сву, а не само беспомоћну децу; ванбрачној деци обезбеђени зак. сви услови за развој као и брачној; код нас је з. д. и м. држ. и приватна; држ. обухвата ратну сирочад и децу без икакве з. и зак. забрањује испољавање деце испод 14 год.; приватну врше многе хумане установе; у последње време много напредовала; на њој сарађују Централни завод за з. матери, деце и младежи, оп. уреди, саветовалишта, диспанзери, шк. поликлинике и кухиње, здравствене станице, материнска удружења, Коло срп. сестара, Краљ. Дечански, Просветја, Гајрет, Друштво св. Винка, св. Вирило и Методије, обданишта, прихvatишта и деце колонije. **З. државе** → **Обзнава**, **Државни суд за заштиту државе**. **З. државине**, организована → државинским тужбама, састоји се у одбијању узнемиравања државине и повраћају одузете ствари; зак. допушта самоодбрану постојеће државине одбијањем напада и самопомоћ при гоњењу нападача који бесправно одузима ствар. **З. жена-радница** у Југосл. делом остварена забраном ноћног рада (одмор најмање 11 с., у коју улази време од 23-5 с.); поштедом по 2 мес. пре и после порођаја (за које време не сме бити отпустена) и олакшицама за време дојења. **З. животиња**, покрет разгранат по целом свету, са циљем да штити животиње од мучења; у свима куд. земљама постоје нарочита друштва за з. ж.; у Југосл. има их више: у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву и Сплиту; друштва појединих земаља образују међународ. савез. **З. земљорадника**, постојала више мање у свим временима; у рим. праву ублажаване према земљ. строге правне формуле, у н. временима з. з. има циљ да га одбрани од екон. конкуренције градског становништва. У Србији била з. з.: неспособност да се задужује менично, ограничења у погледу дућана по селима; после рата су норме усинуте па су довеле до презадужености земљ. поседа тако да је од 1932. уведен мораторијум за земљ. дугове. **З. инд. спојине** у Југосл., по зак. од 1922. с изменама од 1928. протеже се на патенте, узорке и моделе, заштитне живог, као на предмете инд. с.; међународно регулисана уговорима са страним државама; све послове у погледу ње врши **Управа за з. и. с.** у Београду, под Мст. трг. и инд. **З. личности**, у прив. праву з. личне слободе (личност не може бити предметом извршења) и з. екон. минимума (право личности на издржавање). Наука сматра да з. л. у прив. праву обухвата и з. статусних (дејих, супружних, родитељских) права, као и право на поштовање имена, части итд. **З. минималног поседа** (земљ.) уведена у Евр. и Амер. током 19. и 20. в. у време аграрних криза да се пољопривредници спасу од пропасти и сачува сеоско стан. од расељавања; у Србији кн. Милош донео 1836. ур. о з. м. п. дужнику од продаје за рачун поверилаца; 1861. та ур. обновљена тако да се тежаку не може продати за друг 2 дана орање земље, кућа с окућницом и пар тепеће стоке; 1873. ур. је повећан минимум, а 1907. до-

нета одредба да се земљ. ни за порез не може продати кућа с кућништем до 20 а земље и пар радне стоке; покушај да се одредба прошири на целу тер. Краљевине (1923.) није успео услед противљења пољопр. организација из н. крајева, али је з. окућнице при наплати пореза унета у порески зак. 1928. (§ 151.); према томе прећашња з. м. п. важи само за Србију; сличне ур. издаване у Ц. Гори, Б. и Х.; **Зак. о Прав. агр. банци** ради наплате њених потраживања може се узети у попис и уновчати и м. п., али пошто Зак. о извршењу и обезбеђењу није још ступио на снагу, то су одредбе о ограничењу и продаји м. п. остављене да се реше посебним зак. **З. радника**, Зак. од 1922. даје з. р. у случају болести, изнемоглости, несреће при раду, смрти; у том циљу установљено обавезно осигурање које издржава окр. уреде за осигурање радника (железничари и рудари се одвојено осигуравају); у болести оно се састоји у бесплатној нези и лековима, као и хранарији (2/3 наднице); у несрећи, ако је радник потпуно онеспособљен, има право на ренту; у случају смрти, на име погребнице предвиђа се помоћ у износу 30-дневне наднице и удовица добија 1/2 мужевљеве зараде као помоћ; **Зак. предвиђа берзе** рада за спречавање незапослености, утврђује максимум дневног рада у инд. и трг. предузећима, одређује да се прековремени рад плаћа 50% више; забрањује рад недељом и предвиђа беспрекидни одмор од 36 сати; прописује хиг. раднице; за контролу примене зак. предвиђена инспекција рада; радничке интересе бране раднички повереници и радничке коморе. **З. од евикције**, дужност онога који преноси својину ствари на др. да пренесе ствар без правних mana; ако је у време преноса ствари правна mana (евикција) постојала, он ће по зак. одговарати кад се докније mana открије. **З. споменика**, сарадњом државе организовано чување ист., култ. и ум. с. **З. станава**, уведена у Југосл. као и у још неким државама у првим год. после свет. рата ограничавањем слободног уговарања кирије са сопственицима предратних зграда, завођењем приврем. реквизиције станова итд.; укинута потпуно 1929. **З. шума**, све мере које предузима сопственик ради чувања и з. својих шума од свих штетних спољашњих утицаја са стране орг. и неорг. природе; техником одбране и упознавањем штеточних бави се наука о з. ш., која залази и у др. дисциплине (шумска зоологија, ш. ентомол., фитопатологија, ш. полиција); међу животињама истичу се као шумске штеточине неке врсте дивљачи, нарочито кад се намноже у шуми, затим мишеви, текунице, па читав низ штетних инсеката (лептири, поткорњаци, рилаши, гундељи и др.); од биљака шкољиве су: коров, паразити (имела) и разне гљиве почевши од вел. па све до микроскопских ситних; у орг. штеточине спада и човек који непосредно или посредно (инр. пуштањем стоке) општеује шуме; најзад, неорг. проузроковачи штете су: ветар, мраз, снег, поплава, сунчана жега, ватра; сопственик шуме се стара и о њеној з.; кад су силе појединца преслабе да шумама пружи потребну з., интервенише и држава. **Заштитни балони** → **балон**. **З. гађање**, врста арт. г. са циљем заштите пеш., дејством против непр. арт., резерва, места прикупљања итд.; врши се главнином арт. и у нападу и одбрани. **З. доба**, у ауторском праву рок у којем аутор ужива искључиво право искористења свог дела; з. д. је ауторов живот и 50 г. после смрти; дела на страном језику заштићена 10 год.; сем ако сам аутор не овласти превод; за фотогр. и кинематограф. дела з. д. 20 год. од изласка дела. **З. одело**, нарочито одело за заштиту од дејства → **иперита** на кожу; уз з. о. иду рукавице и чизме; материја таква да не пропушта иперит; израђује се од платна натопљеног уљем, штити од течног иперита 5, од иперитне паре преко 50 сати; рукавице од двоструког платна, чизме од гуме или с дрвеним њоном а сарама од платна; обоје натопљено уљем. Кроз обично одело иперит пролази веома брзо, али ипак штити толико да га војник може однети на дезинфекцију ако примети да је погрскало иперитом. **З. систем**, протекционизам, трг.-полит. с. који, због развитка производних снага у земљи, ограничава конкуренцију иностран. предузећа разним средствима: царинама, забранама, когн-гентима, девизином ограничењима и монополисањем спољне трг.; разне протекционистичке доктрине имају заједничку идеју да држава може имати циљеве важније од идалча потрошачке жетивине живота и да може ограничавати спољну трг. и упуњивати је правцем који одговара тим циљевима.

Доктрина з. с. примењена 1. пут у трг. политици 17. и 18. в.; после кратког периода либералне политике (1860.-1880.) идеја з. с. добива маха у трг. политици већине земаља (изузетци Вел. Брит., Хол. и др.), појачава се у 20. в., али је трг. уговори убојају; свет. рат изазвао крајњу заштиту, а после рата идеја привр. аутаркије постаје основа нових трг.-полит. акција; у време просперитета (1925.-1930.) знатно попустила, али зато у наредним год. кризе оживела у оштријем облику; међунар. трг. је током последњих год. спутавана најгрубљим средствима трг. политике. **З. сунтаце**, у фотогр. саставни део сваког развијача, које треба да спрече његово кварење (оксидацију); за то се употребљава: натријум-сулфат, безводни сулфит, калијум-метабијсулфит и др. **З. цељење** → вакцинација, имунизација. **Заштитница**, део јединице у отступном маршу који се креће ближе непријатељу да га извиђа и борбом задржава, како би се гл. снага прикупила, уредила и за борбу спремила; јачина $1/6-1/2$ јединице коју осигурава. **Заштићена дивљач**, којој Зак. о лову пружа заштиту → ловстајом.

ЗБАШНИК Фран (1855.-1935.), слов. књиж. критичар и плодан приповедач; гл. збирке: **Жртве**, **Пријатељство и љубезен**, **Змага**, **Из вихарја в заветје**, **Погреб**.

ЗБЕГ, бежање и склањање стан. за време непријатељских најезда (нарочито за време тур. продирања у срп. земље) у крајеве у којима није претила опасност од освајача или у плаш. гудуре; бегунци се склањали у пећине или правили колибе.

ЗБИР → рачунице радње. **Збирка исправа**, књ. која се води по Зак. о земљишним књ. код среских судова; садржи све исправе на основу којих је затражено уписивање земљишно-књижних права. **Збирна именица**, означава јединицом мноштво лица или ствари (нпр. чељад, деца, листе, класје). **З. ствари**, групе предмета гледане као целина; могу бити скуп телесних ствари (нпр. билт., стадо оваца) и скуп бестелесних или телесних и бестелесних ствари (нпр. стечајна маса); разликују се од простих ствари (поједина књ., ова) и имају добру страну што олакшавају свршавање правних послова чији су предмет.

ЗБОР, јавни скуп људи, сазван ради доношења извесних одлука. **З. акционара**, у акц. друштвима највиши друштв. орган; редовни се састаје сваке год., ванредни по потреби и на захтев акционара; надлежан за бирање Управе и Надз. одбора, за оцену њиховог рада, повећање главнице, ликвидацију или спајање друштва с др., мењање друштв. правила итд.; право учешћа имају сви акционари под условом да претходно депонују своје акције. **З. жулских начелника** (ц-а), у соколству врховно тело у тхн. погледу, саветодавни орган Савеза СКЈ; сачињавају га сви начелници жуна, претседава савезни начелник. **З. ж. просветара**, врховно сокол. тело у просветном погледу. **З. лијечника**, удружење хрв. лекара, осн. 1874. у Загребу; од 1879. издаје свој **Лијечнички вјесник**. **З. месни**, по зак. о оп. од 1933. чине бирачи 1 дела оп.; бира сваке 3 год. месног старешину, решава о месној имовини, саставља месни буџет. **З. политички**, не може се држати без дозволе власти, која шаље свог претставника; власт не одобрава з. ако налази да је противак закону, јавном поретку, јавном здрављу, битним држ. интересима, а растура одобрени з. из истих разлога или због нереда; одобрене полит. странке разрешене тражења дозволе за сваки з., али га увек морају пријавити власти, која з. присуствује; з. п. не може бити у храмовима, школама, сокол. домовима и њиховим дворштима (зак. од 18. 9. 1931., допуњен 24. 3. 1933.). **Зборни суд**, састављен од више судија, који суде као целина; сем среског суда и судије појединца код окр. и трг. суда, правду увек изричу з. с.: колегијум у окр. суду од 3 судије, апелаци. и касац. од 5 судија.

ЗБОРНИК 1) збирка написа, чеље научних књиж., којима је заједничко само смер и намена; тако у Даниловом з. имамо међусобно независне и самостално обрађене животиписе краљева и архиеп. 2) журнал, помоћна књ. двојног књж. Ради бољег прегледа и садржине рачуна у гл. књж., поједине позиције из првобележнице (и благајнице, ако се оделито води) не преносе се непосредно у гл. књж., већ се месечно сабирају дуговања и потраживања и као суме преносе на одговарајуће рачуне гл. књж. или у збирне рачуне дужника и поверилаца, тако да год. суме у гл. књж. заузимају мање про-

стора. **З.** служи и као контрола тачног књижења у првобележници (и благајници). **З. закона**, службена збирка зак. и др. правних прописа Краљевине Србије, издавана до 1912. (укупно 63 књж.).

ЗБРУЧ, река у Украјини, л. притока Дњестра, дуга 283 км; у свет. рату битка између Руса и Немаца (1917.).

ЗВАЊЕ, назив улоге коју неко врши у организаној установи јавнога рада; у том смислу постоје разна з. у вој., судству, просвети (нпр. шеф, директор, помоћници итд.).

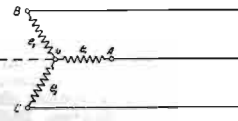
ЗВЕЗДА 1) небеско тело са сопственом светлошћу и топлотом. 2) популарно име за сва небеска тела. 3) лист за забаву и књиж., излазио с прекидима 1894.-1901., као дневни, недељни и мес. лист; уређивао Јанко Веселиновић; око ње се купили млађи, слободоумнији књиж., противници Владанова режима; 1912. обновили лист као месечник Б. Нушић и П. Маринковић, али се није могао одржати. **З. двојне**, као и троструке или вишеструке з. су системи од 2, 3 или више з. које се не налазе само привидно једна поред друге, већ су у међусобној вези и у простору где се једна око друге обрће. **З. луталица** → комета. **З. падалице**, мала небеска тела козничког порекла (→ метеор), која се јављају појединачно скоро сваке вечери у току целе год., а периодично и у ројевима (Персеиде око 10./8., Леониде сваке 33. год. око 13./11.). **З. променљиве**, које повремено добивају и губе у своме сјају; досада их познатије око 6000; међу правилно п. з. спадају: 1) п. з. Алголова типа, где промене сјаја настају услед двојних з. неједнаког сјаја и трају 6-15 дана; 2) цефеиде, с бржим појачавањем, а спорим опадањем сјаја; уколико з. светлија уколико периода дужа (од 2 сата до месец дана); међу неправилно п. з. спадају з. типа Мира. **Нове з.**, јављају се изненада на небу, достижу каткада вел. сјај, који затим опада док се з. потпуно не изгуби. **З. стајалице** (некретнице), небеска тела која су добила име по томе што су промене њиховог међусобног положаја тако незнатне да се слободним оком не могу приметити; њихово привидно кретање је последица дневног обртања Земље око своје осовине и годишњег око Сунца; простим оком видљивих з. с. има око 5000, које се према јачини сјаја деле на 6 класа привидне величине; з. 1. прив. вел. има 19, од којих је најсјајнија Сиријус; 2. прив. вел. има 65, з. 190 итд.; нама најближе з. с. удаљене су за 3-4 светл. год. **Звездано време** → звездани дан. **З. даљина** → парсек. **З. дан**, време за које звезда једанпут опише свој круг око поларне осе на небеском своду; ректасценција звезде у тректутку кад пролази кроз меридијан неког места, тј. кад у том месту кулминира, једнака је з. времену тога места (→ деклинација). **З. јата**, гомиле, купови, већи број ситних звезда сабијених у групе у виду плавичастих облака, с истим правцем кретања. **З. струје**, назив за истомерно кретање групе звезда кроз васиону. **Звездара**, завод за зградама подешеним заастр., метеор. и геофиз. испитивања. **Пајчувенија з.** у Гриничу код Лондона.

Београдска з., на Вел. Врачару, подигнута 1932.

Звездаст полигон → полигон. **З. спрега**, веза вишефазних електромоторних сила у којој се 1. њихов крај споји у тачки 0, а остали употребе за крајеве система. **З. с.** своди се број спроводника линије, којима се привезује систем, на половину; тачка 0 назива се неутрална тачка система, а може се употребити као крај система; спроводник из ње назива се неутрални или нулти с. (на слици стављене су трофазне електромот. силе e^1 , e^2 , e^3 спрегнуте у звезду; крајеви А, В и С су крајеви система, а спроводник тачкасто извучен је нулти с.)

ЗВЕЗДАН (*Lotus corniculatus*, Фам. *Rapilionaceae*), лептираста, вишегод. биљка, с лишћем сложеним из 5 листића и жутиим цветовима у цвасти, расте по шумама, шибљацима, овећима, ливадама у целом свету сем Амер.; употребљавала се у мешавинама за ливаде, за лакша и свежа земљишта, и даје добро сено, али не издашан откос; **подбарни з.** приносијни, нарочито погодан за влажне и хладне земље. Код набавке семена з. обратити пажњу да није заражено вилепом коцидом.

ЗВЕКАРА, јама испод чијег је уског отвора проши-

рочна кратка и спела пенина; кад се у њу кроз отвор баци камен она извечи (одјекuje); → бездан. **ЗВЕРЖИНА Фрагитишк** (1833.-1908.), чешки сликар, графичар, путовао по језет. земљама; припадао романтичној шк.

ЗВЕРИНАЦ, нар. израз за сва кожна обољења код животиња између пете и кичице, настала повредом или инфекцијом; кожа овог предела нежна, а изложена је прљавиштини, мокраћи и др.; обољење различито изражено: од обичног запаљења до већих и дубоких рана; лечи се: одржавањем чистоте, дезинфекционим средствима (→ лупус вулгарис).

ЗВЕРИЊАК 1 → зоолошки врт. 2) ограђен простор намењен гајењу дивљачи; зак. није условно величину површине, али тражи да земљиште буде трајно ограђено, да је з. пријављен власти и да трајно служи тој намени.

ЗВЕРОВИ (Carnivora), ред окретних и лукавих грабљивих сисара, јаких и оштрих зуба, нарочито очњака («пасјак») и раскидача, снажних канџа, ногу подесених за брзо кретање, добро развијених чула; живе на суку, ређе у води; извесни облици се хране и биљном храном; живе у свима деловима света изузев Аустрал. Најпознатији претставници: пси, мачке, медведи, куне, хијене. **Зверокрадица**, криволавац: ко у туђем ловишту или на недопуштеном начину лови дивљач; не бира средства ни начине да дође до плена и убија све што му дође пред пушку или може уловити на др. начин, те често зверокрадице опасни по људски живот; стога власти прогоне ове гл. рушице и непријатеље лова и безбедности у њему.

ЗВЕЧАЈ, рушевине града Хрвоја Вукчића, на обали Врбаса, сев. од Јајца; помиње се 1. пут 1404.

ЗВЕЧАН, ст. град изнад ушћа Ситнице у Ибар, код

Кос. Митровице, на врху каменитог брега који доминира косовском равницом; очувани остаци кула, зидних платна, дворца и црк. св. Ђорђа. У 11. в. гранични град између Срба и Грка, те се око њега касније водиле борбе; престоница краља Милутина, ту 1331. умро краљ Стеван Дечански. Турци га заузели крајем 14. в., а у 18. в. опустео. Веома важан за познавање срп. вој. и грађ. архт. у ср. в.

ЗВЕЧАРКА (Crotalus), род амер. змија отровница са ројним претеновима на крају репа, који звече при кретању; ујед опасан; неколико врста.

ЗВИЈД, обл. у ср. току р. Пека, око варошице Кучево (Моравска Бан.).

ЗВИЈЕЗДА, план. (1381 м) између варошице Вареша и Олова (Дринска Бан.).

ЗВЈЕРИНАЦ, мало о. (4,5 км²) на Јадр. М. између о. Сеструна, Мулата и Дугог Отока (Прим. Бан.).

ЗВОНИМИР → Димитрије Звонимир.

ЗВОНО 1) инструмент којим се верни позивају на молитву или даје знак за почетак и гл. моменте при богослужењу у хришћ. црк.; пре гога у ту сврху служили ударање чекића по гвозђу и даскама или трубе; измислио их у 5. в. нолачки еп. Сабјан у ит. Кампанији (отуд кампани, камбине); на 3 употреба уопштена у 7. в., а на И у 9. в.; најтеже направљено за Кремљ у Москви (201 916 кг); код нас Турци забрањивали употребу све до 19. в.: има их и у др. реј., али се не употребљавају у исту сврху у индиским реј. служе за прогањање злих

духова. 2) шаљиви лист; покретач и уредник Павле Ранковић, излазио с прекидима 1908.-1914. 3) полит. лист сарајевских нац. социјалиста и револуционара, покренут по примеру и имену рус. борбеног листа Колокол; покренули га Јово Шмитран и атеистатор Данило Илић; излазио 1913.-1914. 4) **гњурачко** → гњурац. **Звонара**, **звоник** (campanile), црк. кула у

којој смештена звона и степенице за емиоре (галерије); пренесена с хришћанског И у з. Евр., (у Риму и Равени јављају се тек у 8. в.) а одатле у 11. в. и у наше Прим.; отуд дошла у прав. архт. средњев. Србије (Рахис); уз цркве првих Немањина подизане само по изузетку; наши храмови углавном нису имали зиданих з., а кат. их редовно имали; данас се зидају одвојено или у саставу црк., као хармонична целина (на сл. з. на Рабу).

ЗВОНЦА (Vorticellidae), породица праживотиња из групе инфузорија, звонастог изгледа с дугим, контрактилном дршком којом се учвршћују за подлогу.

ЗВОНЦЕ, **звончица** (Campanula, фам. Campanulaceae), једногод. или двогод. биљке звонасте, често крупне крунице; око 250 врста, распрострањених по сев. хемисфери; у Југосл. више врста, расту у свима регионима. Шумска *C. persicifolia* и *C. pyramidalis* из прим. јадр. макије много се гаје као украс због крупног, отвореноцвадног цвећа.

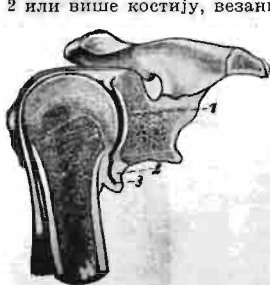
ЗВОРНИК, варош и среско место (3487 ст.) на л. обали Дрине (Дринска Бан.); у ср. в. и под Турцима знатно место; жива трг. **Зворничка епархија**, постојала поуздано у 16. в.; подигао је тада неки патријарх на митрополију; њена се обл. знатно мењала; у 18. в. обухватала Ваљево и Ужиче, а после се више ширила према З, тако да 1 време з. еп. носио титулу: егзарх Далм.; у 19. в. Грци владике пренели седиште у Тузлу, где се налази и данас.

ЗВУК, појава коју опажамо чулом слуха; ако неко тело трепери, ово кретање преноси се на делиће средине у којој се оно налази; у ваздуху од звучног извора распростиру се таласи, наизменични слојеви згуснутог и разређеног ваздуха, који у уху изазивају осећај з. (човек осећа з., ако ових трептаја има више од 16 и мање од 20 000 у сек.); у празном простору з. се не може простирати, али се он простире и у течним и у чврстим телима. Брзина з. у ваздуху на 16° је 340 м у 1" (расте са тмпт.), у води 1435 м у 1", у чврстим телима још већа; јачина з. опада на растојању од извора (обрнуто пропорционална квадрату растојања) и у разређеном ваздуху. **Звучне слике**, разне шаре које настају песком, присутим на дрвеним, стакленим или металним плочама, кад се гудалом превуче преко њихових ивица. **З. филм**, комбинација фотографије (чија заштита по аутор. праву траје 20 год.) и муз. и књиж. дела (заштита 50 год. по смрти); потребно одобрење и композитора и аутора књиж. дела; дозвола за снимање уједно и дозвола за приказивање; отуда нема плаћања посебне тантијеме за еверно извођење з. ф. **Звучник**, направа, која сл. енергију претвара у акустичну, употребљава се код радио апарата; састоји се из ел. и мех. делова који трепере у ритму струја акустичних учестаности. З. високог квалитета репродукује све учестаности од 30-8000 с/с; на пријемном апарату имају мањи опсег и снагу од свега неколико вата; з. намењен јавним скуповима имају 30-100 вата (→ радио). Као средство за препос ауторског дела у јавност претставља јавно извођење за које потребно одобрење аутора, иначе повреда ауторског права.

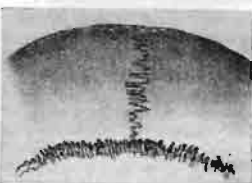
ЗГЛАВКАРИ (Arthropoda), вел. коло животиња чланковите грађе тела и коже покривене чврстом кутикулом од → хитина; прави спољашњи скелет, за који се учвршћују мишићи и који з. у току раста више пута пресвлаче. У принципу сваки телесни чланак носи по 1 пар чланковитих наставка (ножица, екстремитета); главени чланци стопљени увек у једноставну главену обл.; нервни систем увек ганглионеран; крвни систем отвореног типа; органи за дисање шкрге или трахеје. З. су богати врстама; обухватају 2 вел. групе: Branchiata

(дишу шкргама, ракови) и Tracheata (дишу → трахејама) у које спадају инсекти, стонoge и пауци; живе у свима срединама и најразличитијим начинама живота; њихова улога у прир. огромна

ЗГЛОБ 1) у мед. (articulatio): додирно место између 2 или више костију, везаних меким ткивом.

Покретни з.: зглобне површине равне, или 1 испупчена 2. издубљена, или 1 лоптаста 2. јако издубљена (зглобна чаша); покривене 3. хрскавицом; од ивица хрскавице у виду рукава з. обвија з. чаура, с унутарње стране обложена слузном чауром, која својим лучењем даје мазиво з.; неки з. између 2 своје површине имају з. котур (менискус), слободан према з. површинама, причвршћен обимом за з. чауру (на сл.: пресек раменог з. 1) зглобна чаша, 2) з. чаура, 3) слузна чаура). Полуокретни з. имају з. површине равне или обе мало издубљене, покривене хрскавицом, а з. котур срастао за з. површине и чауру (пршљенови везани овом врстом з.).

Непокретни з.: кости налажу 1 на др. (понекад има везивног ткива између костију); неколико типова, нпр.: зупчаст з., где зупчасте ивице налажу 1 на др. (кости лубање → сл.); клинаст з. (зуб у додир равним ивицама (2 кости носа међу собом). Запаљење з. полиартритис, тбк. з. 2) у мех.: машински део који по својој конвструкцији потсећа на з. у човечем телу; служи као лежиште и ослонац за делове који се клате при раду или у томе смислу мењају свој положај (кардански з. код аутомобила).

ЗГОДИТАК → лутриски зајам.

ЗГРАДЕ (→ грађевине), граде се код стално настаних људских група за оставу разних ствари, обично у непосредној близини кућа за становање, од историјске грађе, а често и сл. облика; веома честе житнице (хамбари), обично издигнуте од земље на дрвеним стубовима или на камену; некада биле веома распрострањене → житне јаме. Код народа на вишим ступињима развитка подижу се и нарочите з. за склањање стоке. Некад се подижу само за неке послове: кухиње (нпр. у Афр. и Полинезији), млечне колибе, ковачнице, з. у којима жене везу итд. Привр. потребама служе воденице, ваљарице, олајнице, пивнице и др., које могу бити и даље од кућа. Код примит. народа подижу се и мале з. као станове за духове. У праву се сматра као припадак земље и као таква непокретност (→ акцесија, деоба зграда). З. у тропском стању, здање тропско може бити опасност за стан. и околину; зак. дозвољава у јавном интересу заинтересованима осигурање, одн. њено рушење. Зграда → грађевина.

ЗГРАФИТО (ит.), подражавање пластичних облика цртањем у 2 боје на малтерисаним зидним површинама; њима су покриване и целе фасаде за време ит. ренесансе.

ЗДЕСЛАВ, хрв. кнез (878.-879.), заточник виз. оријентације у Хрв. и штићеник цара Василија I; тежио да и хрв. црк. потчини Цариграду, што је изазвало против њега буну рим. странке, која га збацила и лишила живота.

ЗДРАВАЦ (*Geranium macrorrhizum*, фам. Geraniaceae), дуговечна зеленаста биљка с подземним стаблом, крупним лишћем у 6 кришки, јаког мириса; цветови крупни, црвенкасти; стан. влажних брдских шума; распрострањен у јн. Евр. У корену садржи танина, шећера, смоле, скроба и горку материју геранина, а у цвету црвену и понекад лаву боју; служило као лек против рака, тбк. и др. болести; данашња мед. га не употребљава; у нар. веровањима има вел. значаја (→ геранијум).

ЗДРАВИЦА → живица.

ЗДРАВКОВИЋ Стеван (1835.-1900.), ген., проф. Вој. акад.; био мин. грађевина 1875.; штампао: Основну механику и Потсетник за инж. офицере.

ЗДРАВЉЕ 1) стање живог организма код којег се све радње правилно обављају, а ниједан орган не се осећа; организам способан за све своје функције и добро подноси разне утицаје спољашње сре-

дине; зависи од вел. броја унутарњих и спољних чинилаца. 2) поучно-популарни хиг. лист; излази месечно 1906.-1914. у Београду; 1. уредник д-р Милан Јовановић-Ватут. Здрављак, кавана или нар. кухиња у којој се служе само млечни производи и сл. и точе само мљечна и безалкохолна пића. Здравствена задруга, бави се лечењем, сузбијањем заразних и соц. болести, асанацијама и з. просвећивањем, а предузима и веома користан рад на сузбијању биљних штеточина и заштити домаћих животиња од заразних болести; осн. су (1922.) иницијативом д-р Гаврила Којића, из помоћи Амер. друштва за заштиту срп. деце; доцније им притекла у помоћ држава; крајем 1930. донесен Зак. о з. з.; 1935. било их у Југосл. 110; образују савез з. з., који је у циљу пропаганде у з., пољопр. и задружном правцу осн. омладинске ж. одеље при задругама. З. заштита ученика, води надзор о здрављу ученика, хиг. шк. зграда, наставе, учила, тел. васпитању, лечењу оболелих, опоравку и унапређењу здравља, хиг. просвећивању, осн. бајачких треза и др. установа; по зак. изводи је држава; у фонд уплаћују при упису ученици ср. шк. год. по 20, а на унив. полугод. по 30 д. З. општинске, на осн. Зак. о з. о., градови, вароши и варошице као и упр. оп. с више од 4000, а сеоске с више од 6000 ст., сачињавају самосталне з. о.; насеља испод тога броја стан. удружују се у удружене з. о., чије подручје одређује бан; старају се о здрављу и лечењу стан., врше све потребне послове за чување и унапређење нар. здравља. З. службене, брине се о здравом и добром прираштају, развићу и заштити здравља нар. подмлатка и целокупног народа; поред држ. власти и установа з. с. врше самоуправе и прив. иницијатива. З. станине, помоћне хиг. установе за 1 или више оп.; имају амбуланту за општу лекарску помоћ сиромашнима, испитују з. стање народа, врше з. пропаганду и сузбијају нехиг. услове живота и соц. болести. З. статистика, прикупљање и сређивање бројних података о з. стању у народу, појави и кретању заразних и соц. болести и % смртности.

ЗЪБЕХОВСКИ Маријан (*Zdzichowski*, *1861.), пољ. историчар упоредне књиж. и филозоф; гл. дела: Препород Хрватске, Наполеон III, Песимизам, романтизам и основе хриш.

ЗЕБЕ (*Fringillidae*), пор. птица певачица са дебелом кљуном; вел. број врста (→ сл.).

ЗЕБИЋ Милорад (*1883.), начелник Мет. трг., секретар Беогр. берзе; истакао се расправама о трг. и акцијском праву.

ЗЕБРА (*Hippotigris*, фам. Equidae), животиња веома блиска коњу, попречно избрадана мрким пругама на белој или јаснојој длаци; обично у план. пределима ј. и н. Афр., где живи у чопорима; гл. претставници: обична з. (Н. или *Equus zebra*), шарена по свима деловима тела; квага (Н. granti) из Кеније, има беле и црне пруге; сомалска и абисинска к. (Н. grevyi), главе сличне магаревој; има уже браде од претходне; трансвалска к. (Н. sharmani), лепше главе и крањих ушију; нема шаре на ногама и бутинама; све се могу припитомити и укретити с коњем и магарцем; бастарди неплодни.

ЗЕВУЧЕ (*Bos indicus*, фам. Bovidae), врста домаћег говечета и. Аз. и и. Афр., с грбом лоја под кожом на плећима и кратким роговима.

ЗЕВ 1) (лат. hiatus), добија се у језику кад 2 самогласника стоје 1 до др.; ради благозвучности укида се уметањем гласника 1 или в (нпр.: Млхат > Млат > Мијат; сапрти; сапрвен). 2) угао између жица основе, која се добија на разбоју приликом ткања; кроз з. се провлаче жице потке.

ЗЕВАЛИЦА 1) *Antirrhinum maius*, фам. Scrophulariaceae), украсна, једногод. биљка лепих, крупних, зигоморфних цветова разне боје; пореклом од дивље врсте која расте по стеновитим нагибима Ј. Евр., з. Аз., с. Афр. 2) дрвени или гвоздени жлеб на разни или ограда брода

кроз који се провлаче привезни конопци. **ЗЕВАЊЕ**, промењен удисајни покрет, рефлексна радња проузрокована потребом веће количине кисеоника; долази код умора и сањивости, али и као знак тешких обољења и повишене тмпт. Нервозно з., често код деце кад слушају озбиљан разговор без интереса за њх, уч. тешке досадне задатке,

слушају савете који не пробуђују њихова осећања; знак да је детињи живцима систем пресетљив, раздражљив; за лечење потребно много стрпљења, ваздуха, поврха, фосфора и креча.

ЗЕВС, врховни бог грч. небеских богова, господар свемира, код Римљана Јупитер; отац живота у прир., даје благослов и богатство рода, скупља и растерује облаке, пушта муње и громове, кишу, град, снег и росу; од њега имају краљеви власт, он води победе; заштитник породице, чува путнике (ксениос).

Син Хроноса, којег присилно да му преда власт и поврати браћу коју је прогутао; осакуто га и везао З. После победе над Титанима поделио с браћом власт над светом и задржао власт на небу и у свету, Посејдон у мору, а Хад у доњем свету. Зевсов храм у Олимпији, класични грч. храм из 5. в. пре Хр., саграђен у лепим размерама дорског стила.

ЗЕГА Никола (* 1863.), управник Етногр. музеја у Београду у н.; написао више чланака из етн.

ЗЕГЕРС Герхард (Zeegers, 1591.-1659), фламански сликар и књижевник.

ЗЕДНИЦ Јозеф (1770.-1862.), аустр. песник, нарочито познат по песмама ист. садржине (Наполеон и његово доба), од којих најбоља збирка: *Ноћна ревија*.

ЗЕЈЕР Јулиус (Zeuer, 1841.-1901.), чешки песник и романописац, романтик; гл. дела: *Нове песме*, *Вишеград*, *Из летописа*, *Љубави* (песме); *Роман о верном пријатељству Амиза и Амила*, *Јан Мариа Пљохар*, *Обновљене слике*, *Авдрија Чернишев* (романи).

ЗЕЈЛЕР Хандриј (Zejler, 1804.-1872.), лужич.-срп. преподитељ. песник и граматичар; писац лужич.-срп. нар. химне *Јоште српство није пропало*.

ЗЕЈТИН (тур.) → маслина, уље, уљена индустрија.

ЗЕЈТИНЛИК, гробље недалеко од Солуна с костурником наших и савезничких вој. из свет. рата.

ЗЕКА ВУЉУБАША (Јова Глигоријевић, 1785.-1813.), јунак из 1. устанка, родом из Сјенице; четевао уз Стојана Чупића и после постао буљубаша «голих синова»; погинуо у борбама на Засавици, заустављајући катастрофу Србије 1813.

ЗЕКАТ (од ар.: закат), обавезно давање милостиње у исламу.

ЗЕЛАНД 1) највеће данско о. (7 516 км², 1,4 мил. ст.) између Сунда и В. Белта; обала местимиче висока, унутрашњост таласаста; земљиште веома плодно (жита и шећ. репа); знатан део под шумом и ливадама; припада Данској; гл. град Копенхаген. 2) З. Нови → Нови Зеланд.

ЗЕЛЕНА ГАЛИЦА → галица.

ЗЕЛЕНА КЊИГА, у Ит. и Рум. званично објављена → дипломатска преписка.

ЗЕЛЕНА МРЕНА → глауком.

ЗЕЛЕНАШТВО, лихварство, наплаћивање камата (или узимање и др. каквих користи) од дужника у несразмери с могућношћу да он то поднесе; појам з. релативан: у доба привр. напретка и висока камата може бити лако подношљива и оправдана; у доба опадања послова, цена и зараде, и сасвим ниске камате могу изгледати неправедне; против узимања камата уопште подизале се многе рел. и осуђивале је; у ср. в. з. било кажњиво, а додичије било спорно да ли је само неморално или и крив. дело; победило мишљење да је кривица стога што држава не може трпети неморалне уговоре; за основ кажњавању узета прекомерна експлоатација екон. слабих и њихова тешка положја; по нашем крив. зак., ко говори за себе или др. прекомерну корист искористићујући тешко имовно стање 2. уговарача или његову лакомисленост или заблуду, кажњава се новчано, строгим затвором (најмање 1 мес.) и губитком часних права; ако је ко ишао на то да др. привредно упропасти или ако врши такве уговоре у виду зан., кажњава се (§ 357.-359.) до 10 год. робије и новчано. З. се може појавити и код зајмова датих у роби (замирницама, справама и алату, стоци, грађев. материјалу итд.); може изазвати вел. соц. поремећаје и преврате, зато је интервенција државе оправдана; послови које судија огласи за зеленаше немају вредности као противни јавном моралу.

ЗЕЛЕНБАЋ (*Lacerta viridis*), 1 од највећих гуштера

наших крајева, зелене боје; живи у трави шума-рака и жбуња, дуг, са репом, до 50 см.

ЗЕЛЕН-ГОРА, план. (2 014 м), између г. тока Дрине и Неретве; глацијални трагови.

ЗЕЛЕНИ, полит. странка у Виз., у доба Јустинијана; противници царске апсолутне власти, дигли буну 532., али потучени од Јустинијановог војводе Велизара (→ Ника).

ЗЕЛЕНИ ЈАДАР, д. притока Дриначе; извире на Јавору, дуга 54,3 км.

ЗЕЛЕНИ СТО, сто прекривен зеленом чохом у надлештвима; у преносном смислу: бирократизам, бирократски формализам.

ЗЕЛЕНИ ЧЕТВРТАК → Велики Четвртак.

ЗЕЛЕНИКА, село и пристаниште у зал. Воке Которске (Јадр. М., Зетска Бан.); паробродске везе са Сплитом и јсл. пристаништима ј. од Сплита; крајња жел. станица на прузи Сарајево-Ускопље-З.; морско купалиште, климатско место и зимовалиште.

ЗЕЛЕНИКА, божиковина (*Plex aquifolium*, фам. *Aquifoliaceae*); зимзелени шиб, у шумама Евр., з. Аз., Афри;

име кожасто, елиптично лишће с бодљикавим зупцима по ободу; плод црвен; гајс се као украсна биљка по парковима; садржи горку материју вилицина, 1 боју, крва киселину (али не кофеин) и др.; раније се у мед. употребљавало лишће з. против грознице за презнојавање.

ЗЕЛЕНИЋ Абрахам (1826.-1871.), најстарији хрв. кајкавски књиж. из фрањевачког реда; гл. дела *Рај душе*.

ЗЕЛЕНИЦЕ → перенирати.

ЗЕЛЕНИЦЕ, ловорвишња, ловор (*Prunus lauro-cerasus*, фам. *Rosaceae*), зимзелени шумски шиб, код нас ретко достиже висину преко 1/2 м, а на Кавказу неколико м; на Б. П. реликт терцијарне флоре, код нас на ил. Острозубу у буковој шуми; сродна врста *P. lusitanica* расте на Пиренејском Пол. З. има беле цветове скупљене у гроздате чvasti; плод: коштунџа која се једе; лишће садржи енцим емулин, цијановодоничну киселину, гликозид који даје бензаидехид, и неиспитану киселину (филинска к.), шећера, танина, смоле и др.; лишће се употребљава као

зачин; семе садржи амидалнина, масног уља и цијановодоничне киселине; у мед. се употребљава водича од семена за лекове у капицама.

ЗЕЛЕНКАДА (*Narcissus*, фам. *Amaryllidaceae*), луковача, поглавито медитеранског порекла; тањираст перигон и звонаста паракруница; у Евр. распрострањена по влажним местима и план. шумама; око 35 врста; сви делови садрже алкалоид нарцитин и 1 недовољно испитану активну материју; у мед. служила против вел. кашља и живчаних болести; давана и ради повраћања; има наркотично дејство; данас се не употребљава.

ЗЕЛЕНКО, коњ беле и црне длаке (мешане); услед тога разни преливи: отворен, затворен и гвоздено зеленкаст; са старошћу црна длака бледи, тако да з. постаје белац.

ЗЕЛЕНТАРКА (*Chloris chloris*, фам. *Fringillidae*), честа мала жуто-зелена певачица по жбуњу и вртовима, где се због заштитне боје тешко примећује.

ЗЕЛЕР 1) Бертол (Zeller, 1848.-1899.), фрц. историчар; писао о Андрију IV, Марији Медичијевој, Лују XIII итд. 2) Жил Силвен (1819.-1900.), фрц. историчар; отац претходног; писац више дела о Ит., Нем. и ср. в.: *Улрих Хутен*, *Историја Немачке* итд. 3) Шарл Рене (Zeiller, 1847.-1915.), фрц. инж.; писао о палеоботаници наслага угља.

ЗЕЛИНА, г. притока Лоње; извире под пл. Дреновом. си. од Загребачке Горе, дуга 52 км.

ЗЕЛИЋ Герасим (1752.-1828.), прикалувер дамамтинског ман. Круле; замењивао еп. у Боки (1796.-1811.), живо бранио православље од аустр. унијатских тенденција у Далм. и стога конфиниран у Будим, где и умро; свој живот описао у опсежној аутобиографији, која је драгоцен извор за нашу ист. тога времена.

ЗЕЛКА, врх на Козјаку (1425 м) Ји. од Прилепа.

ЗЕЉАСТЕ БИЉКЕ имају мекане надземне органе који изузмиру сваке год.; деле се на једногод. 2-год. и вишегод.; последње 2 врсте презимљују с подземним стабљинама. Зеље **питомо** (*Rumex patenta*, фам. трокотница *Polygonaceae*), дугочваста биљка пореклом из и. Евр.; употребљавана се у домаћинству као и спанаћ; множи се из семена.

ЗЕМАЉСКА ЛИСТА, кандидатска листа за целу земљу; по 1 правном мишљењу, при избору законодавног тела боље обезбеђује → сразмерно претставништво него окр. листе. Јед. зак. о изборима од 1931. комбиновао среске кандидације са з. л. поред носилаца з. л. садржи кандидате за поједине срезове и њихов избор зависи од броја гласова који добију у срезу; једино њен носилац није срески кандидат и изабран самим тим што му је листа добила укупно преко 50 000 гл.; зак. од 1931. примењује принцип јаке већине, заоставља сразмерно претставништво. Прави систем з. л. био би да се кандидује онолико лица колики је број мандата за целу земљу, и да се мандати поделе на разне кандид. листе према количнику, а у сразмери укупних бројева гласова које су листе у земљи добиле.

ЗЕМАЉСКИ МУЗЕЈ ЗА Б. и Х. у Сарајеву, осн. 1885.; од 1888. држ. установа, а од 1913. у нарочитим просторијама (4 вел. зграде); има богате и лепо уређене збирке: минер.-палеонтолошку, зоол. и ботаничку (уз њих смештен и Фитопатол. завод), особито богате збирке преист. и рим. старина, затим средњев. и етногр. збирку; његов рад био особито интензиван на проучавању прилика у Б. и Х. у преист. и рим. доба; на етн. проучавању није рађено е толико система; од 1889. издаје свој *Гласник* (сада у 2 св. год. 1 за прир. науке, 1 за ист. и етн.); има богату библиот. и архив.

ЗЕМАЉСКИ СУД, назив ауст. грађ. зак. за окружни суд.

ЗЕМАН Петер (Zeeman, * 1865.), хол. физичар; пронашао утицај магнетског поља на светлосне зраке; спектралне линије раздвајају се у магнетском пољу (Земалов ефекат).

ЗЕМЗЕМ, извор код дамије у Мекси, који, према ар. предању, отворио арх. Гаврило ради Исмаила и Агаре.

ЗЕМЉИНСКИ Александар (Zemlinsky, * 1872.), аустр. композитор, диригент, ректор муз. акад. у Прагу; сада у берлинској опери; компоновао: опере, симфоније, гудачке квартете, клавирске композиције и др.

ЗЕМЉА 1) небеско тело на којем се налазимо; друго се мислило да је З. непомична и да се око ње обрће цела васнона (**геоцентрични систем**); у 16. в. утврђено да З. као мања планета са својим пратиоцем, Мецеом, припада сунчевом систему (**хелиоцентрични систем**) и да услед гравитације има 2 гл. кретања: обрће се око своје осовине (**ротација**) од З на И, и обилази око Сунца (**револуција**) по елиптичној путањи (ср. удаљење 149,5 мил. км, обим 936 мил. км); 1 ротација претставља дан (24 сата), а 1 обилазак око Сунца год. (365 д. 5 с. 48' 46'"); услед обртања око осовине, места на З. су наизменично осветљена (дан) или замрачена (ноћ); како се при обилажењу око Сунца З. осовина паралелно помера и како је нагнута према равни путање (66,5°), то се круг осветљена на З. помера у току год. за ± 23,5° од пола, а с тим у вези све тачке од с. до ј. повратника (23,5° с. и ј. од полутара) могу да добију управне сунчеве зраке; услед тога се на појединим местима мења дужина осветљења и затрепања (дана), одн. мрака и хлађења (ноћи), што изазива појаву разних год. доба; 2) З. круг осветљења пролази кроз половине, одн. сунчеви зраци падају управно на полутар, пролећна равнодневица: с. од полутара почиње пролеће, јужно јесен; 22./6. круг осветљења померен + 23,5° од с. а — 23,5° од ј. пола, одн. сунчеви зраци падају управно на с. повратник (23,5° с. г. ш.), **летња солстиција**: с. од полутара почиње лето, јужно зима; 23./9. круг

осветљења понова пролази кроз половине, одн. сунчеви зраци падају управно на полутар, **јесења равнодневица**: с. од полутара почиње јесен, ј. пролеће; 22./12. круг осветљења је — 23,5° од с. а + 23,5° од ј. пола, одн. сунчеви зраци управно падају на ј. повратник (23,5° ј. г. ш.), **зимска солстиција**: с. од полутара почиње зима, ј. лето. У почетку се мислило да З. има облик плоче, која је опкољена океаном, али већ у ст. в. дошло се и до уверења да је З. округла; у ср. в. ово су схватање преузели ар. географи, док је на З под утицајем прик. оно побјавило; тек у 16. в. доказана тачност схватања о округлом облику З. (Магаллаелс 1520., Коперник 1543.); затим мерењем утврђено да је З. спљоштена на половима и да има облик ротационо сфероида (елипсоида); полупречник пола тог елипсоида износи 6356,9 км, полупречник полутара 6378,4 км, спљоштеност 1/293, 1° на полутару 110,5 км, 1° код пола 111,6 км, обим полутара 40 076,6 км, а површина 3,510 мил. км²; запремина З. 1083 милијарде км³; новијим испитивањима З. теже утврђено да је њен прави облик → геонд. З. се састоји од више елементарних различите густине; њена ср. густина износи 5,5; површински део (З. кора, литосфера) се састоји углавном од силикатно-алуминијумских материја (Si, Al), чија је густина око 2,79; З. једро (**барисфера**) мора онда имати гуштину око 8-10, што значи да се свакако састоји од тежих елемената, углавном никла и гвожђа Ni, Fe); између њих су елементи прелазне густине: силицијум, магнезијум (Si, Mg); З. кора је у чврстом стању; маса испод ње има веома високу тмпт. и зато би требало да буде у усјајаном или гасовитом стању, али због вел. притиска она је, највероватније, у тврдосто-пластичном стању; на местима где се ослободи оног притиска (вулкани) прелази у течно усјајано стање; испитивањем теже утврђено да је густина мања испод копнених, а већа испод океанских делова; тежа је да се успостави равнотежа у густини маса (изоस्ताзија), због чега се оне померају (тектонски покрети, померање континената); већи део З. површине покрива вода, која претставља њену **хидросферу**; целу З. опкољава гасовити ваздушни омотач → **атмосфера**; површинске слојеве З. загрева Сунце; кад се силаци у дубину примећује се да З. има и своју сопствену топлиоту; по правилу она се просечно повећава по 1° на сваких 33 м дубине (**геотермски ступањ**); услед разних узрока постоје и отступања (у неким вулканским обл. 6 м). З. има особине магнета; њени магнетни полови не поклапају се с геогр., јер се ј. магн. пол налази на 70° с. г. ш., 96° з. г. д., а с. магн. пол на 72° ј. г. ш., 154° и. г. д.; због тога магн. игла отступа од геогр. подневка (**деклинација**) и од равни хоризонта (**инклинација**); снагу заједничког отступања изражава **тотални интензитет**; на магн. картама линије које везују места једнаке деклинације су **изогоне**, једнаке инклинације **изоклине**, а једнаког интензитета **изодипаме**. У З. и њеној атмосфери има ол. енергије (у доњим слојевима атмосфере потенцијални пад 120 волти на 1 м), при том ваздух позит., а З. негат. оптерећена; овај електрицитет постаје углавном од радиоактивних материја, затим од козичких зракова, водопада, млата мора итд.; с ел. у вези појаве: муње, грома и поларне светлости. Површина З. није једноставна, већ разуђена и у хориз. и верт. правцу; у хориз. разуђености се издвајају водени и суходземни (копнени) делови; водени заузимају 71% од целокупне површине З. и међу собом су у вези, чинећи свет. море; копнени делови (29%) су издвојени у облику континената (Европа, АФр., С. и Ј. Амер., Аустрал., Антарктик) и острва; 2/3 копна и 9/10 људи су на с. хемисфери; у верт. правцу З. је разуђена од 8810 м изнад (врх Еверест) до 10 793 м испод морског нивоа (у рову и од Филипинских О.); али површина З. није поједнако распоређена на висине, овај распоред показује хипсографска крива. **Оријентација** (положај места на површини З.) утврђују → геогр. координате, које одређује → геодезија. З. као тело и њену површину претстављају → глобуси и → карте, чији начин израде утврђује → картографија. 2) → земљиште. 3) држава, област. З. **куповине**, з. у којој продавац увезене робе води трговину (→ спољна трговина. З. **намене робе**: са гледишта статистике извоза з. у коју је извозна роба отпремљена, са или без прекида у превозу; 3. **продаје**, у којој купац обавља своју трг., а з. потрошње, којој је роба коначно намењена ради потрошње или прераде. З. **прокреља** 1) са гледишта статистике увоза: з. у којој роба произведена или прерађена. 2) у ауторском праву з. где дело 1. пут објављено; код нас су заштићена дела чија је з. п. Југосл. или 1 од држава које припадају унији за заштиту аутор. права. З. **провенијенције**, из које је увезена роба

отпремљена (дешава се да се роба отпрема не из з. порекла, већ из антропо и слободних зона које друге з.). **З. ретке**, група базичних оксида ретких метала, који са својим једињењима показују међусобно толико сличности у хем. понашању и физ. особинама да се могу изоловати у чистом стању само веома компликованим процесима и фракционирањем кристализацијом; могу бити безбојни и обојени; најважнија сировина за њихово добивање је монацитни песак; најважнији ретки метали су → горијум и → теријум. **Земљни орах** → кикирики. **З. осовина**, замишљена линија око које се обрће З.; на њеним крајевима з. полови, сев. и ј. **Земљишни** → земљиште.

ЗЕМЉАНЕ ПИРАМИДЕ, стубови мање-више пирамидног облика, постали у меканом, обично глиновито-несковитом земљишту, на тај начин што је кича спирала и односила околну земљиште, док су они делови који чине пирамиду били притом заштићени каквом каменом плочом: чувене су у Боцену у Нем.

ЗЕМЉАНИ ТРУП → коловоз.

ЗЕМЉАРИНА → порез на земљиште.

ЗЕМЉИШТЕ 1) специф. прир. творевина; функција извесног геол. супстрата, спољних енергија који на њега делују, времена трајања тог деловања, рељефа и орг. живота који се у површинским слојевима одиграва; разне комбинације спољних енергија (клима) дају и различита з.; различит интензитет деловања тих енергија различну дебрину з.: у умереној зони обично не прелази 1-2 м, док у тропским пределима може достићи 50 и више м; прави домени стварања з. равнине, где моћни седименти леже у миру, а спољне енергије утичу на њиховим вековима у одређеном правцу; брски предели имају већном педолошки неразвијена з. због сталног одношења и наспања земље. Одређеним климатским приликама, у вези с особинама геол. супстрата, рељефа и вегетације, одговарају и одређени процеси стварања з., у чијем се резултату стварају поједини типови з.: подзол, чернозем, гајнава, црвеница, слатине итд.; данас се класификација з. уопште врши само на основи генетичких процеса. 2) у багњанском праву сваки део земљ. површине, означен као посебна парцела у катастарском плану; док се поједини део не ознака као з., не може бити предмет правног саобр.; з. се групишу у → земљишно-књижна тела. **Нормално з.** има потребне особине за обезбеђење норм. пораста и приноса култ. биљака; карактеристичне одлике н. з.: отсуство деградације (распадања примарних силиката које води сиромашењу з.) и богатство зеолима и хуматна засињеним калцијумом, чија последица ситногрудваста структура која даје з. одличне физ. особине. **Богатство з.**, општа резерва хранљивих састојака, у стању у којем је не могу асимилirati култ. биљке (нпр. силикатни песак пустиња богат, али неплодан). **Деградиција з.**, промене које настају у з. богатим зеолима под утицајем Н-јона; д. чернозема је почетни стадијум њиховог опподолавања (култ. вредност деградираних чернозема мања од правог чернозема); д. се разликује од деградације по том што је секундарна појава и захвата већ готову педол. творевину. **Плодност з.**, обезбеђење з. лако приступачним за биљке хранљивим састојцима (асимилативима), што се дешава на рачун његовог богатства; за претварање богатства у плодност потребно интензивисање процеса распадања у з. **Реакција з.** може бити кисела, неутрална, алкална; за култ. биљке најповољнија неутрална р., с малом амплитудом у страну киселе или алкалне; од начина р. зависи и начин мелiorације з.: за кисела з. креч и јако ђубрње стајским или зеленим ђубривом, за слатине испирање (наводњавање), гипсовање и др. **Структура з.**, способност з. да се при обради распада (троши) на мање или веће комаде одређене форме и чврстине; с пољопр. гледишта најповољнија зрнаста и ситногрудваста, мање повољна орашаста и грудваста; листоаста, призматична и сви облици стубасте с. припадају негат. земљ. типовима. **Класирање з.** врши се уз суделовање 2 оп. претставника и у присуству заинтересованих лица, а на основу Зак. о катастру (чл. 14.) у свакој оп. после извршеног мерења, да би се утврдио чист катастарски приход, ради правилног разврставања пореза; према плодношћу и уносности з. свака култура з. се дели највише у 8 редова или класа (чл. 16.) на осн. лествица катастарског чистог прихода и угледних з. за сваки реон; установљење културе и класе саопштава се присутњима (чл. 32. Зак. о катастру).

Лествица катастарског чистог прихода за Качанички срез.

Култура	чисти приход у динарима по 1 ха.							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	класа							
њиве (оранице)	700	600	450	250	170	100	50	20
вртови и воћњаци	850	700	600	500	400	250	—	—
виногради	—	—	—	—	—	—	—	—
ливаде (сенокосе)	900	750	500	325	250	120	60	—
пашњаци и планине	225	180	150	100	50	25	15	—
шуме	150	130	110	100	70	45	20	—
тршчари, мочваре, рибњаци и језера	—	—	—	—	—	—	—	—

Култура з. врста обраде з. према којој их Зак. о непосредним порезима дели на: 1) њиве (оранице), ознака њ; 2) вртове вр, воћњаке вћ; 3) винограде вг; 4) ливаде (сенокосе) л; 5) пашњаке пш и планине пл; 6) шуме ш; 7) трстике т, мочваре м, рибњаке р и језера, која се означају својим именима. **Вредност з.** је утолико већа уколико је већи принос; код нас се обично рачуна по прометној цени, која сразмерна продуктивности земљишта. **Земљишне заједнице**, постоје на тер. бив. Хрв. и Слав.; већи део постао сегрегацијом из властелинских шума и пашњака (урбарске), мањи из пашњака бивших крајинских месних оп. (крајинске), а треће из з. које су постојале још пре разрошења феудалних односа (племићке). У тзв. грађанском делу Хрв. и Слав. највећи део земље био у власништву племића: селаци су живели на њиховој земљи и обрађивали је, а имали су право дрварања и пошаше у шумама и пашњацима (→ сервитути). Г. 1818. постали селаци слободни и власници земље, док су права испаше и дрварања уређена тек патентом 1857.; поступак се зове → сегрегација; на име дојаданских сервитутних права селаци добили део пашњака и шума. Сегрегацијом постале су урбарске з. з. Крајинске з. з. постале су после укидања Вој. крајине; за шуме су створене → **имовне општине**, а од пашњака месне оп. образовале су з. з., у којима је свака кућа добила једнако право. Најмање има **племићких з. з.**; највећа је у срезу Великој Горици: пл. општине Туропоље, остатак ст. хрв. племен. жупе. За з. з. издат нарочити зак. 1894., а за Туропоље 1895.; имају самосталну управу под надзором управних власти; пл. орган скупштина свих овлашћеника, која бира одбор, којем на челу изабрани главар з. з.; стручну управу води шумарски стручњак (по нарочитом зак. овлашћењу средњи шум. референт), а имају и нарочите чуваре шума. Кад су основане, з. з. имале површину од 982 480 к. ј. земљишта, од чега 684 380 пашњака, 265 763 шуме и 32 336 осталог земљишта; шумско газдинство није уређено како је зак. прописао, па су шуме у многим з. з. упрошћене; на много места дошло и до деобе з. з. **З. зоне** протежу се у облику појасева у ширинском правцу; сем ширинских постоје још висинске (орографске) з. зоне (у брдима), алопатна з. не одговара клими у којој је постала. **З. књиге, фунтовнице**, → **багњанске књ.**, званичне књ. које успоставља држ. власт да би се у њима тачно означила сва секретна имања у целој држави (облик, површина и врста некретнина) уз ознаку чија су и какав их права терете и ограничавају (хипотеке, закуп, откуп, прекуп, службености, забране, отуђења, оптерећења итд.); з. к. су јавне, тј. свако их може разгледати и из њих тражити преписе; прана на одн. некретнинама могу се стећи и пренети на другог, ограничити и укинути само уписом у з. к. (принцип да само оно важи што је уписано у з. к.); оне су устројене тако да се за сваки објект (тело) саставља посебан уложак, који се састоји из 3 листа: 1) **пописни л.** (поседовница: скица и премеј објекта), 2) **власнички л.** (властовница: ко је власник имања, и додају преносу), и 3) **теретни л.** (теретовница, у којој се уноси ограничења, терети и обавезности). З. к. постојале у свима обл. Краљ. Југосл. сем у С. и Ј. Србији и Ц. Гори (замењивале их тапије); Зак. о з. к. од 1930. наредно увођење њихово и на подручју апш. судова у Биограду и Скопљу, и Вел. суда у Подгорници; подлогу за установљење даће и овде катастарски премеј (→ катастар), као што је дао и у др. обл. **З.-књижни поднесак**, акт којим заинтересовани тражи упис или брисање з.-к. права; време подношења суду важно за ранг права или тренутак престанка пра-

ва, што угиче на стицање или губљење права 3. лица. 3.-к. право, свако право на непокретности које се може уписати у з. књ. и тиме осигурати своје дејство према свакоме: право својине, залог (хипотеке), службеност, употребе (закуп), откупа и претупа. 3.-к. суд, код којег се воде з. књ. (срески суд); одлучује 1 судија; одлуке се тичу уношења или брисања података у з. књ. које врши водитељ з. књ. 3.-к. тело, јединица у з. књ., одређује се по систему персоналних и реалних фолија. Код реалних ф. свака катаст. парцела је засебно тело (у Нем.); код персоналних ф. све парцеле истог власника у истој катаст. оп. чине 1 тело (у земљама са испеканим поседом); код нас у начелу узима се персонални систем, с извесним изузетцима (сва добра истог сопственика исте културе у истој катаст. оп. и подједнако оптерећена чине 1 тело, ако се не противи сопственик). Земљишник, законски израз о земљишним књ. за катастар.

ЗЕМЉОМЕР → геоматар. **Земљомерке** → грбице.

ЗЕМЉОПИС → географја.

ЗЕМЉОРАДНИК, лице које се бави → земљорадњом као гл. занимање. **Земљорадничко законодавство** → заштита земљорадника. **З. оруђе**, алат за обраду поља, сматра се као принадак пољопр. добра, данас као непокретност. Земљораднику се не могу пописати за дуг 1 плуг, дрљача, ягла, мотика, сикира, будак, коса, 2 вола или коња или магарца.

ЗЕМЉОРАДНИЧКА СТРАНКА, у Србији, с називом Срп. нар. селачка слуга, организована 1903., кад је поново почео да се развија полит. уставни живот, програм странке израђен 1906.; на изборима од 12.7. 1905. з. с. добила само 1 посл., а доцније се потпуно угасила; у Краљ. Југосл. организована 1920. с називом: Савез земљорадника; у почетку простирала се по целој нашој држави, док нису 1921. слов. земљр. иступили из странке и ушли у 2. владу Николе Пашића; 1923. иступило Михаило Аврамовић с извесним бројем чланова из з. с.; ова група осн. лист Село, изишла самостално на изборе 1923., али кад није добила ни 1 посл. обуставила рад. На изборима 1920. з. с. добила 39 посл., 1923. год. 9, 1925. год. 4 и на изборима 1927. год. 9; била против политике вођене код нас после 1923. и стога није узимала учешћа у полит. животу све до избора од 5./5. 1935.; тада изишла на изборе као члан ваипарламентарне удружене опозиције.

ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ЗАДРУГЕ, сеоска кооперативна удружења која омогућују удруженим малим поседницима да добу до предности које иначе може имати само вел. посед (увођење пољопр. машина, набавка вештачког ђубрета, заједничко чување производа у модерним магацинима, стварање инд. за прераду пољопр. производа, пружање повољног кредита земљораднику итд.); могу бити набављачке (набавка алата и сировина), кредитне, произвођачке, потрошачке и водне (за извршење радова на исушењу, наводњавању или одбраи земљишта од поплаве). У јел. земљама прва з. з. осн. у Слов. 1874., а у Србији 1891.; отада се задругарство нагло развијало, али због распарчаности тер. подвојено у разним обл. Гл. савез срп. з. з. претставља данас најважнију групу. У Југосл. има највише кредитних задруга (око 2500); на 2. место долазе набављачке и продајне; потрошачких има мало (нешто јаче од 100); међу з. з. за производњу и продају има највише млекарских (преко 100), затим виноградарских и живинарских; кредитне задруге Рајфајзенова типа.

ЗЕМЉОРАДЊА, грана пољопр., која се бави обрађивањем земље и гађењем корисних биљака; у → Југосл. гл. привр. грана; јавила се још у преист. (н. камено) доба као ж. проналазак, јер скупљање биљне хране код скупљачких племена спада у дужност жена; у почетку се састојала у засађивању семена, корења и гомоља на подесном земљишту; касније, кад отпочело право обрађивање земље (копање и орање), постала м. занимањем, мада се и данас, чак и код култ. народа у Евр., обрађивањем лапа и конопље баве жене. З. се обавља помоћу домаћих животиња или без њих; према средствима и начину обраде и искоришћавања земљишта дели се на: екстензивну (просторну), код које се искоришћено земљиште напушта, па крчи друго, и интензивну, која примењује плодород, ђубреће и наводњавање земљишта; у екстензивну се убрајају: мотичка, планташка и плужна з., а у интензивну → повртарство. **Мотичка з.**, најнижи ступањ обделавања земљишта; врши се мотиком, без плуга, запреге, ђубрења и наводњавања, ограничена је поглавито на жарки појас. **Планташка з.**, врста мотичке з., условљена вел. капиталом и постојањем вел. поседа (→ планташка); раширена

само у тропским земљама. **Плужна з.**, обавља се плугом помоћу запреге, распрострањена је по Евр., с Афр., С. Амер. и деловима Ј. Амер., Аустрал. и Аз. (Сибир).

ЗЕМЉОТРЕС, трус, изненадни покрет земљишта (копна и воде) услед поремећаја и удара у дубини; различити по јачини, трајању, обиму, узроцима, последицама, начину потреса и обиму захваћеног простора; према начину постанка разликује се: урвински, вулкански и тектонски з.; по начину кретања земље: сукусорни (вертикални), ундулаторни (таласаст) и ротаторни. Место где се трус најјаче осети зове се → епицентар. **Земљотресне линије**, деле се на **плеистотресне** (линије које ограничавају епицентралну зону, тј. простор с најјачим потресама), **хомосеисте** (линије једновременог потреса), **изосеисте** (линије једнаког потреса).

ЗЕМЉОУЗ, усака копнена веза између 2 веће копнене површине.

ЗЕМНА СМОЛА → асфалт.

ЗЕМНО УЉЕ, прир. уље које се добива из земље (→ нафта).

ЗЕМНИ ВОСАК → восак.

ЗЕМНИ ГАС, прир. гасовито гориво добијено бушењем из земље; јавља се обично у пределима с нафтом; по саставу углавном метан с мањом количином хомолога; топлотна моћ за м³ око 8 500 кал.; понекад садржи паре бензина, који може да се издвоји хлађењем, кондензовањем, или апсорпцијом; употребљава се као одлично инд. и домаће гориво и за израду прне боје-чађи.

ЗЕМНО-АЛКАЛНЕ МИНЕРАЛНЕ ВОДЕ → вода. **ЗЕМСТВО**, обл. или ереске скупштине; образоване у Рус. (1864.) за владе цара Александра II.

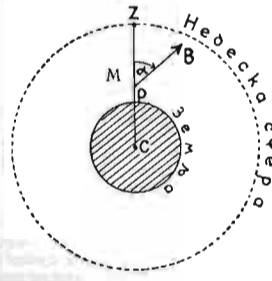
ЗЕМУН, град (20 083 ст.) на ушћу Саве у Дунав, на сремској страни, прекопута Београда; од 1934. у саставу Београда. За Римљана утврђени град Таурунум; садашње име од доласка Сл. Знатно трг., у последње време и инд. место; неколико фабрика (ткст., кожа, асфалта, аероплана и др.), гми., трг. акад. дом и шк. спелих. пољопр. фак. Беогр. унив. **ЗЕМУНИЦЕ**, примит. људски станова издубени у земљи; код нас их највише било у Срему.

ЗЕНДАВЕСТА, тј. Зенд (коментар) и Авеста (гл. текст), св. књиге (12) Заратустријне вере (авесте) писане на тзв. авестском језику, а Зенд претежно па пехлевиском.

ЗЕНИЗАМ, учење 1 будистичке секте која спаја с будизмом таоистичке идеје; настала у 5. в. у Кини, раширила се у Јап.

ЗЕНИТ (ар), тачка на небеском своду изнад хоризонта и у продужењу вертикале неког места на земљиној површини; супр. тачка на небеском своду: **надир**.

Зенитна линија, онај део вертикале који се налази изнад земљине површине, а иде све до зенита. **З. отстајање**, з. даљина у тачки М је угао који заклапа з. линија са ма којим правцем који пролази кроз тачку М. (На слици: З. центар земље, Р: тачка на Земљи, СРЗ: вертикала у тачки Р, РЗ: з. линија у тачки Р, М: тачка на з. линији РЗ, МВ: ма који правац кроз тачку М, α: з. о. у тачки М.)

ЗЕНИЦА 1) варош и ереско место (9090 ст.) на л. обали р. Босне (Дринска Бан.); напредовала по аустр. окупацији Босне; руд. и инд. место; рудници угља и лигница гвожђа; казниени завод; ископине вел. ст. кришн. базилске. 2) → око.

ЗЕНО Карло (1338.-1418.), вен. адмирал.

ЗЕНОБИЈА, краљица Палмира из 3. в. пре Хр.; жена краља Одената; потучена и заробљена од Аурелијана, 273. пре Хр.

ЗЕНОН 1) Исауријанац, виз. цар (474.-491.). 2) Старији, грч. филозоф из 5. в. пре Хр., Паламенидов ученик; чувене су његове сатире Апорје (немогућности). 3) Млађи (око 340.-260. пре Хр.), грч. филозоф, осн. стоицизма. 4) из Сидона (око 150. пре Хр.), уч. Цицерона, у Атини имао шк.; епикурејан.

ЗЕОЛИТИ (грч.), група минерала, калцијум-алуминијум силиката с водом, различита састава, беличасте боје; постају у пукотинама и шупљинама вулканских стена (нарочито базалта и мелафира) и њихових туфова. Има их око 15; з. који има-

ју више калцијума дају земљишту тропност и др. повољне особине, али ако имају више доњика и натријума праве од земљишта право туткало.

ЗЕРГЕЛ Алберт (Soergel, *1880), нем. историчар књижев., дао најинформативнији, илустровани, пуна цитата преглед савр. књижев., све до данас; написао: *Поезија и песници до данас, Кристал времена* (антологија).

ЗЕРДЕЛИЈА (тур.), ситнија округласта кајсија.
ЗЕРЕМСКИ Иларион (1865.-1931.), еп. прав. горњокарловачке епархије (од 1920.); написао већи број расправа о Н. завету и студију: *Срп. манастири у Балату, њихов постанак, прошлост и однос према Румунима*.

ЗЕТА 1) највећа д. притока Мораче, дуга 80 км., настаје од неколико извора у Г. Пољу; З. се назива од Паклића; понире на ј. ободу Никшићког П., па се после 3 км подземног тока поново јавља; улива се у Морачу с. од Подгорице. 2) обл. у д. току Мораче; у ср. в. област ст. срп. зетске државе; углавном обухвата тер. данашње покрајине Црне Горе. Раније се звала Дукља, а од 15. в. почела све више да добија назив Црне Горе; делила се на горњу и доњу; горња обухватала план. крај од Подгорице на С. а доња обл. ј. од тог места с Прим.; због утицаја Далм. и Ит., у њој превлађивала до св. Саве зап. вера и лат. елемент; средиште духовног живота био Бар с кат. архиеп., осн. око 1089. У З. створено 1. срп. кралевиство; пала Гргур VII дао 1077. краљ. знаке Михаилу Војислављевићу. З. у 11. в. имала гл. улогу у нашој ист. и окупила 1 време под своју власт скоро све срп. земље; услед грађ. ратова, изазваних борбама у династији, З. већ почетком 12. в. почела да слаби, а место ње се дизало Рашка; 1185./1186. Немања коначно придружио З. Рашкој. У З. после обично имали своју област срп. престољаследници. Гл. град земље био све до пред крај 14. в. Скадар. Од срп. обл. З. се прва око 1360. одметнула под Балшићима од цара Урога; после смрти Балше III (1421.) поново се придружила Србији, али њени господари, н. династи Црнојевићи, били непоуздан елемент за срп. владаре; под том династијом З. се држала до 1499., кад коначно пала под тур. власт. **Зетска епархија**, осн. од св. Саве (1219.) са седиштем у ман. св. Арханђела Михаила, на превлаци у Боки Которској, на острву Страдиоти; подигнута на степен митрополије (1346.). З.-сјенјички говор, старији тип јевакског наречја, говори се и од ливнје Которски Залив - Грахово - Никшић - Вијело Поље - Сјеница-Ибар; особине: полугласник реда *а*; чување *х*, које се у 2. п. мн. говори као *г*; *зн > жн*; ст. акцентација. **Зетани**, стан. мале равнице око р. Зете и вароши Подгорице; сем малог дела З. у Подгорици, поисламљених у доба Турака, сви остали прав. Срби; изгубила се плем. организација; иначе веома слични осталим Црногорцима.

ЗЕТСКА БАНОВИНА, полит.-самоуправна обл. (80 284 км², 924 986 ст.) између Прим., Дринске, Моравске и Вардарске Бан., Арб. и Јадр. М.; план.

обл. с највишим план. динарског система; равнице поред Скадарског Ј. и у долини Зете, у карним пољима (Никшићко, Гатачко, Невесињско и Попово) и метохиској котлини; припада сливу Црног (Шива с Таром, одн. Дрина, Лим с Увлем и Ибар с Рашком) и Јадр. М. (Бели Дрим, Морача са Зетом). У највећем делу унутрашњости план., у приморју сред., у долини Мораче и Зете модификована сред., у Метохији и долини Ибра умерено конт. клима. Стан. Јел. (90%); од којих 57,5% прав., највише у средишњем делу, кат. у прим., а мусл. у обл. ранијег Новопазарског санџака) и Арбанаси (9%, у Метохији, Дреници и поред арб. границе); гл. занимање сточарство, али због оскудице саобр. средстава слабо искоришћено; исти случај и с богатством шума у и. делу обл. (Црног. Врда); земљр. у низијама и карним пољима; поред жита гаји се дуван, у прим. руј и бухач, а од воћа лимун и маслина; риболов на мору и Скадарском Ј. Туризам у наглом развоју; гл. туристичка средишта: Дубровник, Бока Которска, Цетиње. Руд. слабо: 3 угљенокопа; држ. морске солане у Стону и Улцињу. Градови: Цетиње (средиште бан.), Дубровник, Херцег-Нови, Котор, Подгорица, Пећ.

ЗЕУГИТИ (грч.), по Солоном уставу 3. друштвена класа у Атини.

ЗЕУГМА (грч.: јарам), у песничком стилу употреба 2 подмета, а 1 прирока, који стварно пристаје у 1 подмет (нпр.: Ударише бубњи и свирале).

ЗЕУКСИС (око 425.-390. пре Хр.), грч. сликар, још за живота много слављен због свога реализма.

ЗЕУС → Зевс.

ЗЕФИР 1) (грч.), бог ветра, син Ауроре (зоре); код Римљана Фавониус. 2) благи зап. ветар, гласник пролећа.

ЗЕЦ (*Lepus*, фам. *Leporidae*), породица глодара, дугички ушвију (изузимајући 1 аз. род) и 4 дужа горња секутића; код нас 3 врсте: обични з. (*L. europaeus*), бели или алпски (*L. varronis*), кунџи (*Oryctolagus cuniculus*). Обични з., најпознатија евр. дивљач; на С га има до 65-70° с. ш., али га на висинама изнад 1000-1500 м замењује бели з.; месо веома укусно; кожа и длака се продају; у неким крајевима достиже тежину до 6 кг; храни се биљном храном; зими прави штете у вољњацима и виноградима. Наш Зак. о лову убраја з. међу заштићену дивљач, одређујући ловостају од 18./1.-15./9., лове га хајком, на дочку и у заседи, бушвињем са или без пса; год. се код нас побие око 1/2 мил. з. Белг. з., лепори, укрштена раса вел. б. з. са дивљим; веома жив, скоро дивљак; малих начуљених ушвију првих крајева; мутносиве боје, расплодан, користан за укрштавање. Белг. оријански з. (фландриски), питоме расе, гаји се у Белг., Хол. и с. Фрц.; ши-

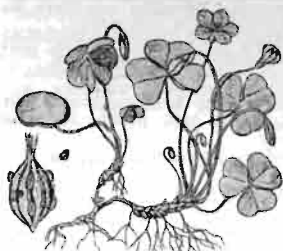
рок, заобљен, највећа врста з.: до 9 кг тежине; вел. главе и ушију, боје дивљега з. и гвозденисине; добра меса; са њим се укрштају мање расе ради повећања соја. **З. бечки плави**, добивен укрштањем вел. белг. з. са сребрнастим; вел., затвореноглав; гаји се ради крзна. **Питоми з., купив** (*Oryctolagus cuniculus*), род из породице зечева, у дивљем стању живи у сев. Афр. и Ср. Евр.; гаји се ради меса, крзна и вуне. **Сребрнasti з.**, ср. раста, густе, кратке сребрнastosиве длаке; одлично крзно. **Зечарство**, гајење питомих зечева.

ЗЕЦ Никола (* 1885.), баснет бечке и прашке опере. **ЗЕЧАР**, ловачки пас, употребљавана се за гоњење дивљачи; прави з. спадају у групу малих → хајкаша; најпознатије расе: артовски з., црни и бело; **аријешки**, боје гаскоњског неа, ивајци. з., бело с неколико наранџастих пега; **карије** енгл. з., белоцрно сур.

ЗЕЧЕВИЋ 1) Миливој (* 1872.), арм. ген.; учествовао у Балк. и свет. рату као нач. штаба 1. арм. и ком. Тимочке див.; 1921.-1922. мин. вој., затим ком. Београда и 3. армије. 2) Милош (1838.-1896.), историчар; вршио права, а 1889. постао проф. опште ист. на Вел. шк.; гл. дело: **Историја света** за ср. шк.; вршила вел. утицај на омладину Србије, мада није била на научном висини.

ЗЕЧИНА → различак.

ЗЕЧЈА СОЦА (*Oxalis acetosella*, фам. Oxalidaceae), ниска дуговечна зељаста биљка тројна листа налик на детелину, бела цвета, на дугачкој петељци; плод чаура; лист и стабло кисела укуса. Цветићи помало сензитивни и приклапају се преко ноћи. Мексиканска (*O. tetraphylla*), пурпурних цветова скупљених у цвасти; гаји се као украсна.

ЗЕЧЈА УСТА, урођењи дефект горње усне: дубока бразда дели је на 2 или 3 дела; лежи се операцијом.

ЗЕЧЈИ ТРИ → гладиш.

ЗИБЕЛИН (*Mustela zibellina*, фам. Mustelidae), мала шумска с.-аз. звер, плавакastosиве длаке; блиска кун; у Евр. истребљена због скупљеног крзна.

ЗИБУРГ Фридрих (*Sieburg*, * 1893.), нем. новинар и књиж., дописник Фрајкфуртер цајтунга у Паризу; запажено дело: **Је ли бог Француз?**

ЗИГБАН Карл Мане (*Siegbahn*, * 1886.), швед. физичар, проучава ренгенове спектроскопије; Нобелова награда (1924.).

ЗИГЕЉ Фјодор (1845.-1921.), проф. сл. права у Варшави, од 1914. у Ростову на Дону; истакао се ист.-правним расправама; писао и о Душановом Закону; у 1 време предавао у Оксфорду о сл. праву. **ЗИГОМИЦЕГЕ** (*Zygomycetes*), паразитске или сапрофитске гљиве добро развијеног мицелијума; размножавају се бесполоно помоћу конидија или спора посталих у спорангијама, или полно спајањем 2 више-мање једнака оградка хифа.

ЗИГОМОРФАН, **зигоморфија** (грч.), кад органи имају само 1 једину равну симетрије (моносиметричан, дорзивентралан); такву симетрију имају цветни уснатца или орхидеја (→ цвет, цветна симетрија), нпр. плагнотропни органи су по правили 3, или дорзивентрални (листови, ризоми, лознице, бочне гране у јеле); супр. → актиноморфан.

ЗИГОС, превој (1650 м) на пл. Пинду (Грч.), између обл. Епира и Тесалије.

ЗИГОТ 1) оплођена клица, оплођено јаје, производ спајања м. и ж. гамета; способан за развиће; увек садржи нормалан (диплоидан) број хромозома од потпуне хромозомске гарнитуре с наследним факторима и од оца и од матере. 2) у ширем значењу и организам постао из → 1).

ЗИГФРИД (*Siegfried*), гл. јунак → Нибелуншке песме, пореклом из франачке митологије; мучки убијен. **ЗИД** се прави од опеке, камена и бетона; као спојно средство за опеку и камен употребљавана се кречни или цементни малтер. Разликује се: **обимни** или **гранични з.**, који оградњавају какву просторију; **разделни** или **преградни** деле зграду на више просторија; **средњи** леже око средине зграде, у њима су димњаци, носе таваницу с обимним з.; **пожарни** граниче зграду од суседа; **обложни** служе за облагање земље, да се не би ерушила; **потпирни** подупиру какву земљиште. З. туђе куће често предмет кућних службености; тако: службености насањања свога здања на туђе, увлачења греде и рога, отварања или затварања прозора, све према нужности и

координацији својина; у неким државама (код нас не) постоје нарочита правила о заједничком з. између 2 грађевине, чиме се добија у простору и смањују трошкови. **Зидне довије**, гласило неке уже заједнице (нпр. шк., фабрике, организације); не растурају се као обичне н. већ очитно о з. на истакнутим местима; садржај: дневни догађаји, друштв. питања, предлози, информације и др.; сарадници: сви чланови заједнице. 3. **сликарство** (al fresco), начин сликања воденим бојама на још влажним, свежим кречним површинама зида.

ЗИДАНИ МОСТ, село на ушћу Савиње у Саву (Дравска Бан.), добило име по вел. каменом мосту на Савињи из 13. в.; жел. раскрсница; инд. цемента.

ЗИЈА паша (1829.-1880.), тур. песник и преводилац Русоа и Молијера, 1 од гл. претставника књиж. обнове у Тур.

ЗИЈА ГЕК АЛИ (1875.-1924.), вел. тур. националист и писац.

ЗИЈАМЕТ (тур.), спахилук који је год. доносио преко 20 000 аспри (преко 167 гроша); спахилук који је доносио испод те суме звао се **тимар**; по тур. уређењу наших покрајина, земља сматрана султановом баштином и била изделена на з. и тимаре, раздате појединим Турцима да с њих уживају десетак и др. дохотке под условом да бране земљу од непр.

ЗИЈАРИДИ, мусл. (перс.) династија (928.-1077.) у Турцима и Табаристану (на Ј. Каспског М.).

ЗИЈЕМЉА, мало поље си. од Мостара (Прим. Бан.).

ЗИЛОТИ (грч.: ревнолац) 1) странка Јевреја против Рима за време Христа, 2) фанатичан присталица. **ЗИЛСКА ДОЛИНА**, вел. план. (алпска) д. Дравине притоке Зиле, у делу Слов. под Аустр.; у доњем делу, од Вељака, где се Зила улива у Драву, па до Пшохора, насељена Словенцима.

ЗИМА 1) хладно год. доба у које се на сев. полулопти убрајају мес.: дец., јан. и фебр. (→ Земља). **Зимско вежбање**, служе за смучање, скакање на смучкама и санкање; може се комбиновати с вежбањем на леду. 3. **дворан**, гл. царски двор у Петрограду, подигнут на обали Певе 1768., а обновљен 1830., после пожара од 1837. 3. игре, одржавају се исте год. кад и Олимпијада, у подесно време; 1. пут одржане приликом 8. Олимпијаде; на њих се не сме применити ознака: Олимпијада; обухватају: смучање, клизање, хокеј на леду, боб и санкање. 3. **климатска места** → климатска места. 3. **сан**, запажа се код вел. броја животиња за време хладне сезоне и оскудице хране (многог пужеви, инсекти, рибе, водоземци и извесни сисари, нпр. јек); код сисара за време сна тмпт. тела снижена, крвоток успорен и промет материја сведен на минимум. 3. **тренинг**, спортско вежбање зими у дворанама и покривеним вежбаљницама. **Зимовник** 1) скровито место у реци, јез. инд., заклоњено од удара ветрова и навале леда; у њему бораве бродови за време зиме када се обустави саобр. 2) место где стока приликом сезонског кретања презимљује.

ЗИМА Лука (1830.-1906.), проф.; бавио се клас. филологијом и објавио више расправа из своје струке.

ЗИМЕЛ Георг (*Simmel*, 1858.-1918.), нем. филозоф и есејист; синтет. оглед *O Geley*.

ЗИМЗЕЛЕН (*Vinca major*, фам. Aporcinaceae), зимзелена вишегод. пузавица, с овалним лишћем и плавим левастим цветovima; расте по шумама и биљњацима у Ср. и Ј. Евр.; има значаја у нар. веровању.

ЗИМОЊИЋ Богдан (1813.-1909.), свепт. и војвода; учествовао у херц. устанцима 1861.-1862. и 1875.-1878. као гатачки војвода. Његов син **Петар** постао 1903. владика у Мостару, а сад је сарајевски митрополит.

ЗИМОЊИЋИ, угледно братство у Гацку и Мостару, дало више нар. вођа и главара.

ЗИНОВЈЕВ Григориј Е. (1883.-1936.), 1 од вођа рус. болшевиизма, 1 од најинтимнијих и највернијих сарадника Ленинових; уређивао многе болшевичке листове; при оснивању Комуна. интернационале играо, поред Ленина, гл. улогу; постао и њен 1. претседник; на томе положају остао до 1926., када смењен; као гл. претставник левичарске опозиције. 1927. искључен из рус. комуна. странке и Комуна. интернационале; због завере против Стаљиновог режима осуђен на смрт и стрељан.

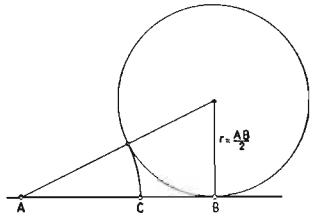
ЗИНОВЈЕВСК (Јелисаветград), варош (66 000 ст.) у јз. Украјини (СССР); инд. земљ. оруђа.

ЗИРИДИ, мусл. (берберска) династија која владала у Тунису (972.-1148.); огранак 3. владао у Гранади (1012.-1090.).

ЗИРЈАНИ → Коми. **Зирјанска област**, аутономна обл. на С. и Русије (389 000 км², 22 900 ст.); шума, тундре и ритови; стан. Зирјани и Самоједи; гл. град Уст Сисолак (сад Сиктивкар).

ЗИТУНА (по сад. изговору), **Зајтунја** (по класичном језику), гл. цамија и богословија у граду Ту-

нису, осн. по предању још 732.; после Алхара 2. огињите чисто мусл. културе и традиције.
ЗИХ Отокар (* 1879.), чсл. композитор и писац; компоновао хорска дела и опере, а радио и на фолклору.
ЗИХИ Јене (Zichy, 1837.-1911.), мађ. државник и истраживач; пријатељ краља Милана Обреновића.
ЗИШКА Антоан (Zischka, * 1901.), фрц. писац чешког порекла; гл. дела: Тајни рат за петролеј, Абисијаја.
ЗЛА НАМЕРА, у прив. праву свако свесно противправно деланье; → долу.
ЗЛАРИН, мало о. (8,6 км²) на Јадр. М., јз. од Шибеника (Прим. Бан.); производи маслине и вино; бродоградња и гађење »дрвених корала«; гл. место З. (2000 ст.).
ЗЛАТАН → крин.
ЗЛАТАН ПРЕСЕК, деоба дужи АВ тачком С тако да је АВ:АС = АС:СВ; тада је АС/АВ √5-1; овај однос,

који срећемо у природи и ум. делима, сматра се као најлепши; примењује се и при конструкцији десетоугаоника.

ЗЛАТАР 1) варошица (1400 ст.) и среско место у Хрв. Загорју (Сав. Бан.); рудник лигњита. 2) занатлија који се бави израдом накита и др. предмета од злата и сребра; обично у исто време и часовничар и јувелир; у обл. ст. балк. културе накит од злата, сребра и срме, особито у филигранској тхн. израваивале кујуниције. 3) → златни трчуљак.
ЗЛАТАРИЋ Доминко (1558.-1609.); дубр. књиж.; дао неколико занимљивих љубавних песама; превео Софоклову Електру и Аминту Т. Таса, давши му слав. љубавир.

ЗЛАТАРОВ Асен (псевд. Анча), буг. писац; гл. дела: Песме за њу, Певце за њега (песме); Град љубави (роман).

ЗЛАТАР ПЛАНИНА, план. (1627 м) између Пријеполја и Нове Вароши (Зетска Бан.).

ЗЛАТАРСКИ Васиљ (* 1866.), буг. историчар, проф. унив. у Софији; гл. дело: Ист. буг. државе у ср. в. (до 1018).

ЗЛАТИБОР, план. јз. од Ужича (Дринска Бан.). делимично пошумљена; вини делови под четинарима и пашњацима; највиши врх Медвеђе Брдо (1381 м) на крајњем Ј, према пл. Муртеници; субалпско климатско место, летовалиште и опоравишнице; уређено на Краљевој Води, Палисаду, Оку, Рибици, Чајетини.

ЗЛАТИЦА 1) Арачка, л. притока Тисе; извире у Рум., улива се прекопута вароши Аде (у Југосл.); 2) мап. код Беле Цркве; по предању осн. крајем 15. в. 3) варошица (2385 ст.) у Буг., у подгорини Ст. Плани.; веома ст. насеље; некада испирано злато; садашњи стан. земљр.

ЗЛАТНА БУЛА 1) повеља коју је, под притиском побуњеног племства и свог сина Беле, издао 1222. г. мађ. краљ Андрија II; имала 31 члан и била уперена противу краљ. апсолутизма и великашке самовоље; за наш народ имао највећи значај члан 18., по којем хрв. војвода био равноправан с мађ. краљем у погледу судства у Хрв. 2) повеља из 1336. г., којом нем. цар Карл IV Луксембуршки одредио да нем. цара бирају 7 кнезова изборника.

ЗЛАТНА ПЛАУЗУЛА, одредба у двострано-теретним уговорима да дужна страна има извршити своја плаћања у ефективном злату (или у неком др. новцу али обрачунато по з. паритету); после рата, услед поремећаја валута, многе државе донеле зак. забране одржања и новог уговарања з. к., него дужницима признато право да своје обвезе извршују у зак. валути ал рати (нпр. да дужник плати онолико данашњих фр. колико био дужан платити предратних з. франака); укидање з. к. диктовала разлози чувања дужника од прекомерног оштећења услед промене валутних прилика, а и да се не би убијало поверење у домаћу валуту бежањем под заштитом з. к.

ЗЛАТНА (МЕТАЛНА) ПОДЛОГА, сразмера ефективног злата коју новчаничне банке морају по зак. држаги у својим трезорима (склоностима), да би обезбодиле исплату својих → новчаница при презентацији (подношењу на исплату); → Народна банка, новац.

ЗЛАТНА ОБАЛА (Gold Coast), брит. круњска колонија у зап. Афр., део прим. Г. Гвинеје, из које се раније извозило злато (203 600 км², око 2,1 мил. ст., готово самих Принаца); област пранима и степа;

на 1. месту земљр.; какао (44% свет. производње) и уљана палма; од руда: злато, манган, дијаманти; гл. град Акра (38 000 ст.). Гувернер З. О. управља и зап. делом б. нем. колоније Тога, као мандатом Друштва народа.

ЗЛАТНА РУЖА, напско одликовање, нарочито за кат. владарке.

ЗЛАТНА ХОРДА, Кипчачки ханат, држава коју око пол. 13. в. осн. татарски хан Бату, Чингис-ханов унук, у доњем току Волге, с престоницом Сарајем; протезала се од дунавског ушћа до Туркестана и држала Рус. под својом влашћу 237 г.; после смрти Кучук-Мухамеда распала се на Астрахански, Кавказски, Кримски и Сибирски ханат.

ЗЛАТНИ БРОЈ, 19-то год. Месечев циклус после којег Месечева фаза падају у исте дане год.; з. б. неке год. одређује њено место у Месечевом циклусу.

ЗЛАТНИ ПАРИТЕТ: ако се на основи стопе ковања з. јединица новца једне изрази одговарајућом сумом з. јединица 2. државе, онда су та 2 броја једнака, паритетна. По зак. о новцу Краљ. Југосл. (§ 1) вредност 1 д одговара вредности тежине 26,5 мг чистог злата; из 1 кг чистог злата може се, према томе, исковати 37 735,85 д или у 100 д у злату мора бити 2,650 г чистог злата. Зак. од 1928. Фрц. усвојила да из 1 кг чистог злата буде 16 963,528414 фр., или да 100 фр. у злату имају 5,895 г чистог злата. Поређени фрц. стопу ковања с јсл., добила се овај однос. овај з. п.: 100 фрц. златних фр. = 222.45283 златних д.

ЗЛАТНИ РОГ, злато Востора код Истанбула.

ЗЛАТНИ ТРЧУЉАК, златар (Carabus auratus), веома леп инсект дугог тела и снажних ногу, златно-зелене сјајне боје, веома користан, јер се храни разним штетним инсектима.

ЗЛАТНИ ЦЕРТИФИКАТ → сертификат.

ЗЛАТНИК (лат. aureus) 1) наполеон, људор од 20 фрц. фр. 2) зл. новац уопште; код Румљана тежио 1/40 рим. фунте од Цезара до Константина Вели., а 1/72 фунте после Константина; у ст. ерп. држави није кован зл. новац; у обновљеној Србији зак. од 10./2. 1872. уведен зл. новац од 20 и 10 д с ликом кн. Милана; Фин. зак. за 1924./25. одлучено да се прекују з. добивени из заоставштине А.-У.

ЗЛАТНИЦА, крквица, питаника (Solidago, фам. Compositae), зељаста главочица до 1 м висока, елиптична листа; осредње вели. жуте главнице завршавају стабло у гроздовима или метицима; око 8 различитих ободних цветова у главници; расте по необрађеном земљишту.

ЗЛАТНО ДОБА (лат. augea aetas), у песама доба човечанства кад није било греха ни суда.

ЗЛАТНО РУНО 1) у грч. митол. р. што га Хермес поклатио краљивици Нефели да јој деца Хеле и Фријос на њему јашу ваздухом; при лету Хеле пала у мореуз који се по њој прозвао Хелеспонт; Фријос стигао у Колхиду, обесио з. р. у св. гај Аресов, одакле га краља → Аргонаути. 2) до 1931. највиши штл., а до 1918. највиши орден хаџбуршке монархије.

ЗЛАТНО ТЕЛЕ, идол у виду ер. бика Анкса, којем се клањали Јевреји за време свог лутања по пустињи, док их водио Арон; уништио га Мојсије; у прелесеном смислу: жудња за новцем.

ЗЛАТО (аурум, Au), хем. елемент, племенити метал; атомске теж. 197,2; топи се на 1063°, кључа на 2600°, спец. теж. на 17,5° 19,32; налази се у природи углавном у слободном стању; добива се испарањем, амалгамицањем или екстракцијом с раствором калцијум-цијанида; сирово се рафинише електролитичким путем; раствара се у царској води; може се истезати; израђује се у толико танке жице да 2 км теже само 1 г; листићи з. могу се ваљати до дебљине од 0,00014 мм; мекано је, па се стога за израду предмета већином легира са бавром или сребром.

ЗЛАТОВИЋ Стјепан (1831.-1891.), дalm. францевач, историчар; бавио се проучавањем ист. францевача и ркат. црк.; гл. дело: Франевачи државе пресв. Откупитеља, с пуно нових и важних података.

ЗЛАТОВРАНА → смрдиврана.

ЗЛАТОКРАЈ → жутокрај.

ЗЛАТНОСОВИНИ, бос. властела на подручју данашње тузланске обл.; моћ им скршио краљ Твртко II (1430.-1432.).

ЗЛАТООКИ ЛИСТАК (Chrysopa perla, фам. Murgeloniidae), мрежокрилац са очима златних отсева, југим пипцима и зеленим крилима; женка полага јаја по лишћу; из њих излазе ларве које радо тамне биљне ваши.

ЗЛЕ ОЧИ, урокљиве очи, готово на целом свету раширено веровање да има људи и животиња који својим погледом могу нанети зло, »урећка« (нарочито децу), па да болују или умру, а и животиње, усеве, и људске постове (нпр. лов, ткање); веровање у з. о. или уроке и данас живи у Ит., на В. П. и с. Афр.; одбрана од урока: хамајинје, бајање, те-

товисање и разне радње (пљување, прање, скривање липа итд.).

ЗЛЕТОШ 1) варошица (1350 ст.) на Злетовској Р. (Вардарска Бан.); помиње се још у 11. в. 2) средњев. жупа око сад. варошице З., која се сад рачуна у »кратовско»; ј. део равн и плодан, а с. план., састављен од еруптивних стена и богат рудама, експлоатисан у рим. доба и ср. в. **Злетовска епархија**, осн. око 1347., за владе цара Душана, са седиштем у лесновском ман. у З.; обухватала Овче Поље и обл. на ср. Брегалници; наивана још и морозвидском и лесновском. **З. Река**, Злетовштина, дуга 40,7 км, д. притока Брегалнице; извире на Осоговским Планин.

ЗЛИЊ, варош (18 000 ст.) у ЧСР; инд. обуће (Батине фабрике).

ЗЛОСТАВЉАЊЕ ГРУВО, г. понашање, свака радња 1 супруга која иде на понижење и угрожене телесног или душевног здравља његовог брачног друга; по брачном правилнику продужено г. з. претставља узрок за развод брака.

ЗЛОТИ, јединица новца риб. Пољ.; дели се на 100 гроша; из 1 кг чистог злата кује се 5924,44 з. у злату; 100 з. имају 16,87923 г чистог злата.

ЗЛОТСКА РЕКА, л. притока Црне Реке у и. Србији (Моравска Бан.); извире под Црним Врхом.

ЗЛОУПОТРЕБА, неисправна или противзаконита употреба 1 ствари, лица или права. **З. живчаних отрова** → отров. **З. овршних средстава** → извршење. **З. поверења** → поверење.

ЗЛОЧИН, крив. дело за које зак. прописује смртну казну, робују или заточење (§ 15. крив. з.); према томе су злочини: убиство, разбојништво, тешке телесне повреде, опасна крађа, паљевина, кривољство итд. **Злочинац урођени** (homo deliquens, Ломброзов deliquente nato), урођени тип з. издвојио Ломброзо од оних који постали з. случајно и под утицајем спољних околности (беда); сматра се као тачно да се код з. упадљиво често, а несумњиво често него код исправних особа, налазе разноврне телесне аномалије; и у псих. погледу код з., мада не само код њих, налазе се необично често извесне аномалије и недостаци (извесан ступањ слабоумности, недовољна способност схватања и мишљења, слабост воље, некарактерност, неуздржљивост, етички дефекти, оскудан алтруизам итд.); криминалистика доказује несумњиво да постоји хабитуелни злочиначки тип, з. у поврату, на ког се обичним казним мерама не може утицати и који у практичном смислу непоправљив (→ морално лудило).

ЗЛУРАДОСТ, весеље које у човеку изазива туђа несрећа.

ЗМАЈ 1) демонско биће са крилима, иначе слично по облику змији, само много веће. Веома чест мотив у нар. причама као и у причама источњачких и евро. народа; често симбол зла (код Вавилонца, Персијанаца и у Ст. завету), а у хришћ. симбол ђавола, Антихриста и незнабоштва. Лик з. чест мотив у грбовима. Мисли се да су у веровању у з. очуване усмене на изумрле гмазове из ранијих геол. времена. И код Ж. Сл. честа веровања у з., с којима спојене и неке претставе из култа мртвих; у нашој нар. рел. з. добар демон; често се меша с → аждахом. 2) у метеор.: направа од платна или хартије, везана каналом, која се под утицајем ветра уздиже у ваздух узносећи собом метеор. инструменте, која испињује ветар, тмпт. и влагу ваздуха. 3) справа коју брод вуче собом кроз воду и која због свог облика урони до одређене дубине; 2 з. спојена коноњима служе за ловање подводних мина. 4) уопште цео → аероплан без мотора и елисе. 5) 1. направа »тежа од ваздуха« којом се човек подигао од земље; њим се Кинези служили у рату још у 2 в. пре Хр. 6) сатирично шаливи лик, излазио у Пешти (1864.-1871.); уређивао га и у њем објавио одличне сатиричне и шаљиве песме песник → Јовановић Јован, који по њему добио име **З.** 7) у зоол. *Draco volans*, гуштер шарених боја са кожним наборима на боковима, подупртим дугим ребрима, помоћу којих се спушта као падобран с гране на грану; живи у прашумама Суидског острва.

ЗМАЈ ОГЊЕНИ ВУК → Вук Бранковић, деспот. **ЗМАЈ ОД НОЋАЈА**, надимак Стојана Чупића, чувеног јунака из 1. устанка; име добио по Ноћајском Салану у Мачви, где га је поснио Страхина Чупић.

ЗМАЈЕВА КРВ. з. смола (resina draconis), црвена биљна смола добијена из љускастог округлог плода дрвета з. к. (*Dacrydium draco* Mart.), које расте

на Суматри, Борнеу и др. о. у И. Индији; раствара се у алкохолу, бензолу, хлороформу итд. и даје црвену боју; употребљава се за бојење фарниса и израду политура; налази примену и у мед.

ЗМАЈЕВАЦ 1) (*Dracaena draco*, фам. *Compositae*), монокотила тропских крајева (Канарска О.), вел. линеална листа, дрвено усправно стабло избија из ризома и првих год. се не грана, а касније се грана рачвасто; поједини примерци (на Тенерифи) достижу обим до 11,5 м; цени се да могу достићи старост преко 2000 год. 2) излетнице у Фрушкој Гори.

ЗМАЈЕВЕ ПЛАНИНЕ → Катламба. **ЗМАЈЕВИЋ** 1) Андрија (1824.-1894.), књиж.; свешт., од 1871. надбископ у Бару; писао неколико ствари у прози и стиху, од којих му најважнији: *Љетонис царкови* и *Словинска дубрава*. 2) Виценц (1870.-1945.), кат. свешт., надбископ у Бару, од 1913. у Задру; плодан теолог и вел. противник прав.: против прав. Срба у Далм. написао *Огледало истине* и кренуо много оштрих мера против њих.

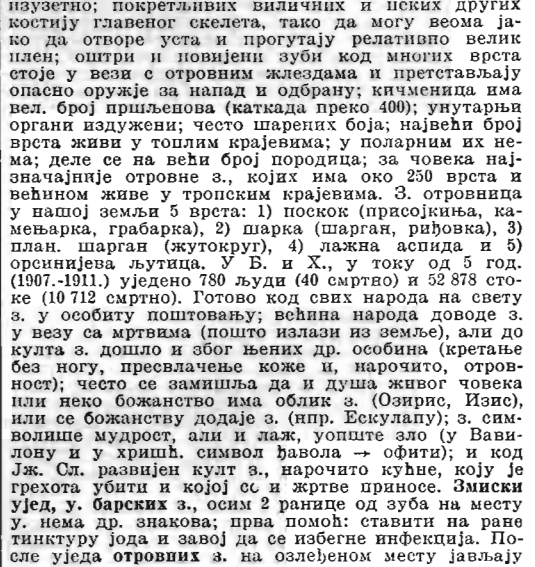
ЗМАЈЕВО ДРВО → змајевац.

ЗМИЈА сазвежђе између 223°-282° ректасцисије и од 18°-28° с. деклинације.

ЗМИЈА (*Ophidia*), гмизавац јако издужена тела, код којег се незнатни остаци удова срећу само изузетно; покретљивих вилицких и неких других костију главног скелета, тако да могу веома јако да отворе уста и прогутају релативно велик плен; оштри и повијени зуби код многих врста стоје у вези с отровним жлездама и претстављају опасно оружје за напад и одбрану; кичменица има вел. број пршљенова (каткада преко 400); унутарњи органи издужени; често шарених боја; највећи број врста живи у топлим крајевима; у поларним их нема; деле се на већи број породица; за човека најзначајније отровне з., којих има око 250 врста и већином живе у тропским крајевима. **З. отровница** у нашој земљи 5 врста: 1) поскок (присојкиња, камењарка, грабарка), 2) шарка (шарган, риђовка), 3) план. шарган (жутокруг), 4) лажна аспида и 5) орсинијева љутица. У В. и Х., у току од 5 год. (1907.-1911.) уједно 780 људи (40 смртно) и 52 878 стоке (10 712 смртно). Готово код свих народа на свету з. у особиту поштовању; већина народа доводе з. у везу са мртвима (пошто излази из земље), али до култа з. дошло и због њених др. особина (кретање без ногу, пресвлачење коже и, нарочито, отровност); често се замишља да и душа живог човека или неко божанство има облик з. (Озирис, Изис), или се божанству додаје з. (нпр. Ескулапу); з. симболише мудрост, али и лаж, уопште ало (у Вавилону и у хришћ. симбол ђавола → офити); и код Ж. Сл. развијен култ з., нарочито кућне, коју је грехота убити и којој се и жртве приносе. **Змиски ујед**, у. **барских з.**, осим 2 ранице од зуба на месту у. нема др. знакова; прва помоћ: ставити на ране тинктуру јода и завој да се избегне инфекција. После уједа отровних з. на озлеђеном месту јављају

се: 2 ранице, оток, јак бол целог уда, црвенило, запаљење околног предела које се шири, поткожни излив крви, запаљење лимфних судова и оток жлезда; општи знаци: главобоља, слабљење вида, тешко дисање, невест, бунило, повраћања, жутило коже, грчеви у целом телу и одузетост; у овом стању смрт може брзо наступити; прва помоћ, локално лечење: исцати рану (уста оног који сиса не смеју имати ранице, јер се кроз исте може сам отровати), уснијаном ножем испећи или посећи из коже; до активнијег лечења подвезати уд; опште лечење: топлим напцима изазвати знојење, давати алкох. пића, око уједеног места убризгати хиперманган у раствору 1-2%; најбоље средство: дати што пре серум против з. у. (На сл.: 1) глава поскока, 2) белоушке, 3) поскока, 4) шарке, 5) белоушке (барске з.). **Змијано млеко** → руса. **З. трава** → вероника.

ЗМИЈАК (*Scorzonera hispanica*, фам. *Compositae*), зеласта биљка вретенаста задебљала корена (први корен) и језичаста цвета; расте у Ј. и Ср. Евр.; гаји се због корена који се употребљава за јело.

се: 2 ранице, оток, јак бол целог уда, црвенило, запаљење околног предела које се шири, поткожни излив крви, запаљење лимфних судова и оток жлезда; општи знаци: главобоља, слабљење вида, тешко дисање, невест, бунило, повраћања, жутило коже, грчеви у целом телу и одузетост; у овом стању смрт може брзо наступити; прва помоћ, локално лечење: исцати рану (уста оног који сиса не смеју имати ранице, јер се кроз исте може сам отровати), уснијаном ножем испећи или посећи из коже; до активнијег лечења подвезати уд; опште лечење: топлим напцима изазвати знојење, давати алкох. пића, око уједеног места убризгати хиперманган у раствору 1-2%; најбоље средство: дати што пре серум против з. у. (На сл.: 1) глава поскока, 2) белоушке, 3) поскока, 4) шарке, 5) белоушке (барске з.). **Змијано млеко** → руса. **З. трава** → вероника.

ЗМИЈАК (*Scorzonera hispanica*, фам. *Compositae*), зеласта биљка вретенаста задебљала корена (први корен) и језичаста цвета; расте у Ј. и Ср. Евр.; гаји се због корена који се употребљава за јело.

Фреска на маистрца Милешева: Свети Сана.

Фреске из манастира Леснова: 1. Св. Симеон Мироточни — 2. Цар Душан. — 3. Деспот Оливер. — 4. Жена деспота Оливера.

ЗМИЈАЊЕ, део обл. Врховине, на з. страни р. Врбаса, између Бање Луке и Мркоњићграда.

ЗМИЈАЧЕ (Ophiuroideae), група бодљокожаца сличних морским звездама, али с дугим змијоликим крацима; живе претежно у обалској зони мора; грабливице.

ЗМИЈУЉИЦА (Petromyzon), 1 од гл. претставника рибликих кичмењака → колоуста, слична јегуљи; највећа врста (P. marinus) живи у морима и достиже пораст од 3 кг; слатководне з. много мање; месо укусно.

ЗМИСКИ ЦАР, боа (Boa constrictor), 1 од најзначајнијих циновских змија неотровница J. Амер., дуга преко 4 м; има закржљале остатке задњих удова, храни се сисарима и птицама.

ЗМОРСКИ РОМАН (1822.-1867.), пољ. песник; преводно наше нар. песме.

ЗНАК, неки прир. или вештачки карактер који симболизује претставља неко доба, стање, степен или ред којем носиоца тог карактера припада (седе косе су прир. з. старости; звездице на униформи војника з. ранга - степена у вој хијерархији; бурма з. вереништва итд.). **Значка** 1) обично металан з. неког удружења, клуба, вој. јединице, школе итд.; носи се на реверу капута или капи. 2) у геодезији: вертикала из оне тачке на терену на коју је постављена; њом се обележавају и тачке и правци; прави се од дрвета у виду штапа дужине 2,5-5 м; доле ојачана вретенастим гвозденим оковом, ради побијања у земљу, од окова нагоре обојена у једнаким деловима од по 20 или 50 см назименично белом и црном или белом и црном бојом да се из даљине боље види, а и да се може понешто њом измерити; где з. не може да се пободје, одржава је у верт. положају (дотераним виском) гвозденим троножац (стајив).

ЗНАМЕЊЕ, у прав. вери пријављивање свешт. о рођењу детета и давање 1. имена уз освећење воде.

ЗНАЊЕ, скуп истина које неко разуме и којима се служи у својим одлукама и раду; отуда постала и изрека: знање је моћ (Фр. Бекон).

ЗНЕПОЉЕ, Трско Крајиште, мања пределска целина у Буг., у сливу р. Јерме, део обл. → Крајишта; гл. место Трн.

ЗНОЈ, луче знојне жлезде, садржи највише воде, веома мало растворених материја (око 10-20 г на л. највише кухињске соли, слан укус). **Знојење**, невидљиво (перспирација) има за циљ да одржава нормалну влажност коже (код неких болести, кад оно изостане, кожа постаје непријатно суха); **видљиво** з. дешава се увек кад се организам бори против загревања, било да то загревање долази услед високе тмпт. (лети или зими у презагрејаном простору), било услед повишења унутрашње тмпт. код извесних болести. З. стоји под управом живчаног апарата који води порекло од симпатичног система. Сувише јако з. на рукама, под пазухом и на ногама досадно; јако з. руку сузбија се воденим раствором формалина (8-20%), или машћу с формалином, талком помешаним са по 10% танина и алумена; з. ногу сузбија се формалином и талком и 5% салицилне киселине, а јако з. под пазухом прањем пазуха закишењеном водом и употребом формалина и прашка од боракса, танина, натријумпербората и талка; погрешно мишљење да сузбијање прејаког з. шкоди.

ЗНОЈМО, варош (26 000 ст.) у ЧСР, на р. Дињи; трг за воће и вино; инд.

ЗОАРЦЕС → јегуљина мајка.

ЗОБ, оvas (Avena sativa, фам. Gramineae), хранљива биљка, пореклом из ср. Аз.; има жиличаст корен, зелоасто шупље и чланковито стабло; цваст у облику метлице састављена од двоцветних или троцветних класака; лист састављен од усмене и лиске, на чијем су саставу 2 јако развијене опнице, по којима се распознаје од осталих житарица; плод дугуласто (10-20 мм) бело, жуто или црно зрно; з. тражи умерено топло поднебље, лакше и растреситије земљиште с довољно влаге; гаји се у Евр. између 50° и 63° с. ш., у сев. крајевима као пролећна, у ј. као озима култура; гл. сорте: метљичарке (A. sativa) и заставичарке (A. orientalis); према боји беле, жуте и црне; постоји сорта з. чије зрно голо (A.

puda); на плевницу отпада 21-49% плода; тежина 1000 зрна 20-50 г, а хектолитарска тежина 35-40%; за 1 ха треба 100-140 кг семена; принос 7-30 товара; служи као сточна храна (за коње), али и као људска; хем. састав зрна: 14,3% воде, 12% азотних материја, 55,3% безазотних екстрактивних и 2,7% минер. материја, 6% масти, 9,7% целулозе; у зрну алкалоид авенин. Производња з. у свету креће се просечно око 65 мил. т (евр. земље око 40 мил.); од ваневр. земља за културу з. важније само САД и Канада, које производе 15 мил. т; производња з. у Југосл. с обзиром на развијено коњарство, није на висини на којој би требало да буде, па се покаткад дешава да Југосл. мора да увози з.; површина под културом з. креће се просечно око 350 000 ха, а жетва дала 1934. 337 433 т.

ЗОБЉАК БЕЛИ, салсифис, бели корен, зобљик корен, шпански козлац (Tragopogon porrifolius, фам. Compositae), двогод. биљка, пореклом из с. Евр; корен се једе као поврће; множи се из семена.

ЗОБА, баа, бага (Sambucus nigra, фам. Caprifoliaceae), шумско листопадно шибље, наспрамна листо и штитасте богате цвасти од белих, јако мирисних цветова; плод црна коштинца, која се једе; распрострањена у Евр., на Кавказу, у Алжиру. Цвеће садржи етерско уље и смолу, а бојаце орг. киселине; у тргов. се осушен цвет много употребљава у облику чаја код назеба и кашља ради знојења, за испирање гуше код јаког отока ждрела; у мед. се даје у исте сврхе; раније кувана кора против водене болести, а пекmez од бојица давао се као средство за чашћење.

ЗОВОЈИ → бурнице.

ЗОГРАФ (грч.), средњев. сликар у Виз. и код прав. сл. народа.

ЗОГУ I (* 1895.), арб. краљ (од 1928.); у свет. рату командант арб. добровољаца под Аустр.; после рата мн. (1920.), претседник владе (1922.) и претседник рпб. (1925.).

ЗОДИЈАК (грч.), појас од 8° упоредника с обе стране еклиптике, подељен на 12 једнаких делова, који се услед прецесије више не поклапају са сазвежђима по којима су добили име; називају се: ован (♈), бик (♉), близанци (♊), рак (♋), лав (♌), девојка (♍), вага (♎), скорпија (♏), стрелац (♐), јарац (♑), водолија (♒), рибе (♓); у току год. Сунце прође кроз свих 12 знакова коликози од овна у пролећној равнодници ка бики. **Зодијачна светлост**, слаба беличаста с. која се у Ср. Евр. види спрелећа после заласка, а у јесен пре заласка сунца.

ЗОЕА (грч.), ларвени облик виших ракова; одликује се присуством више парова грудних ножица и често дугим израстима на глави.

ЗОИДИОФИЛИЈА (грч.), преношење полена животињама. **Зоидофилне** биљке, чији полен преносе животиње; веома честе, нарочито оне чији полен преносе инсекти (ентомофилија, ентомофилне биљке); постоје многобројни, занимљиви случајеви узамног прилагођавања (цветова на инсекте и обрнуто); инсекти посећују цветове ради хране, коју налазе у виду полена или меденог сока (нектара); једни посећују цветове само ради сопствене исхране, док др. (пчеле, бумбари) осим тога врше и прикупљање хране (полена, нектара), коју односе у своја скровишта; биљке имају вел. користи од тих инсеката, јер они по цео дан раде, летећи са цветна на цвет; цветови ентомофилних биљака су обликом, бојом, мирисом, положајем подешени да примају инсекте.

ЗОИЛО, грч. критичар из 4. в. пре Хр.; чувен због лакости коју испољно критиковајући Омпрова дела.

ЗОЈДЕРСКО МОРЕ, зал. који дубоко залази у Хол.; између њега и Сев. М. су И. Фришка О.; Хол. 1932. подигла 29,6 км дуг бедем и одвојила З. М. од Сев. М.

ЗОЛА Емил (Zola, 1840.-1902.), фрц. писац, теоретичар и романописац; претставник натурализма; почео као новинар критикама и фељтонским романцима; у Драфусовој афери играо видну улогу и довео до обнове процеса (→ J'accuse); као писац сличан лекару који испитује најодвратније ране и средине; за њега је роман соц. ист. израђена на примерима и документима; романи му развијени, тешки, претрпани описима и анализом, али у целини снажни и сугестивни; наш натурализам створен под његовим директним утицајем; развио на идејама Х. Тена и Клода Бернара теорију натуралистичког романа у више студија (Експериментални роман, Натурализам у позоришту), па је затим применно у циклусу романа Ругоп-Макар, у којима с научничким претензијама пратио

урођене особине и наследне мане у 5 генерација 1 породице, члјни чланови припадали разној средини и имали разне положаје; најпознатији: **Трбух Париза**, **Нана**, **Жерминал**, **Слом**, **Доктор Паскал**; у трилогији **Три града**: **Јурд**, **Рим**, **Париз**, расправљао проблеме ест. сујенерија и науке; у недовршеном циклусу **Четри еванђеља** значајни му романи: **Рад и Истина**, у којем изнео Драјфусов случај.

ЗОЛОТНИК, ранија рус. мера за тежину: 96 з. = 1 рус. фунта (409,5 г), 1 з. = 96 долен. СССР усвојила метарски систем мера.

ЗОЉЕ, претставнице многих група инсеката опнокрилаца; праве з. → осе. **З. шишарице** (Cynipidae), породица сићушних инсеката опнокрилаца, полажу своја јаја у биљне делове, изазивајући тим појаву шишарица или гала у којима живе њихове ларве; у размножавању постоји по правилу генерациона смена; поједине генерације се често изгледом разликују међу собом, и стварају на биљкама различите шишарице; многе врсте нападају на храст (храстове ш.); храстове шишарице, богате танином, употребљавају се за штавило и прављење мастила.

ЗОНА (грч.), појас, дуго и узано земљиште с нарочитом карактеристиком. **З. ланих гасова**, слој ваздуха изнад 60 км висине у којем превладају лани гасови: водоник, хелијум, геокоронијум и др. (→ атмосфера). **З. слободна** → слободна зона. **З. сферна** → кугла. **Зонска тарифа** → тарифа.

ЗОНАРА Јован, виз. монах, тумач канона и хроничар из 1. пол. 12. в.; написао опширну **Хронику** од постанка света до доласка на престо Јована II Комнина, у којој има података и о Србима и Бугарима.

ЗОО- (грч. зоои: животиња), предметак у сложењима са значењем: животињски. **Зоогене степен**, настале од наслеђа животињских остатака. **Зоогеографија**, део → биоеографије; бави се испитивањем распрострањења животиња. **З. Југославије** → Југославија. **Зоомија**, епидемија код животиња. **Зооид**, јединка у животињским колонијама. **Зоолатрија**, обожавање животиња, осн. на веровању да се у њима крију духови предака; раширена нарочито код амер. и аустрал. примитиваца, у ст. в. и код Египћана. **Зоологија**, део → биологије који се бави испитивањем животиња; она обухвата исте научне гране као и биологија. Проучавање животиња датира још из најстаријих времена, али з. учинила вел. напредак тек на последњих 150 год.; данас се предаје на свим унив.; у последње време од ње се одвајају многе засебне зоол. науке с ограниченим пољем испитивања и често с претежно практичним циљевима (енгитомологија, ихтиологија, протозоол., зоогеогр. и др.). **Зоолошки врт**ови, у којима се негују домаће и стране врсте животиња и који су приступни публици; имају вел. васпитни значај; у новије време, појединим животињама се у њима стварају прир. услови живота и избегава се држање животиња само у кавезима. Има неколико стотина з. в. у разним земљама; у Евр. најпознатији у Берлину, Паризу, Хамбургу, Амстердаму и др.; код нас има у Загребу, Сплиту, Скопљу и Београду. **З. музеји**, збирке препарираних животиња у течностима или у облику сухих препарата, који служе за посматрање и научна испитивања; постоје у свим великим градовима; чувени у Лондону, Паризу, Берлину; има их неколико и у Југосл. **Зооплоза**, заразне болести животиња од којих могу да оболе и људи (беснило, сакагија, бедреница и др.). **Зоопалеонтологија**, наука која се бави проучавањем изумрлих животиња, и животиња у прошлости уопште. **Зоопланктон** → планктон. **Зоопсихологија**, наука о душевном животу у животињском свету. **Зооспоре**, покретљаве → споре код многих алга и гљива; постају у спорангијама које се називају зооспорије. **Зоотоксин** → токсин. **Зоотомија**, старији назив за анат. и уопште морфологију животињских органама. **Зоофилија**, полна склоност према животињама; миловање животиња изазива полно надражење (→ содомија, бестијалност). **Зооцепадије** → гале.

ЗОПИР, перс. сатрап, чувен са верности према Дарију I, отескао себи нос и уши, и уверио стан. 1 града, који је Дарије опсађивао, да је то учињено по Даријевој наредби; стекавши поверење непријатеља, отворио Даријевој вој. 2 калије, које му биле поверене на чување.

ЗОРА 1) дружина Срба унив. Јака у Бечу, осн. 1863. са циљем књиж. и општег образовања омладине; дошлице се више бавила нац. питањима; њеним заузимањем дошло 1866. до 1. скупштине и организације Уједињене омладине срп.; у њој се окупили Срби из свих крајева, услед чега одувек имала вел. значај; од 1905. у њој почео поново живљи рад на јел. идеји; од 1906. има исте просторије са хрв. Звоинимром; 1910-1912. издавала лист **З.**, која била орган н. нац. омладине; аустр. власти

растуриле **З.** 1914.; рад обновљен 1919., али без значаја. 2) књиж. лист, излазио у Мостару (1896-1901.); покренут против **Наде**, службеног књиж. листа бос. владе, излазио једанпут мес. под уредништвом А. Шантића, С. Петровића, Ј. Дучића и А. Шоле.

ЗОРАНИЋ Петар (* 1508.), судија и књиж.; гл. дело: пастирски песнички роман **Планице**, писан делимично и у прози.

ЗОРЕ Лука (1816-1906.), филолог и књиж.; проф. дубровачке гмн. и нар. посл.; као филолог бавио се понавјнише лексикалним студијама и испитивањима дубр. књиж.; писао и сам у прози и стиху, али без већег значаја.

ЗОРЕЦ Иван (* 1880.), слов. приповедач и романописац; гл. дела: **Змоте из крајњег господичне Павле**, **Зелени кадер** (приповетке); **Бели менихи** (трилогија романа).

ЗОРИЉА Хосе (Zorrilla у Moral, 1817-1893.), веома плодан шп. песник и драмски писац; дао 10 збирки стихова (**Песме трубадура** и др.) и већи број спева у којима, то у складу са В. Скота, опевао разне шп. витешке легенде (**Сид**, **Граида** и др.); од драма најпознатије му ист. **Издајник и Дон Хуан Тенорио**.

ЗОРИЋ Симеон (1743-1799.), ген., Србин који се у рус. вој. истакао храброшћу; 1 време љубимац партице Катарине II; осп. 1778. официрског шк. за сироте племиће; помагао своје срп. земљаке и међу њима и Доситеја Обрадовића.

ЗОРИЧИЋ 1) Милован (1850-1912.), статистичар, 1. управник Стат. уреда у Загребу. 2) **Милован** (* 1884.), правник, члан комисије Друштва народа за управу Сареке обл. (1932-1935.).

ЗОРН Андерс (Zorn, 1860-1920.), швед. сликар и гравер, радио махом портрете; одликовао се слободним схватањем и смелом тхп., нарочито у својим пртежима у баку; гл. дела: **Маја**, **На степеницама**, **Купачица**, а од пртежа: **Моја жена**, портрети **Релана**, **Верлена** и др.

ЗОРНИЦА, служба божја, миса која се служи у зору.

ЗОРЊАЧА → Венера.

ЗОРОАСТАР → Заратустра.

ЗОРОВАВЕЉ, потомак цара Давида; у 6. в. пре Хр. довео Јевреје из вавилонског ропства у Палестину.

ЗОСИМ, грч. историчар из 5. в.; написао **Нову историју**.

ЗОСИМ Преподобни, рус. калуђер из 15. в.; осн. соловјенског мана.

ЗОСТЕРА (*Zostera marina*, фам. Potamogetonaceae), обалеке врсте моноцитила морских вода, тракаста листа и положена ризома; живе под водом.

ЗОХАР (јевр. сја), на халдејском написан комедант Мојејева **Петокњижја**, садржи и кабалистичку мистику (→ кабала); постао у 13. в.

ЗОШЧЕНКО Михаил (* 1895.), рус. хуморист, писац уселих кратких сатиричних приповедака; гл. збирке: **Приче Наара Иљина Сињебојкова**, **Коза**, **Хумористичке приче**, **Успомење на Мишела Спиагина**; код нас преведена збирка: **Враћање младости**.

ЗРАК 1) трак сунчане светлости. 2) у мат.: права.

З. пројекциони → пројекција. **Зрачење**, **радијација**, одавање или губљење топлоте неког тела; њим Сунце предаје своју топлоту Земљи, а Земља ноћу васиони. **Зрачно симетричне животиње** обухватају животињске облике са зрачним симетријом тела; кроз гл. осовину тела могућно је попући одређен број симетралних равни, које деле тело у више једнаких делова, симетрично распоређених око гл. осе. Број симетралних равни износи код дупљара 4-6, код бодљокожаца 5.

ЗРЗАВИ Јан (* 1890.), чешки сликар и графичар, модернист.

ЗРЕ, ман. близу Прилепа; приобитну прк. подигао монах Герман у време цара Длушана; др. ктитор у 2. пол. 14. в. билл митрополит Јован Зограф и јеромонах Макарије Зограф, чувени сликари; од 15. в., црк. путе пута преправљана и лоново живописана. **ЗРИКОВОСТ** → страбизам.

ЗРИКОВЦИ, **ковици** (Locustidae), група правокрилаца сродних правим скакћавцима, са јако дугим и танким шишцима; мужјаци зричу траљајући предња крила једно о друго; дугим задњим ногама одлично скаку; позната врста зелени з. (*Locus viridis-sima*), по древу и жбуњу.

ЗРИЊ, град у развалинама у подножју пл. Самарије. **Зрињска Гора**, Самарија, план. (615 м) у Хрп. и. од Костајнице; на граници Савске и Врбаске Бан. **ЗРИЊСКИ 1) Јурај** (1598-1626.), бан хрв.-далм.-слав. (од 1622.); умро млад, што је дало повода веровању да га је отровао аустр. ген. Валдштајн. 2) **Катарина** (1625-1673.), књижевница, жена Петра З., са којим

заједно учествовала у завери; после мужевљеве казне гоњена и интернирана; од интереса њен молитвеник **Путни товаруш**, као књиж. спис уског интереса, али важан због круга из којег је потекао. 3) **Никола**, бан хрв.-далм.-слав., (1542.-1556.), борбен и енергичан; стекао поверење краља Фердинанда I кад му издао одметника Кацијанера; постао чувен по својим храбрим подвизима против Турака, нарочито јуначком одбраном Сигета 1566. против силне вој. Сулејмана Величанственога; бранећи Сигет погинуо и сам, али задржао султанову вој. од даљег напредовања: сам султан умро приликом опсаде тог тврдог града, због чега Сигет постао славан у ист. Ср. Евр. (→ сл.). 4) **Никола** хрв.-сл.-далм. бан (1647.-1664.): рођен од мајке Мађарице и васпитан у Трнави у мађ. духу, добио мађ. оријентацију: свој књиж. рад стварао на мађ. (**Адријанског мора сирена**); истакао се као добар ратник, нарочито у борбама против Турака; кад је Аустр. закључила са Турцима мир у Вашвару, ушао у опозицију против Беча с неколико мађ. великаша; ступио у везе с фрц. краљем Лујом XIV; погинуо у лову. 5) **Петар**, бан хрв.-далм.-слав. (1665.-1670.), ородно се 1641. са чувеном кућом Франкопана узевши за жену Катрину, кћер Вука Франкопана; као храбар јунак истакао се у 30-год. рату и борбама са Турцима, које водио и за рата и у време формалног мира; огорчен на бечки двор после вахварског мира, ушао у заверу против њега с неколико мађ. великаша и братом Николом; покушали најпре да нађу подршку код фрц. краља Луја XIV, па кад нису успели, отишли чак и код Турака; после смрти Николе, увео у заверу шурака Крсту Франкопана; њихов покушај да крену народ против Беча није успео; преварени обећањима, лично се предали царским властима у Бечу, које их оптужиле и осу-

диле на смрт; П. погубљен у Бечком Н. Месту 30./А. 1671.

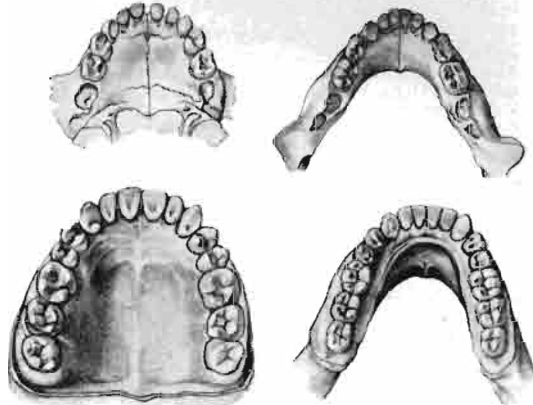

ЗРМАЊА, река у јадр. прим., дуга 79 км, извири из вел. карсног врела на ји. подножју пл. Велебита; улива се у Новиградско М.; до Обровца пловна за мале лађе; изнад Обровца неколико слапова. **ЗРНО** 1) врста → плода. 2) тело које се снагом напона барутних гасова баца из цеви ватреног оруђа на непр. и његове објекте да би их онеспособило за борбу; носе назив према оруђу из којег се бацају (пушчана, топовска, митраљеска). **Пућања з.**, крива линија коју тежиште з. описује у својем лету кроз ваздух.

ЗУАВИ, првобитно алжирска кабилска племена у вој. служби разних берберских владара; затим нарочите трупе у фрц. вој.; 1830.-1839. алжирске урођеничке трупе у нарочитој униформи; касније трупе састављене од фрц. вој. у ст. ношњи З.

ЗУБ, беличаст тврди орган усађен у вилицу, служи за жвакање хране; састоји се из крунице, врата и корена; гл. маса целог з. се састоји из зубне кости (дентина), која на круници превучена слојем тврдог, глатког емаља (глењ), а на корену слојем пемента, који има састав кости; поједини з. имају 1-3 или више корена; почев од врха корена кроз средину з. пролази живчани канал, који се у круници шири стварајући живчану шупљину; код з. с више корена сви канали улазе у заједничку живчану шупљину; у каналима и нервној шупљини налази се живац, крвни судови и разне ћелије; корени су углавном у алвеолама виличне кости и учвршћени уз кост везином. Код човека: дејњи (млечни) и трајни з.; млечних з. има 20, у свакој вилице по

10: по 4 секутића, 2 очњака и 4 кутњака; трајних з. има 32: у горњој вилици са сваке стране по 1 вел., 1 мали секутић и 1 очњак (сва 3 имају 1 корен), 2 мала кутњака (1. са 2, 2. са 1, некипут и 2 корена), 2 вел. кутњака са по 3 корена и умњак са 3 или више корена, који некада срасту у виду конуса; у свакој страни доње вилице: по 2 секутића, 1 очњак и 2 мала кутњака са по 1 кореном; 2 вел. кутњака са по 2 корена и умњак са 2 или више често неправилна корена. Поједини з., најчешће доњи умњак

и г. очњак, не израсту него заостану у виличној кости; такви заостали з. могу бити узрок болова; отстрањују се оперативно (на сл.: горњи ред млечних з. горње и доње вилице, доњи ред з. одраслог човека). 3. **вештачки**, израђују се од тврдог порцелана; да се могу учврстити у протезу, мост и др. направе, имају углавном чавлиће (ексерције) од пл. метала или шупљине са капалима (премолари и молари); израђују се у разним бојама, величинама и облицима према прир. човечјим з. **Бељење з.**, површине прљава наслале на з. чисте се мех. подесним инструментима, четкицом и зубним прашком; чишћење киселинама није добро, јер штети з.; потамњена зубна кост се бели водониковим диоксидом; металом (нпр. бакром) импрегнирани з. не може се очистити. Бол з., **зубобоља**, наступа спонтано или услед хем. (слатко, кисело), топлотног (хладно, топло), ел. надражаја (на додир и удар); **спонтани б.** изазива запаљење живца (пулпитис) или позубнице (периодонтитис); **пород** праве постоји и зубобоља код неуралгије тригеминалуса, запаљења Хајморове шупљине, поремећаја живчаног система и високог крвног притиска; **лечење** према узроку. **Вађење з.** врши се код кварних, неизлечивих з.; здрави се ваде кад стоје ван реда, руже пацјента, а не могу се довести у нормалан положај; в. се врши у одговарајућој анестезији клештима или полугама, у компликованим случајевима и операцијом. **Компликације:** невестаста, крварење, оток; оток после в. је последица напредовања инфекције изван алвеоле; **лечење:** бровни облози, код апсцеса просећи, дренажни. **Нипање з.** (dentitio), пробијање з. кроз слузокожу десни; н. млечних з. (1. дентиција 20 зуба); ср. секутићи од 6-8 мес., спољни секутићи 7-12 мес.; први кутњаки 12-18 мес., очњаки 16-24 мес.; други кутњаки 24-36 мес.; н. млечних з. код неке доне пролази без нарочитих сметњи, код др. појављују се: бесаница, отежано примане хране, грчеви и поремећаји у прибору за варење. **Трајни з.** (2. н.: 32 з.) замењује млечне, а осим тога се број з. увећава за 3 вел. кутњака на свакој страни обе вилице; 4 трајна ср. секутића и 4 трајна прва кутњака ничу у 6-7. год., 4 латерална секутића у 7.-8. год., 8 малих кутњака између 9.-11. год., 4 очњака у 11.-12. год., 4 друга вел. кутњака у 12. г., 4 умњака од 18.-24. год. или још касније; сви трајни з., осим доњих умњака, ничу обично без поремећаја општег стања. **Зубни камен**, стреш, последица таложења орг. маса: епителија, бактерија, остатака хране и анорг. соли (кречних карбоната и фосфата); ствара се прво на з. врату, касније на круни и корену; жућкаст, сивкаст или тамносмеђ; ствара се према индивидуалној диспозицији и према неговању зуба; највише наслага з. к. има на спољној страни горњих кутњака и на језичној страни доњих секутића; штетан пошто подржава запаљење десни, хватајући се на корену разара алвеолу и коначно доводи до испадања зуба; **отклања** се подесним инструментима и негом зуба (→ хигијена уста). 3. **лекар, зубар, стоматолог**, по нашим зак. доктор целокупне мед., који се специјали-

зовео за болести зуба и уста (→ дентист). **З. паста** → хигијена уста.

ЗУБАТАЦ 1) (*Dentex vulgaris*), морска риба дуга до 1 м, а тешка до 15 кг; широка еластична тела и уздигнута хрхта; одоздо сивоплава, по боковима ружичаста и златаста, на трбуху и прима сребрнестобела; има јако развијене оштре зубе; познати морски гра-

бљивац; храни се рибом и др. морским животињама, а нарочито радо напада коботницу; месо му веома укусно; лови се на удицу и мрежом; његови су сродници: крунаст з. (*D. gibbosus*), барјактар з. (*D. phllasus*) и окати з. (*D. macrophthalmus*); сви су стан. Јадр. М. Зубати крапови (*Cyprinodontidae*), породица риба малог пораста, са назубљеним устима; живе претежно у слаткој води троп. крајев; претставници рода *Gambusia* употребљени у мањим слатким водама за уништавање ларва комарца маларицара; у нашој земљи 1 врста (*Cyprinodon fasciatus*) у Далм. Зубачњак, р. направа за ловљење зубатаца; око 100 м дуга и јака удица, на чијем крају причвршћене 2 јаке удице с нетакнутим рибом, њеном садртом кожом или вештачком меком блештавицом; задњих десетак м отежана правилно размакнути оловницама да бље тоне; повлачи се из моторног чамца или једрилице, који треба да плоче просечном брзином око 8-10 км на сат.

ЗУБЉА, буктиња, бакља, иверке борине (луча), или усукано дрво храстово или лесково, или какво др. дрво или направа премазана смолом и сл. Некада веома раширено средство за осветљење по целом свету; данас се још употребљава за осветљење у слободном простору (кад се иде ноћу кроз поље и сл.), у нашим план. крајевима и по кућама; затим у нар. обичајима (ношење лила) и у свечаним вечерњим поворкама о светковинама (бакљада); била атрибут многих грч. и рим. богова; и данас символ домаћег огњишта и тежње за просветом.

ЗУБОВ Платон (1767.-1817.), рус. кнез, гардиски поручник и последњи љубимац Катарине II; пошто пао у немилост Павла I, учествовао у завери у којој Павле убијен.

ЗУБУН, део м. и ж. одеће од сукна, без рукава, познат готово код свих Јж. Сл. м. обично дуг до појаса, а ж. разне дужине; уседе вел. распрострањења има локалних разлика у украсима, боји и кроју, па и називима (зобан, зобунец итд.); хаљетке истог кроја имају и др. балк. и аз. народи (код Османлија сличан назив: цубе, код Тибетана чуба, код стан. Памира и Хиндукуша будзун).

ЗУГЛИА Срећко (1888.), правни писац, истакао се проучавањем суд. поступка.

ЗУЗОРИЋ Цвијета (1555.-1599.), дубровачка књижевница, удата за Фирентинца Валтазара Пепиона; истицала се лепотом и књиж. културом и међу нашим људима и међу Италијанима, због чега Јој Торквато Тасо испевао 2 сонета; није сигурно да се и она лично бавила књиж. радом. По њој названо удружење пријатеља ум. у Београду (осн. 1923.). Ц. З.

ЗУЈАЊЕ У УШИМА, субјективно осећање шума и звука различите врсте и јачине; често знак акутног или хроничног обољења уха; нарочито јако и досадно код обољења унутарњег уха и живца за слух.

ЗУЛ-КАДА (ар.), 11. мес. у мусл. год., има 30 дана.

ЗУЛОАГА Игњацио (*1870.), шп. сликар, наставља сликарство Гоје и Грека, живим декоративним бојама слика шп. живот; његових слика има у свим већим музејима; познате му слике: аутопортрет, Шетња после борбе с биковима, Моје нећакиње и др.; имао вел. утицај на развој модерног евр. сликарства.

ЗУЛ-ХИДА, 12. мес. у мусл. год., има 29 или 30 дана. **ЗУЛУИ**, огранак вел. црнаčkog народа Кафара из групе Ј. Вангуа у Ј. Афри.; првобитно настањени у обл. Замбезе, у току 17 и 18. в. продрли с др. Кафрима на Ј у обл. Хотентота; у 19. в. снажна вој. сила.

ЗУЛУЈЛАНД, обл. у Афри. (20 000 км², 260 000 ст.), настањена племенима Зулу; улази у састав Јужноафри. колоније Натала.

ЗУМБА (тур.) 1) метално оруђе за бушење рупа у кожи. 2) назив за справу којом се попиштавају такс. марке.

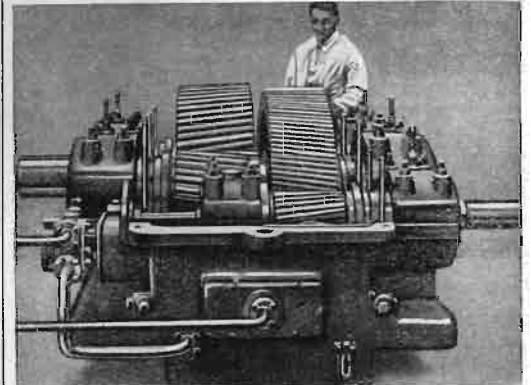
ЗУМБУЛ (*Hyacinthus orientalis*, фам. Liliaceae), украсна луковача, пореклом од дивље врсте која расте у М. Аз., Грч., Далм.; огроман број култ. облика.

ЗУЊИ, нар. име Алпиви, малобројна посебна група међу Пуебло-Индијанцима.

ЗУПАНИЋИВ Рихард (* 1873.), проф. мат. на унш. у Љубљани; гл. радови се односе на мат., педагогију и организацију средњешк. наставе.

ЗУПЦИ, предео (11 села) и племе у Херц, ј. од Требиња, чија се жупа звала Врсиње; племе се помиње 1305. и плем. име истило жупско; данашњи З. знатним делом (око 40%) пореклом из Црне Горе; прав. Срби; баве се сточарством и земљр.; делимично очувана плем. и братств. организација; истакли се борбом за ослобођење од Турака, нарочито у устанцима под Луком — Букаловићем.

ЗУПЦИ, архт. елемент створен у јонском стилу, употребљен као прелаз између фриза и вишене плоче венца, коју уједно и подупиру. **Зупчаници**, машин-

ски елементи, служе за непосредно и принудно преношење обртања с 1 вратила на др., које се обрће у супр. смислу од 1.; цилиндрични, кунасти з., према томе да ли се з. налазе на површини цилиндра или купе; хеликоидални з. имају завојите зупце; зупци се изводе као степенаци, коси, стреласт и лучни. **Зупчање** (перфорација) пошт. марака. Табаци с маркама перфорације се између редова марака да би се могле откидати; у 1. време по њихову увођењу марке нису биле зупчане већ се морале отсепати макамама; тек 1854. уведене зупчане марке (прво у Вел. Брит.); марке се перфоришу на више начина; највише уобичајено з.: између редова марака избија се у хартији нарочитом зубом ред округлих рупица; др. начин »пробод»: између редова марака пробијају се у хартији ситни уред, који могу бити у тачкама, правим цртицама, зупчастим (пиластим), лучним или таласастим линијама. Марке издаване у Србији и Ц. Гори биле само зупчане, а тако и м. за Б. и Х., с изузетком марака за новине; марке издане у Хрв. по ослобођењу такође зупчане, опет с изузетком марака за новине; марке слов. издања делом зупчане, делом с прободом; све до сада издане јсл. марке општег издања зупчане.

ЗУРБАНО Мартин (1780.-1845.), шп. генерал, као присталица краљице Марије Кристине истакао се у грађ. ратовима у којима најзад изгубио живот.

ЗУРБАН Франсиско да (1598.-1664.), шп. сликар, код кој се на ориг. начин мешају барокна патетичност и аскетски мистицизам с натуралистичким извођењем у рел. композицијама, које су пуне контраста светлости и мрака.

ЗУРЛЕ (тур.), муз. инструмент у облику дуже цеви од јаворова дрвета, која се на доњем крају шири у левак; у горњем делу се налази тзв. славец, у који се ставља метална цев и увлачи спљоштен писац, направљен од шеvara и увезан концем; имају на предњој страни 7 рупа за прсте, а на задњој страни 1 рупу; на доњем крају з. су гласнице, тј. рупе на које се не стављају прсти.

ЗУР-РУМА (око 695.-735.), ар. песник, последњи претставник бедуинске (пустуњске) поезије.

ЗУХАЈР (З. ибн аби Сулма), 1 од највећих ар. песника пре појаве ислама; његова Муалака карактеристична због својих етичких и верских идеја; живео више од 100 год., па дочекао и ислам.

И

И. и 1) 10. слово ириллише, прксл. иже; 13. слово (i) латинице. 2) самогласник предњег високог реда, 3) у логици: ознака (узето из лат. affigmo) за појединачно потврди (партикуларно афирмативни) суд. 4) у мат. имагинарна јединица: $i^2 = -1$.

У. знак за хем. елемент итријум.

ИВ., *ibid.* (скр. за лат.: *ibidem*), опет тамо, на истом месту.

Ув, знак за хем. елемент → итербијум.

ИВАГЕ, варош (25 000 ст.) у Колумбији; гл. град савезне државе Толиме.

ИВАНЕЗ Бласко (1867.-1928.), 1 од најбољих новијих

нп. романсијера: као републиканец учествовао активно у полит. борбама; после свет. рата живео у изгнанству у Фрц.; најбољи му роман *Четири коњаника Апокалипсе*; код нас преведени многи његови романи и приповетке: *Колумбо*, *Крвава арена*, *Mare nostrum*, *Непријатељи жене*, *Гола Маја*, *Новеле љубави и смрти* и др. (→ сл.).

ИБАР 1) д. притока Ј. Мораве, дуга 241 км; настаје од многих притока на Смиљевци; кроз Ст. или Ибарски Колашић тече у сн. и јн. правцу, а од Кос. Митровице скреће на С; скоро цела долина клисураста; дубока и лепа од Кос. Митровице до варошице Рашке. 2) предео у доњем току р. И., од Кос. Митровице до ст. града Маглича; Горњи И. од Кос. Митровице до Рашке

и Доњи И. од ушћа Брвенице до Маглича; између њих мали предео Брвеник, око истоименог ст. града.

ИВАРА, варош (10 000 ст.) у Екватору (Ј. Амер.).

ИВЕР Жак (* 1890.), фрц. композитор, припадник младе фрц. шк.; компоновао: опере, циклусе и комаде за оркестар (*Балада о Рединском затвору*), за 2 флауте (*Персеј и Андромеда*), кларинет и фагот (*Два момента*) итд.

ИВЕРВЕГ Фридрих (Ueberweg, 1828.-1871.), нем. филозоф, присталица Шлајермахерова и Тренделсбургова идеалног реализма; гл. дело: *Основи ист. флз.*

ИБЕРИ, Иберии, најстарије ист. стан. зап. Евр.; у 13. в. пре Хр. осн. своје рпб. прво по Шп., па по Ј. Галији и с. Ит.; као и остали преаријци Ј. и зап. Евр., имали матријархално друштво, уређење; остатак од њих су Баски у Пиренејима. Ибериија 1) име Пиренејског Пол. у ст. в. 2) обл. у М. Аз., Ј. од Кавказа, у сливу р. Кируса. Иберо-америчка концепција, међунар. споразум за регулисање ваздушног саобра. између Шп. и држава Ј. Амер., потписан у окт. 1926. у Мадриду. Иберско-острвска раса, варијетет → медитеранске р., заступљен поглавито на Иберском (Пиренејском) Пол. и суседним о., али се јавља и у Фрц. и Ј. Ит.; гл. особине: низак раст (просечно 161-162 см), веома издужена (долихокефална) лубања, црна коса, веома тамне очи и мрка кожа. И. Полуострво → Пиренејско Пол.

ИВЗЕН Хенрик (1828.-1906.), највећи норв. драмски писац; сликао малограђ. живот свог краја и процес преображаја норв. ситне буржоазије у крупну, створио н. драмску тхл.; писао прво романтичне, па ист., флз., реалистичко-соц. и најзад симболичне драме; свет. глас стекао реалистично-соц., од којих већину написао у иностранству, где (од 1864.) провео скоро 30 год.; гл. дела: *Катлина* (романтична драма), *Претенденти на престо* (ист. драма), *Бранд*,

Пер Гинт, *Цар и Галилејац* (флз. драме); *Стубови друштва*, *Нора*, *Авети*, *Дивља патка*, *Розмерсхолм*, *Хеда Габлер*, *Цон Габријел Боркман* и *Кад се пробудимо из мртвих* (соц. драме). ИВИК, грч. лирски песник из 6. в. пре Хр.; убили га разбојници.

ИБИС (Ibis), птица из рода чапљи савијеног кљуна; 1 бела врста п. сматрана у ст. Ег. као света; мрка врста (ражањ) прилично честа по барама наше земље.

IBIS REDIBIS NUNQUAM PERIBIS IN BELLO (лат.), двосмислена реченица, приписивана свештеници дelfиског пророчишта Питији; растављена испред или иза речи *nunquam*, према потреби, значи: *Поћи ћеш*, вратићеш се, нећеш погинути у рату, или: *Поћи ћеш*, врати се нећеш, погинућеш у рату.

ИБЛЕР Јанко (псеудоним Desiderius, 1862.-1926.), књиж. и поз. критичар; теоретичар реализма; писао приповетке (*Зора*) и издавао грађу за хрв. ист.

ИБН (пред ар. именована), значи: син, нпр. *Ибн Рушид*, значи: син Рушда, син Рушдов или, по напем, *Рушидић*. Исто значење имају и облици *Бен* и *Авен* (одн. *Авен*) нпр.: *Бен Шенеб-син Шенебов*, *Шенебовић*; *Авенпапе* = *Ибн Баца* — син Баџин.

ИБН АБД РАБИХИ (860.-940.), ар.-шп. писац, естет, познат због свога дела *Јединствени Бердан*.

ИБН АЛ-АСИР (1160.-1234.), 1 од највећих ар. историчара; његова *Савршена историја* обрађује општу ист. ислама до 1230. г.

ИБН АЛ-МУТАЗ (* 908.), ар. песник тзв. »н. стила«; био халифа само 1 дан па убијен; поред веселих песама написао и 1 поетику »н. стила«.

ИБН АЛ-ХАТИБ (1313.-1374.), ар.-шп. писац, песник и историчар.

ИБН АРАБИ Мухјидин (1165.-1240.), највећи ар. мистичар, родом из Мурсије у Шп.; гл. му дело: *Меканска открића или сазнање тајни*; поред тога на гласу и његове мистичне песме.

ИБН АРАБШАХ (1392.-1450.), ар. писац животописа *Тимура* (Тамерлана), који га као дете одвукао из Дамаска у Самарканд.

ИБН АТ-ТИСТАКА (* око 1260.), ар. историчар; обрадио ист. халифата од његових почетака до монголског освојења Багдада (1258.) у делу *Ал-Фахри*.

ИБН БАТУТА Мухамед (1304.-1377.), ар. путописац, описао с. Афр., Цариград, Пр. Аз., Ј. Рус., Индију, Цејлон, Кину, Гранадну, Нигерију итд.

ИБН БАЦА, у Евр. прозван *Авенпапе* (* 1138.), најранији ар.-шп. филозоф.

ИБН ДАВУД (968.-909.), ар. песник и састављач *Књиге цвећа*, чувене антологије љубави у којој заступљено преко 250 разних ар. песника.

ИБН ЗАЈДУН (1003.-1071.), највећи шп.-ар. песник.

ИБН ИСХАК (* 768.), најстарији ар. писац Мухамедове биографије; сачувана само у преради → *Ибн Хиннама*.

ИБН ЈАКУБ, ар. путњик који био у дипломатској мисији на двору Отона Вел. (936.-973.).

ИБН ЈАМИН (* 1345. или 1368.), перс. лярничар, на гласу због својих *Одломака*.

ИБН КАЛДУН (1332.-1406.), највећи мусл. историчар из Ег., писац огромне хронике *Њита-ел-Ибар*.

ИБН КИЗМАН (око 1079.-1160.), ар. трубадур из Кордове; увео → задал у књиж.

ИБН КУТАЈБА (* око 855.), ар. филолог, критичар и састављач књ. песама и песника, 1 од најбољих ар. антологичара.

ИБН МАЦИД, ар. морепловац; по предању пилот Баска да Гаме од Афр. до индијске обале; написао приручник књигу о пловидби.

ИБН МИСКАВАЈХ (* 1030.), ар. историчар, етичар и филолог.

ИБН РУШИД → Авероес.

ИБН САГИН (* 1269.), последњи шп.-ар. и мусл. филозоф; мистик; најбоље познат по својој преписци са царем Фридрихом II.

ИБН САУД (* 1882.), краљ Хедаса и Недда (у Ар.); заузео Меку (1924.), а Медину (1925.); прави вахабитски (пуритански) владар.

ИБН-СИН, владар града Ура (око 2380.-2360. пре Хр.), био потучен од еламског краља Кудурнакунте и од-

веден у ропство; с њим пропала последња сумерска краљевина.

ИБН СИНА (у Евр. познат под имено **Авицена**, 980.-1037.), родом из Бухаре, вел. мусл. филозоф, астроном, природњак и лекар; његов **Канон биоуствари** мед. енциклопедија и владао (у лат. преводу) неколико векова евр. мед.

ИБН ТУМАРТ († 1130.), мусл. (ар.) теолог; имао вел. утицај на династију Алмохада.

ИБН ТУФАЈЛ (у Евр. прозван **Абубацер**, † 1185.), шп.-ар. филозоф, писац флз. романа **Хај ибн Јакзан**; био и дворски лекар на алмахадском двору.

ИБН ФАДЛАН, изасланик ар. (багдадског) владара на двору кнеза на Волги (921.); описао свој пут и тако оставио важне податке о тадашњем стању Руса и сев. народа.

ИБН ХАЗМ (994.-1064.), гл. ар. прозни писац 11. в., родом из Кордове; написао одличну књ. о љубави: **Голубичин бердан**; отац упередне ист. вера.

ИБН ХАЛДУН (1332.-1406.), ар. историчар, нарочито на гласу због оригиналног **Увода у своју општу ист.**, која се сада сматра као 1. и најстарије дело о флз. историји.

ИБН ХАЛИКАН (1211.-1282.), писац познатог ар. биографског речника.

ИБН ХАМДИС (око 1055.-1132.), најпознатији ар. песник са Сицилије; има нарочиту љубав за прир. **ИБН ХАНБАЛ** (управу **Ахмед И. Х.**, † 855.), сакупљач мусл. традиције и осн. 4. верско-правне шк. у исламу; његови пристаци, **ханбалити**.

ИБН ХИШАМ († 833.), ар. писац, прерадио најстарији **Живот божјег посланика** (тј. Мухамеда) од → **Ибн-Исхака**.

ИБН ЦУБАЈР (1145.-1217.), ар. песник и традиционалист из Валенције; највише познат као путописац земаља кроз које прошао као хаџија (1192.).

ИБРАХИМ 1 ар. име за јевр. праоца → **Аврама** чији је син **Исмаил**, по предању, предак свих **Арапа**. 2) тур. султан (1640.-1648.); претпустио владавину вел. везиру **Кара-Мустафи**. 3) **И.-беј** (1735.-1817.), заповедник мамелука у доба **Бонапартиних** похода на Ег. (1798.). 4) **И.-паша** (1789.-1848.), старији син ег. кедива **Мехмед-Алије**; одлачак војсковођ; ратовао на страни Турака у грч. устанку и против **Махмуда II**, кад овај није хтео да уступи **Мехмед-Алији** Сирију за учинене услуге; заузимањем **М. Аз.** изазвао интервенцију Рус. и осталих в. сила.

ИБРИШИМОВИЋ Лука († 1698.), фратар и борац; угледан члан **фрањевачког** реда; дефинитор и викар у Слав. под Турцима (1675.); као агитатор против Турака гоњен и осуђен на смрт, али се спасао и организовао љуту борбу против њих, нарочито за време борби Св. савеза.

ИБРОВАЦ Миодраг д-р (* 1885.), књиж. критичар и романист; пише есеје о нашим и буг. писцима; гл. дела: **Жоке Марија** д'Ередиа, **Извори трофеја**, **Сх. Језик**, **Автологија** (срп. песника (све на фрц.).

ИВАЈЛО Лахан, буг. цар (1277.-1279.), збацио и погубио **Константина Асена** Тешина, са чијом се женом венчао; опседнут у Трнову од **Византанаца** и против цара **Ивана Асена III**, побегао код татарског хана **Ногаја**, где убијен; 15 год. касније у Буг. се појавио и 1. лажни **И.** (1294.).

ИВАКИЋ Јожа (1879.-1932.), проф., књиж., драматург; писао приповетке из слав. живота, које нису имале успеха, и неколико драма, од којих понајбоља **Иноче**, с доста покрета и с извесним одразом српљика из атмосфере тзв. зеленог кадра.

ИВАН 1) крчки кнез и хрв. слав.-далм. бан (1392.-1398.), члан породице **Франкопана**; непоколебљив присталица краља **Сигмунда** и остао му веран до смрти; зато постао бан и добио извесне поседе, са градом **Цетином**. 2) **И. I** **Калита**, рус. кнез (1828.-1840.), син 1. московског кн. **Данила**, прикуљао данак по целој Рус. за рачун **Златне хорде**; сакупио под своју власт обл. осталих рус. кнезова и подигао своју државу на степен вел. кнежевине; начинио од **Москве** полит. и култ. средиште целе в. Рус. 3) **И. II** **Кротки**, вел. рус. кнез (1353.-1359.), син прегодњог; дошао на престо после смрти **Симеуна**. 4) **И. III** **Васиљевић**, вел. рус. кнез (1440.-1506.); уједино све рус. кнежевине и освојио **Новгород** (1478.), а затим ускратио данак **Златној хорди** (1480.); после женидбе са **Софијом Палеологовом**, сиповицом виз. цара **Константина Драгаша**, сматрао се законитим наследником **Виз.** и називао царем. 5) **И. IV** **Грозни**, рус. цар (1533.-1584.), син **Васиљја III**; за његовог малолетства владала мајка **Јелена Глинска** и **бољари** (1533.-1547.); после ступања на престо потпао под утицај **Силвестра** и **Адашева**, и извео многе корисне реформе (дао Рус. 1. штампарију, н. кривични законик, црк. устав и наоружао прве рус. чете ватреним оружјем) и заузео **Казански** (1552.) и **Астрахански ханат** (1557.); од 1560. отстранио **Сил-**

вестра и **Адашева** и отпочео с насиљима и убиствима, због чега добио назив **Грозни** (строги). 6) **И. V**, рус. цар (1682.-1696.), проглашен за рус. цара заједно с млађим братом **Петром Вел.**, јер био малолузан. 7) **И. VI**, рус. цар (1740.) збачен од вој.; полудео и умро у затвору. 8) **Ивановић** (1458.-1490.), син рус. кн. **И. III**, управљао државом за отсуства свога оца (1475.-1477.). 9) **Ивановић** (1534.-1582.), син **И. Грозног**; убио га отац у наступу гњева. 10) **Црнојевић** → **Црнојевићи**.

ИВАН 1) име папа → **Јован**. 2) **Равенјанин** → **Јован Равенјанин**.

ИВАНГОРОД → **Деблин**.

ИВАНИЋ 1) **Момчило д-р** (* 1886.), проф. биологије; обрађује протозоологију; дао низ запажених радова из области паразитологије; сарадник и један од уредника за медицину у **Сезнању**. 2) **Стеван д-р** (* 1884.), директор **Централног хиг. завода** у **Београду**, писац научних и популарних књ. и чланака из бактериологије, епидемиологије, хиг. и соц. медицине.

ИВАНЕЦ, среско место (1856 ст.) и жел. станица на с. подножју пл. **Иваншјаце** (**Савска Бан.**); рудник **лигнита**.

ИВАНИЋ-ГРАД, варошица (920 ст.) на л. обали **Лоље**, у срезу **чазанском** (**Савска Бан.**); помни се још од 12. в. као својина **загребачких** биск.; 1567. утврђен и потом био важан браник против Турака.

ИВАНИЋ-КЛОШТАР → **Клоштар** **Иванић**.

ИВАНИШ 1) **Берислав**, срп. деспот (1503.-1513.); оженио се удовицом срп. деспота у **Срему** **Јована Бранковића** и тако добио то достојанство; члан чувене хрв. породице **Берислава** или **Бериславића**.

2) **Корвин** → **Корвин**.

ИВАНИШЕВИЋ Фрањо (* 1863.), свешт. и нац. радник; радио много на задругарству и нар. просвећивању; корисно му нарочито дело: **Пољска**.

ИВАНКОВАЦ, село близу **Параћина**, познато по **борби Срба** и **Турака** (1805.), где су Срби потукли **Хафис-пашу**, посланог од султана да успостави тур. власт; прва победа Срба над ред. царским трупама.

ИВАНОВ 1) **Александар** (1806.-1858.), рус. сликар. следбеник нем. «пазаренаца», 1 од гл. претставника романтизма у рус. сликарству. 2) **Вјачеслав** (* 1866.), рус. песник симболист 1. генерације; у својим песничким смеровима схвата хришћ. у вези с ант. култом **Диониса**; ум. високих квалитета, приступачан мањем броју; ужива ауторитет у зап. свету; збирке песама: **Трагом звезда**, **Сог ardens**; научне књ. о **Дионису**, о **Достојевском**, **Разговор из двају кутова**; живи у **Ит.**, прешао у католицизам. 3) **Димитрије** → **Елин Пелин**. 4) **Јордан** (* 1872.), буг. филолог и ист. књиж.; проф. унив. у **Софији**, члан буг. Акад. наука; гл. дела: **Северна Македонија**, **Буг. старине из Македоније**, **Богумилске књ. и легенде**.

ИВАНОВ-РАЗУМНИК Р. (* 1878.), рус. критичар, публи. и социолог, припадао соц.-револуционарном крилу; следбеник субјективне социол. руске шк. (**П. Лавров**, **И. Миахилевски**); присталица **имаментног** субјективизма у флз.; гл. дела: **Историја руске соц. мисли** и **Руска књиж.** од 70-их година до данас.

ИВАНОВА КВЛА, русевине средњев. града **ји.** од **Куршумлије**.

ИВАНОВИЋ 1) **Јефтимје** «**Плутарх**» (1773.-1849.), прк. писац и проповедник; написао 4 књ. биографије знаменитих људи целога света (по **Бланшару** и **Шолеру**); њима додао биографије **Душана Силног**, **Карађорђа**, **Немање**, св. **Саве** и **Јована Радива**, **Нови Плутарх**; поред тога дао и: **Кратке поучтељне беседе**. 2) **Катарина** (1811.-1882.), сликарка; 1836. изрдила одличан аутопортрет (→ сл.), који изазвао сензацију; сем портрета сликала и в. добре мртве природе; нису јуј познате за руком ист. и др. вел. композиције, којих израдила десетак; безамало све њене слике у **Музеју** кн. **Павла**. 3) **Љубомир** (1836.-1879.), гшгб. пуковник; вој. аташе у **Париграду**; мин. грађевина (1874.), управник **Војне акад.** (1876.), нач. штаба **Врх. Команде**, командант **Шумад. див.** (1878.); написао **Четничку војну**. 4) **Љубомир** (* 1882.), пргач и гравер; израдио неколико стотина пртежа оловком (ст. **Дрк.** и **ман.**, тврђаве, куће и улице, највише из **Ј. Србије**).

ИВАНОВО ВОЗНЕСЕЊСЬК, варош (112 000 ст.) у **СССР**; инд. памука и метала.

ИВАНОВЦИ → хоспиталци.

ИВАНОВИЋ Анту (* 1800.), песник из Слав., следбеник Качића-Миошића; противник рационалистичких идеја; гл. дела: *Смеогућа неба* и *земље створитеља*, *Писма од Јунаштва витеза Пехарника*, *Писма од уасна тур. Градшике*.

ИВАН-ПЛАНИНА (967 м), између пл. Битовње и Бјелашнице, јз. од Сарајевског Поља; дели Восу од Хери.

ИВАНЧИЋ Ратко, далм. грађевинар из 15. в.; радио у Дубровнику и на Корчули.

ИВАНЧИЋИЦА, *Иванчица*, план. (1061 м) у хрв. Загорију, између г. токова Бедње и Крапине.

ИВАЊДАН, празник рођења св. Јована (Ивана) Крститеља, 24./6.; код ариских народа на И. пренето прозивање летње солстиције и тада се врше многи обичаји (паљење и прескакање ватре, плетење венча и др.) апотропејског карактера. **Ивањањски атешат**, извршен на краља Милана, тада генералима срп. вој., 24./6. 1899.; порекло а. још увек тамно; краљ Милан веровао да је дело радикала и почео оштре прогоне против њих; уведен преки суд, сви гл. радикални вођи оптужени и осуђени на робију (А. Станојевић, Ст. Протић, Љ. Живковић и др.), неки чак на по 20 год.; Н. Пашић једва избео главу, и то после вел. личног унижења; сви после помиловани, кад се краљ Александар оженио с Драгом Машин.

ИВАЊИ Иштван (1845.-1917.), мађ. историчар, бавио се ист. Суботиче и Вацке.

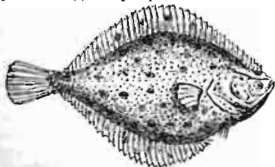
ИВАЊИЦА, варошица (1000 ст.) и средње место на Моравици (Дринаска Бан.); трг за стоку.

ИВАЊСКА ПТИЧИЦА (*Zuguaena Hippendulae*, фам. *Zuguaenidae*), лептир предњих крила фосутих са 6 првених мрља; длакава гусеница прождире лисне делове.

ИВАЊСКО ЦВЕЋЕ (*Galium verum*, фам. *Rubiaceae*), вишегод. зељаста биљка, танка усправна стабла, приљепаста линеална листа, жута мирисава цвета у цвастима; расте по ливадама, усевима, шумама и нишобацима у Евр., з. Аз., с. АФр.; листе садржи фермент који згрушава млеко; у ст. мед. употребљавали и. ц. против епилепсије и разних живчаних болести; данас се употребљава само у народу као средство које тера на мокрење.

ИВАЧКОВИЋ Светозар (1844.-1924.), архитект, 1 од првих наших арх. који су покушали да граде у срп.-виз. стилу; гл. дело: Преображенска црк. у Панчеву.

ИВЕКОВИЋ 1) Отон (* 1869.), сликар; био проф. Ум. шк. у Загребу; највећи напор уложио у многобројне композиције из хрв. и срп. нац. историје, изразито илустративног и приповедачког карактера и, најчешће, вел. димензија: *Смрт краља Петра Свачића*, *Раста солвента*, *Смрт бана Шубића*, *Растанак Зринског и Франкопана*, *Кајмакчалан*, *Добро Поље*, *Козак итд.*; уз то, као и већина сликара из његове генерације, неговао реалистички жанр, у којем дао можда своје најбоље ствари (*Мртва стража*); израдио и приличан број реп. слика, портрета и пејзажа, а бавио се и израдом ратних и др. илустрација, цртежа и скица; веома гљбак и окретан сликар, који се креће од реализма до импресионизма, остајући «академик» без вел. осећајности. 2) **Вирил** (* 1864.), архитект и научник; био службени арх., прво б.-х. владе у Сарајеву, потом намесништва у Задру; гл. дело оп. дом у Сарајеву, у источњачком стилу; бавио се ископавањем старина и проучавањем ум. споменика у Далм.; гл. научна дела: *Развитак средњев. грађев. уметности у Далм.*, *Архитектура и пластика Далм.*, *Буње, чемери и пољарице*. 3) **Франо** (1834.-1914.), теолог и лексикограф; гл. дело: *Рјечник хрв. језика* (по материјалу Ив. Броза и његовом).

ИВЕРАК (*Pleuronectes platessa*), мор. риба пласнатица, дуга до 30 см, овална и спљоштена; одозго смеђа а одоздо бела; храни се рибицама, живи на дну мора закопана у песак или блато; месо јој укусно, нарочито у дец. и јан.

ИВКАНЕЦ Томислав (1844.-1912.), пед. и о-младински писац; уредник *Смила*, *Књижнице за младеж* и *Пед. енциклопедије*.

ИВО од *Семберје* → *Кнежевић Иво*.

ИВОВИК ПЛАНИНА, карсна висораван ји. од Плевља (Зетска Бан.); највећа висина 1254 м.

ИВОШЕВИЋ, аселац близу Кистања; у њему остаци рим. града Вурнума.

ИВУЉА (*Draconcephalum*, фам. *Labiales*), зељаста ниска усатича ливада и рудина, длакава стабла,

линеално дељена листа, тамнољубичаста цвета; служи као зачин и за украс.

ИВШИЋ 1) Милан (* 1887.), економист, писао највише о агр. политици. 2) **Стјепан** (* 1884.), филолог, проф. унив. у Загребу; испитивао слав. дијалекте и ст. глаголске споменике.

ИГ Капет, фрц. краљ (987.-996.), осн. династије Капета; дошао на престо избором; да би обезбедио краљевски престо свом сину, крунисао га још за свог живота краљ. круном.

ИГВАНОДОН, рептил из групе диносаура, висок до 10 м; по облику налик на данашњег кенгура; храни се биљном храном; живео почетком формације креде; многобројни, готово потпуно очувани костури нађени у Белг., Енгл. и Нем.

ИГДРАЗИЛ (*Ugdrasil*), у сканд. митол. јасен који одржава свет; испод његова 3 корена леже светови живих, мртвих и дивова.

ИГЛ (енгл.: орао), амер. зл. новац од 10 долара, назван стога што има лик орла.

ИГЛА 1) истакнута усамљена и висока стена, на врху шиљаста. 2) **иглица**, *Јаглица* (*Belone acus*), јадр. риба до 70 см дужине, налик на змију; сребрнате боје, по хрпту зеленкаста; на дугуљастој глави уста слична кљуњу с много зуба; кости зеленкасте; грабежљива, храни се рибицама; живи у нашем мору, прилази обалама под јесен; месо укусно.

ИГЛИЦА → *здравац*.

ИГМАН, план. ј. и јз. од Сарајевског Поља (Дринаска Бан.); највиши врх Јаворник 1667 м.

ИГНАЦИЈЕ 1) св. ученик еванђелиста Јована, еп. у Антиохији; приписује му се увођење у антифонов певања; написао 7 посланица; мученик у Риму за Трајана (104. или 115.). 2) **Јојола** → *Јојола*.

IGNI FERROQUE (лат.), огњем и мачем. **Ignis et aquae interdictio** (лат.: забрања ватре и воде), код ст. Римљана изгон из земље. **Ignis purgatorius** (лат.: ватра очишћења), учење ркат. црк. да душе покојника трпе у огњу који чисти, да се ослободе греха и добију вечно блаженство.

ИГНОРАНТ (лат.), незналица, глупак. **Игноранти**, ркат. монашки ред, оен. у Фрц. 1680. (*Багист де ла Сал*) ради поучавања народа; нису се бавили вистинским наукама, отуд »браћа незнања«. **Ignoramus et ignorabimus** (лат.: не знамо, нити ћемо знати), изрека фрц. физиолога Дибоя-Ремона која се односи на 7 од њега постављених свст. загонетки. **Ignorantia (iuris) nocet** (лат.), непознавање зак. штоди, одне. не измињава, начело ст. рим.кривичног права које и данас важи. **Игнорсанти**, презриво не обраћати пажњу, занемаривати, потцењивати.

ИГЊАТИЈЕВ 1) Алексеје (1824.-1906.), рус. државник, присталица апсолутизма и крајње реакције; убијен од револуционара. 2) **Никола** (1832.-1908.), рус. дипломат и мин., заступао Рус. на париск. конгресу; закључио са Кином ајгунски уговор, по којем Рус. припала Прекоамурска обл.

ИГЊАТОВИЋ Јаков (1824.-1889.), романописац; учио гмн. и права у мађ. шк. и остао читава живота непоколебљив пријатељ Мађара, тражећи да Срби у политици иду с њима; био прилично авантуристичка природа; у срп. политици учествовао од 1860.; као књиж. почео да ради као чист романтичар, али се накоро свесно и с успехом обрнуо реализму; његови романи дају изванредно живу слику декаденције срп. друштва у Војводини, а посебно у Сент-Андрији; у њима има снаге и оригиналности, али вел. штета што су мало ум. обрађени; рђаво писао срп. и био и иначе прилично небрижљив; најбољи му романи: *Васа Реппект*, *Вечити младожења*, *Стари и нови мајстори*; последњи његов роман *Патница*, уједно и највећи, није имас успеха.

ИГО Виктор (Hugo, 1802.-1885.), највећи фрц. песник, академик (од 1841.) и пер од (1845.); учествовао активно у политици као вођ демократске левице; после Наполеоновог држ. удара отишао у изгнанство, прво у Белг., затим Енгл.; вратио се после пада 2. царства (1870.); отад до смрти остао на челу рпб. странке, као беседник и апостол правде и човечности; писао о нашем народу и ватрено се залагао за нашу нац. слободу. У књиж. веома пло-

дан и разноврсан; неговао лирику, епско песничтво, елегии, сатиру, рефлексију, опис, драму и роман; за теме узимао прир., човека, ист. и цео свемир; одликовао се бујном маштом, моралном осетљивошћу, речитошћу, генијалном језичком инвентивношћу, обилем израза и муз. облика, и виртуозношћу стиха, што га начинило на 1 страни војом романтизма, а на 2. најмоћнијим, најразновренијим и најпотпунијим фрц. лирским песником; његова дела послужила као основа фрц. савр. песничтва и извршила вел. утицај на многе стране песнике и књиж.; гл. дела: Оде, Баладе, Оријенталке, Јесење лишће, Унутрашњи гласови, Казне, Контемплације, Легенда векова, Зраци и сенке, (збирке песама); Кромвел, Ернани, Марион Делорм, Краљ се забавља, Руј Блаз, Грофови кастелани, Лукреција Борџија, Марија Тјудор (драме); Богородична црква у Паризу. → Јадници, Вандеја се буни (Деведесет трећа), Работници на мору, Човек који се смеје (романи).

ИГОР 1) Руриковић, рус. кнез (913.-945.), син 1. рус. кнеза Рурика; покорио Древлане; ратовао са Печенезима, а затим с њима напао на Виз. 2) Свјатославни, рус. кнез (1151.-1202.), владао новгородском и северском обл.; потукао Половце (1171.), али касније и сам био потучен и заробљен.

ИГОРОТИ, старомалајски народ на Филипцима.

ИГРА 1) најстарија и најраспрострањенија врста забаве; деле се на друштвене или забавне и орске (поглавито верске или обредне) код којих се више пазе на ум. страну. 2) у праву: уговор на срећу закључен између лица која своје чинице доводе у зависност од њена исхода; и. не сме бити казарна (коцкање) већ мора претстављати награду напора или вештине. **Забавне** или друштв. и. могу бити чисто дечје: деца се играју минијатурним оруђима и подржавају радње родитеља или старијих; 2. групу друштв. и. чине оне којим одрасли вежбају или показују телесне и умне способности, па су стога често спојене с утакмицама (рвање, трчање, погађање); особито врсту друштв. и. којима је циљ добит претставља коцкање, од којег неки облици веома ст.; честе и друштв. и. с претставима, приликом којих играчи показују вештине, досетливост, или изводе борбе међу собом или са животињама; од ових и. развила се поз. ум. **Орске и.** (коло) изводе појединци или групе ритмичким покретима, обично уз пратњу свирке или песме; приказују догађаје или призоре из живота богова, демона или људи; обично су обредна карактера и изводе се приликом свечаности; играчи често под маскама: и. код култ. народа првобитно израз верског осећања: Египћани играли у част богова и покојника; Грци игром култивисали тело или стварали ум. визуелно дело (оркестрика), код Римљана и. била елемент пантомиме. Код Јж. Ст. има и друштв. (бацање камена с рамена, трчање, борбе «пеливанца», игре претена и многе др.) и орских и.; неке од орских су изгубиле (коло или оро), а неке задржале ритуални карактер (нпр. додоле, лазарице, коледири и др.); исто тако има играча и под маскама (русалије, машкаре о покладама и др.); у Ц. Гори и у Ј. Србији има и витешких (ратничких) и., у којима се приказују призори борбе. И. модерне (салонске), постале делом из нар., делом из њихових слободних комбинација и самосталних творевина (аргентински танго, мексикански мешиши, степови, фокстроп, бостон, чарлстон, блекботом). И. мртвачке, алгориске и. (мистерије, моралитети) уведене на 3 у 12. в.; игране у време поста; претстављале како смрт редом коси; називане и макапеским, јер држане на дан Макавеја; приказиване и на сликама и компоповане у муз. И. народне, јавиле се у ср. в. и н. в., код Француза (гавота, менует), код Немаца (валцер), Италијана (тарантела), Шпанаца (сегедила, сарабанда, болеро, фанданго), Руса (кавачок), Пољака (мазурка и краковјак), Чеха (полка). И. св. Вида, рел. епидемија играња у 13. в.; читаве масе појамно играле у славу божју (играчи); стога измишљено призивање св. Вида (Вита) као излечења демона, ради спречавања и.; отуд се и. св. Вита назива и нервна болест с покретима сличним игрању. И. уметничке, почеле → балетом; у њима изазвала преокрет Изајдора Денкан, која оборила виртуозност балета скалом прир. покрета; на основу индуских и јаванских и., по теорији Рудолфа Лабана, његова ученица Мери Вигмен остварила модерну кореографију: ум. која с елементима покрета ствара самосталне композиције; пре њих, као визуелну илустрацију муз., створио модерне ум. и. Жак Далакрос (Женова); апсолутна и. развија се нарочито у Нем., где су после рата основане многе школе за ум. и. (Дрезден, Берлин, Луксенбург). **Игралнице**, спорски терен за одржавање утакмица;

за такмичење морају га верифицирати надлежни спорски форуми.

ИГРАМ, справа за лов јаребица гривња; употребљавала се у Херц.; закљочен за и. (на летвама рапачето платно са шареним крилицама), ловац би довабио ј. на пушкетом или би се, маскиран и., приукао на потребно отстојање.

ИГУВИЈУМ, место у Ит. где нађене чувене игувинске таблице с умбрским натписом.

ИГУМАН (грч.: вођ), у прав. манастиру старешина у духовном и матер. погледу.

ИГУМАНОВ Андрејевић Сима (1804.-1882.), нар. добротвор, родом из Призрена; учи-пио многа добра за свој крај као богат трговац; 1871. основао срп. богословију у Призрену и оставио богате легате за просвету и цркву (→ сл.).

ИД, по Вајсмановој теорији → клидине плазме наследна јединица вишег реда, састављена из → детерминанта, садржи у себи потпуну наследну основу за цео организам. **Идант**, по Вајсману, наследна јединица највишег реда, састављена од ида; одговара хромозому.

ИД., скр. за → idem. **Id est**, скр. i. e. (лат.) то јест, то значи.

ИДА 1) ст. име брда на Криту на којем одгајен Зевс. 2) брдо у М. Аз., гл. место Кибелиног култа. **ИДАЛА**, Идалија, ст. град на Кипру, посвећен Афродити.

ИДАНТИРС, скитски краљ из 6. в. пре Хр.; одбио да призна Даријеву врх. власт.

ИДЕ (idus), код ст. Римљана 15. дан мес. марта, маја, јула и окт., 13. дан осталих мес.

ИДЕАЛ (грч.), замишљени образац савршенства којем човек тежи, али ретко достиже. **Идеалан**, који има крајње савршенство, које може служити као образац; најбољи, најсавршенији; који се односи на идеал; који се само замишља, постоји само у идеји.

И. део → аликвотни део. **Идеализам 1)** становиште у флз. по којем идеје чине праоснову свега који постоји, дакле праулозно могућности његова сазнања; често се као и. означаје учење по којем су сви предмети уличног ожањања наше уображене претставе и то је субјективни и. или субјективизам, за разлику од овде дефинисаног објективног и. правог и. (супр. → реализам). 2) склоност да се у животу види само добро, племенито; тежиња према истини и правди. **Идеализовати**, присисивати неком или нечему идеалне особине; замишљати или претстављати лепшим и савршенијим него што је уствари. **Идеалисати**, тежити за неким идеалом, заносити се идеалима. **Идеалистичко схватање права**: код људи постоји осећање правде и правичности које испунише законе; стога зак. занемарују појединачне интересе и теже апсолутној правди; ово схватање нарочито бранила шк. прир. права из 17. и 18. в., верујући у апсолутну правду чији принципи једнаки за све људе, у свима временима и на сваком месту; супротно је утилитаристичко (право чува појединачне интересе) и материјалистичко (право у служби економски јачих) схватање.

ИДЕЈА (грч.), претстава, мисао, појам; књиж. ум. или полит. схватање; замисао, план. **И. ауторска** није предмет правне заштите и њу може употребити свако, ако јој да нарочити спољни облик, јер је заштићена не и., већ индивидуални облик изражене садржине; нема дакле повреду аутор. права ако се сизиже једног романа драматизује у новој форми различној од првобитне. **Идеација** (грч.-лат.) 1) образovanje идеја, појмова или претстава, 2) непосредно гледање објективних идеја које ванвремено и ванпросторно битишну; посматрање суштине које су нам упочетку непосредно дане; те идеје или суштине нису идеје у псих. смислу, већ у смислу онтолошких, метафиз. бића која чине праоснову нашег сазнања и на која се односе све апрорне истине. **Идејне скице**, предмет ауторског права и не могу бити копиране без дозволе аутора (чл. 22 зак. о аутор. пр.).

ИДЕЛСОН Абрахам Цеби (Idelsohn, * 1882.), јевр. музичар и музиколог; студирао муз. у Кенигсбергу и Лајпцигу, од 1906. ради у Јерусалиму; гл. дела: **Историја јевр. музике**. **Јевр. сингагално певање**, **Збирке јевр. и оријенталне мелодије**.

IDEM, скр. id. (лат.), исти, исто.

ИДЕНТИТЕТ (лат.: истовестност) 1) скуп знакова који 1 особу карактеришу и по којима се разликује од осталих лица; и. се одређује према полу, узрасту, старости, изгледу коже, ноктију, косе, стању зуба,

по ожиљцима и жуљевима, тетовирању, знацима на телу карактеристичним за извесне занате; у крив. полицији употребљава се → антропологија и → дактилоскопија; судско-мед. експертиза одређује и. код живих особа, на лешу, за поједине делове тела (кости, скелета и др.). 2) → математички израз. 3) у праву: истинитост личности која учествује у правној радњи; држ. власт дужна је пре правне радње да утврди и. преко познавалаца које орг. власти лично зна; код примања тестамена нпр. власт мора утврдити и. иако лично зна странку; код тужбе о својини може бити потребно утврђивање и. ствари; утврђивање и. спречава заблуду. **Идентификација** 1) утврђивање идентитета неке особе или ствари. 2) псих. процес усвајања етичких, естет. или полит. начела које исповеда нека особа, али од стране неке личности која је дотичну особу водела или још воли; у том смислу и. (по С. Фројду) чини основу образовања човековог карактера.

ИДЕОЛОГ (грч.), тумач и бранилац неке идеологије; полит. сањалац. **Идеологија**, излагање осн. идеја некое соц. екон. или полит. покрета.

ИДЕОМОТОРНА РАДЊА, чини прелаз између рефлексне и вољне р.; обавља се на осн. саме претставе о дотичној р. која се одмах реализује чим се јави у свести.

ИДИЛА (грч.) 1) лирско-епска песма, већином љубавна, из сеоског живота. 2) слика мирног, задовољног живота у прир. **Идилчан**, који пружа слику идиле.

ИДИО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: само-. **Идиобласти**, појединачне ћелије или ћеличне групе које се јављају у неком ткиву од којих се елементарно разликују величином, обликом, грађом и функцијом (нпр. појава усамљених мех. ћелија у мезофили итд.). **Идиографске науке**, по Виндлбанду, све ист. н. које испитују догађаје и бивање онако како се оно једном одиграло. **Идиотрија**, обожавање самог себе. **Идиолом**, особеност; говор 1 краја. **Идиолазма**, теорија идиолазме, специфична → плазма коју ботаничар → Негели замишља као матер. основу наслеђа; по њему гамети као и све телесне ћелије организма састоје се из 2 врсте плазме: и. и трофолазме; ова последња управља само процесима исхране, а и. прожима све ћелије организма у виду неких коначних који граде сложену мрежу и од ње зависе особине делова тела; свака ћелија има потпуну идиолазматичну основу за развиће целог организма; и. се мења под утицајем спољашњих фактора, али лагано и током дужег времена; њене промене су праћене променама особина организма; Негели је држао да се и. нарочито налази скупљена у једру, што је доцније испитивањем и доказано (→ хромозоми, теорија → клоничне плазме). **Идиоритмички манастири** у прав. црк., где калуђери живе по вољи у својој ћелији, само се заједно моле Богу; супротно → кивовитски. **Повијат ман. св. Катарине** на Синају (осн. цар Јустинијан), од 9. в. седнине ар. епископа. **Идиосинкразија** 1) мешање телесних сокова. 2) ненормална одвратност коју осећају понеки људи према појединим јелима, мирисима, лековима, животињама или личностима и необичан начин реаговања на њих; изазива тешко дисање, повишење тмпт. итд. **Идиохромозоми** → хромозоми.

ИДИОТ (грч.), слабоумна личност, обично мирна, лена, неспособна за пажњу, слабих чула, без маште, често и разрока, глуха, гушава итд. **Идиотизам**, идиотија, слабоумље. **И.** монголоидна, код деце трајна психичка неспособност услед дегенерације плодних ћелија родитеља (старост, алкохол, сифилис); њихова физиономија карактеристична (монголизам): кос положај очних капака, њихов отвор «на шлиц»; брахикефална лубања; седласт нос, дебео језик стално ван усне дупље; промене слуха и косе; невероватна савитљивост свих зглобова, честе срчане мане; обично пуна, увек расположена, муз. их интересује; већина умире у децем добу од разних инфекција.

ИДНОВ УГОВОР, по имену енгл. преговарача лорда Идна, закључен између Енгл. и Фрц. 26./9. 1786.; њим окончан вековни царински рат између ових земаља и уређење њихови узајамни трг. односи; утврдио листу производа за које се обе уговорне стране обавезале да примењују идентичне увозне царине; та обвеза довела у тежак положај Фрц. инд.; н. рат 1793. ставио уговор ван снаге.

ИДНО, раније јало, међунар. вештачки језик сличан → есперанту.

ИДОЛ (грч.: лнк, слика) 1) лнк бога или божанства, израђен од дрвета, камена, метала и др., ком се указује верско поштовање из уверења да и сам и. има натприродну моћ; гоово код свих примит. народа има и. (само посебна врста и. → фетиши);

ст. Сл. и Срби знали такође за и. (→ балван). 2) изведена значења: лажни бог, лажна или привидна вредност; предрасуда; предмет слепог обожавања. **Идолотрија**, клањање киповима као символу божанства, култ раширен у многим незнабожачким рел.: обожавање и.

ИДОМЕНЕЈ, краљ критски који се заветовао, при повратку из тројанског рата, да ће принети на жртву прво што сретне на копну; принео на жртву свог 1. сина, због чега га Крићани прогнали и он отишао у ј. Ит.

ИДРИЈА, варош (10 764 ст., од којих преко 10 000 Словенаца) на Идријци, притоци Соче у ит. делу Слов.; постала у почетку 16. в. с проналаском и експлоатацијом живине руде и развијала се као руд. место; после Алмадена (Шп.) највећи рудник живе у Евр.

ИДРИС БИТЛИСИ († 1520.), тур. историчар; на перс. језику обрадио владавине првих 8 тур. султана; због тога делу дао наслов Осам рајева.

ИДРИСИ, Мухамед ал-И. (1099.), ар. географ; после студирања у Кордови и дугог путовања, живео на двору норманског краља Робера II у Палерму и по његовој налогу саставио (1153.) вел. дело о систематској геогр. (са 70 мапа).

ИДРИСИДИ, мусл. (ар.) династија у сз. Афр. (с престоницом у Фесу); владала (788-974.) независно од багдадског халифата.

ИДУМЕЈА, Едом, обл. која је у ст. в. обухватала ј. Јудеју и део ар. Петреје.

ИДУН, у сканд. митол. чуварка јабука које боговима дају вечну младост.

ИБИРОТ → темишварка.

ИЖ, острво (18,8 км²) у Јадр. М., између о. Уљана и Дугог Отока (Приморска Бан.).

ИЖЕВСК, варош (63 000 ст.) у СССР, обл. Вјатка; инд. метала.

ИЗАБЕЛА 1) И. II, шп. краљица (1892-1868.), кћи Фердинанда VII и Марије-Кристине; абачена са шп. престола приликом револуције 1868. 2) Баварска (1371-1435.), жена фрц. краља Шарла VI. 3) Кастиљска, краљица Кастилије и Шпн. (1474-1504.); као наследница свог брата Хенриха IV, довела својом удајом за Фердинанда II Арагонског до уједињења Шпн.; за њене владе уништена последња маварска краљевина у Гранади и извршено откриће Амер. за рачун Шпн. 4) Француска (1292-1295.), кћи фрц. краља Филипа IV, жена енгл. краља Едуарда III, убила мужа са својим љубавником. (На сл.: И. 3).

ИЗАБЕЛА, најстарији директно родни хибрид винове лозе (одлика од V. labrusca) пренишен из Амер. у Евр. још пре филоксере; родност вел., али не редовна; слабо отпорна према пероноспори и прној гњилови; код нас много раширена у Слов., али забрањено даље размножавање и стављање вина у промет (§ 12. З. о вино). **Изабелина боја**, б. беле каве; у коњарству: боја између прљаво-белог и алатаз; коњи ове боје могу имати на гриви, репу и доњем делу ногу длаке црне боје, са затвореном пругом дуж леђа; зове се тако што се тобоже Изабела, ћерка Филипа II, заветовала да неће променити кошуљу док њен муж надвојвода Албрехт не освоји Остенде; опсада трајала 3 год. и њена кошуља добила поменуто боју; мотив таког заветовања су среће се и у сх. нар. песмама.

ИЗАЛОБАРЕ (грч.), линије на метеор. карти које спајају места једнаких промена ваздушног притиска за извесни размак времена, нпр. за 3, 12, 24 сата итд. **Изалотерме**, линије које на карти спајају места једнаких промена тмпт. за извесни размак времена, нпр. за 24 сата. **Изаменабеле**, линије које на карти спајају места једнаких дневних промена ваздушног притиска, нпр. у појединим мес. или целој год. **Изаномале**, линије једнаког отступања од ср. тмпт. појединих места.

ИЗАНАГИ, 1 од најмоћнијих богова из јап. митол.: дух ваздуха и муж богиње Изанае, покровитељице морских вода.

ИЗАР, река у Нем., д. притока Дунава; дуга 352 км; није пловна због брзака и водопада; свага искоришћена у инд.

ИЗАЧИЋ ГРАД, село са. од Бихаћа с остацима средњев. града који пао у руке Турцима тек 1592.; често страдао од аустр. војске.

ИЗБОЗЕТ, син јевр. цара Саула; убијен после двогод. владавине.

ИЗБОР, пробир, одабирање, постављање неке личности на положај гласањем; код друштава и удружења начин и преседништва и осталих органа прописан друштв. правилима; јавна тела (трг. и зац. коморе итд.) бирају се на осн. нарочитих зак. уредаба; ако на 1. избору ниједан кандидат не добије најмањи потребан број гласова, врши се уки или накнадни и. **И. народних посланика** у законодавна тела врши се по принципу већине или по принципу сразмерног претставништва (→ већина, сразмерно претставништво). Постоје разне комбинације које претстављају **изборне системе**; такав нпр. систем нашег Зак. о и. н. п. за Нар. скупштину од 10./9. 1931. с изменама и допунама од 26./9. 1931. и 24./3. 1933., по којем (§ 61.) гл. бирачки одбор претходно утврђује која је зем. кандидатска листа добила највећи број гласова (релативну већину), потом потврђује за посл. зем. носеоце зем. листа које имају преко 50 000 гласова у целој земљи; листи која је добила највећи број гласова у целој земљи додељује се 3/5 укупног броја посл. који долазе на све бан., онако како је то за поједине изборне округе и назначено у зак.; остале 2/5 се опет деле по изборним окрузима и то на све зем. кандидатске листе у оних изборним окрузима у којим збир гласова са свих осталих, сем најјаче, износи мање него број гласова најјаче листе; ако овај збир износи више гласова него што је добила најјача листа, онда она не учествује у овој деоби. **Изборна геометрија**, нем. назив за вештину тенденциозног ограничавања и. округа којим се мањина претвара у већину и обратно, те добија скроз лажни и. систем; теже се изводи код вел. него код малих и. округа. **И. држава**, у којој држ. поглавар не долази на свој положај по праву наслеђа, већ путем избора; обично само рпб.; монархије су по праву наследне; избору се пристају једино кад изумре династија; постојале су међутим и и. монархије (Нем. од 13. в., Пољ. од 16. в.). **И. дужност**, обавезност гласања при изборима; постоји у Белг., Рум., Хол., ЧСР и неким ивицама кантонима, где се неоправдан недолазак на биралниште кажњава. **И. kneз** → kneз. **И. окрузи**, и. јединице на које је подељена цела држ. тер. при спровођењу избора за нар. посл; и. јединице се обично поклапају с мањим или већим адм. срезovima, одн. окрузима, према том да ли је усвојено појединачно гласање или гласање по листама, у вези са сразмерним претставнишвом. **И. преступи**, кривиче по зак. о изборима нар. посл.: спречавање гласача да гласа, вишеструко гласање, гласање на туђе име, непристојно понашање на биралништу, протурање лажних вести, увреда или повреда чланова бирач. одбора, точење алкох. пића приликом избора итд. (чл. 71.-95. зак. од 1931., допуњеног 1933.); казне су: новчана (највише до 3 000 д. у случају из чл. 71.) и затвор (највише до 5 год. у случају из чл. 88.). **ИЗБРАНИ ОДБОРИ**, суд добрих људи, постоје при општин упр. властима 1. степена које одреди бан (ср. начелници, Управа града Београда) за решавање спорова из односа о служби између службодавца (послодавца) и помоћног особља (помоћника-калфа), зан. и фабр. радника и ученика (шегрта), уколико вредност спора не прелази 12 000 д, а тиче се распре око плата, уговора о служби, сведочаства, радн. станова итд.; претседник суда је шеф опште упр. власти 1. степ. који има правни фак. (јначе заменик са фак.); чланове одбора (суда) из групе послодавца поставља бан на предлог надлежне коморе, а из групе памештеника на предлог радничке коморе; и. о. решавају у већу од 3 члана; поступак усмен и јаван; пресуда се може побити тужбом код надл. среског суда по § 891. (сем т. 1) гр. с. п. **И. суд**, састављен од судија које парничари бирају; и. с. могу парничари свој спор поверити кад год су власни поравнати се; по ст. грађ. пост. постојао обавезан и необавезан и. с.; обавезни и. с. увек судио кад вредност прелази надлежност оп. суда у споровима о потрици, синору, накнади штете код уговора о спреги, стоци, деоби ортака у посесним радњама; нови грађ. пост. укинуо обавезни и. с., и остао само необавезни; ако уговором судије предвиђено друкчије, сваки парничар бира 1 судију, а оба судије трећег — претседника; ако не могу да се сложе кога ће, или 1 странка не одреди судију у предвиђ. року, судије одређује редовни суд; нико се не мора примити дужности и. с.; уговарање суд. награде слободно; уговор о и. с. мора бити писан; и. с. одређује поступак по свом нахођењу ако није што углављено споразумом странака; пресуда и. с. мора бити образложена, може се поништити пред редовним судом ако је и. с. прекорачио своју власт, ако нема уго-

вора о и. с. или уговор није пуноважан, ако 1 странка није саслушана, ако пресуда није образложена или је осудила 1 странку на зак. недозвољену радњу (§ 672. и д. грађ. пост.).

ИЗВЕДЕНИЦА, реч која је изведена од др. речи нарочитим наставком или предметком, нпр.: жена: женски, ноћ: ноћити, писати: записати.

ИЗВЕСНОСТ, чврсто уверење у истинитост нечега; облик наше свести у којем се јављају истините идеје; оне су јасне ако су њихови карактери потпуно разграничени једни од др., а разговетне ако су од осталих идеја јасно разграничене; стога се јасност и разговетност сматрају као критеријум истинитости одн. и. идеја.

ИЗВИДНИК-СКАУТ, члан скаутске организације (11-18 год.); јединица и. зове се чета.

ИЗВИДНИЦА, предњи обезбеђујући делови (→ претходница); **извидник** или, званично, **извиђач**, војник који се упућује из састава патроле да извиди непријатеља, креће се 100-150 корака испред патроле претходнице; обично их иду 2 заједно; у ранијим вој. постојање нарочите трупе специјализоване за службу извиђања; тада и. био војник из састава извиђачких трупа.

ИЗВИЂАЈ, поступак који предузима истражни судија у намери да се утврди постојање кривичног дела и ко је извршилац тог дела; чим се то утврди, од тог часа настаје истрага; и. може да води и полицајска власт, али истрагу води само истр. судија или суд. **Извиђање 1)** у грађ. пост. утврђује стање чињеница важних за пресуђивање; и. врши сам судија; странке само могу чинити предлоге у погледу доказа; и. је непосредно и усмено (странке чине изјаве пред судом) и контрадикторно (врши се у присуству обе странке). **2)** у вој.: тактичка радња да се утврди снага и положај непријатеља; може бити: 1) стратегијско-далјно за целу вој. на најширем простору; 2) тактичко-блиско за поједине јединице. **Извиђач**, члан посаде ваздухоплова, чији гл. задатак да врши извиђање, а поред тог и остале службе изузев управљања авионом (навигација, фотографисање, бомбардовање, радио-веза итд.). **Извиђачки аероплан** → аероплан. **И.-заптитни одред**, јединица (батаљон, батерија, ескадрон) иступена на 1-2 дана марша пред фронтом да извиди и обмане непријатеља о правцу кретања гл. снаге. **ИЗВЛАШТЕЊЕ** → експортација.

ИЗВОД 1) сажимање садржине у кратким, битним пртама. **2)** → инфинитезимални рачун. **И. из дела**, у автор. праву дозвољен само аутору или његовим одобрењем; без одобрења, али с тачним навођењем извора, могу се вршити изводи дословно највише 3 стране, али не преко половине дела; иначе постоји повреда ауторског права и одговорност. **И. из протокола грађанског стања**, званични назив за исправа о актима грађанског стања (крштеница, венчањца, умрљаци). **Изводна биљка**, и. животиња, предак или постојећа врста од које су постале подврсте, пасмине, варијетети.

ИЗВОЂЕЊЕ АУТОРСКОГ ДЕЛА, може бити само по дозволи аутора и његових овлашћеника; не треба дозвола ако се и. врши у ограниченом кругу лица и бесплатно.

ИЗВОЗ → трговина. **Извозне премиије**, награде произвођачима на робу извезену у иностранство; даје их држава или разна удружења произвођача да би извесна домаћа роба освојила страна тржишта (благодарећи и. н. она се онда може тамо продавати испод цене по којој се продаје у земљи производње, односно испод висине трошкова производње); може се давати у разним видovima: у готову новцу, попустима на подвозним тарифама, снижавању јавних дажбина на контингент извезене робе, враћању трошарине и царине на онај део сировина који је употребљен за израду извезене робе, итд.; и. п. данас сматрају као врста → дампинга, и стога се против њих увде одговарајуће одбранбене мере (заштитне царине, забрана увоза, допунски намети итд.). **И. синдикат** → монопол спољне трговине. **Извозник**, експортер, трговац или произвођач који извози своју робу у иностранство ради продаје; код нас се назива и. у обичном говору, трговац који извози само наше пољopr. производе у иностранство, па и трговац који те производе продаје стварним и. или их «извози» у др. наша места, а не у иностранство.

ИЗВОЉСКИ Александар П. (1856.-1919), рус. дипломат, државник и мнн. спољних послова (1906.-1910.); зближио Рус. са Јап., Енгл. и Ит. и учествовао рус.-фрц. савез; на састанку с Еренталом у Бухлови (1908.) пристао на анексију Б. и Х., мада то касније побацио; написао: **Мемоаре**.

ИЗВОР, место где изданска (подземна) вода избија на површину земље; служење туђим и. сматра се у праву за стварну пољ. службеност. **И.** (глава) реке,

и, од којег постаје и полази р. И. постају где непропусни слој изиђе на површину, јер су горњи слојеви прекинута, као на падинама брегова и раселинама. У ширем смислу и. су и она места где избијају на површину земље и др. течности (нпр. нафта) и гасови; могу бити веома разноврсни по начину извирања, тмпт. и саставу воде и према томе добијају разне називе (гравитациони, преливни, карени, пукотински, раселински, артески; термални; минер.; сумпорни, слани, јодни, радиоактивни итд.). **И. при цитирању** → извод из дела. **Извориште** реченка, део речног слива око извора. **Изворишна** чешња, скуп изворишта свих мањих и кракова, који спајајући се граде гл. реку. (На сл.: извор Буње.)

ИЗВРАТ → инверзија. **Извртање** → ранверсман.

ИЗВРШЕЊЕ, акт којим власт принуђује дужника да изврши судску пресуду; у Југосл. и. врше судске власти, сем у Србији и Црној Гори где са засада спроводе пољн. власти. **И. казне** → казна. **И. пресуде** → пресуда. **И. страних пресуда** → егзекутура. **Извршилац**, егзекутор, → егзекуција. **И. тестаментна**, лице које се стара о испуњењу тестаментна; одређено од завештача кад су наследници малолетни или отсутни, кад има више легата, или из личних разлога; може бити физ. или правно лице; наименовање му саопштава неспорни судија и он одмах изјављује да ли се прима или не; дужност му је да нази на извршење и посредује при деоби наслеђа; има право на награду за труд; дужност му престаје кад се посао сврши или кад поднесе оставку (§ 491. срп. грађ. з., 57. и 124. правила неспор. поступка). **Извршна власт**, управна власт, која управља државом по уставу и зак.; не сме закорачити у надлежност законодавне нити доводити у зависност судску; грађ. права и слободе имаће утолико јаче јемство уколико су више издвојене једна од друге и. в., законодавна и судска. **И. налов**, исправа на основу које се може захтевати извршење од извршне власти; нпр.: судске одлуке, платни налози, судски откази поробних уговора, судска поравнања, одлуке управних власти кад се тичу прив.-правних односа или новч. давања, платни налози о јавним дажбинама, одлуке обртних и изабраних судова, итд. **И. народни одбор у Црној Гори**, изабран 13./11. 1918. на нар. скупштини у Подгорци са циљем да изврши уједињење са Србијом; управљао Ц. Гором до 23./4. 1919. и потпуно извршио своју мисију. **И. пресуда**, она која мора да се прими; против ње нема више правног лека. **И. трешкови**, проузроковани и. поступком, падају на терет лица које је изазвало потребу егзекуције.

ИЗГЛЕД (право на), службеност да се суседу не сме затворити поглед знањем или чим другим (нпр. и. на море гостионици); може постојати само ако је уписана у земљишне књ.

ИЗГОРЕТИНЕ ХЕМИКАЛИЈАМА (cauterisatio), мање или више концентрисане киселине или лужине у директном додиру са кожом изазивају повреду, пропорционалне с јачином раствора; киселине дају суше и угасите повреду, а лужине влажне и салупнасто љигање; **1. помоћ**: неутралисати киселине и лужине на кожи противредствима: код испекотина киселином одмах купати озлеђено место у засићеном раствору соде бикарбоне; код и. с лужинама прати озлеђено место киселинама (спрхетом, млечном или којом др. киселином само у слабом раствору).

ИЗГУБЉЕНА ДОБИТ, у праву оно што би се постигло да није било спречено противправном радњом; при накнади штете и. д. се урчунава кад је штета нанесена злонамерно или вел. нехатом. **И. ствар**; ко је најве. дужан је да је преда сопственику или, ако њега не зна, управној власти; сопственик

дужан дати награду лицу које је нашло и. с.; ако се сопственик не јави за 1 годину, може уживати налазач, а ако се не јави за 3 год. ствар прелази у својину налазача.

ИЗДАВАЧ, лице које путем штампе или др. начином објављује или умножава књиж. или ум. дело. **Издавачко право**, издавач има своје властито право само кад издаје скуп самосталних чланака разних аутора; њему онда припада право на целину дела, а аутори задржавају своје право на поједине чланке (чл. 12. Зак. о заштити аутор. права); иначе издавач има само онолико права колико му је аутор уступио; кад је дело анонимно или под псеудонимом, он врши и право аутора (чл. 10.); по бернској конвенцији он је и у том случају само овлашћеник аутора.

ИЗДАЈА, поступак члана неке заједнице у циљу да се осуети остварење каквог тајног плана те исте заједнице; и. се обично врши из најнижих побуда, па се с етичког гледишта осуђује као израз ниска карактера оног који је врши.

ИЗДАН, слој → подземне воде која испуњава све шупљине изнад неког вододржљивог слоја. **Изво и.**, горња граница ове водене масе; одржава приближну паралелност с површњом терена, али је ближи површини у удубљеним него у испупченим деловима рељефа.

ИЗДАНАК 1) у минер.: део слоја или рудне жице који избија на површину терена. **2)** у биол.: осн. орган кормофита, диференциран у осовину и. (стабло) и лишће; могу бити: **фотофилни** (надземни) или **геофилни** (подземни); на 1. се налазе већном зелени листови, а на 2. листови су редуцирани на ситне и безбојне љуспе; и. расте теменом (вегетациона купа); у младом стању, док му потпуно не израсту стабло и лишће, назива се **пулољак**; место на стаблу на којем лист утврђен означено је као чвор, а део стабла између 2 суседна чвора је **чланак** или **интернодија**; **грапањем**, које код многих биљака почиње још на младој биљци изишлој из семена, постаје више или мање развијен систем и.: **бочни и.** су слични главном; они постају на одређеним местима на стаблу, у пазику листава, где се зачињу као пулољци; **зачени** пулољака се јављају и на вегетационој купи, у пазику листових зачетака; **нормални и.** постају у пазику листава; **адвентивни и.** на неком др. месту на стаблу, или на корену и листу. **Гранање и.** је двојак: **дихотомо и бочно**; **дихотомо г.** код кормофита веома ретко (код неких папрата); може се десити да 1 од обе гране расте јаче и потисне слабију страну тако да се најзад добива утисак једноставне осовине која је уствари састављена од више чланова (симподијум на дихотомској основи); **код бочног г.** могу настати 2 случаја: **1)** темени пулољак стално расте, а испод њега се редом образују бочне гране; **ту је осовина једноставна (моноподијум); 2)** темени пулољак престаје да расте (угн. заврши се цветом), а испод њега 1 бочна грана се развија, усправи, и заузме правац растања ст. осовине; и ту се добија утисак да је гл. осовина једноставна, мада састављена из низа осовина; то је такође симподијум, али на основици бочног гранања. **Метаморфоза и.**, **промена и.**, стоја у вези с њиховом промењеном функцијом; метаморфозирање и. се јављају као: **трнови**, **рашљике**, **кртоле**, **лукови**, **филокладије**, **кладодије**; и цвет је метаморфозирање и. **Секундарно дебањање и.**, млади делови стабла који расту још у дужину састоје се само из примарних ткива; по завршеном издуживању настаје код гимносперма и дикотиледона секундарно дебањање стварањем секундарних ткива; на попречном пресеку кроз стабло чије је ткиво примарно налазимо: епидерм, кору и централни цилиндар; **кора** се састоји из више слојева паренхимског ткива; **фотофилни и.** имају и у кориним ћелијама хлоропласта, нарочито у ћелијама ближе периферији; **дубљи слојеви** коре безбојни и служе као резервоари хране; **геофилни и.** немају хлоропласта у кори и њене ћелије служе само магацирању хране; **испод ениг**; **дрма** или **бљачу** њега у кори се налазе мех. елементи у виду прстена или кружно поређаних група коленихских или склеренихских ћелија (давање отпора при савијању); **крајњи**, **унутарњи слој** коре често се јавља као слој **скробне саре** (у надземном и.) или **ендодерма** (у подземном и., у стаблу водних биљака); **централни цилиндар** се састоји поглавном од **паренхима** у којем су смештени **спроводни снопићи**; код гимносперма и дикотиледона он је јасно одвојен од коре; његови периферни слојеви су **спрчкик**; **затим** **следе**ју **спроводни снопићи** **колатералног** типа, **поређани** у 1 кругу; у средини је **ткиво сржи**, која се спаја с **кором** **сржним** **зрацима** **између** **снопица**.

ИЗДАВАЊЕ, предаја. **И. наследства** врши несрки као оставински суд наследнику пошто утврди да постоје његова права и да су осигурана права трећих лица која проистичу из наслеђа.

ИЗДАЊЕ 1) укупан број књига који се одједном отштампа и повеже (1. или 2. и.). 2) књиге једног издавачког предузећа, наклада. **И. дела** заштићеног ауторским правом може се извршити само с пристанком аутора; ако је дело у свескама или деловима, сматра се да је дело издато кад изиђе последња свеска.

ИЗДРЖАВАЊЕ → алиментација.

ИЗДУХА, мања, често неприметна пукотина у карсном речном кориту која улија речну воду.

ИЗЕГРИМ (нем.), јунак с гвозд. шлемом.

ИЗЕЈ, грч. беседник из 4. в. пре Хр.; Демостенов уч.

ИЗЕО, јез. у ит. Алпима; вел. 61 км²; највећа дубина 251 м.

ИЗЕР, лева, алпска притока Роне (290 км, 150 км пловна) у јл. Фрц. Око ње истоимени дпт. (гл. град Гренобл).

ИЗЕТ МУЛА, фрц. песник 19. в., последњи «мајстор» класичног правца пре реформи (пре «танзимата») у Тур.

ИЗИДА, грч. име ег. богиње Саит или Цит, сестре

и жене бога Озириса, а мајке бога Хоруса; ст. Египћани је сматрали за богињу Месеца, мед., брака, земљр. итд.; у јелистичко доба продрла у Грч., одатле у Ит., Галију и Бретању; њено светилиште у граду Филе поштовано чак и за владе цара Јустинијана I.

ИЗЈАВА, спољна манифестација мишљења или воље; у праву изјашњење упућено на стварање или мењање субјективних права; и. је изречна кад се исказе речима или знацима; **првутна** кад се изводи из радње, мада није исказана; и. може бити усмена, писмена (својеручна или само потписана од лица које даје и.); кад се и. даје пред влашћу, власт саставља о њој исправу; по данашњем поступку и против и, својеручно написане, потписане и оверене код власти може се доказивати да се и. не слаже с правом вољом. **И. свечана**, пред сведоцима или влашћу и у нарочит. форми тражи се при усвојењу, ступању у брак, преносу непокретности, стицању земљоправних права итд. **И. на неодредена лица**, упућивања огласа, прогласа или понуде на непозната лица; издавалац те и. обавезан да изврши што је у њој обећао и не може одустати без оправдана разлога.

ИЗЈАСЛАВ Јарославић, кијевски кнез (1050-1078).

ИЗЈЕДНАЧАВАЊЕ, поравнање, уједначавање, давање истих права. **И. странаца** је кад се њима без икаквих нарочитих услова дозвољава уживање свих права које уживају домаћи држављани; у пракси и. с., које проповедала шк. природнога права, своди се на то да и. постоји док зак. не нареди другачије; данас ову теорију примају ит. и срп. грађ. законик.

ИЗЛАГАЊЕ, објашњавање; стављање на увид. **И. дела**, искључиво право аутора или његовог правног последника; треће лице не сме излагати туђе дело чак ни ако је његов власник; аутор не сме излагати дело које представља лик или тајну другог лица, без његове дозволе. **И. катастарског оператa** → катастарски операт. **И. регулационог плана** → регулациони план.

ИЗЛОЖБА, повремено излагање предмета разних грана људске делатности у циљу науке, забаве или унапређења науке, ум. и привр.; могу бити спец. (ум., инд., пољопр. и др.) и опште. **И. привредног карактера** приређују се по претходном одобрењу власти; ако су од опште важности одобрава их Мст. трг. и инд.; за и. мањег и локалног значаја одобрење даје надлежни бан (§ 195. Зак. о радњама).

ИЗЛОЖИТЕЉ → степеновање и кореновање.

ИЗЛУЧНА ТУЖБА, у грађ. поступку: захтев тужоца да му се изда ствар о којој друга лица воде спор или траже намирење из ње стога што му ствар припада или што има прече право од оних који се око ствари споре.

ИЗМАГЛИЦА, сипећа киша, ситна к. која настаје при хлађењу ваздуха у месту или при лаганом прелазу из топлијих у хладније пределе.

ИЗМЕНА, промена. **И. дела** може вршити само аутор; други то не сме чинити без његовог одобрења;

чак и по престанку заштитног рока (50 год. од смрти аутора), друга лица не смеју мењати садржину или облик ауторовог дела. **И. законске** могу бити изречне или прећутне; данас се могу чинити и уредбама са зак. снагом, а не само законом, само ако се уредбе крећу у границама зак. овлашћења. **И. материја** → метаболизам. **Изменична струја** → наизменична струја. **Изменчивост** → варијабилитет.

ИЗМЕТ, фецес, фекалне материје, код човека 100-150 г за 24 ч., поред мокраће гл. екскрет организма; састоји се углавном из 2 по пореклу различита дела: несварених делова хране и материја које лучи слузокожа црева (јетра и панкреас), као и од отпалих ћелија црвене слузокоже; 1. део по количини мањи од 2.; обилнији само при употреби мање сварљиве хране (биљне, с доста целулозе). **И. углавном** екскрет црвене слузокоже; путем и. избацују се и многе минер. соли (калцијума, магнезијума, гвожђа и др.), много више него путем бубрега; садржи и многе бактерије или продукте њиховог дејства на хранљиве и др. материје, а такође и гасове, чије присуство даје и. нарочит изглед и задах. **И. се састоји** највећим делом из воде, а чврстих материја има 25% (од којих 3-4% минер.); у нормалним случајевима, садржи мање или више воде (→ опстипација, дијареја).

ИЗМИР → Смирна.

ИЗМИРНА, бензое-смола из дрвета *Styrax benzoïdes* у Сијаму; употребљавана се у апот. за конзервисање масти.

ИЗМОРНИК, обл. на Ј. Морави, и. од Гњилана (Вардарска Бан.); у околини култура конопље.

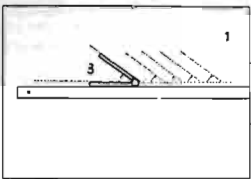
ИЗНЕМОГЛОСТ, осећај немања снаге, наступа код јаког премора, после дуготрајних болести и код старца услед опште слабости и малаксалости срца; код премора давати кафу или кофеин; после болести отићи на дужи одмор и узимати добру храну и тоничка средства; код старца контролисати срце и појачавати га лековима.

ИЗО- (грч.: исоо), предметак у сложеницама са значењем: једнако. **Изобаре**, линије које на метеоро. карти спајају места једнаког ваздушног притиска сведеног на морску висину; дају слику подела вазд. притиска и тим откривају места циклона, антициклона итд. **Изобате**, линије на карти неког јез., мора или ок. које везују тачке исте дубине. **Изоброите**, линије које на карти спајају места где се у истом тренутку чуо почетак грмљавине. **Изоготерме**, линије које на карти спајају места једнаке ср. тмпт. земље. **Изогона** → Земља. **Изодинама** → Земља. **Изоневфе**, линије које на карти везују места једнаке облачности. **Изонерметарске криве**, затворене криве линије које имају исти обим (периметар). **Изоплете**, линије једнаких вредности неког метеоро. елемента. **Изораклије** → плима и осека. **Изостере**, линије које на карти спајају места једнаке густине ваздуха. **Изоталанте**, линије које везују на карти места једнаке амплитуде год. промене тмпт., тј. где иста разлика између најтоплијег и најхладнијег месеца. **Изотакхије**, линије које везују тачке једнаке брзине воде на попречном профилу неког воденог тока. **Изотере**, изотерме које на карти везују места једнаких вредности ср. летњих тмпт. **Изотерме**, линије које на карти везују места једнаке тмпт.: сведене на морски ниво или осмотрене у истом тренутку код свих станица, или пак ср. месечне, год. и вишегод. **Изохалине**, линије које на картама ок. и мора везују места на којим је вода подједнако слана. **Изохеле**, линије које на карти спајају места једнаког трајања ср. год. сунчевог сијања (→ хелиограф). **Изохијете**, линије које спајају места истим мес. или год. количинама падавина. **Изохимене**, изотерме које на карти везују места једнаких ср. зимских тмпт. **Изохиписе**, криве линије које на картама и плановима спајају тачке исте надм. в. и тако представљају спољни облик (конфигурацију) терена; планови с њима служе за → трасирање путева, жел. и канала, за прртање уздужних и попречних профила и др. студије. Висинско отстојање између и. или еквилистанција може бити 0.1-20 м и више, према размери плана, одн. карте, и према сврси којој служе.

ИЗОГАМИЈА, изогоам размножавање → размножавање путем једнаких → гамета (изогоамета).

ИЗОГРАФ, лењир с 2 права крака, који се могу окретати око зглоба, око којег, као око центра, описан полукруг с поделом на степене; употребљава се у тхн. цртању за повлачење паралелних линија, које с неком др. правом заклапају исти угао (на сл.: 1. табла, 2. лењир, 3. изограф).

Провидаи и, парче провидне хартије на којем тушем нацртане паралелне линије на једнаким отстојањима; употребљава се за интерполовање изохинса.

ИЗОКЛИНА → Земља. Изоклине боре, јако стиснуте боре, подједнако нагнутих или усправних, скоро паралелних крила (→ боре).

ИЗОЛА (ит. Isola d'Istria), град у Тршћанском Зал. (9 500 ст.), творница конзерви.

ИЗОЛАЦИЈА (лат.), издвајање и спречавање додира; усамљеност; издвајање болесника, најчешће у болницама; у становима непотпуна. Потребна за све инфективне болести; егзотичне заразне болести (куга, губа) морају бити изоловане у нарочитим болницама.

ИЗОКРАТ (436-338. пре Хр.), атински говорник; предавао говорништво и проповедао уједињење свих Грка ради борбе против Перса, не одбијајући чак ни савез с Македонијом; уморио се главу после битке код Херонеје да не би преживео поробљавање своје отаџбине; гл. дела: Панегрифик Атини и О миру.

ИЗОМЕРИЈА, појава да нека хем. једињења, мада имају исти хем. састав и исту величину молекула, ипак имају различите хем. и физ. особине; ова се појава објашњава различитим распоредом атома у молекулу.

ИЗОМОРФАН, многа слична и средна једињења, као минер. који кристалишу у сличним облицима; за овакве минер. каже се да су и.

ИЗОНЦО → Соча.

ИЗОП (*Hussopus officinalis*, фам. Labiatae), вишегод. ароматична зељаста биљка, узана листа са жлезданим тачкицама, класасте цвасте од уснатих љубичастоплавих цветова; разне врсте; слободно и гаји се ради листова који служе за зачин.

ИЗОПЕЊЕ, у крат. прк. искључење врних из заједнице (→ екскомуникација).

ИЗОСТАЗИЈА, стање земљине коре које би одговарало стању хидростатичке равнотеже, за што је потребно да се тежи делови спуштају, а лакши пуну, док се оно не успостави (→ Земља).

ИЗОСТАНАК, недолазак. И. са рочишта, може имати вел. последице по изосталог парничара: суд ће без његовог саслушања пресудити по захтеву другог парничара (пресуда због и.), а изостали нема права на правни лек против овакве пресуде, већ једино може тражити повраћај у пређашње стање ако оправда свој и.; ако тужилац изостане сматра се да је одустао од тужбе; као и. сматра се ако позвани парничар не дође у одређен час пред суд; ако изостане сведок или вештак, он одговара за све трошкове изазване одлагањем рочишта.

ИЗОТЕРМНА ЗОНА, тропопауза, ваздушни слој на приближној висини између 11 и 15 км у којем постоји → инверзија тмпт.

ИЗОТОПЕ, изотопни елементи, исти хем. елементи различитих атом. теж.; разлика и. једног истог хем. е. почива само на различитој конституцији атом. језгра; и. садрже различит број протона, али и различит број језгрових електрона, тако да број слободних позитивних набоја исти код свих еродних и.; како је исти и положај и број електрона око језгара код свих и. једног истог елемента, исте су и њихове хем., а највећим делом и физ. особине; различите су једино масе њихових атома и атом. теж. (нпр. атом. теж. обичног олова је 207,1; олова из урана 206, а олова из торнијума 208); скоро сви хем. елементи су смеште различитих и.; изотопија прво опажена код радиоактивних елемената; поједине и. се могу одредити и испитати помоћу Астоновог спектрографа маса; обележавају се бројем који показује број протона у језгру (нпр. за литијум Li⁶, Li⁷ или за хлор: Cl³⁵, Cl³⁷, Cl³⁹); и. се могу одвојити на основу различите брзине испаравања или истицања и фотохемијски; и. су познате и експериментално испитане за око 40 хем. елемената; највише их имају: калај, ксенон, жива, кадмијум, селен и арипон.

ИЗОХРОМАТСКА ФОТОГРАФИЈА, фотографисање на изохроматском (→ ортохроматском) негативном материјалу.

ИЗОХРОН, истовремен; који исто толико траје.

ИЗРАЕЛ → Есдрејон.

ИЗРАЕЛС 1) Исак (*1865.), хол. сликар, најчистији претставник хол. импресионизма, 2) Јозеф (1824-1911.), хол. сликар, романтичар по осећању, реалист по сликарском поступку, највише радио трагичне сцене из живота малих људи и портрете.

ИЗРАЗ 1) сваки телесни покрет, свака функција некоег органа и сваки продукт неке такве функције у којима се испољава наш душевни живот; у том смислу покрети лица најречитији и. душевног живота (плач, сузе и др.); најважнији изразни знаци су речи нашег говора којима изражавамо своје мисли; у обичном животу каже се: примите то и то као знак, као и. захвалности итд. 2) и. или фраза, обрт речи, 2 или више речи с нарочитим смислом, друкчијим од уобичајеног (нпр. сбрда-сдола, причати Маркове конаке). **Изражај** → експресија.

ИЗРАИЈЉ (јевр.: борац за бога), почасно име → Јакова и његових наследника; касније назив целог јевр. народа; после деобе царства (10. в. пре Хр.) овај назив узима сев. 10 племена, наспрот Јудиним царству. И. је изабрани народ божија, а Јехова (Јахве) нап. бог Израјљјаца (→ Јевреји). Израјљско царство, 1 од 2 држава које су образоване у Палестини, после Саломоновог смрти; обухватало 10 јевр. племена и трајало 962-718. пре Хр.

ИЗРЕК, део пресуде у којем суд изриче правду (диспозитив). Изречни пропис, који предвиђа баш ону ситуацију коју суд расираваља; од и. п. судија не може отступити, ни применити аналогију. И. пуномоћје, изречно наводи радње које пуномоћник може завршити у име властодавца; тражи се само у зак. нарочито наведеним случајевима, нпр. туже ствари у име другог продати или наплату примити, кога задужити, туђе новце подићи, парницу за кога водити, на заклетву пристати, поравнање учинити.

ИЗУЗЕТАК, изузимање, изузети део; у праву: постављање правила да се на извесне у зак. споменуте ситуације неће применити опште правило; старија школа сматрала да се у праву најчешће тумаче и да код њих нема аналогије; данас се мисли да су и. општа правила и да се поједине ситуације по аналогији могу подвести под и.

ИЗУЗЕТЕ, у нарничном поступку тражење да судија не суди у одређеном спору. И. се мора тражити код суда код којег се пресуђење врши. За и. нису у зак. побројани узроци већ је довољно да се посумња у судијину беспристрасност; → искључење. **Изузети предмети** од извршења → предмети.

ИЗУМИРАЊЕ, процес нестајања врста, родова и читавих систематских група живих бића у току времена (и. многобројних организама ранијих геол. векова, о чијем се постојању данас закључује по њиховим очуваним остацима, фосилима). Узроци и. многобројни и делом недовољно познати; 1 од узрока: сужавање еколошке валенце, тј. губљење способности прилагођавања измењеним климатским и др. животним условима (нпр. и. мамута после леденог доба); човек је 1 од гл. фактора нестајања многих врста биљака и животиња; ловом, обрадом земље и др. променама које човек врши у прир., потиснут вел. број врста организама од којих неке већ сасвим ишчезле; стварањем резервата и заштитених прир. паркова човек у последње време покушава да спречи и. неких биљних и животињских врста.

ИЈЕКАВАЦ → Јекавац. **Ијекаво наречје** → Јекаво-сав. и.

ИКА → Путумајо.

ИКАВСКО НАРЕЧЈЕ, део штокавског дијалекта у којем се старо њ изговара као и (бело: било, встар: витар, терати: тирати); и. граница иде углавном линијом Неретва-Босна-Шамац-Осијек-Сомбор-Суботица; зап. од ње измешани јекавцима, сем у зап. Херц. и сев. Далм.; сев. граница иде линијом Осијек-Градишка; и. део чакавског дијалекта такође говори икавски: у хрв. и далм. прим. и сев. далм. острвљу. И. говори су тројаци: 1) најархаичнији (посавско-слав.), са ст. акл. као у чакавском (грађа, млатим), шћ м. шт. (шћап, ишћем), понекад ј м. љ (љубим); јд, јт не прелази у љ, ћ (појдем, појта); бј, пј (гробје, снопје); ст. падежни наставци; 2) арханчки (бос.); 3) најмлађи (херц.-далм.). **Икавац**, лице које говори зап. икавским наречјем.

ИКАР, 1. жртва вповл.; према легенди, с оцем → Дедалом успео да се спасе из лавринта (где их затворио Минос) на о. Криту помоћу крила од перја улепљена воском; у лету се толико уздигао да се приближио Сунцу, од чије се топлоте восак растопио, крила распала и И. пао у море. **Икарија**, ст. име о. у грч. Архипелагу, близу аналтолице обале; данас Никарај. »Икарус« а. д., предузеће у И. Саду за израду аероплана.

ИКАРИЈА, острво у грч. архипелагу, на з. обали М. Аз.

ИКАРСКО ГОВЕДО, пореклом из Буг., где селекцијом усавршено; ср. рогова, сиво са црним папцима и слузкожом; радно г., осредња млекуља. **ИКИКЕ**, варош (36 000 ст.) и морско пристаниште у држави Чиле на обали Тихог Ок.; извоз шалитре. **ИКИТОС**, варош (20 000 ст.) и речно пристаниште у држави Перу на р. Амазону; трг за каучук. **ИКОНА** (грч.), рел. слика на дасци, веома распрострањена по прав. свету; на њој може бити насликан 1 или више ликова или нека рел. сцена; најлепше и рађене између 10. и 14. в.; у 16. в. постали дрвени иконостаси; од 18. в. и се раде и масним бојама. **Икоборци**, **иконокласти**, хришћ. јеретници који се у 8. и 9. в. борили у Виз. против поштовања икона; на 7. васељенском сабору у Nikeји. 787. г., допуштено поштовање (а не обожавање) икона, али као указивање почасти светитељу; по борба трајала и даље, све до 842. кад су победили бранитељи икона; победа се слави сваке год. у Недељу православља (1. недеља ускршњег поста). **Иконографија**, помоћна наука ист. уметности; описује и проучава садржину и значење сликаних и вајаних фигура и сцена; примењује се нарочито при проучавању ум. ср. в. **Иконозули**, присталице поштовања икона у Виз., противници икоборца. **Иконописац**, сликар икона. **Иконостас**, преграда

између олтара и простора за верне у прав. храму. Неопходни делови и.: двери (врата у средини) и престоње иконе (Христос десно а богородица лево); бочна двоја врата; икона свеца ком је храм посвећен и остале иконе нису неопходне. У ст. срп. архт. и. увек били ниски, само с гл. иконама; тек у новије време распростра се барокни облик и.: с иконама у више спратова. (На сл. п. у Ср. Карловцима.)

ИКОНИОН → Конија.

ИКОНОМ (грч.), бриге се о ман., о ризици и материјалним потребама; за време грч. влада у Ј. Србији названи и. архијерејски намесници.

ИКОНОМАЈЗЕР (енгл. ecomiser) → штедњак.

ИКОСАЕДАР (грч.), полиедар са 20 страна. **Правилан и.** → тела правилна.

ИКРИЧАВОСТ → бочичавост.

ИКС → кс (x).

ИКСИОН, митски краљ Лапиде; заљубио се у Зевсову жену Херу, због чега кажњен да у доњем свету буде везан рукама и ногама уз чатак који се стално окреће.

ИКТЕРУС (грч.) → жутица.

ИКТИН, грч. архитект из 5. в. пре Хр.; саградио атински Партенон и Аполонов храм у Фигалији.

ИЛАРИЈЕ Никтавски († 366.), еп. у Поатјеу (Фрц.), борац против аријевства и црк. песник.

ИЛАРИОН 1) први рус. митрополит, живео у Кијеву у 11. в. 2) Мелденски св. († 1161.), мисионар. еп. и светитељ у Мелдену; издржао тешку борбу са манихејима Јерменима и богомилцима, којих било много у његовој епархији; претрпео од њих мучење, али својим понашањем успео да их врати у

православље; црк. га прогласила за светитеља и слави га 21./10.; његове мошти пренео буг. цар Јован Асен у Трново.

ИЛАХИЈА, мусл. пoboжна песма.

ИЛДЕРИМ → Бајазит.

ИЛДЕФОНС (Алфонс) св. (607-667.), толедски архиеп.; писац многих кт. дела на лат. јез.

ИЛ-ДЕ-ФРАНС, ст. фрп. област на обалама Сене и Оазе; гл. град Париз.

ИЛЕГАЛАН (лат.), незаконит; супр. → легалан. **Илегалитман**, на зак. неоснован, незаконит; супр. → легитиман.

ИЛЕР, р. у Нем., д. притока Дунава; извире у Алпима а улива се код Улма; дуга 165 км.

ИЛЕУМ, илеус (грч.) → прева.

ИЛЕШИЋ Фран-др (* 1871.), књиж. историчар, филолог, проф. унив. у Загребу за слов. језик и књиж.; написао веома број стручних радова.

ИЛИ, р. у Аз.; извире на пл. Тјеншану, улива се у Балкашко Ј.; дуга 1300 км; од 1927. пловна узводно до Кулце.

ИЛИЈА 1) пророк у царству Израилеву (око 900.-850. пре Хр.) за време цара Ахава; борио се против поштовања бога Ваала, искоренио његов култ и свешт.; узео се у огњеним колима на небо; слави се 20./7. по ст. 2) **(Иља)** Муромец, 1 од најпознатијих јунака рус. нар. епоса, сличан Краљевићу Марку; спада у ред «млађих богатира» из пратње кијевског кн. Владимира; оличје нар. сељачких врлина.

ИЛИЈАДА, ст. грч. еп (24 певања), у којем се описује борба Грка и Тројанаца у тројанском рату, до којег дошло стога што тројански краљевић Парис, син краља Пријама, отео Леду Јелену, жену спартанског краља Менелаја; одликује се веома живим причањем и сликањем личности и догађаја, и верним приказивањем обичаја и морала примит. Грка; по грч. предању И. је, заједно с Одисејом, дело слепог певача Омара; међутим упоређивањем појединих певања дошло се до закључка да сви делови нису творевина једног човека, већ да претстављају венту композицију разних епских песама, од којих су једне раније, а друге касније постале.

ИЛИЈАШЕВИЋ Стјепан (1814.-1903.), хрв. песник; збирке: *Изабране pjesме*, *Нове pjesме*, *Шала и сатира*.

ИЛИЈИЋ Стјепко (* 1864.), књиж. и песник; гл. дела: *Пjesме у стиху и прози* и *Али-Бег Чегрић и Бисерка* (романт. еп. из 17. в.); допевао Прерадовићеву *Лопудску сиротицу*.

ИЛИМАНИ, врх (6405 м) Анда (Кордиљера), у држави Боливији (Ј. Амер.).

ИЛИМИ (Јелини), по нар. предању у Ј. Србији некадашњи стан. тих крајева; често се замишљају као дивови.

ИЛИНДАНСКИ УСТАНАК дигли 20./7. 1903. Бугари с њиховим македонским комитетима; спремали га дуго у циљу да вагнају вел. силе на решавање макед. питања по њиховим жељама; у намерно дигнут даље од буг. границе у околини Битоља, да би се могло одрпати учешће буг. власти и да би се покрету дао изглед спонтане акције. Приликом угушивања Турци извршили тешка недела и тиме заиста ставили макед. питање на дневни ред. Рус. и Аустр., као 2 највише заинтересоване силе, захтевале да оне уведу реформе у свр. Тур., уствари да узму решавање тог питања у своје руке; нарочито биле опасне намере Аустр.; њена активност узнемирала Ит. и Енгл., које утицале да се увођење реформа у Тур., од 1904., повери свим вел. силама; реформе извођене постепено, али нису успеле; крај им учинила младотур. револуција 1908.

ИЛИНОИС, 1 од САД у сливу истоимене р., лева притока Мисисипи (146 756 км², 7,7 мил. ст.); клима конт. с вел. год. колебањима; гл. занимање инд. (прерада сточних продуката у Чикагу, металуршка, ткет., конфекција, млинарство, итд.); од рудног блага има: угља, олова, цинка, гвожђа и нафте; по рекама (Мисисипи и Охају) и јез. Мичигену риболов. Највеће место Чикаго (2. град по броју стан. у САД), а гл. место Спрингфилд.

ИЛИНСКА ПЛАНИНА → Плакенска Плав.

ИЛИНСКИ (1814.-1864.), пол. гроф, рођен у Бесарабији; тукао се у редовима Мађара за време мађ. буне (1848.), затим побегом у Тур., прешао у ислам (Искадар-бег) и одликовао се у кримском рату, у којем се борио на страни Турака; из Тур. отишао у Алжир, где се борио у редовима Француза против Абд-ел-Кадера; умро у Париграду.

ИЛИОН, 2. име ст. → Троје.

ИЛИПЕ (Шире, фам. Sapotaceae), индо-малајско дрво или шибље, цела, наизменична, проста свласто-длакава листа без залистака; ткива садрже млечни

сок, а мрко, чврсто, сјајно семе доста уља, познато као галамово или бамбуково уље (*I. butyracea*); расте у И. Индији и Малајском Архипелагу.

ИЛИРИ, народ индоевр. порекла, у ст. в. настајао у си. Ит., Арб. и највећем делу Југосл., између Мораве и Јадр. М.; њихова најглавнија племена била: Венети у Ит., Албани у Арб., Бреуци, Либури, Далмати, Мезеји, Дезитјати, Пируети, Ардијеји, Доклеати и Дарданци у нашој земљи; између 3. и 1. в. пре Хр. покорили их Римљани. Илиризам → илirikи покрет. **Шугицим**, рим. име за обл. у којој живели Илири. **I. sacrum**, највећа наша црк. ист.: 8 вел. свезака; кренуо је исусовац Ф. Рићепути 1720., а наставили Д. Фарлати и Ј. Колети; објављивана 1751.-1819.; 9. књ., с доунама и исправкама, објавио Ф. Булић 1909.; најзначајније ил. дело за нашу прошлост. **Илјарско говече**, распрострањено на св. делу Б. П.; мало растом, кратких рогова, слабих привр. својстава. **И. дворска депутација**, осн. на бечком двору за срп. послове 1747. и трајала до 1777.; укинута на захтев Мађара, који нису признавали срп. повластице дане без мађ. сабора и нису допуштали да Срби имају непосредан додир с бечким двором; 1790.-1792. обновљена као И. д. канцеларија, али и опет због Мађара напуштена. **И. покрајине**, после шенбрунског мира (1809.) Наполеон сакупио тада добивене јл. аустр. области, Далм. и Истру (од 1805. потчињене Фрп.) у И. П.; царским декретом од 15.4. 1811. подељене на 6 обл.: Коруншка (Беољак), Крањска (Љубљана), Истра (Трет), Хрв. (Карловац), Далм. (Задар), Дубровник и Бока (Дубровник); фрп. управа (до 1813.) много учинила за просвету, матер. културу, трг.; Јел. имали пуну слободу вере и нац. развитка; И. П. помогле јел. идеји. **И. покрет**, илиризам (назван по имену Илира, јер његови војни сматрали да су Јел. њихови потомци), хрв. препородилачки покрет 30-тих до 50-тих год. 19. в., изазван мађаризацијом, под утицајем панславистичких идеја чел. романтичара Колара и Шафарика, чији ученик био вођ илиризма Људевит Гај; иако и. п. требало да обухвати све Јл. Сл. и уједињи их право културно, а после и политички, ипак његови гл. радници били Хрвати, и он пробудио нац. свест код Хрвата и отпочео њихов нац.-култ. препород; усвојивши 1835. штокавско-језавско наречје, којим је Вук писао, као књиј. језик, и. п. ударио основу јел. нар. јединству; постојао врхунац 1848., а завођењем апсолутизма 1850. уништен; за време и. п. основани Нар. музеј и Матица илирска (доцније Матица хрв.) у Загребу. **И. телеграф**, службени лист фрп. управе у И. Покрајинама; излазио у Љубљани 1810.-1813. на фрп. и понекад на др. језицима, али не и на сх. **ИЛИЋ 1) Војислав** (1860.-1894.), песник; због болести није могао уредно да похађа срп. шк., али своје васпитање допунио читањем; 1887. ушао у држ. службу и био коректор, уч. и најпосле вицеkonzул у Приштини; рођен у књиј. породици Јове И., где се песничтвом бавио не само његов отац, већ и старији брат Драгутин, почео да пева рано; његове песме имају необично пажљив и отмен облик, правилан и веома музикалан стих, и мирну и складну општу линију; своје књиј. обрађивање доноси понајвише код Пушкина, али имао и извештај индивидуални тон; у нашу поезију унео осећање за прир. и за атмосферу унутарњег одражавања према прир., затим мисаони песмизам (резултат његове болести и прир. склоне медитацији) и подигнут ниво песничког осећања и израза; дао сасвим нов израз у нашем песничтву; крајем 19. в. његов утицај у књиј. био апсолутан; волео теме из класичне старине и из стране средине; прозом писао мало. 2) **Војислав Мл.** (*1877.), песник; инспектор Мст. правде; борбен писац без много укуса; има више збирки песама; као песник дао неколико дубоко просељених ствари интимних и родољубивих, али има и веома много стихотворстава; 1924. објавио збирку своје целокупне лирике. 3) **Данило** (1889.-1915.), учитељ; сав се дао на рад око организовања револуционарне омладине; покренуо са Ј. Шмитраном 1913. у Сарајеву лист **Војно**; учествовао у припреми за убиство аустр. престолонаследника Франца Фердинанда; због тога осуђен на смрт и обешен 3.2. 1913. 4) **Драгутин** (1858.-1926.), књиј.; свршио права у Београду; имао буран живот као противник краља Милана; много се бавио новинарством, и то му много шкодило као књиј.; као песник замишљен вредношћу свог млађег брата Војислава;

као драматичар дао више ствари, али му ниједна није остала; од обилне приповедачке прозе најбољи му роман **Хади Дипа** из беогр. живота, а читале му се доста и **Светле слике**; путописи и огледа немају веће вредности. 5) **Јован** (1823.-1901.), песник; био активан омладинац; учествовао 1848. као добровољац у срп. вој. која се борила против Мађара; затим био проф. и веома активан политичар; живо учествовао у раду светоандрејске скупштине као 1 од вођа либералне омладине; после промене на престолу постао судија, мин. правде и држ. саветник; у књиј. се јавио рано; прошао класичарску шк., која је још трајала, а онда почео да пише под јаким утицајем нар. поезије; у нашу поезију увео тзв. источњачку песму, с много турцизама и с осетним дахом И и мусл. света; те песме имале много успеха и биле добре; у њима имао много оригиналности; идилично његов еп **Пастири**, с позајмљеним мотивима, нема већег даха; знаменит у нашој књиј. и стога што му се сва 4 сина (Драгутин, Војислав, Милутин и Жарко) посветила књиј. раду. 6) **Јука-Орловчанин** (1817.-1878.), песник, скупљач нар. умотворина, етнограф, нумизматичар; издао: **Славонске варошке pjesме**, **Барон Фрањо Тренк и слав. пајдур**, **Слав. нар. обичаји**; оставио у рукопису нар. песме, скупљене по Далм. и Слав. 7) **Милутин Гучанин** (1739.-1814.), прота и војвода драгачевски у 1. устанку; веома виђен и поштован; погубио сарајевског Ордагу и разбио му вој. (1806.); после пропасти Србије (1813.) остао у земљи. 8) **Михаило** (1845.-1876.), гштб. мајор; у рату 1876. командант ужичке бриг., на чијем челу и погинуо под Јавором; штампао **Ист. развиће тактике коњице**, **Коњ. оружје и спрема**, **Нешто о тур. коњици** и др. 9) **Петко** (*1912.), четнички војвода; почео да четује још као дечко и показао се веома храбар; погинуо у селу Страцину у борби с Вугарима. 10) **Радомир** (1877.-1909.), антропогеограф; бавио се антропогеогр. и ист. геогр.; гл. дело: **Ибар** (Насела III). 11) **Теодор**, звани **Чепљар** (1746.-1793.), сликар, 1 од гл. претставника барока код нас; сликање учио у Вучу, а путовао и по Ит.; радио иконе и портрете; његови иконтаси у Мокричу, Вел. Кикирици, Кањизи, Суботици, Бачком Петровом Селу и у доњој црк. у Ср. Карловцима; портрети му слабо очувани, а има их у Музеју кн. Павла, збирци Ј. Вујића (у Сенти) и владичанском двору у Накраду.

ИЛИЦА ПЛАНИНА, (1654 м), сз. од Динаре (Врбаска Бан.). **ИЛИЦА**, бања код Сарајева, надм. вис. 499 м; сумпорвите земноалкалне хипертерме (57,5°) с нешто сулфатним и мурјатичним карактером; кулатила и блато; лечи: реуматизам, ж. и кожне болести и др.; сезона мај-октобар. **ИЛКИН АТЕНТАТ**, извршила 11.10. 1882. Илка-Јелена Марковић на краља Милана у црк. у Београду, да би осветила свог стрељаног мужа; метак није погодио; обесила се сама у затвору. **ИЛКИЋ Јован** (1857.-1917.), архитект; подигао у Београду више грађевина (нпр. Официрски дом и Парламент), пројектовани без вел. амбиција, али с укусом. **ИЛОВА**, р. у Слав.; извире на јл. крају Бјело-Горе, улива се у Савину притоку Лоњу. **ИЛОВАЧА** → глина. **ИЛОВИК** (ит. Asinello), најјуж. кварнерско ит. о. (6,5 км², 512 ст., од којих 490 Хрвата). **ИЛОК**, варошица и среско место (3810 ст.) на Дунаву, на сз. подножју Фрушке Горе (Дунавска Бан.); фабрика алкохола; двор сремских војвода Одескал-кија с књијничном, франчевачки ман. и остаци градског зида из 14. и 15. в. **ИЛОС**, син Троса, родоначелника тројанског народа, по ком названа → Троја Илион.

ИЛУЗИЈА (лат.) 1) обмана при којој опажање 1 предмета здружавањем елемената сећања са чулним утисцима тако преначено да се тај предмет другачије запажа него што је у стварности. 2) самообмана, уображење. **Илузионизам**, учење по којем је све чулно опажање привид и варка. **Илузионистичко позориште**, у којем се настоји дочарати гледаоцу илузију реалног простора одвајањем позорнице од гледалишта завесом, нарочитим осветљењем и декором који претставља копију исечка из прир.; 1. и. п. створено у Енгл. (→ енглески комедијанти). **ИЛУМИНАТИ** (лат.: просветљени), слободоумно тајно удружење, осн. инголтатски проф. канон.

права Адам Вајсхаупт 1776.; огранак слободних задара; противници догматизма и монархије. Илминатори, илминисти, средњев. минијатурни сликари који украшавали црк. књиге, молитвенике, календаре и др. Илминација, ванредно осветљење улица и кућа приликом неке свечаности.

ИЛУСТРАЦИЈА (лат.), слика у књ. или листу; у аутор. праву да би биле заштићене, морају бити слабодејне именован одн. карактерним знаком аутора; само тако постоји на њима ауторско право.

ИЛУСТРИСИМУС (лат.), пресветли; раније титула грофова и високих функционера.

ИЛФ Иља (*1897.), рус. хуморист, приповедач и романописац; гл. дела: 12 столица, Светла личност, Златно телешце (романи); Како је настао Робинсон, Равнодушност (приповетке).

ИЛФОРД, варош (85 000 ст.) у грофовству Есеке (Енгл.); предграђе Лондона; хем. инд.

ИЉА Муромец → Илија Муромец.

ИЉКО, хрв. кнез (876.-878.); истакао се као млади кнежев (вероватно син кн. Домагоја) у борбама с Вен.; на власти се одржао мало, јер га, помоћу Виз., срушио кн. Здеслав, син кн. Трпимира.

ИЉМЕН, јез. на 3 евр. Рус., 918 км², дубоко 9 м.

ИМАГИНАЦИЈА (лат.), уобразиља, моћ замишљања оног што је некад било или што ће бити или што би требало да буде; стоји у служби или практичног живота, науке, или ум., и према томе имамо практичну, научну и ум. и. **Имагинаран**, замишљен; уобразилен, нестваран. **И.** број → број.

ИМАГО (лат.), одрасли инсект, завршни ступањ развића 1 инсекта.

ИМАДУДИН Исфahanски (1125.-око 1201.), ар. историчар; написао ист. Селџука, својих првих господара, и биографију славног султана Саладина, чији био гл. секретар.

ИМАСЦИЛАТА CONCEPTIO Beatae Virginis (лат.), непорочно зачеће блажене девице; учење ркат. црк. да је богородица рођена без прародитељског греха појавило се у 12. в.; против тог устали Бернар Клервоски, Тома Аквински (1248.) и доминиканци, а франџевци бранили; званична црк. усвојила и подигла на догмат 1854. за Пија IX.; слави се 8./12.

ИМАМ (ар.), учењак, теолог, канонски правник, старшина, вршилац верских обреда код мусл., који немају званичног свешт.; код → шнита врх. поглавар. **Имамити**, секта шнита.

ИМАНЕНТАН (срлат.), који се налази у нечем др., нпр. претставе су и. нашеј свести, а ствари на које се оне одnose су трансцендентне у односу према свести.

ИМАНС Пол (Нуманс, *1865.), белг. државник; проф. унив.; за време свет. рата постављен за посл. у Лондону (1915.); на конфер. мира 1919. гл. делегат Белг.; живо учествовао у раду Друштва народа, у којем био претседник 1. скупштине (1920.).

ИМАЊЕ, збирни појам за сва права, ствари и обавезе који припадају истом лицу. **И.** непокретно, по свом правном положају не разликује се од покретног, сем код старатеља и еманципованих малолетника, који не могу отуђивати и. н. без одобрења судије.

ИМАТЕРИЈАЛИЗАМ (нлат.), учење у фла. по којем материја не постоји, него само дух. **Иматеријална** добра, производи много или ум. рада (књиж., научна, муз. ум. дела, предавања, скице и планови итд., проналазци, инд. узорци) за које зак. признају њиховим творцима ауторско или проналазачко право и обезбеђују његовом власнику принос од искоришћења које други од њега чине (заштита књиж., ум. и инд. својине); у Фрц. се називају и интелектуалним правима.

ИМАТРИКУЛАЦИЈА (лат.) 1) примање студената на унив. уписивањем у матицу (матрикулу). 2) увођење у књ. рођених. 3) обавезан упис невојних надзуполова у нарочит регистар који води Штаб впов. вој. (Одељење за цивилно впов.).

ИМБАБУРА, олатни вулкан на Андима, у рпб. Екватору.

ИМБЕЦИЛИТЕТ (имбецилност) (лат.), слабоумље, стање слабе памети, неинтелигенција; умна закржљалост.

ИМБРИЈАНИ Виторијо (1840.-1886.), ит. књижевник; написао многе студије о ит. народној књиж. **ИМБРОС**, острво из групе Сев. Спорада, пред улазом из Егејског М. у Дарданеле; припада Тур.

ИМЕ, назив, ознака; глас, слава, спомен; у грам.: → имена; у праву: трајна ознака којом се физ. лица међусобно разликују; за разликовање правних лица узимају се њихови називи; свако физ. лице има породично и. (ознака по пореклу) и рођено и. (ознака дата по рођењу за разликовање од других

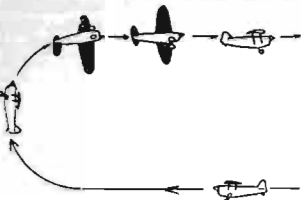
лица исте породице); у зван. актима и списковима наводи се најпре породично, па рођено и.; спорове око и. решавају првостепене управне власти; законито дете добија породично и. по оцу, незаконито по матери, дете нађено или рођено од познатих матере добија и. решењем управне власти; породично и. мења се удајом, усвојењем или позаконењем (где дете губи и. очево); употреба туђег и. кажњава се 50-500 д или од 1-10 дана затвора, свесно писање и. друкчије него што је заведено у матици рођених кажњава се до 300 д новчано или до 6 дана затвора (Зак. од 19./2. 1929.). **И.** аутора мора бити означено на делу (грађанско име или псеудоним, уведен у нарочити регистар); ако и. није назначено аутору се не признају никаква права. **Лично и.** даје се код свих народа на свету, првих дана по рођењу детета, увек уз нарочите обреде и обичаје; код многих народа није стално, већ се мења с добом узраста, услед смрти код члана с истим и., услед болести, итд. (код култ. народа мењају и. глумци и монаси, а код балк. народа чест обичај промене и. услед дуге и тешке болести). Многа веровања у вези с и.: често се детету даје и. неке животиње да би било снажно и здраво (као нпр. Вук, Соко, Медо) или које ће донети дуг живот (Живко, Трајан, Стојан итд.). **Л.** и. различита по пореклу; код нас их има нар. (Драгомир, Стана итд.) и страних, међу којима на 1. месту и. уведена преко црк. (Петар, Јован итд.); за идентичност личности није довољно само л. и., већ се обично носи још и презиме па и надимак. **Грађанско и.** се састоји од породичног и. (презиме), личног и. родитељског (код брачне деце очевог, код ванбрачне мајчиног); у јавним исправама уноси се овим редом: породично, родитељско, лично (нпр. Петровић Милорадов Живко); уз г. и. не смеју се стављати никакве племићке титуле. **Девојачко и.** породично (презиме) губа се удајом, али удата жена може носити као додаток уз мужевљево породично и.; у случају развода по женјној кривини она се враћа на девојачко презиме, а по мужевљевој кривини има право да бира које ће убудуће носити (девојачко или мужевљево). **Женино и.**, удата жена добија породично и. свог мужа, које је она дужна да носи за време трајања брака и удовичног стања; у случају развода такође има право да задржи мужевљево породично и., ако је брак разведен без њене кривине; уз мужевљево породично и. жена може додати и своје девојачко (али не и удовичко) презиме. **И.** одмила, **хипокористак** (грч.), употребљава се место обичног и. већном кад се односи на децу (нпр.: Миша место Милош, Мица м. Милица, тата м. отац, мама м. мати, сека м. сестра). **Именовани уговори** у грађ. праву; који су изречно предвиђени у грађ. зак.; поред тих у. странке могу стварати и др. ако нису противни јавном поретку. У зак. предвиђени у. су безимени уговори. **Именоване аутора** у грађ. парничком поступку; означаје лица од кога изводимо спорно право; циљ и. а. је упућивање тужноца да води спор против њега одн. позивање а. у заштиту (→ заштита од евикције). **И.** старатеља врши среќис суд; у првом реду именује лице одређено тестаментом; ако је оно неспособно или се старатељства не прими, суд одређује најближег рођака; ако ни њих нема, суд одређује достојног грађанина; старатељска дужност опште обавезна.

ИМЕЛА 1) бела (*Viscum album*, фам. Loranthaceae).

биљка цветоноша, без правог корена; полупаразит на дрвећу Евр. и Аз.; неприметна цвета; плод бела сјајна бобица; део гране на којем се налази и. задебљан, деформише се и цела грана ослаби; корењем залази у дрво и прави рупице, услед чега му се смањује вредност; ако је нападнута воћка, опада боје родност и круна се брже суши; јавља се на воћу, четинарима, тополи, изузетно и на храсту. 2) **жућа** (*Loranthus europaicus*), само на храсту и питомом кестену. **И.** се може сузбијати једино сасецањем гране на којој се населила; њен плод садржи лепљиву супстанцу висцијан, а према новјим испитивањима и 1 алкалоид; раније служила као средство против епилепсије; у новјие време покушаваше се код артериосклерозе, јер смањује крвни притисак (ово дејство још није довољно испитано); дивљач је радо једе.

ИМЕЛМАН, акробација у ваздуху (по нем. ратном авијациону И.); аероплан се залети, направити 1 полу-лупинг (полу-петљу), затим 1 полу-топо (полу-ваљак), тако да се брзо постави за 180° према свом првобитном положају.

ИМЕНА (лат. по-пина), у грам.: именице, придеви, заменице и бројеви; у сх. језику имају нарочите завршетке за род, број и падеж.

ИМЕНДАН, обичај да се слави празник свеца чије име носи, веома развијен код кат. уопште, затим код прав. Руса; на Б. П. имају га Грци, Цинцари, Вугари и део Срба.

ИМЕНЗУРАБИЛАН (лат.), који се не може измержити.

ИМЕНИТЕЉ → разломат.

ИМЕНИЦА (лат. substantivum), променљива реч која означаје име живог бића, ствари (стварна и.) или апстрактног појма (мислена); кад стварна и. означаје само 1 лице, зове се особна, а кад служи као назив за више живих бића или ствари исте врсте **заједничка** (нпр. човек, птица, дрво, улица); стварна и. може бити: **градивна** или **материјална**, кад означаје неко градиво (материју) чији и најмањи део носи исто име (нпр. млеко, злато, песак); она нема множине, сем кад се ради о разним врстама, нпр. воде (минер.), сирева, соли (хем.), вина; **збирна**, која својим обликом једине (мн. нема) означаје вел., неограничену могућност једнаких живих бића или ствари; обично постаје у сх. од заједничке и. наставком -је (нпр. перо-перје, грозд-грозђе), неке и. ср. р. место множине, имају збирну и. ж. р. на -ад (шпр. момче-момчад, теле-телеад, буре-бурад); дете, господин, властелин, место мн. имају збирну и. ж. р. деца, господа, властела; **мислена и.** означаје, поред осталог, радњу, бивање, стање, осећање, особину, нпр. писање, святање, боловање (ове се зову и глаголске), радост, лепота; даље: **бројна и.**, тј. прост број у облику и.: сто, хиљада, милион, трећина, петорина; **приведска и.**, тј. привде у значењу и. (нпр. сит гладну не верује). **Именски додатак**, служи као ближа одредба именице или личне заменице уз коју стоји; може бити → атрибут или → апозиција.

ИМЕРЕТИЈА, део с. Грузије у ср. и горњем току р. Риона (Кавказ) и његових притока; присаједињена Русији 1810.; стан. (Имеретинци) баве се земљр., виноградарством и сточарством.

ИМЕРИЈА (лат.) 1) потапање чврстих тела у течност. 2) у астр.: улазак једне планете у сенку друге. 3) код микроскопа способност повећавања јасности виђења, уметањем капље кедровог уља или воде између заштитног стакла и објектива.

ИМЕРИЦИ, Имери, племе Ђурђијанаца.

ИМЕРМАН К. Лебрехт (Immermann, 1796.-1840.), нем. књиж.; његов **Горњи мајур**, епизода из вел. комичног романа **Милхаузен**, сматра се зачетком реалист. приповетке у Нем.; као поз. редитељ био 1. организатор унутарње режје, поборник «узорних претстава» и противник празне глумачке виртуозности.

ИМЕТАК, скуп добара у својини 1 лица.

ИМИГРАЦИЈА (нлат.), усељавање странаца, раније потицано у Амер. и Аустрал. на разне начине. Суверено право државе је да забрани, ограничи или дозволи и. на своју тер.; она је дозволити и. ако јој је потребан прилив стан., забраниће или ограничити ако је пресићена тер. или екон. услови не допуштају даљу и. САД забраниле нпр. и. Кинеца од 1882., а од 1921. строго забраниле и. свих народности.

ИМИТАЦИЈА (лат.) 1) подражавање; нешто начињено имитовањем. 2) у муз.: понављање неке муз. теме или фигуре у 1 или у више гласова; примењује се у контрапунктском стилу; проста, када је понавља 1 глас; тачна, када се понавља у др. гласу без промена, и неправилна, када се врше промене на теми приликом њене појаве у којем др. гласу. **Имитовати**, подражавати, правити покрете или предмете као неко други.

ИМЈАНОСЛОВИО (црксл.: у облику имена), у прав. црквн свент. благосиља верне д. руком, чије прсте сложи да дају слова ИХС.

ИМОБИЛИЈА (лат.), непокретност (зграде, земљишта). **Имобилисање**, у грађ. праву претварање покретне ствари у непокретну; то бива стављањем покретне ствари у такву физ. везу са непокретношћу

да се од ње без штете по своју сустанцу не може одвојити. **Имобилисати**, уочити, заледити (я. капитал).

ИМОВИНА → иметак, имање. **Имовински законик** (општи), назив грађ. зак. за Црну Гору, који је израдио чувени правник Валтазар Богвић; данас на снази. **И. односи брачни** → брачни режим. **И. права аутора**, састоје се у том што се не сме никакво дело искористити ни цитирати у промет без одобрења а. и плаћања ауторске тантијеме; у неким државама свако може искориставати туђе дело ако положи у корист а. одређену тантијему; код нас потребан и приставак а. **Имовне општине**, заједнице поседника шума на тер. некадашње Војне крајине; кад су у Хрв. укинута феудални односи, дошло до ослобођења сељака и у В. крајини, по зак. од 1850. крајишници постали власници земљишта које дотле уживали; пашњаци претворени у оп. имовину, а доцније у крајишке → земљишне заједнице, док шуме проглашене држ. добром, али крајишницима дато право на бесплатну грађевну и огревно дрво и др. приносе из тих шума (пашу, жировину, лежевину); 1860. зак. ограничило та права крајишника само за њихове домаће потребе; укидањем В. крајине 1871. дошло до сегрегације крајишких шума; зак. од 1871. прописао да се из држ. шума издвоји 1/2 и преда корисницима у трајно власништво, а др. 1/2 да остане држ. својина; од површине тих шума процењених тада на 1 245 467 квадратних јутара, држава је добила 403 543, а крајишници 751 932 квадратна јутра; од дотадањих крајишких лукова образовано 10 п. о. (петроварадинска у Срем. Митровици, бродска у Винковима, градишка у Новој Градиници, крижевачка и ђурђевачка у Бјеловару, 1. банска у Глини, 2. банска у Петрињу, слупска у Карловцу, огулинска у Огулину и оточка у Оточцу; личка није до данас основана) и њима предана ова 1/2 крајишких шума; још од оснивања п. о. се деле у 2 групе; имућне с лепим резервама ст. храстових шума и тзв. насивне, које нису имале ни толико прихода из својих шума да покрију трошкове режје, па пре рата добивале држ. субвенцију и отпис заосталих држ. пореза; доцније тешкоће порасле, па и првобитно богате п. о. дошле у матер. тешкоће; у погледу шумске управе биле аутономне; 1922. управа подржављена не дирајући у право својине; тим подржављењем п. о. наметнути нови лични издаци; данас њихово стање тешко и очекује се дошошење закона о санацији и. о.; поред ових и. о. постојала банатска са седиштем у Белој Цркви, али њене шуме припале Рум. Показивање и. стања, изузетна обавеза дужника када не може да одговори својим обавезама; дужник мора повериоцу да покаже своје и. с. или да положи заклетву да нема имовине која би могла бити предмет извршења.

ИМОРАЛИЗАМ (нлат.), становиште у етици које одриче објективно важење моралних прописа. **ИМОРТЕЛ** (Фрц.), бесмртан. **ИМОРТЕЛА** (Helichrysum, фам. Compositae), род зељастих 1-год., 2-год. или вишегодишњих често длакавих биљака; главнице појединачне или у групама; омотач главнице сушан, кожаст, обојен; има их око 300 врста, распрострањених у Евр., Аустрал., Н. Зеланду, а нарочито у Афр.; употребљавају се као омиљене украсне биљке и служе за прављење венаца (символ бесмртности); код нас честа: **смиље** (H. aeneagium), вишегодишња, длакава листа и златножуца цвета.

ИМОТСКИ, варошица и ереско место (1600 ст.) у Имотском Пољу (Приморска Бан.); францусачки ман.; изнад И. развалине града из доба хрв. нар. владара. **Имотско Језеро**, у св. делу И. Поља; дубоко 21 м. И. Поље, вел. карено поље (1015 км²), код Имотског;

плодно и добро обрађено (житарице, дуван и вино); у њему: Имотско, Црљено и Проложачко Јез.

ИМПЕРАТИВ (лат.) 1) заповест, пропис, закон. 2) у грам. → заповедни начин. 3) **енергетски и.** поставио хемичар В. Оствалд речима: не расипај енергију него је корисно употребљавај. 4) **категорички**, највиши морални зак. који важи безусловно; дефинисао га Кант на 3 разна начина: а) поступај само по оном начелу за које можеш истовремено желети да постане општим зак.; б) поступај тако као да би начело твога поступка твојом вољом требало да постане општим прир. зак.; в) поступај тако да човечност у себи, као и у сваком др., употребиш увек и као циљ, а не само као средство. **Империативно право** (jus cogens), зак. норме од којих грађани не могу отступити.

ИМПЕРАТОР (лат.), титула рим. војвода и царева. **Imperatoria brevitatis** (лат.: царска краткоћа), Тацитове речи које значе: човек који има власт не губи време, већ укратко каже шта хоће. **Империја**, царевина, веома вел. држава.

ИМПЕРИЈАЛ 1) врста меког сира; прави се од првог млека с додатком павлаке или маслаца; у трг. долази у малим комадима, увијен у пергамент и станиол. 2) рус. златан новац; вредео 15 рубаља.

И. бушел, галон, јард, квартал → енглеске мере. **ИМПЕРИЈАЛИЗАМ** 1) тежња вел. свет. држава у 19. и почетком 20. в. за полит. или бар екон. завојевањем и освајањем колонија и страних пијаца; довела до вел. супарништва и сукоба, па најзад и до свет. рата; после свет. рата, бар привидно и привремено, тај правац спољне политике напуштен и замењен принципом самоодређења народа. 2) тежња појединих држава, у 1. реду В. Брит., да појачају и утврде полит. и екон. везе са својим колонијама и доминијама, а по могућности да склопе и царински савез. те да образују огромну привр. → аутархију.

ИМПЕРИЈУМ, власт заповедања, припада само држави; међутим под феудалним системом виши сопственик имао не само својину на своје земљишту већ и и. и власт суђења над људима настањенима на његовом имању.

ИМПЕРСОНАЛАН (лат.), безличан, нпр. глагол (грми. сева).

ИМПЕРТИНЕНТАН (лат.), безобразан.

ИМПЕРФЕКТ (лат.), **пређашње несвршено време**, прост лични глаг. облик; у сх. постаје од глаг. основе наставцима -ах, -аше, -аше, -асмо, -асте, -аху (девах); -ијах, -ијаше, -ијаше, -ијасмо, -ијасте, -ијаху (тресијах); -јах, -јаше, -јаше, -јасмо, -јасте, -јаху, с јотовањем претходног сугласника (носјах > ношах); означава трајну прошлу радњу, несвршену у тренутку о којем се говори; у обичном говору све се мање употребљава (замењује се → перфектом). **Имперфектан**, недорвршен, непотпуи. **Имперфективан глагол**, трајан г.; супр. → перфективан г.

ИМПЕТИГО (лат.), руса, руња, кожна болест; јавља се у виду првених пега, које се доцније претварају у пливкове; могу загнојити и сасушити се у крaste; чешћа код млађих особа; понекад праћена егземом; узрок: нечистота, паразити; лечи се антисептичким средствима (танин, каломел, пикринска киселина).

ИМПЛАНТАЦИЈА (лат.), преносење мањих делова ткива са човека на човека, да би се надокнадило деловање оболелог или закржљалог органа; најчешће се преносе жлезде.

ИМПЛИКАЦИЈА (лат.), у мат. логици: садржавање једног у неком другом смислу; у обичном говору: уплитање.

ИМПЛИЦИТЕ, **имплицитно** (лат.), прећутно; што се подразумева, што се већ садржи у оном о чему је реч, те се не изражава нарочито; у мат.: количина је дана и., ако је одређена неком једначином из које се тек мора израчунавати; супр. → експлиците. **ИМПОЗАНТАН** (фрц.), који улива поштовање, дивљење; вел., свјан. **Импозовати** (лат.), уливати поштовање, дивљење.

ИМПОНДЕРАБИЛАН (нлат.), немерљив, без тежине; материја која се ниједним чулом не може утврдити (нпр. → етер). 1) време су и тзв. флогистон, који сматран за хем. елемент, сматрали за и. материју. **ИМПОРТ** (нлат.), увоз робе из иностранства. **Импортер**, увозник, трговац који увози робу из иностранства.

ИМПОСТАЦИЈА (гласа), у муз.: постављање гласа. **ИМПОТЕТЦИЈА** (лат.), полна немоћ; може бити асоцијална (неспособност за спошај уопште) или релативна (неспособност за спошај с одређеним лицем). И. у време велчања узрок за обарање брака; доцније и. не утиче на пуноважност брака. **Импотентан**, полно немоћан.

ИМПРЕГНАЦИЈА (нлат.), натапање чврстих тела (дрвета, ткањине) материјама одређеног дејства; жел. прагови и телегр. стубови импрегнирају се антисептичким течностима, креозотом, раствором цинк-хлорида итд. да би дуже трајали, тј. да би се спречило врење сокова у дрвету, а у вези с тим и труљење; ткањине се импрегнирају да би постале непронетљиве за воду (алуминијумовим салуном), да боја буде постојана (борном киселином) итд. **И. дрвета**, у Југосл. врши се у 5 фабр.: Жоче код Марибора, Сушак, Карловац, Београд и Крушевац. **ИМПРЕСАРИО** (ит.), праређивач концерата, оперских и поз. претстава који путује с уметницима. **ИМПРЕСИЈА** (лат.), утисак, дејство, осећај (нпр. бело, горко, љупко, љошкasto итд.). **Импесионирати**, учинити, изазвати утисак; ганути.

ИМПРЕСИОНИЗАМ 1) правац у ум. који сматра да је њен циљ верно сликање одн. описивање, дакле тачна репродукција оног што се непосредно чулно опажа. У сликарству: најзначајнији правац 2. пол. 19. в.; постао у Фрц. око 1885.; име добио по Монеовој слици Impression; субјективно, аналитично, лирско сликарство, у којем нема анегдоте ни књиж. садржаја; гл. проблем светлост, а највећа брита kolorит; облици и боје декомпоновани, слике се морају гледати издалека; палета светла, потези брзи, локални тон напуштен, kolorистичке мрље неизбројне, живе и трепераве; не ради се толико у атсеље. колико у слободној прир., где једни исти предмети имају сасвим др. kolorит и дају сасвим др. утисак у различитим сатима дана, према интензитету светлости; далеки претходници и. су још Тинторето, Веласкез и Халс; непосредни зачетник Е. Мане; највећи и. сликари Французи: Моне, Дега, Реноар, Писаро, Сисле, о којима спочетка били заједно, па се после одвојили и образовали засебну групу: Сезан, Гоген и Ван Гог, за којима дошли Бонар и Вијар; у Нем.: Либерман, Слефогт и Коринт; јсл. сликари почели усвајати импресионистичку тхн. тек после 1900.; најизразитији: Грохар, Јакопич, Весел, Стернен, Јама, Надежда Петровић, М. Миловановић, К. Миљчевић, Ј. Рачић и М. Краљевић. 2) у муз., нов правац који се појавио у Фрц. крајем 19. в. као реакција на академизам; поникао у интелектуалној средини и рачунао на ограничени круг слушаоца; гл. претставник Дебиси, чија се ум. развила под jakim утицајем Мусорског; његов начин муз. писања наишао на више подражавалаца (у Рус. Скрјабин, Љавов и др.). 3) у књиж. правац који сматра да писац треба да интерпретира личне утиске онако како их непосредно осетио и да пише само о томе што је видео; елементи и. налазе се код фрц. писца Онкура, Малармеа, Верлена, па чак и Бодлера; у Нем. и Аустр. у духу и. писали Хауптман, Шлаф, Лилијенкрон, Т. Ман, Рилке, Алтенберг, Хофманстал и др., у Енгл. Вајлд, у Норв. Хамсун; у Рус. и. није дао засебне групе писаца, али се његови трагови примећују код Чехова, Бальмонта, Андрејева, Зајцева, симболиста и др.; у јсл. књиж. њему припадају драматичари: Јосип Косор, Иван Цанкар; у лирници: Јован Дучић, Милан Беговић, Милан Ракић; новелисти: Иво Ђипико, Бора Станковић, Динко Шимуновић; критичари: Јован Скерлић, Исидора Секулић, Вранко Лазаревић и др.

ИМПРЕСУМ (лат.: штампано), ставља се на књ. и испод тога значи име штампарије која је штампала дело. **Имприматур** (лат.: нека се штампа), дозвола писца, издавача или надлежне цензуре да се извесна ствар штампа; формула одобрења за штампу.

ИМПРОВИЗАЦИЈА (нлат.), говор, проповед, казивање стихова без претходне припреме; у поз.: проналажење унапред неодређеног текста у часу глумљења на сцени, које нарочито цветало код енгл. комедијаната у доба Шекспирова, у ит. комедија дел арте и нем. хансвурст-комедијама у 18. в. **Импровизовати**, држати говор, казивати стихове и сл. без претходне припреме.

ИМПРОМПТУ (фрц.) → енпромпти.

ИМПРОПЕРИЈЕ (лат.), прекори, у библи. стилу састављени стихови у којима се господ жали на незахвалност јевр. народа; певају се на Вел. Петак по кат. прк., туђим грегоријанским напевом.

ИМПУБЕРФС (лат.), деца неспособна за вршење правних послова (у срп. праву деца до 7. год., у аустр. до 14. год.).

ИМПУЛС (лат.), унутарњи потстрек за покрет; потстицај од нервног узбуђења; снага. И. силе, мех. појам, производ силе и времена у којем она делује. **Импулзиван**, осетљив према унутарњим потстицајима, нервним узбуђењима; бујан; нагонски.

ИМПУТИРАТИ (лат.), подметнути некоме нешто, обединити кога.

ИМПРЕ → Емерик.

ИМРУ' УЛ-КАЈС († око 540.), највећи ар. песник пре послама, син кн. Хуџра који је владао у ср. Ар.; потиче од ст. Јеменских краљева; живео и на Јустинијанову двору у Цариграду; од њега сачувани: веома лепа музалака и → Диван с већим бројем песама.

ИМУНИЗАЦИЈА, стварање вештачке отпорности организма према неком обољењу; постиже се уношењем у тело (према прир. обољења: убризгавањем, уношењем кроз уста, стављањем на лако повређену кожу) проузроковача ослабљених, мртвих или њихових отрова, обоје заједно; на тај начин организм ствара сопствену отпорност; активни имунитет може се постићи и убризгавањем крви или серума већ отпорних особа (преболелих) или животиња (активно имунизираних) те заштитити организм брзо од обољења, стварајући пасивни имунитет, обично краткотрајан.

Имунологија, наука о имунитету, тј. начину отпорности према инфекцији као и оздрављењу од ње.

ИМУНИТЕТ (лат.) 1) отпорност организма према неком обољењу, може бити урођена или стечена; стечена према трајању стална или привремена, а по начину стицања прир. (после прележане болести) и вештачка (имунизација). 2) у праву: неприкосновеност; повластице појединих личности или staleжа у односу према властима и земаљским законима; у ст. срп. држава уживали су и. извесни staleжи; и. био екон. (ослобођење од дажбина) или судски (изузимање од судске надлежности); држ. чиновник или властелин који газио и. кажњаван повнчано, а и одузимањем имања; по 1 повеље из 1327. ко повреди мај. и. кажњава се с 500 перпера и проглашава издајником; по Душ. законнику ко натера црк. људе на работе царских меропаха противно зак. да се казни одузимањем имања, а ко суди оно за шта је црква надлежна, а не он, да плати 300 перпера. И. дипломатски, повластица страних дипломата да локалне власти према њима не предузимају никакве полицијске ни судске мере; обухвата личност, стан и прелјску; уживају га д. чиновници и њихова најужа породица. И. сенаторски или посланички, састоји се у томе што се без овлашћења Сената, одн. Нар. скупштине не могу њихови чланови узети на одговор за учињене кривце, ни лични слободе, сем кад се затеку на делу (чл. 75. устава). И. цркве, неприкосновеност црк. места, право азила; ко утекне у црк., не може се одакле ухапсити; затим ослобођење црк. зграда и имања од пореза; уопште повластице даје црк. нарочито од Константина Вел. (4. в.).

У. М. С. А., скр. за Young Men Christian Association (енгл.) → Хришћ. заједница младих људи.

ИИ, десна алпска притока г. Дунава; потиче од 1 високог алпског Јез., протиче кроз Енгадин, улива се у Дунав код Пасава (510 км); има вел. пад. **Ип**, знак за хем. елемент индијум.

ИП- (лат.), предметак у сложеницама са значењем: 1) не (нпр. индиректан, неуправан); 2) лат. предлог; у, на. **In absentia** (лат.), у отсуству. **In abstracto**, у мисли, замишљено, без обзира на стварне, одређене случајеве; супр. **In armis**, под оружјем. **In Vasculo et Venere**, у пићу и у љубави. **In vino veritas**, у вину је истина, јер »што трезван мисли, то пијан говори«. **In genere**, уопште. **In dubio**, у двоумици, у случају сумње. **In dulci lubilo** (лат.; у слатком слављу), боживна песма; пословично: раскошно живети. **In extenso**, у потпуности, опширно, од речи до речи. **In aeternum**, на вечита времена, заувек. **In effigie**, у слици, тј. обесити или спалити; раније символнички начин извршења пресуде кад би осуђеник умро или побегло. **In integrum restituere**, вратити, успоставити нешто у пређашње стање. **In infinitum**, у бесконачност. **In capite et in membris**, у глави и у удовима, у целини. **In concreto**, у 1 одређеном случају; стварно: супр. **In abstracto**. **In contumaciam**, у отсуству; пресуда **I. c.**: осуда некога који не присуствује суђењу. **In corpore**, у целини. **In medias res** (усред ствари), Хорацијеве речи које значе да одмах треба прећи на оно што је главно. **In memoriam**, у спомен, за успомену. **In natura** 1) у природу, жив. 2) у стварима (супр.: у новцу). **In pane, cum pane** (у хлебу, са хлебом), прот. учење о претварању хлеба у тело Христово, тј. да се не врши претварање, него се Христос само налази у хлебу или са хлебом. **In partibus infidelium** (у земљама неверника), наслов ркат. бискуп. који немају своје епархије; титуларни бискуп. **In pace**, у миру; **requiescat I. p.**, почивао у миру! **In perpetuum memoriam**, на вечни спомен, вјечнаја памјат! **In persona**, лично, главом. **In saecula saeculorum**, на вјеки вјеков, вечно. **In suspensio**, ви-

сећи, нерешено, без одлуке, у сумњи (тј. бити, оставити што и др.). **In fine**, на крају прописа (напр. § 8 i. l.), **In flagranti**, на делу ухваћен, **i. f.**: у извршењу злочина. **In fraudem creditorum**, на штету, против повериоца; **i. f. legis**, изигравање, заобилажење зак. **In honorem**, у (нечију) част.

ИНАДЕКВАТАН (лат.), који не одговара, неподударан; у псих. се говори о и. дражима чулних органа; тако је притисак на око његова и. драж, а за разлику од физ. светлости која је адекватна драж чула вида.

ИНАНИЦИЈА (лат.), исцрпљеност организма услед дуготрајног гладовања, губитка крви, тешких и дуготрајних болести, маразма, код обољења желуца (рак, гризлица итд.).

ИНАРТИКУЛИРАН (нлат.), нејасно изговорен.

ИНАУГУРАЦИЈА (лат.), свечано увођење у неку службу, положај или акад. част. **Инаугурисати**, свечано отворити; навестити, отпочети. **Инаугурална дисертација**, научни рад за постигнуће доктората.

ИНВАГИНАЦИЈА (нлат.), значајан процес у ембрионалном развићу који се састоји у увраћању, увијању епителијалних опни ембриона и доводи до појаве убора или уврата; ембрионални ступањ → гаструле нпр. често настаје путем и. злда претходног ступња → бластуле; појава и. је у суштини последица неједнаке брзине умножавања ембрионалних ћелија на појединим местима; и. треба разликовати од евагинације или извраћања, којом постају убори епителијалних опни у супротном правцу; и. и е. су 2 значајна процеса у развићу; благодарима постају облици делова тела и органа, а исто тако и многобројна убирања површина (нпр. коже која је убрана у многобројне кожне жлезде, или првене слузокоже → црева).

ИНВАЗИЈА (лат.), упад непријатеља у неку државу.

ИНВАЛИД (лат.), лице са физ. недостатком услед којег не може нормалним радом издржавати себе и породицу; и. држава помаже и даје послове које могу отрављати (продавнице марака, дувана, кантине итд.). Поред обичних постоје и ратни и. **Дом инвалида** у Паризу, 1 део почет 1670.; д. и капела 2 сасвим одвојене зграде; последња је гробница црк. и у њој су смештене многобројне заставе задобивене у ратовима за последња 3 века. **Д.** подигао уз црк. (1676-1706.), арх. Ж. Х. Мансар с кубетом засведеним двоструким сводом и латерном; висина кубета 103 м; фасада у приземљу и 1. спрату има трем на стубовима и завршује се троугластим тимпаноном; унутрашњост кубета обојено ал фреско Шарл Делатофе; у њему израђена гробница Наполеона I (1840.); у средини кружне отворене гробнице стоји саркофаг од ружичастог финског гранита, поклон цара Александра. **Инвалидни**, редовна год. помоћ ратним инвалидима, различита према степену неспособности (зак. дели и. на 9 група, 1. и 2. група може добити 100% и., последња 9. група 30%), према чину у вој. (каплари и редови према неспособности 540-8400 д год., нижи официри 1080-15 000, виши офиц. 2160-18 000, ген. 3240-21 000 д). **Инвалиди** 1.-6. групе могу добити и додатк на скупоћу, ако немају др. приход; породице у рату умрлих или несталих ратника добијају као помоћ 40-100% и. коју би нестали ратник имао; о њеном стицању и губитку решавају инвалидски судови; губи се испуњањем из држављанства, оспособљењем, осудом за крив. дело, неморалним владањем, а удовица је губи и кад се преуда (Зак. од 4.7. 1929.). **Инвалидско осигурање**, обухвата, поред инвалидних, бесплатно лечење и давање ортопедских средстава, бесплатан подвоз, посредовање у налажењу рада, помоћ за самостално привређивање, повластице у добивању продавница дувана итд.; постоје и. домови (Нашипце, Сарајево и др.) и др. установе потребне инвалидима; гл. извор за то: и. фонд.

ИНВАР, легура никла и челика, на тмпт. променама скоро непроменљива. **Инварна жица** и **пантљика**, употребљавају се у геодезији за мерење дужина, кад се тражи вел. тачност; и. ж. обично дугачка 24 м и на оба краја има по 1 левјар дуг око 10 см, с милиметарском поделом; и. п. обично дуга 20 м.

ИНВАРИЈАБИЛАН (лат.), непроменљив, сталан.

ИНВЕКТИВА (нлат.), грдња, јавна → увреда.

ИНВЕНТАР (лат.), попис покретности; скуп свих предмета потребних за вођење домаћинства; год. попис целокупне имовине (активне и пасивне) трговца или радње ради утврђења год. биланса. **Инварисати**, пописати, саставити и., пописати активу и пасиву.

ИНВЕНЦИЈА (лат.), проналазачка способност човека духа, која се показује у науци, тхн., трг. итд.

ИНВЕРЗИЈА (лат.) 1) обрнут ред реченица, кад

споредна реченица стоји пре гл.; у и. се одвајају зачетом и оне реченице које се иначе не би одвојиле (нпр.: Куд војска прође, трава не расте). 2) у метеор. и. је кад се на некој висини нађе ваздушни слој топлији него слој испод њега (нормално је да тмпт. опада са порастом висине). 3) у савр. сексологији: сексуални живот особа које своје секс. пиљеве могу остварити само на особама пола којем и саме припадају; апсолутна и., кад је и. једини могући облик сексуалног живота; амфигена и., кад секс. живот с особама истог пола има савршено исту вредност као и секс. живот с особама супр. пола; оказационална и., кад је секс. живот с особама супр. пола прир. и нормалан, али кад се у даним приликама, а у недостатку поделених особа супр. пола, може задовољити и особама истог пола. 4) у мед.: стање извесних шупљих органа, нарочито материце, у којем површине изврнуте тј. спољна површина постаје унутрашњом а унутрашња спољном; настаје обично мех. (насилним) путем. 5) и. шећера, хидролитичко распадање тршчаног ил. (под утицајем киселина) на смесу d-глицозе и d-фруктозе (→ инвертни шећер). Инверзап, обрнут; 2 рачунске радње или операције су и. (обрнуте) ако се узастопном применом потиру: $(x+a)-a = x$, $(3x):3=x$, $\sqrt{x^2}=x$, $SF'(x)dx=F(x)$; ако код 1 функције независну променљиву заменимо зависном и обратно, добијемо њену и. функцију; нпр. логаритамска и експоненцијална (слике код → логаритама), гониметричке и циклометричке функције итд. И. рељеф, чији су облици нагнути и управљени супротно отицању воде у гл. реци. Инвертни шећер, смеша d-глицозе и d-фруктозе која постаје хидролизом тршчаног ш. (под утицајем водоникових јона) и дејством ензима; назван и. што та смеша због присуства d-фруктозе скреће раван поларизоване светлости налево, обратно тршчаном ш. који скреће надесно. И. ш. је сируп који не кристалише и слађи је од тршчаног ш.; служи као додатак вину, шампању, за справљање ликера, воћних сокова и сл.; сок од слатка — претжеги и. ш. Мед је природни и. ш.

ИНВЕРТЕБРАТА, животиње → бескичмењаци.
ИНВЕСТИРАТИ, инвестиција (лат.), уложити, улагати капитала у неко предузеће. **Инвестира**, у ркат. прк. увођење биск. у достојанство давањем знакова достојанства. У ср. в. право и. на биск. столице (уз матер. добра и имања) било у рукама световних владара; у 11. в., услед тежбе рим. папа да то право присвоје, настала вел. борба за и. (позната између папе Гргура VII и нем. краља Хајнриха IV); трајала око 50 год. и завршена ворским конкордатом (1122.). **Инвестициона** заклада, осн. 1871. за екон. и култ. циљеве на подручју б. Војне крајине; у том циљу издвојено на подручју бродске и петроварадинске → имовне оп. 30 000 к. ј. ст. храстових шума које су продаване у корист «Крајинске имовне, узгојне и образовне закладе»; приходима и. з. грађени друмови, жел., мостови, шк., прк., чатрве, издвојено се пошумљавање голети, школовала се омладина итд.; остатак новца био уложен у а.-у. ратни зајам и пропано. **Investment trusts**, течевина друштва честа у Енгл. и САД; олакшавају учење у веома лукративном, али ризичном предузећу; учесници добијају сертификате који служе као подлога за дивиденду.
INVOCAVIT (лат.: позва ме), 1. недеља поста код ркат. по уводној песми из псалма 91.
ИНВОЛВИРАТИ (лат.), укључивати, у себи садржавати.

ИНВОЛУЦИЈА (лат.), процес супротан → еволуцији; смањење органа или целог организма у старости, материце после порођаја, или полних жлезда код жена по → климактеричјуму. И. тјмуса → тимус.

ИНГВЕР → иссијот.
ИНГВИНАЛНИ КАНАЛ, на трбушном зиду у предлу препоне, пробоја се кроз мишиће; кроз њега пролазе код човека: семеновод с крвним судовама семеника; код жене: округла веза материце. И. к. слабо место трбушног зида, место предиспозиције за стварање ките.

ИНГЕМАН Бернард (1789.-1862.), дански приповедач, најтипичнији претставник романтичке шк. у приповеци и роману; низ нац. ист. романа: Валдемар Бел. и његови људи. Детињство Ерика Менведа, Краљ Ерик, Принц Ото и његово доба и Краљица Маргарета.

ИНГЕНИОЗАН (лат.-фрц.), оштроуман, спретан, довитљив; проналазачки, изумилачки.

ИНГЕРЕНЦИЈА (лат.), упуштање, мешање у што.
ИНГЕРМАНЛАНДСКИ ФИНИ (нар. имена: Енре-месет и Савакот), западнофински народ у лењинградској обл. (Ингерманландија), 115 000; прот.; земљр. и риболов.

ИНГОЛШТАТ, варош (28 000 ст.) у Г. Баварској (Нем.) на Дунаву; инд. метала (локомотива) и дрн. наменштаја.

ИНГРЕСИЈА (лат.), продирање. И. мора, продирање м. у неки спуштени део копна.

ИНГРИ, мали западнофински народ у обл. око Лељинграда (16 100); нар. име Инкерикот; сродни с → Ингерманландским Финија. Ингрија, ст. обл. у данашњој Рус. на обалама Неве, око Финског Зал.; прво припадала Новгороду, затим Шведима (1609.-1703.); после је заузео Петар Бел., који у њој подигао Петроград (1703.).

ИНГУШИ, Кисти, старокавкаски народ у ср. делу сев. Кавказије (58 000); сунитски мусл.; земљр. и сточарство; сродни им Чеченци.

ИНД, највећа р. зап. дела Пр. Индије, извири у Ј. Тибету на надм. в. од 8703 м; улива се делтом с 13 рукава у Арабски Зал. близу места Карачи; најдужа р. Индије (3 200 км); пловна од уласка у Пенцаб па до делте (делта није пловна); гл. притоке: с. д. стране Кабул, с. л. Сатлеп.

I. N. D., in nomine Dei (лат.): у име божје.

ИНДАНТРЕНСКЕ БОЈЕ, синтетичке орг. боје: припадају антрахинонским једињењима; веома постојане према светлости и прању; најпостојанија од свих је индантрен-плаво (C₂₂H₁₁N₂O₄), која траје дуже непромењена него њом обојена тканина; данас се и. б. израђују у свима бојама, а употребљавају се поглавито за бојење памука. **И. ткивање**, обојене су и. бојама, тј. постојане су према светлости и прању.

ИНДЕБИТИ (conditio indebiti), тужба у грађ. праву којом оно лице које другом платило што не дугује, тражи да му се то врати.

ИНДЕКЛИНАБИЛНОСТ (лат.), непроменљиве речн. нпр. везници, предлози, прилози и др.

ИНДЕКС (лат.) 1) ознака, однос између количина, списак (књ.). 2) у кат. прк.: списак књ. забрањених да их читају верни (index librorum prohibitorum), који се води од 1562. 3) унив. уписница. 4) у антроп.: однос између 2 мере неког дела тела (нпр. и. лубане, и. носа, и. лица итд.). **Индексни бројеви**, врта → релативних бројева којима се упоређују временске промене извесних појава (нарочито цена); за основу се узима стање 1 год., које се означава нпр. са 100, па се доцније флукуације одмеравају према том стању; ако се упоређују цене вел. дела артикала говори се о општем, **генералном индексу**, а цене свих животних намирница означавају **тотални индекс**; код нас најважнији и. б. које издаје Нар. банка.

ИНДЕМНИТЕТ (лат.) → имунитет.

ИНДЕПЕНДЕНТИ (лат.: независни), дрк. странка у Хол. (1810.), присталице Брауна Роберта, касније у Енгл. Амер., тражили да свака оп. буде самостална (конгрегационисти), независна.

ИНДЕТЕРМИНИЗАМ (инлат.), учење по којем је људска воља слободна, тј. да је човек у стању да се самостално одлучи коју ће радњу извести а коју не, дакле да је у стању и противставити се својим нагонским прохтевима; супр. → детерминизам.

ИНДЕФИНИТАН (лат.), неодређен (нпр. и. замнице).

ИНДЕЦЕНТАН (лат.), непристојан.

ИНДИ, Индијци, у ужем смислу ариски народ у Пр. Индији, чији се преци доселили у 2. хиљади л. пре Хр.; много се мешали са староседеоцима, којих и данас има у знатном броју, особито на Ј пол. (Веде, Мунде, Дравиди), и др. народима који су доцније стизали у Пр. Индију. Данас више од 1/3 стан. Индије говори индоарским језицима, а И. чине гл. и највећи део стан. Тек на тлу Индије развило се до потпуности код И. кастинско уређење; → касте опет већином уједно и етничке групе: више касте чисти аријци, а ниже већином потчињени етнички елементи; гл. касте: брамани, рађупти, џати, ахир, вџри и др., затим касте трг. и занатлија и сасвим ниске касте, познате под именом париа. Поред ове, постоји подела И. на веће групе, према гл. дијалектима: Хинди, Пандиби, Гуџарати, Кашмири, Кохистани, Свндхи, Маратхи, Орије, Бихари, Бенгали и Асамни. Гл. зани-

мање земљар; обиле култ. биљака (жита, варива, шећ. трска, памук, мак, јаме итд.; много се сеју уљаке билке), али и сточарство од значаја (краве св. животиња); наводњавање веома развијено; раде се многи зан., нарочито за обраду метала и ткст.; правовери И. не једу месо; храна поглавито биљна и млечна; куће једноставне, али храмови величанствени; у ноћни долазе до израза соц. разлике: сиромашни носе само турбан на глави и омотавају се око кукца; одећа већином од памука и бела. У нар. обичајима око рођења, свадбе, погребња и у нар. веровањима очувано много елемената из доба аријске заједнице; молитве и др. верске радње, одлажење на поклонства у св. места и сл. гл. занимања И. преко дана; по вери већином браманџи, има доста и мусл. У ширем смислу се И. зове целокупно стап. Др. → Индије (преко 320 мил.). Огранак И. у Евр. → Цигани.

ИНДИВИДУА, индивидуум (лат.), јединка живих бића, животна јединица, целина способна да води самосталан живот. Индивидуалан, својствен некој личности; нераздељив, појединачан. Индивидуализам, нарочито схватање односа појединца према држави које се састоји у тврђењу да је појединац (индивидуум) сврха и смисао држ. уређења; држава је ради појединца, и има само да штити његова прав. права. Супр. универсализам, који учи да је појединац ради држ. целине, и према томе мора да се стави потпуно у службу њених циљева. Као научни и екон.-полит. принцип, и. данас потпуно напуштен. У праву: школа која владала рим. правом и поново дошла до изражаја преко школе природног права; обележја и. носе сви вел. зак. који изишци из идеја фрц. револуције, а полазе од идеје да права припадају личности и да је личност њихов титулар не само према другима, већ и према заједници, која не сме њихова права крњити; и. ослабљен утицајем социјализма и → соц. реформ. Индивидуалитет, индивидуалност 1) оригиналност, самосталност духа; скуп свих урођених и стечених особина човека којима се разликује од др. људи. 2) скупи свега што карактеристично јединку и што је разликује од осталих јединки исте врсте; осн. одлика живота да се јавља у облику организованих целина, животних јединица означених као индивидуе или јединке; у живом свету постоје различити ступњевни и.; најнижи ступањ ћелија, која је способна да води самосталан живот; она је индивидуа 1. реда (једноћелијни организми); виши ступањ је комплекс ћелија више или мање узajамно зависних и у принципу диференцираних по грађи и функцији; такве индивидуе вишег реда вишећелијна бића и колоније једноћелијних организма; још виши ступањ и. колоније вишећелијних организама (многи дугљари, црви, пласматени); поједини чланови 1 колоније могу се по грађи и функцији јако диференцирати и бити узajамно зависни као делови целине; каткада се и друштва јединки исте врсте или животне заједнице означавају као животне јединице вишег реда, виши ступњевни и.

ИНДИВИЗИЈА (лат.), недељивост ствари или заједница својине.

ИНДИГЕН (лат.: урођен), домаћи; домородац, припадник. Индигенат, држављанство, поданство, припадба.

ИНДИГЕСТИЈА (лат.), лакша сметна при варењу.

ИНДИГЕРКА, р. у Сибиру, извире на подножју Становојских Пл., а утиче у Сев. Ледено М.

ИНДИГНАЦИЈА (лат.), презир, негодовање. Индигнаран, увређен, озлобођен, расрбен. Индигнитет, у наследном праву: недостојност наслеђивања одређеног наслеђатеља (нпр. Срп. грађ. зак. сматра својом убицу за недостојног да наследи своју жртву).

ИНДИГО (инд.-лат.), орг. лепа плава боја позната и староримима; добила се из тропског жбуња (*Indigofera tinctoria*) и евр. сача (*Isatis tinctoria*), која раније култивисан у Нем.; 1878. добио Бајер и. синтетом, и он се од 1897. фабр. израђује у вел. количинама у облику 20%-не пасте и праха с 98-99% и.; хем. формула $C_{16}H_{10}N_2O_2$, не раствара се у води, етру, алкохолу, алкалијама и разблаженим киселинама; преводи се у растворљив облик редукцијом у присуству база, дајући тзв. бели д., који на ваздуху, оксидацијом, поново прелази у и.; у раствору белог и. замачу се ткавине или влакна, а упијени б. и. потпани када обојени материјал дође у додир с ваздухом; и. могу да се боје све врсте влакана.

ИНДИЈА, брит. колонија са заштитним земљама и државама урођеница (4 675 616 км², 320 мил. ст.); највећим делом зрнати пол. И. које је на Ј. Аз., из-

међу Бенгалског Зал., Индијског Ок., Арабиског Зал. и Хималаја; њу чине даље: ји. део Иранске Висоравни (Белуџистан) и з. део Индокине (Г. и Д. Бирма) с највећим делом пол. Малаке. На С се дижу високи плани. венци Хималаја (дугачки 2400 км), која се према З продужују у Хиндукупи и Сулејман Пл.; ј. од Хималаја вел. и пространа Индо-гангска Низија; ј. од ње, одн. од пл. Винђе висораван Декан (600-1000 м). Гл. реке: Инд, Ганг, Брамалутра, Иравади, Нарбада, Тапти, Маханади, Годавари, Кистна и Кавери. Клима разноврсна због вел. пружања у правцу С-Ј и конфигурације терена, превлађује тропска; разликују се углавном 2 год. доба: кишно и сушно; падавина много (2-12 м), а издијају се за време дувања монсуна. Плодна земља: $\frac{2}{3}$ стан. живе од земљар; успевају: ориз (гл. средство за исхрану), пшеница, памук, јута, биље које даје уље, шећ. трска, мак за опијум, чај, кава, бибер, индиго, кијинско дрво итд., и скупоцене дрвене: тик, сандал, махагон итд.; богата фауна: јак, слон, лав, тигар, антилопа, срна, дивокоза, пантер, шакал, леопард, хијена, камила, свиленка буба и најразноврсније змије; сточарство неразвијено (верски прописи спречавају употребу меснаг хране); ипак се гаје: биво, говече, овца и коза; од рудног блага: драго камење, злато, со, манган, угаљ, олово и петролеум. Развијена поглавито кућевна и зан. радност (ћилими, шалови, оружје); фабр. радност постепено се развија: фабрике тканина од памука и јуте, млинови, шећера, дувања, хартије, пиваре, луштрионице ориза. Саобр. се одржава пловним р. мрежом и жел., а у плани. крајевима товарним животињама. Спољна трг. у рукама Енглеза, а обавља се преко вел. пристаништа: Бомбаја, Мадраса, Рангун, Калкуте, Карачија; извозе се: памук, јута, ориз, чај, уљевито семење, лак, опијум, индиго итд. Енгл. краљ је индиски цар; уместо њега управља гувернер (вицекраљ) са седиштем у Делхију. Важна још места: Бомбај, Мадрас, Калкута (најмногочуљнија), Карачи, Рангун (пристаништа); Српнагар, Лакхор, Амричар, Хајдерабад, Ахмеднаб, Јанпур, Нагпур. До 2000. пре Хр. у И. живела само племена из групе Дравида и Мунда; после тога у њу се са С доселили Аријци, који продрли долином Индове притоке Кабула у Панџаб, а одакле и у остале крајеве, па око 10. в. загосподарили целим пол. од Хималаја до Цејлона; досељеници се затим стопили са староседеоцима у 1 народ назван, по р. Инду, Индија или Индусима; до 4. в. пре Хр. живели подељени на мале државице којима управљале племенске старешине (раце); у 4. в. пре Хр. део њихових држава заузео Александар Вел. (→ Пор), што Инде, изгледа, побудило на покушај уједињења; после Александрове смрти њихов поглавар Чандрагупта утврдио да створи већу државу, која се брзо распала; од 700. у И. настало ширење ислама; то довело до уједињења под династијом монголског порекла (отуд Вел. Могол); почетком 18. в. њена моћ почела да опада, а обласни управљачи (субаби и набоби) и раце покушали да се отргну од централне власти; њихове размирице искористили Французи (→ Диплеке) и још у 1. половини 18. в. заузели целу И., али их Енглези нагнали да се одреку својих освајања у корист енгл. друштва за трг. с И.; енгл. гувернери (Клајв и Хастингс), који управљали енгл. колонијама после 7-год. рата, наставили борбе с индиским поглаварима и потчинили целу И.; изазван њиховим грубим понашањем са староседеоцима и разним злоупотребама, Пит Млађи предложио енгл. парламенту Индиску булу (1781.), којом рад енгл. трг. друштва стављен под држ. контролу; пољовицом 19. в. у И. избила побуна урођеничких војника (1857.-1858.), коју морала да угушаје држава; стога енгл. влада одузела савесни И. од трг. друштва и потчинила је држ. власти, а затим је прогласила за царевину (1878.); до краја 19. в. Енгл. потчинила у И. још и Непал, Бутан, Белуџистан, Афганистан и Бирму; од 1885. у И. избио нац. покрет; предвођени Махатмом Гандијем, Инди успели да извојују (1931.) ограничен положај доминиона. И. језици чине с иранским аријски огранак индоевр. језичког стабла; доста ст. степен у развоју и. ј. претставља → санскрит и то нарочито онај у → ведама, тзв. ведски санскрит, а ср. степен у том развоју чине → пракрти → пали; из пракрског говорних дијалеката развили се и. н. (индоариски) Ј., од којих најважнији: → хинди, урду (хиндустански), бенгалски, синдхи, гуџаратски, маратхи ч конкани; посебну групу и. ј. чине → дравидски. И. књижевност дели се, углавном, на ведски (отприлике 1500.-500. пре Хр.) и послеведски период (отприлике од 500. пре до 12. в. после Хр.); ведски период испуњавају најстарији и. верски списи, → веде, и разни списи који објашњавају веде (тзв.

брахмане, арањке, упанишаде и сутре). Језик којим су писана дела овога периода зове се ведски (по некима, ведски санскрит), а језик дела из послеведског периода, санскрит (или класични санскрит). Из тог периода имамо важних флз., научних и књиж. дела; међу последњима се највише истичу поједине збирке прича и басни (Панчатантра, Хитопадеша, Катхасаритсагара, Шукасаптити), еп → Махабхарата са неколико и у Евр. познатих епизода (Бхагавадгита, Нал и Дамајанти, Савитри) и ум. еп. → Рамајана. Почетком 6. в. санскритска класична књиж. достигла свој врхунац → Калидасом, а нешто доцније живео Бхаабхути, највећи индискни драматичар после Калидасе; остали истакнути песници: Бхартрхари, Амару, Вилхана, Сомадева и Пајдева; као писци романа познати нарочито Дандин и Субандху; међу научним делима на санскриту важна граматика од Панинија, затим поједини правнички, мат. и астр. списи; у хронологији, ист. и кримици Индији слаби; због тога датуми о животу њихових највећих писаца и песника нису сигурни, имају само 1 нешто критичнијег историчара (→ Калхана), а њихов полихистор → Хемачандра доста непоуздан. Од 12. в. санскрит се губи све више и из књиж., а на његово место долазе пови и. Језици са својим књиж., које и даље остају више или мање зависне од санскритске и пракритске. И музика била упочетку верског карактера и јавила се, изгледа, веома рано; нар. предање везује је за бога Браму, његова сина Нареду и његову жему Сарасфати; о најранијој м. може се говорити само на основи веда, јер су најстарији муз. рукописи пропали, али се зна да су још онда Инди имали знаке за промене висине и акценат и да су се мелодије училе у браманским шк., већином напамет; поред примене у верским обредима м. употребљавана и при разним свечаностима и догађајима из живота, а нарочито при играма; из тога се развиле муз. пантомиме и драмске претставе у којима прик. зване гл. сцене из живота богова Кришне и Вишну; касније нарочито негована по дворовима који имали нарочите концертне, поз. и играчке дворане, као и балетске труппе састављене од давадата (балерина); од гудачких инструмената постојали: вина (са 4 или 5 жица), магуди (сличан китари и лаути), заро (сличан гуслама), од дувачких: базарија, вана или тупава (врста флаута), нагосаран (сличан обои), нурсинг (рог), сангха (труба), тара (сличан позауни), а од ударачких: дунбубхи (добош) и агхати (кимвали); после освајања Индије од стране мусл., м. изгубила свој значај. И. религије, у најст. време поштовање локалних богова, затим биљки, животиња, посућа, људи; уз то увек и нека званична религ.: 1) ведска р., 2) браманизам, 3) хиндуизам; противно њима 4) будизам и 5) џаина. Од 12. в. почињу деистичке струје. И. уметност углавном је израз разних вера и раса које су њом назменично владале. Архитектура пре 3. в. пре Хр. градила од дрвета, те се нису очували старији споменици; у доба будизма на и. а. утичу кинеска и перс., и стварају се многи будистички мањ.; мусл. династије стварају спец. стил гробница, палата и џамија; карактеристика и. а. богатство и претрпаност детаља; у силуети грађевина, храмова, осећа се тежња ка висини и величини у пропорцијама. Вајарство се јавило у доба будизма, а достигло врхунац развоја крајем 4. и почетком 3. в. пре Хр., под утицајем грч.-перс. ум.; мада позајмило многе елементе од јелинистичког, и. в. није га могло никад да достигне; разни кипови и божанства, с много глава, руку и ногу оставља-

Катхасаритсагара, Шукасаптити

ју утицај нечег нестварног и беживотног. Сликаство налазило вел. примену у минијатурама по рукописима и украшавању унутрашњости владарских палата, али се ретко где сачувало; фреске у пешини Ајанти доказују да су и. сликари из 6. в. достигли ретку сигурност у држењу, вел. вештину у композицији и дубок смисао за декорацију (на сл. храм у Буд-Таји).

ИНДИЈАНА, 1 од држава САД (94 153 км², 3,2 мил. ст.) јн. од јез. Мичигена; земљр. (пшеница, кукуруз, поврће, дуван), сточарство (коњи, овце, говеда, свиње), руд. (угаљ, гвожђе, петролеум) и инд. (металуршка, млинарство, месо); неколико унв.; гл. место Индијанаполис (375 000 ст.); трг за жито и стоку; инд. (млинарство, метал); у близини рудник угља.

ИНДИЈАНСКА ТЕРИТОРИЈА, у држави Оклахоми (САД), у којој живи око 120 000 Индијанаца.

ИНДИЈАНЦИ, староседеоци Амер., названи И. погрешно још у доба Колумба; зову их и Првенокошцима; из неких обл. Европљани их сасвим потиснули, нарочито на тлу САД и са Зап. Индискских О.; боље се одржали у Ј. Амер.: свега чистих око 15 мил. Гл. расне особине → америчке расе. Језици полисинтетички код једних, а код др. с инкорпорацијом; око 150 група језика. Вел. разлике и у култури; у атланском прим. и обл. Пуебла у С. Амер. земљр. довела до вишег ступња културе, а рибарска племена на СЗ С. Амер. развила особиту културу; између тих група разна ловачка племена на различитим ступњима културе. У Мексику и Ср. Амер. живели народи (и данас најмногбројнији међу амер. И.) с високом културом: Мексиканци (Астек) и Маја. Слично и у Ј. Амер.: примит. народи и данас живе као нижи земљр. или сточари по већем делу Ј. Амер., а у план. земљама дуж пацифичке обале (Колумбија, Еквадор, Перу, Чиле и Аргентина) у доба открића живели народи с високом културом.

ИНДИЈУМ (In), хем. елемент, сребрнстобео метал, живаљ слично олову; тешко испарљив; атомска тежина 114,8, спец. теж. 7,12; тачка топљења 155°, кључа на првеном усјањају; лако се раствара у азотској киселини; добива се електролитичким путем.

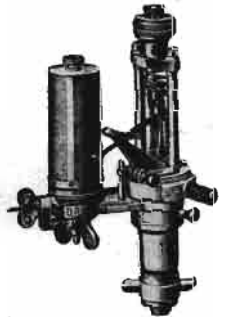
ИНДИКАН, индоксил-сумпорна киселина, продукт труљења триптофана (амино-киселина која се у дрвима под дејством фермента ослобађа из молекула белачевина); постаје у јетри, избацује се мокраћом. Доказује се реакцијом на и.; ова реакција може да буде нормална (позит.) или повећана (јако позит.) у случају јачег труљења у дрвима.

ИНДИКАТИВ (лат.), одређени начин глаголки, у неким језицима употребљава се у независним реченицама, насупротив конјунктиву; наш језик нема и. и конјунктива, одн. употребљава увек само и.

ИНДИКАТОР (лат.) 1) справа за снимање промене притиска у цилиндру клипних машина зависно од положаја клипа у цилиндру; састоји се од 1 мањег цилиндра, клипа с опругом, обртног ваљка и прибора за писање (полуга, писалка, хартија која се намотава на ваљак). У времену употребе, радно средство (пара, гас, течност) прелази из цилиндра машине у цилиндар и., потискује клип, а овај сабија опругу; уколико је притисак радног средства већи утолико се опруга јаче скупи; скупљање опруге према томе је мера за величину притиска и зато се преноси — преко полуге и писалке — на хартију; хартија, заједно с ваљком, обрће се тамо-амо као што се и клип креће, јер ваљак своје кретање добија од клипа непосредно (ако је ход клипа мањи од обима ваљка) или преко делова у вези с клипом (ход клипа већи од обима ваљка), а по редством канала. 2) хем. материја која показује другојачију боју у киселин, а другојачију у алкалним растворима (обојени и.); уопште средство које показује извесно стање или промену.

ИНДИКАЦИЈА, ознака, упутство; у мед.: најцелесходнији начин лечења у даном моменту; супр. контраиндикација тј. начин, лек или операција која би била штетна.

ИНДИКЦИЈА (лат.), сазив, објава црк. концила. И. римска, период од 15 год. колико трајала царском

нарелбом прописана висина пореза у ст. Риму после Константина; доцније (313.) уведена као систем рачунања времена у папским булама.

ИНДИРЕКТАН (лат.), посредан. **И. ударци** (у фудболу), из којих се не може непосредно постићи гол; има их 7: почетни у., у. с врата, слободан у. из офсајда, слободан у. из убацивања, слободан у. који врши судија, слободан у. који се досуђује када 1 играч, после досуђеног слободног у., 2 пута игра лоптом пре него је дода др.; кад вратар носи лопту више од 2 м.

ИНДИСКА КОНОПЉА → хашиш.

ИНДИСКА СМОКВА (*Opuntia ficus indica*, фам. Састасеае), сукулентна биљка, стан. врелих степских, пустињских предела Ср. Амер.; стабло спљоштено, сочно, разгранато са снопинима бодља; плод сочна јајаста бобица, једне се; у неким местима Ср. Амер. служи као једина биљна храна стан.; гаји се као украсна и ради плода, свуда у топлим крајевима, где често задивља (као нпр. код нас на Јадр. Прим.); у сред. обл. одомаћиле се још и: *O. vulgaris*, *O. tuna*.

ИНДИСКА ТРКАЧИЦА, пловка пореклом из Индије; мала, жива, усправног става, стално у покрету; бела, црна или шарена; месо укусно, али мале тежине; одлична носиља, преко 200 јаја за годину.

ИНДИСКИ ОКЕАН, најмањи од сва 3 ок.; између Аз., Афр., Аустрал. и Антарктика; од Вел. Ок. одвојено подневром најужнијег рта Тасманије, а од Атланског подневром Игленог Рта (најужнија тачка Афр.); површина 73,4 мил. км² (са споредним морима 74,9 мил. км²); највећа дубина 7000 м ј. од о. Јаве; салинитет у пределима где има мало падавина 3,6‰ (у Перс. и Црвеном М. и 4,0‰), на екватору и на Ј мањи. Највећи привр. значај има вађење бисера код Цејлона (по томе И. О. на првом месту међу ок.); од вредности још хватање морских паса и лингвина; риболов нема важности за свет. трг., иако И. О. богат рибом; уопште његова привр. важност знатно мања него Атланског Ок. Светском саобр. И. О. постао приступачан тек опловљавањем Афр. (Васко де Гама, 1498.), тј. проналаском морског пута из Евр. за Индију. Насељавање Амер. одвратило тежњу Европљана од И. О., те његов саобр. трг. значај опао, да поново порасте прокопавањем Суецког канала (1869.).

ИНДИСКРЕЦИЈА (лат.), неповерљивост, неспособност за чување поверених тајна.

ИНДИФЕРЕНТАН (лат.), равнодушан, безначајан, безутицајан.

ИНДИЦИЈА (лат.), чињеница из које се посредно закључује постојање крив. дела; основ додозрења.

ИНДОАРИЈЦИ, у науци уобичајени назив за аријске народе који су у току 2. хиљаде год. пре Хр. продрили у Панџаб, одатле и у долину Гангеса и на Декан. **Индоариски језици**, заједно с иранским, припадају аријском језичком стаблу и одликују се вел. богатством израза; данашња индиска култура претставља индоариску културу, знатно измењену утицајима преариских елемената као и доцнијим мусл. утицајима; → Инди, индиски језици.

ИНДОАУСТРАЛИЈАНЦИ, раније назив за староседелачке народе у ј. Аз. (Мунда, Мон, Кхмер); сада се зову Аустроазитима. Именом И. обухватани и неки народи у Индонезији (Ведоити и примит. Малајци). Индоаустралиска раса: долхокефална, онијског и малог раста, мрке коже, црномрке или црне таласасте или коврчаве косе, тамних очију, широка носа; тело веома космато; 1 његова грана → дравидска раса. У новије време се народи који припадају и. р. (Мунде, Мон, Кхмери, Веде и др.) називају Аустроазитима.

ИНДО-АФГАНСКА РАСА, 1 из групе белих р.: долхокефална, висока раста, отвореномрке коже, угастих очију, мрке или црне косе; типски претставници Афганистанци и, у Индији, припадници каста брамана и раџпута.

ИНДОГЕРМАНИ, Индоевропљани, Индокелти → Аријци.

ИНДОКИНА, Задња Индија, вел. пол. (1 931 000 км²) на ЈИ Аз., између Ј. Кинеског М. и Бенгалског Зал.; има 3 вел. залива: Тонкински, Сијамски и Мартабански; између Сијамског и Мартабанског З. пол. Малака. Земљиште махом план., продужење хималајских венаца; између план. ланапа (правац С-Ј) простране речне долине: Иравате, Салуена, Менама, Меконга. Клима тропска; цела И. богато наводњавана, јер је у монсунској обл.; најважнији производ ориз; успевају још: чај, бибер, шећ. трска, памук, дуван, каучук, ротанг; веома богата шумама са скупоценим дрвцем; фауна разнолика (тропска); богата рудним благом: гвожђе, бакар, калај, угаљ, злато, сребро

стан. (45 мил.) Индокинези: Сијамци, Тонкинјани, Ајамци итд., жуте расе, по вери будисти. **Индонезици**, заједнички назив за народе тибетобирманске и сијамокинеске, чији језици чине 1 групу. Иначе ти народи делови задњендиске гране монголеке групе народа и давнашњи досељеници у Задњој Индији. **Индонезиски језици** се говоре у Кини, Тибету и Задњој Индији; најгл.: на И, кинески, сијамски и ајамски, а на 3 тибетски и бирмански.

ИНДОЛЕНЦИЈА (лат.), немар према спољнем свету или према себи самом, нарочито у погледу неге или лечења.

ИНДОНЕЗИЈА, острвска група између јн. Аз. и Аустрал. (→ Малајски Архипелаг). **Индонезјани**, индонезјанска раса, Протомалајци, племена у унутрашњости вел. острва у Индонезији (Данајци на Борнеу, Батаки на Суматри и др.); већином ниска раста (просечно 157 см), мезокефали или долхокефали, широка и седласта носа, истакнутих јагодичних кости, мрке коже, праве или таласасте косе. У ширем смислу и грана → индоаустралиске расе.

ИНДОСАМЕНТ (ит.) 1) правни образац којим се мен. преноси; састоји се било из голог потписа индосанта — испод којег може бити датум (неиспуњен **бланко и.**) било из: преносне клаузуле, имена индосатара и потписа индосанта (пун и.). 2) пренос мен., који може бити: својински и. (пренос мен. у својину); заложни и. (давање мен. у залог) и **прокура и.** (преношење мен. у пуномоћје, ради вршења «свију права из мен.»). **Индосант**, који преноси мен. **Индосатар**, на кога се мен. преноси.

ИНДРА, бог атмосфере код ст. Инда; господар грома и кише; заштитник Аријаца.

ИНДУКТ (лат.), ел. коло у којем бива индуктивна електро- моторна сила; у ел. машинама и. се назива ел. коло у којем се индуктује електро- моторна сила

заједно са гвозденим делом машине на којем је оно намагнато (на сл.: и. са колектором). **Индуктор**, магнет или електромагнет којим се производи варијација магнетног флукса кроз ел. коло у којем се хоће индукovati електро-моторна сила.

ИНДУКЦИЈА, индуктивни метод 1) методски поступак помоћу којег се од појединих случајева и чињеница долази до општих зак. и ставова; индуктиван закључак има овај облик:

A, B, V је П
A, B, V је С

Свако С је П

Ако се наведу и испитају сви случајеви на које се односи индуктиван закључак, онда имамо потпуну, иначе непотпуну и. 2) енгл. физичар Фарада открио 1831. да: кад се 1 калему жиче, везаном за галванометар, примакне магнет или др. калем жиче везан за галванску батерију, галванометарска игла скреће, што је знак да се и у спроводнику који није непосредно везан за извор струје јавља струја. То је **индуктована струја**, и она се јавља у сваком спроводнику кад га пресецају магнетне линије силе. Ово откриће 1 од најзначајнијих до данас и на њему заснована скоро цела елџн. **Индукциона пех** → електрична пех. **И.-Румкорфов калем**, ел. апарат који од извора једносмислене струје ниског напона даје наизменичну струју високог напона; састоји се из примарног и секундарног калема, језгра и прекидача (Нефов чекић, Венелтов или живин прекидача); напон на крајевима секундарног калема код вел. апарата достиже неколико десетина хиљада волти. **ИНДУЛАТОРНЕ СЕРИЈЕ** → статистичке временске серије које се периодично појављују.

ИНДУЛГЕНЦИЈА (лат.), прк. опроштај греха уз извесну матер. отштету, па и за новац, нарочито у ср. в.; по учењу ркат. црк. право црк. да искористи сувишне заслуге светитеља за давање опроста оним који изврше пост, хаџилук, завет или даду новчани прилог; даје се сваких 25 год. свима који побожно и покајнички посете Рим (почела 1300. г.).

ИНДУЛТ (лат.), рок одређен непр. трг. бродовима које рат затече у лукама, да напусте луку.

ИНДУР, варош (93 000 ст.) у Индији; трг. за опијум; инд. памука.

ИНДУСТРИЈА (лат.), фабричка → радност; ср. и вел. предузећа која се баве обрадом сировина и своје производе израђују већином помоћу машина у фабрикама; инд. производња може се обављати и на др. начине (нпр. претежно ручним радом), али је карактеристично да она увек ради на велико, с вел. бројем најамних радника и помоћног особља, с вел. улагањем капитала у посао, и производи за ширу пијацу, од чиях флукуација понуде и тражње, као стално извесне чињенице, потпуно зависи. И. карактерише даље извесна стална експанзивност, тј. тежња за проширењем производње и увећањем зараде; отуда налазимо код ње с 1 стране утакмицу (конкуренцију) са свим осталим производачима у земљи и на страни, а са др. спајање више тхн. предузећа у 1 привр. целину (хориз. спајање предузећа исте врсте и верт. спајање разних тхн. пословница у 1 заједницу), као нпр. фабрике аутомобила са фабр. гума, ливницама челика, ел. фабрикама, рудницама угља итд.; спајање у оба правца може се извести у власништву 1 једног човека (инд. магната), или се стварају уговорне заједнице више самосталних предузетника (картели, трустови, концерни), где низ самосталних предузећа раде једни за др. тако да образују 1 продукциону јединицу. И. допринела вел. богаћењу народа који су први тхн. и трг. развили ову грану радности и освојили домаће и стране свет. пијаце, искористићујући свој тада мање-више монополистички положај; то довело до схватања да је и, уопште и безусловно најпродуктивнија грану радности, на допније и др. земље (тзв. младе, или аграрне) настојале да подигну »домаћу и.«; да би јој олакшали утакмицу са страном, ове државе својој и. давале разне субвенције, пореске олакшице, извозне премије, заштитне царине, јевтине кредите итд.; инд. политика стављена на 1. место у домаћој екон. политици; показало се, ипак, да је свет. утакмица обарала цене толико да многе инд. гране не само да нису постале извор неог. варочитог увећања нац. дохотка (општег нар. благостања), већ се могле одржавати само монополисањем домаће пијаце (високим заштитним царинама) и налагањем на домаће потрошаче толико високих цена да је таква грану радности била више на терет но на корист општег нар. и држ. буџета; ипак се политика индустријализације »младих« земаља спроводи и данас, из разлога »нац.-привр. независности«, безбедности у снабдевању за случај рата, смањења одлива новца у иностранство, запослења домаће радне снаге, искористићења домаћих прир. дарова итд.; ти разлози често основиани, али се морају критички проверити у конкретним случајевима да се не би нпр. потрошачка снага бесцелно оттерећивала у корист појединца. Поред капитала и заштитног система, на развој и. у једној земљи или области (локализација и.) утичу: сировине, покретна снага, радна снага и саобраћај; и. која прерађује гломазне и тешке сировине (руде, дрво) развија се махом у обл. у којима њих има, или у обл. у које се оне могу лако донети; и. којој је за покретање потребна топлота, развија се у близини угљенокопа или петролеумских извора и премешта се уколико се они исцрпљују; отада је почела замена топлотне енергије електричном, образовани су читави инд. појасеви око високих плани. које обилују воденим падовима (бели угљ.); обиле радне снаге по вел. градовима и њена ниска цена утицали су да се инд. предузећа групишу у њима, а развијен саобраћај, нарочито поморски и речни, довели су до развоја и. по пристанцима; према сировинама које прерађује и. се дели на четири групе; у прву спада прерада сировина из биљног царства, у другу животинског, у трећу минералног, а у четврту разног порекла; у вези с биљном производњом су: → млинарство, прерада → шећера, → млека, алкохол, цикорије → скроба, биљних → уља, конзервисање воћа и поврћа, шумска и., израда памучних, ланених и др. тканина итд.; у вези са сточном производњом стоје: прерада меса и меса, конзервисање меса и рибе, прерада вуне и свиње, израда сапуна, свећа, туккала итд.; на осн. рударске производње развиле су се: → металургија и бродоградња; → стакларска и керамичка итд.; у последњу групу улазе: хемиска и сл.-хем. и. Поред оне природне поделе и. постоји и подела по намењених производа и трг. грапама. металургија, → текстилна, → и. животних намирница, → хем., тхн. → стакларска, → коже, → транспортних средстава итд.; у најнапредније инд. земље на свету долазе: САД, Енгл. Нем., СССР, Фрд., Јап.,

ЧСР, Ит., Белг. и Швајц. И. Југославије тек у четку; њен развитак слаб поглавито услед слабе куповне моћи домаће пијаце (претежно сиромашни селаци, маловаршани и слабо плаћени чиновници), затим услед оскудице сопственог капитала, скупоће кредита, слабих саобр. средстава, недовољно стручне радне снаге и јаке конкуренције стране и., која савлађује све царинске и др. препреке; иначе Југосл. има све потребне услове (обиле сировина и погонске снаге, јевтина радна снага) да се индустријализација успешно спроведе; с обзиром на претрпато стање и Југосл. много напредовала; у том погледу најповољније стоји Слов. (Драв. Бан.); снажан напредак показује и Хрв. (Сав. Бан.) која је данас у и. бројно најјача јсл. покрајина; од свих јсл. крајева Србија има највише услова за и., али је послератно време утврдила углавном на обнову онога што је у свет. рату уништено; у осталим јсл. обл. (Босни, Далм., Ц. Гори) није било већег полета; број инд. предузећа у Југосл. (без малих стругара и млинова) износи око 2 200; њихов распоред по бан.: Сав. 600, Драв. 570, Врб. 80, Прим. 80, Дрин. 120, Дун. 400, Модав. 100, Зет. 25, Вард. 60, Београд 165; по инд. грамама предузећа су овако распоређена: и. жив. намирница 425, шумска и дрварска 350, текстилна 340, металургија 220, хем. 180, грађевна 130, коже 120, хартије 60, ел.-тхн. 25, угљенокопа и рудокопа 280, хартије 70; од тога око 600 предузећа осн. пре 1918. г., а сва остала (1600) после свет. рата; по свом облику око 600 су акц. друштва (1/2 милијард осн. акц. капитала), око 450 су командитна друштва, а 1000 инокосна предузећа; у њима запослено, према сезони и конјунктури, 300 000-400 000 радника. **Индустријализација**, план држ. политике којим се иде за тим да се помаже и развија инд. у земљи; при разумном плану ове политике, највећа пажња обраћа се на то да се инд. развија у орг. вези и складу с др. грамама нар. привр. (с пољопр., трг., саобр.). **Индустријска држава** има претежно развијену инд., као Белг. И. **Комора**, саветодавни орган држ. управе и самоуправних власти за сва питања која се тичу инд., чије интересе заступа комора. **И. продавнице**, у којима поједине фабрике продају у својој режии своје производе на детаљ, место да их продају или предају у комисион трговцима. **И. радње**, предузећа која израђују, прерађују, допрађују или обрађују производе у радионицама или на сталном месту применом поделе рада, уопштују већи број радника, редовно уз употребу моторне снаге, и производе за стоваришта или по поруцима у већем обиму. **И. укрштање свиња**, врши се у циљу добијања подмлатка који ће се употребити само за товљење; појава бржег пораста и бољег искористићања хране која се јавља код продуката укрштања зове се **дуксурирање**; значајно у → свињарству и треба га до максимума искористити, али потомство добијено укрштањем не треба остављати за расплод, јер се у даљим генерацијама враћа у погледу својстава на почетне облике, тј. родитеље. **ИНДУТИОМАР**, вој ст. Тревира из 1. в. пре Хр., чувен због отпора Цезару; погинуо у борби са Лабијеновом вој. 54. пре Хр. **ИНВИГУР** → испит. **ИНВИЈА**, варош (8 000 ст.) у Срему (Дунавска Бан.); жел. раскрсница, фабр. покућства, дечјих колиџа, обуће, сира, цементних плоча; млинови, циглана. **ИНЕРВАЦИЈА** (лат.), начин деловања живаца и њихов распоред у одређеном пределу (органу). **ИНЕРЦИЈА** (лат.), особина матер. тела да одржава стање мировања или праволинејског и једноликог кретања, догод чека спољна сила ово стање не промени (закон и.). **Моменат и.**, мхл. појам: моменат и. матер. тачке у односу на 1 осовину једнак је производу масе тачке и квадрата растојања од осовине. **Центар и.**, тешинге. **ИНЖЕЊ** (ит.), направа за вађење корала из морских дубина. **ИНЖЕЊЕР** (фрц.), звање које се добија по завршеном тхн. и агрономском фак. **Овлашћени и.**, **овлашћени архитект**, лица овлашћена за извођење тхн. радова из струке за коју су добили претходно стручно образовање; овлашћене за рад даје Мст. грађевина на предлог инж. коморе; за стипање овлашћена потребно да кандидат има диплому тхн. фак. о свршеним наукама из струке за коју тражи овлашћење, да је поданик наше државе, да има најмање 3 год. праксе, проведене у држ., самоуправној или прив. тхн. служби своје струке по свршеној шк., да је положио испит по Ур. о устројству Мст. грађевина, да је доброд владања, да није осуђиван, да се не налази под истрагом због преступа који повлаче губитак грађ. части и да није под старатељством, да је регулисао вој. обавезу и да говори и пише службеним језиком; држ. и самоупр. и. не

могу бити уједно и овлашћени и. архитекти, изузев ако нису наставници или асистенти тхн. фак. или ср. тхн. инк. **Инижељерија**, род вој. који врши све тхн. радове које не могу обављати др. родови; подела: 1) прошири, 2) интонитори, 3) рефлекторске јединице. **Инижељерска дела** су заштићена у ауторском праву као идејне скице, сликарски нацрти и цртачки послиди, и као изведена архт. и и. дела (објекти); ко их копира без одобрења аутора одговара по зак. о ауторском праву. **И. коморе**, принудна удружења овлашћених инж. и арх. (чл. 11. Приврем. ур. о осн. И. к. у Краљ. Југосл. од 1924./25.), осн. у циљу заштите сталних интереса; могу се осн. на подручју виших грађев. установа Мет. грађевина од најмање 30 чланова; претставник свих и. к. у Београду, Загребу, Љубљани, Н. Саду) је Гл. управа И. к. са седиштем у Београду; броје око 800 чланова. **И. конструкција**, конструкција коју човек гради за своју личну употребу или за савлађивање прир. смећа; према задатку који им се поставља, и. к. деле се у 2 гл. групе: које служе саобр. (друмови, жел., кловни канали и сл.) и које служе побољшању прилика насељених места (водоводи, канализације, исушивање и наводњавање земљишта и сл.).

ИНЗУЛИН → инсулин.

ИНИЦИЈАЛ (лат.) 1) почетно вел. слово у ст. рукописима; обично украшавано орнаментима (од наших ст. рукописа најлепше и. има Мјрослављево еванђеље). 2) почетна слова нечијег имена. **Иницијална мана** у правном послу; која је стојала у трепутку његовог закључења; повлачи ништавност или рушљивост посла; ако је мана постојала код предмета правног посла у трепутку закључења, то је битна заблуда и даје места тужби за рушљивост.

ИНИЦИЈАТИВА (лат.), предлагање, давање потреба, покретање нечег. **И. законска**, покретање поступка за доношење зак. У неким земљама она припада и бирачима (нпр. Швајц., Нем.). Грађани могу само молити да се зак. донесе (право иницијације), а не и предлагати га.

ИНИЦИЈАЦИЈА (лат.), примање и. члана у неко тајно верско или уопште тајно удружење; примање дешава одн. девојака у ред одраслих код примит. народа праћено многим обредима и обичајима; обривање, тетовисање и др. испити способности и издржљивости.

ИНЈЕКТОРИ (лат.), врста хидрауличких пумпа за напајање парних котлова; раде помоћу млаза паре и састоје се. углавном, из енскова (најмање 2); једни служе за протицање паре, а др. да се у њима мења вода с паром, која се ту кондензује и своју енергију кретања предаје води; вода се убрзава и када достигне довољну брзину тече у ката и мимо свих отпора који јој стоје на путу. Има и. који могу само да потискују воду, а не и да је силу, и таквих који и то чине. **Инјекција** → убризгавање.

IN JURE CESSIO (лат.), у рим. праву нарочити начин преношења својине или тражбених права, састојао се у сикралној форми приступачној само рим. грађанима.

ИНЈУРИЈА (лат.), неправда. → деликт.

ИНКА, првобитно 1 племе из групе Кечуа, доцније владајући слој стан. у Перуу; после именом И. назван само владар, који бивао само из тог племена. У доба кад су дошли Шпањолци, држава И. била пространа; обухватала данашњи Еквадор, Перу и Чиле с деловима Боливије и Аргентине; држава била деспотска и уређена строго централистички с вел. чиновничким апаратом; у освојеним крајевима увођен држ. језик Кечуа и држ. вера (култ. Сунца); није било приватне својине, сви поданици радили за државу, а само одређено време (3 мес.) за себе. **Инкина кост** између потиљаче и темених костију; ствара се окоштавањем мембраничног дела потиљаче; дано јој име и. к., јер често има дубаљима Перуанаца; ретко се нађе код др. раса.

ИНКАРНАТСКА ДЕТЕЛИНА (*Trifolium incarnatum*) једноглед. биљка, одлична сточна храна, од важности нарочито за наше западније крајеве; слабо мање-више маљаво с јако дрвеним цветом; трпи од сувишне влаге и пролетних мразева; расте 30-60 см високо; више варијетети, чији вегетациони период различит; може се гајити и као претходни усев; усељено се развија на оцедном земљишту, пропустљивом, не подноси компактна ни кисела земљишта.

ИНКАНАЦИЈА (лат.), оваплоћење, отеловљење, претварање у крв и месо, узимање телесног облика од стране божанства.

ИНКАСО (ит.), уновчење, наплатавање. **И. индосман**, пренос мен. у пуновође (→ индосамент).

И. провизија, награда за изведену наплату. **Инкасирати**, уновчити, наплатити.

ИНКВИЗИЦИЈА (лат.), нарочит врат. прк. суд у ср., а у неким земљама и н. в.; водно истрагу над јеретичима и кажњавао осушеним мучењем и спаљивањем; осн. после васеленског сабора у Верони (1183.), најдуже се одржала у Бен. (до краја 18. в.), и Шп. (до 1820.); њене судије, махом доминиканци, имали право да кажњавају и умрле, ископавањем и спаљивањем њихова тела. **Инквизиторно начело**, примењено у крив. поступку кад судија и заступа оптужбу и суди, пасуир. акузаторном начелу код чије примене оптужбу преузима држ. тужилац тако да су оптужбе и одбрана равноправне пред судом; у нашем крив. суд. пост. примењено је ово друго.

ИНКВИРАТИ, истраживати, вршити истрагу.

ИНКЕРМАН, варош на Криму, близу ушћа Черне, на месту где некад постојала грч. колонија Каламита; код њега у кримском рату Енглези и Французи потукли Русе, 1854.

ИНКИОСТРИ-МЕДЕЊАК Драгутин (* 1866.), декоративни сликар у нар. стилу; скупљач нар. орнаменталних мотива; декорисао више зграда у Београду.

ИНКЛИНАЦИЈА (лат.), склост, наклоност, нагињање. **И. магнетне игле**, утао који м. и. која се слободно okreће око хоризонтантне осовине у врт. равни магнетског меридијана заклапа с хоризонтантној равни; мерена у исто доба на разним местима, различита је; близу полутара нула, ка половима расте (→ Земља), (на сл.: HN = хоризонтал, MM = магнетна игла, i = инклинација (нагиб) магнетне игле). **Инклинуметар**, инструмент у виду клатна, показује нагиб брода.

ИНКЛУЗИВАН (лат.), који се налази у нечему, укључан. **Инклузиве**, заједно, укупно. са. **И. дивиденда**, и. интерес → нотовање (хартитија од вредности).

ИНКОГНИТО (лат.-ит.), непознато, под туђим именом; приватни карактер путовања шефа државе у иностранство, обично под измишљеним именом; њим се избегавају свечани дочеци; власти и тада предузимају све мере безбедности и указују све обзире као и на зван. путовању.

ИНКОМЕНЗУРАБИЛАН (лат.), неупоредив, немерљив истом мером.

ИНКОМПАРАБИЛАН (лат.), неупоредив; у грам. нпр. придев који нема поређења.

ИНКОМПАТИБИЛАН (лат.), неспојив. **Инкомпатибилност**, **инкомпатибилитет**, неспојивост, кад се искључују 2 својства код исте личности, нпр. двојструке службе или функције у 1 личности (нико не може једновремено бити старалац неком и водити спор против њега; у том случају старанику одређује се нарочити старалац).

ИНКОМПЕТЕНЦИЈА (лат.), неадекватност.

ИНКОНТРАУЕНЦИЈА (лат.), неслатан, неподударан.

ИНКОНЗЕКВЕНТАН (лат.), недоследан; несталан, непостојан.

ИНКОНТИНЕНЦИЈА (лат.), неуздрживост, неумереност; у мед.: одилажење мокраће и измета без утицаја воље пацијента.

ИНКОРПОРАЦИЈА (лат.), спајање, сједињење 1 ствари с др.; у међунар. односима: подвргавање 1 државе другој и присаједињење њеног земљишта; може бити насилна или спонтанна (пример код уједињења Нем. у 19. в.).

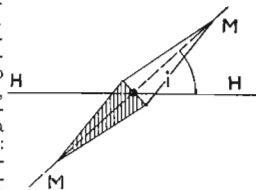
ИНКОХЕРЕНТАН (лат.), лабав.

ИНКРЕТИ (лат.) → хормони.

ИНКРИМИНИСАТИ (лат.), окривити, оптужити.

ИНКРУСТАЦИЈА (лат.), ум. техника, којом се нарочито служили Римљани, доцније Млечани; састоји се у том да се плочицама од разнобојног мрамора обложу видови, како би се овећила и окривела једнобојност видних површина; уопште украшавање предмета умесима мрамора, бронзе, стакла, злата, сребра итд. **И. стена**, стварање соних кора на површини стена.

ИНКУБАЦИЈА (лат.) 1) време које протекне од продрама разазних клица у организму до појаве првих симптома болести. 2) у живинарству: време које лежи женка на јајима да излезе младунчад; код кокоши 19-21, код ћурака 26-30, бисерки 28, плавки 26-29, гусака 28-30, голубова 18-19 и код паунова 30 дана. 3) спавање у храмовима ради исцељења или ради саазвања воље боже у сна; била веома у обичају код ст. Грка, од којих је преузели делимично и

хришћ.; код нас и др. балк. народа (прав. и мусл.) и. у црк., особито мал. турбетима и иначе на гробовима светлаца омиљено средство за лечење разних болести. **ИНКУБАТОР**, справа која служи у живинарству за вештачко лежење пилића; постоје разни модели према начину загревања.

INCUBUS (лат.), у рим. митол. најпре надимак за фауна који тајно прилази женама, затим мора уопште; у ср. в. нечисти дух, ноћни напасник нарочито девица које богу заветовале своју чистоту.

ИНКУНАБУЛЕ (од лат.: *incunabula* = повојни), прве штампане књ. 1448.-1500.

ИНЛАНДАЈС (герм.), ледени покривач (дебео до 1000 м), који покрива унутрашњост неке поларне обл. (Гренланд, Шпицбершка О., Антарктик и др.); од њега се одвајају кратке ледничке струје (ајстрем) и силазе до мора (→ ајсфјелд, ледени брегови).

ИНЛЕЈ (енгл.: *inlay*), ливена златна или перцеланска плomba, која се у зубу учвршћује цементом.

ИНО ЛЕУКОТЕЈА, у грч. митол. добри дух узбурканог мора који помаже бродоловцима (као што је нпр. спасла Одисеја, позајмивши му свој вео); ћерка Кадма, сестра Семеле, мајке Дионисове, а жена Атамаса.

ИНОГОШТЕ, предео у Србији, сев. од Враћа (Вардарска Бан.), између р. Ветернице и Ј. Мораве.

ИНОЗИТ, цинкдихексанхексол $C_6H_6(OH)_6$; налази се у срчаном мишићу, у цигерци и различитим биљкама; слатког укуса, одговара → хексозама; позната су 2 оптички активна облика 1 рацемни и 1 неактивни п.

ИНОКОСНА КУЋА, она у којој живе само родитељи с децом (чл. 57. грађ. зак.). **И. породица**, која не испуњава услове за → задругу. **И. суд**, где суди само 1 судија; срески судови као и. с. надлежни су у грађ. спорovima до 12 000 д вредности, а у крив. за све преступе малолетника и преступе старијих малолет. и др. лица ако не повлаче казну већу од 1 год. затвора; окр. суд суди као и. с. у грађ. спорovima до 30 000 д вредности (исто у трг. суду за трг. спорове), а у крив. спорovima злочине млађих малолетника и све преступе др. лица (преко 1 год. затвора).

ИНОКУЈАЦИЈА (нлат.), вештачко уношење у организам паразита, клица и њихових продуката, способних да изазову инфекцију. **Случајна и.**, нпр. при полном снахоцају (меки или тврди шанкр), или уједом змије или бесне животиње; **намерна и.**, нпр. при варијолизацији; **вештачка и.**, нпр. при вакцинацији; **дијагностична и.**, кад се разни патол. продукти: испљувак, гној, седимент мокраће или кичмене течности убризгавају заморчету, да се утврди врста клица које изазивају обољење.

ИНОСТРАНЕ ИСПРАВЕ, издаване од стране власти др. државе; да би се употребиле у земљи морају претходно бити легализоване у погледу истинитости издавања било од нашег дипломатског или конзуларног претставника у земљи издавања, било од њеног претставника у нашој држави; осим тога морају се и. и. у року од 15 дана од уношења у земљу таксирати код наших власти као и наше, без обзира да ли су већ таксирани у иностранству; садржи на и. се цени по такс. државе чији је орган издао. **И. овршни послови**, одлуке страних судова, могу се извршити код нас једино ако добију → екзекватуру. **И. послова**, преговори са страним државама; спадају у надлежност Мст. п. п.

ИНОВЕНТИЈЕ, име 13 рим. папа у ср. и н. в.; најзнатнији: 1) **И. III** (1198.-1216.), који води борбу са фрц. краљем Филипом II Августом и енгл. краљем Јованом без земље; проповедао 4. крст. рат и крст. рат против албигана. 2) **И. IV** (1243.-1254.), противник нем. цара Фридриха II. 3) **И. VII** (1404.-1406.), папа у чије време се јавила «велика шизма» у крт. цркви.

ИНОФИЦИЈЕЛАН (фрц.), неслужбен, незваничан. **ИНОЧА**, у бигамној или полигамној породици код Јел. 2. жена поред 1. или гл. ж.

И. Н. Р. I., скраћено од: *Jesus Nazarenius Rex Iudaeorum* (лат.: Исус Назаретанин, цар Јудејски), натпис који Пизат ставио на крст Христов на грч., лат. и јевр. језику.

ИНСБРУК, гл. град (56 000 ст.) Тирола (Аустр.), на р. Ину и на раскрсници жел. пруга које везују Аустр., Ит., Нем. и Швајц.; град од 1232., више ст. палата; унив. (1873.); израда машина; трг.; туризам.

ИНСЕКТИ (Insecta, Hexapoda), најзначајнија група зглавара; инсекто, хитанско тело покривено хитинским, чврстим поклопом, увек издељено на 3 телесне обл. главену, грудну и трбушну; главени чланци увек стопљени међ собом; груди из 3 чланка, трбух из 9-11 чл.; само грудни чланци носе парне наставке, но-

жице, укупно 6; глава носи 4 пара јако диференцираних наставка: 1. пар или пици носилоци чулних органа; остала 3 пара граде усни апарат и служе узимању хране (на сл.: рашчлањено тело и.); делови усног апарата различито изграђени код појединих група и.: 1) за дробљење (правокрилци, тврдокрилци), 2) за срцање (опнокрилци), 3) за сисање (лептири), 4) за убадање и сисање (двокрилци, рилашци); значајна одлика и. су крила, парни кожни набори на грудним чланцима; по правилу 2 пара крила, на 2. и 3. грудном чланку, ређе само 1 (двокрилци); и. без крила малобројни; дину трахејама; бубрежне органе чине Малпигијеве деви; као и код осталих зглавара, нервни систем ганглионеран, и крвни систем, с вел. леђним судом, отвореног типа; увек с одвојеним половима, и полни органи често сложено саграђени. Развиће понајчешће праћено преображајем; ступњевни развитака: 1) ембрионално развиће у јајету, 2) ларва, 3) лутка, 4) одрасли и.; сви ови ступњевни код и. с потпуним преображајем (холометаболија); ларва по правилу нимало не личи на одрасла и.; и. с непотпуним преображајем (хемиметаболија) немају ступањ правне лутке; има и. који се развијају без правог преображаја. Душевни живот код и. веома развијен (пиеле, мрави). Распрострањени у свим срединама и по целом свету; искористићу најразличитије изворе хране; њихов значај у екол. природи неизмеран, и они са човеком деле господарство над прир.; као биљоједи, паразити, опрашчивачи цвета, преносиоци болести, извор хране за др. животиње, и. у живом свету најзначајнији фактори; за човека имају огроман значај, особито као штеточине. **Инсектаријум**, нарочито подешена просторија за чување и. **Инсективоде**, карниворе биљке, имају извесне органе или делове органа променење у нарочите апарате за хватање и варење инсеката и др. мањих животиња; поред хране коју саме стварају фотосинтезом хране се и орг. готовим материјама (поглавито азотним) из тела животињина. Код росуље хватање инсеката бива тентаклама на липћу; оне су лепљиве и осетљиве за додир (реагују само на беланчевине); мухоловка хвата инсекте између обеле половине листе које се преклапају чим инсект додирне 1 од 6 боља на листи. Код др. и. се делови листа мењају у нарочите кантине с поклопом у које инсекти лако падају чим стану на обод глатког отвора. Лучењем фермената и. растварају беланчевине. **Инсектицидни средства**, хем. и биљни производи који се употребљавају за уништавање инсеката (→ дезинсекција).

ИНСЕРАТ (лат.), оглас.

ИНСИГНИЈЕ (лат.), спољашњи знаци моћи и звања црк. и световних великодостојника.

ИНСИНУАЦИЈА (лат.), вешто набачена клевета.

ИНСКРИПЦИЈА (лат.), упис; на металном новцу запис који стоји управно, за разлику од легенде, запис око грба или лика.

ИНСОЛАЦИЈА (лат.), сијање Сунца, дејство сунчевог сијања.

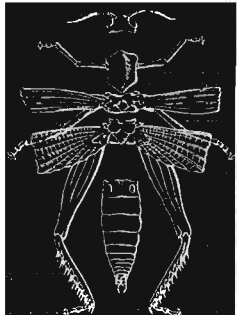
ИНСОЛВЕНТАН (нлат.), који не може да плати своје дугове, који је обуставио плаћање, чија пасива већа од активе. **Инсолвенција**, неспособност плаћања, обично доводи до обуставе плаћања и → стечаја.

ИНСОЛЕНТАН (лат.), безобразан, дрзак.

ИНСОМНИЈА (лат.) → несаница.

ИНСПЕКТОР (лат.), врховни надзорник; у Југосл. виши чиновник мст. 5.-3. групе; виши чиновник аутономних установа. **Инспекторат** 1) отсек мст. који управља инспекторима. 2) канцеларија инспекторова. **Инспекција** 1) вршење врховног надзора. 2) функција инспектора. **И. земаљске одбране**, орган Мст. вој. и морн.; проучава и покреће питања одбране земље и подноси их Савету зем. одбране; у њен састав улазе и стручњаци мст., а сарађују и проналазачи, индустријалци итд. **И. рада**, установа преко које држава врши непосредну контролу над спровођењем мера врш. заштите радника; у нашој земљи установањена 3. о и. р. од 31./12. 1922.; непосредни органи Мст. соц. политике и нар. здравља. **Инспизијент**, надзорник; у поз. режисеров помоћник. **Инспизијерати**, вршити надзор (инспекцију), надзиравати.

ИНСПИРАЦИЈА (лат.) 1) надахнуће; побуђивање; душевно знање стварања; откривање. 2) → дисање.

ИНСТАЛАЦИЈА (лат.), намештење, усталичење; у тхн. постројење или скуп тхн. објеката који служи одређеном циљу (централног грејања, водоводна итд.). Инсталациони аутоматски прекидачи, мали прекидачи који обустављају струју у коду чим она пређе одређену вредност. Изнети на тржиште пре неколико год., али данас већ доста у употреби у кухњин инсталацијама наместо топливих осигурача. Гл. њихово преимућство над осигурачима у том што се они, после прекидања струје, могу одмах, без икаквог н. додатка, на novo употребити, јер се прекид струје у њима врши помоћу електромагнета или загревне металне опруге, које тим не бивају ниуколико оштећене.

ИНСТАНЦИЈА (лат.), надлежна канцеларија; одређени степен у судском поступку; по правилу суди се у 3 и. а) срески, окр. и Касациони суд; б) окр., апелациони и Касациони суд; мора се почети најнижом и. па се иде на вишу путем правних лекова.

ИНСТИЛАЦИЈА (плат.), уношење у организам течних лекова у виду капљица.

ИНСТИНКТ (лат.), нагон, урођена оди. наслеђена склоност којом се обављају извесне целисходне радње без свести о том њиховом циљу, нпр. једење, одбрана, спаривање, задржани живот и др.; инстинктивне радње јављају се у најчистијем облику код животиња, а код човека су, под утицајем његових виших способности, изгубиле првобитни карактер.

ИНСТИТУТ (лат.) 1) установа; ср. или виши провретни завод; научни, лекарски, тхн. завод. 2) у наследном праву: лице за које је у тестаменту предвиђено да ће га заменити као наследника др. лице (супститут). Војни геогр. и., орган Мст. вој. и мори., снабдева вој. и држ. установе и прив. лица картама и плановима наше земље; ради и карте суседних држава, нарочито граничних делова, и бави се чисто научним пословима (мерење дужине мерид. степена итд.). Institut de France → Француски институт. И. словенских наука у Паризу, осн. 1920. Ернест Дени; средиште за сл. науке у Фрц.; има свој дом са библг.; од 1921. издаје часопис Revue des Etudes Slaves; поред тога издао: Срп. цивилизација у ср. в. (од К. Јиречека), Од Вардара до Соче (од Е. Денија); збирку граматика и научних књ. из ист., књиж. и култ. и нар. живота Сл. уопште. Институција, установа, уредба, уређење. Институција, увод у рим. право. **ИНСТРУКЦИЈА** (лат.), упутство, налог, руководство. Инструктор, нарочит наставник; руководиоц у неком послу.

ИНСТРУМЕНТ (лат.), справа, оруђе; средство; погрешно се назива и апарат, међутим у и. се не врше никакве промене: ни хем., ни физ., док се у апарату врше (апарат за варење, за хлађење итд.). И. геодетски, средство којим се опажа, мери или црта, на терену или у канцеларији; у геодетској пракси употребљавају се углавном и.: за мерење дужина на терену (пантљике, инварне жице) и на плану (размерници); за мерење висина (пивелмански и. с. летвама); за мерење углава (теодолити); за снимање детаља (разни тахиметри, призме); за цртање планова (координатографи, транспортери, лењери, размерници); за мерење површина на плановима (планиметри); за смањивање планова (пантографи) и др. И. за летење, справе стално учвршћене на авиону: обртомер за контролу рада мотора, манометри за бензин и уље, термометри за уље и воду, бензиномер; показивач нагиба за контролу положаја авиона у лету, попречна и уздужна либела или жироклинометар, брзиномер, контролник лета, висиномер, бусола, показивач путање, секстант. И. музички → музички инструменти. Инструментал, б. падеж, међу индовер. јез. задржали га Сл.; код именаца у једн. има наставка: -ом, -ем, -ју, -и (судом, пољем, речју, равни); а у множ.: -има, -ама (коњима, рукама); код придева наставка: у једн.: -им, -ом, у множ.: -им; гл. значења: средство, начин, место, време; стоји с предлозима: за, с, међу, над, под, пред. **Инструментализам**, учење Џона Дјуја, амер. филозофа, по ком су интелект и сазнање исто тако инструмент прилагођавања променљивим условима живота као нпр. зуби или удови. **Инструментална музика** → музика. **Инструментација**, оркестрација, у муз.: распоређивање тонског материјала 1) композицији у разне муз. инструменте; полазећи од чинишених да сваки инстр. има своје индивидуалне одлике, композитори бекче шк. (Хајдн, Моцарт, Бетховен) дали оркестру већи замах; Берлиоз, Вагнер, Римски-Корсаков, Штраус и савр. композитори по-

пели и. до крајних могућности тонског бојадисања и изражавања. **Instrumentum**, у рим. праву писмено изјава воље.

ИНСУЛИН, хормон → панкреаса; узима учешћа у сагоревању угљених хидрата (глицозе), регулише промет шећера у организму, снижава тмлт. и задржава воду у организму; његов недостатак повлачи за собом шећ. болест (дијабетес) коју, поред др. симптома, прати и појава шећера у мокраћи; добија се екстраковањем из панкреаса говечета; успеда да се издвоји у чистом кристалном облику; употребљава се код шећ. болести, само по лек. пропису; мале количине дају се: код мршавих особа ради гојења, код неких оболења јетре; његово убризгавање у циљу летења може и код човека да изазове непријатне, па чак и смртоносне инциденте (→ хипогликемија).

ИНСУЛТ (лат.), увреда, напад; у мед.: напад, спољашња повреда. **Инсултвати**, грубо увредити, напати.

ИНСУРЕКЦИЈА (лат.), устанак, буна, побуна. **Инсургент**, устаник, усташа.

ИНСУФИЦИЈЕНЦИЈА (лат.), недовољност функције неког органа или жлезде. И. срчаних залозака → visum cordis.

ИНСЦЕНАЦИЈА (лат.), приредба; у поз.: опрема комада, израда кулиса.

ИНТАБУЛАЦИЈА (плат.), судско уписивање земљокњижног права у јавне књ.; може бити тројка: дефинитивна укњижа, условна (предбележба, тј. мора се у року од 15 дана оправдати или пуноважним доказом или повести спор за доказивање) и забележба (тј. скретање пажње на чињеницу која је у вези са коришћењем земљ.-књ. права). Код нас и. назив за → хипотеку. **Интабулациона књига**, у срп. праву списак хипотека. Воде је срески судови. И. протокол, у Србији суд. књ. по којој се воде сва акта тражења и увођења појединих права у и. књ.; важност и. п. у томе што се увођењем у њега одређује ранг траженом праву. Да се избегну злоупотребе, старешина ср. суда и и. протоколита сваке вечери својим потписима закључују овај протокол. И. уредба, од 10./11. 1854., основни зак. о неокретним добрима у Србији; на снази заједно са зак. о тапијама; законом о земљишним књ. постепено се замењује.

ИНТАКТАН (лат.: нетакнут), чист, невин; недирнут, неокрњен; свеж.

ИНТАРСИЈА (ит.), украшавање производа столарске ум. на тај начин што се у њих умећу орнаменти и арабеске од разнобојних комадића дрвета, каткад и од слонове кости и метала. Већ Грци познавали ову тхн. и много се њом служили; поново оживела нарочито у доба ренесансе (у Ит. и Нем.) и у 18. в. (у Фрц.).

ИНТЕГРАЛ (лат.) → инфинитезимални рачун. **Интеграл**, потпун, целокупан. И. рачун → инфинитезимални рачун. И. социјализам, соц.-флз. доктрина, углавном синтеза ист. материјализма и етичког идеализма; садржи у себи највише елемената марксизма (прицип колективне својине, класне борбе, опште обавезе рада итд.), али му по свом духу супротан; марксизам, са гледишта и. с., револуционарна, али једнострана, непотпуна и ист.-флз. нетачна теорија; марксизам тврди да ће с. бити режим у корист пролетаријата; и. с. подвлачи да ће с. бити кооперација свих ради добра и среће свих; садржи ове осн. поставке: 1) интегралност циља (јасно и смело истицање да је циљ социјализма претварање прин. својине у колективну); 2) интегралност средстава (рационална употреба свих метода који воде циљу); 3) интегралност мотива (воље рачуна о свима побудама због којих људи прилазе социјализму) и 4) флз. интегралност (изградња све свих соц., моралних и полит. идеја које представљају социјал. идеал у јединствен логичан систем). **Интеграција**, спајање, сливање делова у 1 целину. **Интегритет**, целина; непоредивост; потпуност; јединственост; неприкосновеност; бескорност.

ИНТЕГУМЕНТ → кожа.

ИНТЕЛЕКТ (лат.), разум, умна снага схватања, разумевања. **Интелектуализам**, флз. учење да је битна особина душе способности за мишљење (интелигенција) и да се све остале душевне појаве морају објаснити на основи мисаоних процеса. **Интелектуални ред речи** (тј. делова у реченици), кад прво долази подмет на онда прирок. И. р. се зове, јер се употребљава кад се аутор обраћа разуму. Најлепши пример за и. р. р. у пословицама: Рука руку мyje, Ко говори све што хоће, слуша и што неће. И. својина, скупо означавање инд. својине и ауторског права.

ИНТЕЛИГЕНЦИЈА (лат.) 1) способност разумевања. 2) образовани део народа.

ИНТЕЛИГИБИЛАН (лат.), натчулан, која се само може замислити; н. је нпр. свет Платонових идеја које битицу ванпросторно и ванпросторно у свету чистих идеја по себи.

ИНТЕНДАНТ (лат.-фрц.), управник јавних завода, нарочито поз. у Нем.; чиновник који се стара о снабдевању вој. **Интендантске Јединице** за израду и. потреба за вој.; пекарске, месарске и занатлиске ј.

ИНТЕНЗИТЕТ (лат.), јачина, нпр. јачина светлости, звука, величина силе. **Интензиван**, напрегнут, снажан, моћан; у лекс.; продоран. **И. земљорадња**, кад се на малом земљишту употребил много рада и средстава. **Интензивирати**, појачати.

ИНТЕНЦИЈА (лат.), намера; указивање на нешто, важна у праву у више праваца; 1) без и. нема долуца, пошто се тражи намера противправности за долуца; 2) при тумачењу правних послова судија полази од и. странака; 3) у појму злоупотребе права раније се за злоупотребу тражила и.

ИНТЕР- (лат.), представка у лат. сложеницама са значењем: међу, посред (нпр. интернационалан, интервенција). **Inter**, лат. предлог: међу, између. **I. arma silent leges** (лат.) у рату ћуте зак.), рат не познаје зак. **I. a. s. musae** (у рату ћуте музе), не негују се ум. ни наука. **I. vivos**, међу живима. **I. nos**, међу нама, у поверењу. **I. partes**: тражибно право дејствује само између лица између којих је заснован тражибни однос (нпр. нехипотекован дуг дејствује само и. п. између дужника и повериоца). **I. usurium**, у рим. праву значи да се код зајмова на краће време даје капитал умањен интересом за то време; уобичајено данас код еконотних послова.

ИНТЕРВАЛ (лат.), размак, растојање, прекид; у муз.: растојање између 2 ма која ступња; разликују се по имену, величини и сазвучју; име зависи од ступњева који су у њему (прима, секунда, терца, кварта, квинта, секста итд.); величина зависи од броја степена који се у и. садрже (чисти, мали, вел., прекомерни и умањени); по сазвучју пак могу бити консонантни (који утичу пријатно на слух) и дисонантни (који изазивају немир).

ИНТЕРВЕНЦИЈА (лат.) 1) у грађ. праву: мешање 1 лица у односе др. У облиг. праву и. бива кад неко има интереса да се тражибина др. лица које је његов дужник или за које он одговара утврди или исплати; затим у грађ. судском поступку и. је мешање у спор; у извршном поступку и. означава мешање трећих лица чија би права извршењем на туђој ствари била повређена. 2) у међунар. праву: пријатељско посредовање у 1 сукобу или мешање у унутарње и спољне односе 1 државе; захтев под претњом употребе силе да се нешто ради или не уради. 3) у међ. праву: посредовање; → меница, међ. посредовање. 4) мешање државе законодавством и управом у регулисање тока привр. живота, спец. у односе послодавца и најамних радника, оди. службопримаца уопште. **Интервенционизам**, нарочит правац у екон. науци и политици који принципијелно тражи мешање државе у привредни живот, из моралних (заштита слабијих од немилосрдие експлоатације) и соц.-полит. разлога (спречавање спонтаних излива огорчености и незадовољства), супр. индивидуалистичкој (либералној) шк., која је осуђивала свако мешање државе у односе између појединаца.

ИНТЕРВЕРЗИЈА, кад држалац у току држања ствари променио државински основ; право не допушта држаоцу да само својом вољом мења основ.

ИНТЕРВЈУ (енгл.), поста учињена 1 лицу да се од њега добију одговори на питања која поставља посетилац; често се и сами одговори називају и.

ИНТЕРГЛАЦИЈА (нлат.), период између 2 глацијална периода у ледено доба, кад су се ледници, због блаже климе, повлачили назад.

ИНТЕРДЕНТАЛИ (лат.), међузубни гласови, који се изговарају тако да се врх језика тисне међу зубе. **Интердентална напла**, зубно месо између 2 зуба; важно, јер његово уништење (повреда) проузрокује запаљење лежишта оба суседна зуба и њихово пропадање.

ИНТЕРДИКТ (лат.) 1) у рим. праву: тужба ради заштите фактичког стања без обзира на правни основ; данас име задржано за државинске тужбе; постоје 2 и.: *interdictum retinendae possessionis* (тужба против узнемиравања државине) и *i. recuperandae possessionis* (тужба за повраћај одузете државине); оба и. подижу се код средског суда по скраћеном поступку и под именом тужбе из смећања поседа. 2) папска казна примењивана често у ср. в.; састојала се у забрани вршења свих вер-

ских обреда, сем крштења и погребња свент., просјака и деце до 2 год., код које личности, у којој обл., а и у читавој држави. **Интердикција**, стављање лица под старатељство.

ИНТЕРЕГНУМ (лат.), назив за међувреме у којем је престо управљен; у ст. Риму, по смрти краљевој, бирао се привремени заменик (*interrex*) за 3 дана, док се не избере н. краљ. **И. велики**, међувлада у Нем. 1254.-1273., настала после изумирања династије Хоенштауфеноваца; уствари Немци онда изабрали 2 владара: Алфонса Кастиљског и Ричарда Корнвелског, али се 1. уопште није појављивао у Нем., а 2. није имао готово никакву власт, пошто се нем. племићи понашали као апсолутни господари у својим обл.; крај наредима у Нем., који су том приликом настали, учинио новоизабрани нем. цар Рудолф Хабзбуршки.

ИНТЕРЕС (лат.) 1) удео, значај, жива лажња, радозналост. 2) **камата**, корист, накнада коју дужник даје повериоцу за позајмљени капитал у роби или новцу; утврђен зак. или уговором у % обрачунава се за 1 год., $\frac{1}{2}$ год.; висина и. ограничена у погледу стопе (максимирање и.) и рачунања (анатоцизам). **И. зеленашки**, лихва забрањена; у срп. праву то је и. преко 12% год., а у већини евр. држава остављено је судији да процени који је и. з. с обзиром на месне прилике и ризик повериоца; послови закључени с и. з. ништавни су као противни јавном поретку. **И. мораторни**, предвиђен зак., плаћа се ако дужник не изврши своју обавезу о року, где није утврђен, рок стиже простом опоменом дужника од стране повериоца. **И. на и.**, **сложени и.**, обрачунава се кад се и. који је капитал донео за 1 период дода капиталу, па се у наредном периоду и даље даје под интерес; капиталисање може бити год. полугод. итд. **Интересантац**, занимаљив. **Интересент**, који у чему има некаква интереса; удеоначар, учесник. **Интересна Јуриспруденција**, правац нем. судства по којем судија занемарује навобне формалних логичких закључака из зак., ако ти закључци шкоде соц. интересу. **И. стопа**, камата коју доноси капитал од 100 л за 1 год.; обично се даје год. стопа, па се при полугод. или тромес. обрачуна дели на $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ итд.; ако се у правном послу не предвиди, а интерес постоји, важи зак. и. с. (6%). **И. сфере**, у такмичењу при заузимању и. колонија, да би отклониле могућност међусобних сукоба, вел. силе су уговорима унапред обележавале своје и. с. и признавале само једној право да те обл. подвласти или их подвргне свом утицају; више таквих уговора закључено је у погледу Афр. (1886.-1894.); Енгл. и Рус. утврдиле своје и. с. у Аз. уговорима (1895. и 1907.). **Интересовати**, занимати. **И. с.**, распитивати се.

ИНТЕРИМ (лат.: привремено), привремена уредба, нпр. у верским стварима (аугзбуршки и. 1548.). **И. акције**, привремене а., акцијски капитал не уплаћује се увек одједном, већ и у оброчица; кад се положи 1. уплата, добива се п. или и. а., а кад се положи последња уплата, акционар добива праву, сталну а. (потпуно уплаћена, оригинална а.); како се и. а. обавља права акција, она се зове и **акцијска промеса**.

ИНТЕРЈЕКЦИЈА (лат.), узвик.

ИНТЕРКАЛАРНИ ИНТЕРЕС, који дужник плаћа на суме за њега резервисане али још не подигнуте; отштета што са сумама финансијер не може располагати; треба да је парочито уговорен.

ИНТЕРКОЛИНСКЕ ДЕПРЕСИЈЕ, удубљења између бедема од морена или дуна; у њима се могу образовати и. језера.

ИНТЕРКОНФЕСИОНАЛАН (нлат.), међуверски. **И. закон**, расправља односе између разних вера и између вера и државе, тежећи да у земљама са више вероисповести регулише њихов међусобни утицај. У Југосл. не постоји и. з. иако вероисповести имају извесне прерогативе у грађ. праву (брак итд.), што ствара честе сукобе (нпр. кат. др. кна поништава бракове њених верних закључене са прав. у прав. цркви).

ИНТЕРЛАКЕН, мањи град, ваздушна бања и туристичко место на Ари између Бриенцког и Тунског Ј. (Швајц.).

ИНТЕРЈУДИЈУМ (нлат.) 1) мањи инструментални део између 2 већа дела. 2) инструментално извођење на оргуљи између строфа црк. песама.

ИНТЕРМЕЦО (ит.), **интермедно** (срлат.), уметак, мал. лака, жива и оригинална лирика оперета или сцена између 2 комада уселена ради пријатна одмора и измене утиска; појавио се у 16. в., најпре при извођењу трагедије, касније и код опере; пајетарији п. били обично мадригали; данас: муз. између чинова.

ИНТЕРМИТИРАТИ (лат.), тренутно престати, изостати (извор, река); повремено се враћати (грознаца); на прекиде слати (у физ.).

ИНТЕРНАТ (нлат.), цк. завод у којем ученици станују и хране се.

ИНТЕРНАЦИОНАЛА 1) организација или покрет е полит., екон., соц., верским, култ., научним итд. циљем, који је заједнички многим нацијама и који се може остварити само њиховом заједничком сарадњом. 2) међународна организација радника; 3) револуционарна несма. Прва и. основана 1864. у Лондону; водно је упочетку Маркс, који јој израдио на конгресу у Женеви 1866. потврђене статуте; гл. циљ: борба против капитализма, преузимање средстава за производњу и стварање комунистичке, радничке државе; у Хагу се распала на федералисте (анархисте) под вођством Бакуниновим и централисте (марксисте) под вођством Марксовим; 1876. се растурила; основана 1889. као друга и. на 1. интернац. конгресу евр. социјал. радничких странака у Паризу; отада се одржало до свет. рата још 8 конгреса; 1900. осн. Интернац. социјал. биро (седиште Брисел, затим Амстердам и Лондон); од 1904. постоји и интерпарламентарна социјал. комисија. Свет. рат и иступање појединих социјал. странака у корист својих држава задала вел. ударац 2. и.; покушаји на циммервалковом састајку да се обнови (1916.) нису успели, већ довели до потпуног отцепљења револуционарних комунистичких елемената; вел. ударац доживела угушивањем моћних социјал. странака у Ит. (1922.) и Нем. (1933.). **Трећа комунистичка и.** (Коминтери) је савез ком. странака осн. у Москви у марту 1919. под вођством рус. большевичке странке (Лењин); строго централизована, с јаким унутарњом дисциплином, 3. и. одржава сваке год. конгрес у Рус., где се одређује тактика и прописују начини борбе против капитализма; проповеда свет. револуцију и рушење капиталистичког друштва; покретна одржава власт, диктатуром пролетаријата, и завођење комунистичког друштва социјализирањем средстава за производњу путем експропријације; на челу Коминтерна стоји од конгреса бирани егзекутивни комитет. Друга и по и. → међународна сарадња социјал. странака. **Зелена и.**, тежње за сарадњу евр. пољопр., нашле израз у оснивању Међунар. аграрног биром у Прагу. **Златна и.**, међунар. финансијски капитал. **Јеврејска и.**, међунар. пословне и култ. везе и тенденције јеврејства. **Плава и.**, међунар. везе евр. аристократије. **Црна и.**, свет. тежње кат. цркве. **Интернационализам**, гл. идеја на којој почива социјал. покрет и која чини битни део његове револуц. садржине, свест о томе да су интереси радника свих нација у којима влада капитализам истоветни и да међу радницима не постоје никакве разлике и супротности у нац., верском и полит. погледу; поред свести о заједници класних интереса и тежња радника, и. значи још и осећање међунар. солидарности и братства радника. И. као идеју сачињавају 2 осн. елемента: 1) уједињење радника свих земаља у 1 класну и борбену целину и 2) сливање свих нација у 1 више јединство осн. на социјал. начелима. И. није антинационалан, јер нацију признаје као ист. и култ. чиницу на којој ће се, као осн. Белији, изградити моћни организам будућег јединственог човечанства; и. само одбацује и негира шовинизам, империјализам, милитаризам и рат. **Интернационалист**, припадница и поборник интернационализма. **Интернационалистички социјализам**, струја у социјалистичком покрету, која одбацује идеју национализма и стабилне, вене одбране и рата, а истиче социјалистички идеал и васпитава раднике у духу интернационализма (супр. → националсоцијализам, социјалпациотизам). **Интернационални**, међународни. **И. свећа**, јединица светлосне јединице дефинисана 1909. и претстављена сјајлицама еталонима (прамерама) с угљеним влакном, која се чувају у нац. лабораторијама Фриц, Енгл. и САД; одговара отприлике светлосној јачини коју одаје у хориз. правцу обична стварнска с. И. **удружење за савр. музику**, осн. у Салцбургу 1922. да пропагира н. муз., да преривањем муз. свечаности у разним градовима упозна јавност с н. делима својих чланова; седиште Лондон. **И. утакмица** → међународна утакмица. **International Football-Board**, брит. фудболски савез који сачињавају по 2 претставника фудб. савеза Енгл., Ирске, Шкотске и Велса и 2 делегата → Фифе; највиши фудб. форум за прописивање и тумачење фудб. правила; даје мишљење о спорним питањима.

ИНТЕРИРАЊЕ (нлат.), одређивање места борављења неком лицу, у којем ће бити под надзором власти и ван којег се не сме удаљавати; врши се обично у места у средини државе, и код условног отпуста; у време рата, неутрална држава врши и.

одреда зараћених вој. који пребегну на њено земљиште и дужна је да их држи док траје рат. **Интерирани**, у ванпарничном поступку израз за душевно оболеле смештене у заводе за лечење; таквим лицима одузима се самовласт те постају пословно апсолутно неспособни; њима се поставља старалац. **Интерирање** врши се на молбу заинтересованог или по одлуци ереског суда. **Интерист**, лекар специјалист за унутарње болести. **Интерно**, унутарње.

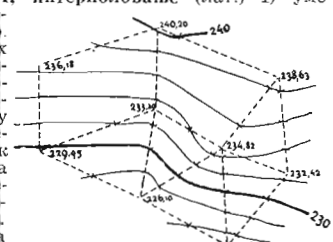
ИНТЕРНОДИЈА (нлат.) → изданак.

ИНТЕРОГАТИВАН (лат.), упитан, ипр. и. заменице (ко? што?), и. реченице. **Интерогација** (лат.: interrogatio in iure) → испит; и. у рим. праву значила саслушање дужника да ли има спорну ствар у својој државини.

ИНТЕРПАРЛАМЕНТАРНА УНИЈА → међунар. парламентарна унија.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА (лат.) 1) посланичко питање неком мин. о којем се расправља као о нарочитој тачки дневног реда у нар. претставништву. 2) опомињање дужника да изврши обавезу по траживи; ако траживи није одређен рок, мора се дужник опоменути; ако траживина има рок, и. не-потребна.

ИНТЕРПОЛАЦИЈА, **интерполовање** (лат.) 1) уметање извесних количина између др. 2 или више даних и одређених количина, ипр. и. поаклеа (→ сл.) између тачака чије су коте дане (→ уметање). 2) поступак којим се из низа посматрања извесне појаве емпирички изводи зак. у облику обрасца или функције.

ИНТЕРПРЕТАТОР (лат.), који тумачи, објашњава нечије мишљење. **Интерпретативно право**, које само објашњава постојећа правна правила. **Интерпретација**, тумачење, објашњење. Тумачење зак. врши сам законодавац (→ аутентично тумачење) и судови (доктринарно тумачење). **Интерпретирати**, тумачити, објашњавати туђе мишљење.

ИНТЕРПУНКЦИЈА (лат.), реченички знаци, који омогућавају правилно разумевање текста; има их 2: **граматичка** или **нем.**, која има одређена правила, према врстама реченица, и **логичка** или **фриц.**, која се управља по смислу, а нема одређених правила за ове случајеве; обухвата: тачку, запету, тачку и запету, 2 тачке, упитник, узвичник, наводнике, апостроф, заграде, везицу, прекидни знак, више тачкица.

ИНТЕРСЕКСУАЛИТЕТ (нлат.), појава мешовитих полних карактера код јединки извесних врста организама као последња укрштања; ж. и м. карактери при томе у различитом степену изражени; наследна појава и објашњава се претпоставком да сваки организам носи у себи основе за оба пола, м. и ж.; појава мешовитих полних особина зависи од квантитативне различности фактора који изазивају појаву 1 или 2. пола (→ сексуалитет, промена пола).

ИНТЕРСТИЦИЈАЛНЕ ЂЕЛИЈЕ → семњик.

ИНТЕРТРИГО (лат.), ојед, кожно обољење настало на местима где се 2 кожно површине стално трљају; поддржавано знојем и стрептококном инфекцијом.

ИНТЕРУРБАН (нлат.), међуградски; израз нарочито у употреби у телеф. саобр.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА (нлат.), код таласног кретања слагање (суперпозиција) 2 таласа, који се при том могу појачати, ослабити или сасвим поништити; тако ипр. приликом и. 2 светлосна зрака може да наступи замрачење; служи као непобитни доказ за таласну природу светлости.

ИНТЕРЦЕЛУЛАРИ (лат.), мањи или већи међућелијни простори у ткивима биљака, садрже по правилу ваздуха; постају на 3 начина: 1) одвајањем ћелија 1 од др. (шизогени и.), 2) раскидањем ткива услед неједнаког раста појединих ткива (рексигени и.), 3) растварањем ћелија (лизигени и.); преко и. унутарња ткива комуницирају са спољашњом атмосфером (прмање и одавање гасова); нарочито у погледу снабдевања кисеоником.

ИНТЕРЦЕСИЈА (лат.) 1) јемство за туђ дуг; јемац прима одговорност да ће дужник о року платити дуг или да ће се моћи од њега наплатити. 2) раније назив за давање пријатељских савета, опомена, 1 влади од стране друге; одсуством јавне или скривене претње разликује се од → интервенције.

ИНТЕСТАТ (лат.), умрло лице које није начинило тестамент, или чији је тестамент оборен, тако да заоставштина прелази на зак. наследника; насупрот рим. праву, у којем се сматрало да нико не може умрети делом с тестаментом а делом без т. савр. право допушта случај да оставилац буде делимично и. кад тестаментом није обухватио све своје имање. **Интестатни наследник**, онај кога зак. одређује или који наслеђује у отсуству тестаментара. **И. наслеђивање**, законско наслеђивање, редовно и., које настаје кад нема оставионовог тестаментара или уговора о наслеђу, или кад су тестамент или уговор обеснажени, кад тестамент не може да се примени стога што је тестаментни наследник умро пре оставиоца, кад тестамент није обухватио цело имање, или кад је тестамент. наследник одбио наслеђство; и. и. је и. сродника (породично и.), и. преживелог супруга и и. држ. благање (кад нема наследника); поред тог општег и. и. код нас постоји и особено у задругама и у погледу заоставштине умрлих архијереја и монаха; по срп. грађ. зак. и. и. се оснива: на крвном сродству по браку (сви сродници подељени у 6 колена); на праву претстављања (даљи потомак претставља личност раније умрлог родитеља уместо ког наслеђује); на првенству м. сродника према ж. и сродника из очеве лозе према оним из материне лозе (првенство спроведено кроз сва колена); преживели супруг наслеђује у отсуству др. наследника.

ИНТИМАН (лат.), присан, срдчан, тесан, пријатељски. **Интимност**, присни односи, п. пријатељство.

ИНТОКСИКАЦИЈА (лат.-грч.) → тровање.

ИНТОЛЕРАНТАН (лат.), нетрпељив. **Интолеранција**, нетрпељивост.

ИНТОНАЦИЈА (лат.), у муз.: тачно узимање дагног тона од гласа; код инструмената кориговање тонске висине према 1 одређеном инструменту; тонско повишавање гласа у речи; отпочивање певања одн. свирања. **Интонирати**, почети певати; дати иницијативу.

ИНТРА- (лат.), предметак у сложеницама са значењем: међу, у. **Интравенозно**, начин уношења лекова у организам убризгавањем кроз вене. **Интравилан**, градски реон, изграђени и насељени део градске или варошке оп., за разлику од → екстравиланог, ненасељеног ванварошког деона. У и. сви прописи строжији, и порески и грађев. и санитарски и др. **Инграда** (ит.), инструментални увод испред свите, уведен у 16. в. **Интрамолекуларно дисање**, које се врши у отсуству молекуларног кисеоника: сложени молекули орг. материје разлажу се у просторије и при том ослобођена енергија искористљава за животне радње; и неке више биљке могу се неко време одржати оваквим д. **Intra muros** (лат.), међу зидовима, сакривено, тајно. **Интрамускуларно**, начин уношења лекова у организам убризгавањем у мишићно ткиво.

ИНТРАНЗИГЕНТАН (лат.-фрц.), непомирљив, непопустљив.

ИНТРАНЗИТИВАН (лат.), непрелазан (нпр. глагол).

ИНТРИГА (фрц.), сплетка, смутња; заплет; у драми: намерно удешавање разних околности које воде неко лице у заблуду или неприлику. **Комедија с. и.**, у којима је и. у 1. плану, а карактери само служе заплитању и решавању његовом; тип такве драме су шп. комедије «огртача и мача» (Калдерона) као и многе фрц. комедије (Бомаршеа, Скриба, Лабиса). **Интригант**, човек који прави сплетке, сплеткар; спенско лице које утиче на радњу злим намерама, нпр. сплетком. **Интриговати**, правити сплетке, сплеткарити.

ИНТРОВЕРТИРАНИ ТИП, врста људи који се у свом понашању одређују својим личним развићањем о својим доживљајима који не долазе споља, а не самим тим доживљајима.

ИНТРОДУКЦИЈА (лат.), у муз.: лаганији увод, који претходи гл. теми 1. става у симфонији, сонати, увертири и др.

INTROITUS (лат.), уводна песма одређена за извесне недеље, нпр. недеља *Esto mihi, Invocavit* итд.

ИНТРОЈЕКЦИЈА (лат.), приписивање духовности неживим стварима, нпр. светлости; преношење љубави са др. особа на себе самог, где она, као душевна снага, често врши разорно дејство; у том смислу и. се сматра као предиспозиција за душевне болести.

ИНТРОНИЗАЦИЈА (нлат.), устоличење (црк. великодостојника).

ИНТРОСПЕКЦИЈА (нлат.) самопосматрање тј. посматрање унутрашњег живота своје душе; без ове способности самопосматрања псих. као наука не би била могућна.

ИНТРУЗИЈА (нлат.), продирање магме кроз већ постојеће стене земљане коре.

ИНТУБАЦИЈА (нлат.), увлачење обле металне цеви (тубуса) у сужени гркљан код дифтерије, крупа, субглотичног запаљења итд. да би се омогућило дисање и избегла операција, трахеотомија.

INTUITU PERSONAE (лат.), значи да се посао закључује с обзиром на одређену личност (нпр. брак, усвојење итд.); код тих послова заблуда у личности је битна и повлачи рушљивост посла.

ИНТУИЦИЈА (нлат.), способност људског духа да сазна и предмете флз. науке који су изван домаћаја нашег чулног опажања, па и изван домаћаја нашег разума, као што су бог, душа итд. **Интуиционизам**, правац у флз. по којем се до сазнања апсолутног у метафиз. или гносеолошком смислу може доћи само помоћу интуиције. Има метафиз. и. у који спада Платоновско учење о способности човека духа да непосредно гледа идеје које леже изван простора и времена, као и Бергсоново учење о могућности метафиз. као науке о просову бића путем интуиције; гносеолошки и. у који спада Декартово учење, по којем помоћу интуиције долазимо до непосредног увиђања апсолутних, тј. априорних истина, из којих после путем дедукције изводимо остале научне истине.

ИНТУМЕСЦЕНЦИЈА (нлат.), оток, гука, на кори младих грана, корена, на лишћу, цветовима и плодovima; абнормална, хиперхидрична ткива у виду ситних квржица, које нарастањем распукују епидерм и изиђу на површину као растресита гомилца ткива (уопште реакција биљке на прекомерну количину воде).

ИНЪУН, бргљун (*Engraulis encrassicholus*), риба Јадр., Сред. и Сев. М.; нарасте до 15 см; дуго и опружено сребриста тело, глава нешто зашиљена са сразмерно вел. оком прелива се у златну боју; храни се ситним животињцама које пливају у мору ношене струјом; месо му укусно, лови се интентивно.

ИНУИТ → Ескимји.

ИНУЈ (Инуус), у грч. митол. фаун, добри дух брегова и потока, заштитник пастира.

ИНУНКЦИОНА ТЕРАПИЈА (лат.-грч.), лечење сифилиса утрљавањем живине масти у кожу.

ИНФАЈТИНГ (енгл.), кад боксери са малог растојања задају међусобне ударце.

ИНФАЛИБИЛИТЕТ (нлат.), непогрешивост; догма кад. црк. закључена на концилу у Риму 18/7. 1870. по којој папа непогрешив у својим одлукама које се тичу вере и морала.

ИНФАМИЈА (лат.), подлост, бесрамност; недостатак части; може бити: фактична (недостатак доброг гласа) и правна (губитак засних права изречен од суда); фактична, утиче кад је судији остављено да цени нечији добар глас (нпр. само људе доброг гласа може постављати за туре); правна и. наступа по зак. свуда где то прописано.

ИНФАНТ (шп.), титула шп. принца, млађег краљевог сина.

ИНФАНТЕРИЈА (фрц.) → пешадија.

ИНФАНТИЛАН (лат.), детињски. **И. амнезија** (грч.), особина човека духа да по правилу заборавља све своје доживљаје из првих год. детињства. **И. онанија** → онанија. **Инфантизам** (нлат.) 1) особина неких одраслих особа да се у свим приликама живота понашају као деца. 2) недовршен (незreo) део организам или његов део; одлике: пропорционално мали раст, неразвијени сексуални органи, добра интелигенција (кад је оболео предњи режаљ хипофизе). **Хепатични и.**, кад је јетра оболела. **Цереални (мождани) и.**, стање код деце после разних обољења централног живчаног система; лечење према случају. **Цревни и.**, кад прева или њихови сокови нису досрали за варење. **Инфантицид**, уморство новорођенчета, криминални акт свесно извршен.

ИНФАРКТ (нлат.), ограничена некроза на 1 делу органа услед наглог запушења артерије која доводи крв у тај део ткива; најчешћи узрок емболија; јавља се у плућима, слезини, бубрезима. **Бео и.**: када је запушења термична артерија (слезина, бубрег), док је венозни крвоток нормалан; **црвени**, када артерија запушена и постоји поремећај у венској циркулацији (плућа).

ИНФЕКЦИЈА (лат.), → зараза. **И. земљишта** (тровање з.), начин бацања бојних отрова на места где се вој. задржава (путеви, мостови, вода, храна итд.); прекање се врши → иперитом без нарочитих средстава. **Инфекциозна анемија** коља, опасна, неизлечива, јако преношљива заразна болест копитар, проузрокована 1 ултра-вирусом; акутни облик: висока тмпт., слабост задњег дела тела, слузокожа ока отечена с тачкастим крварењем; јако мршављење; хронични облик: тмпт. повећана, повремено

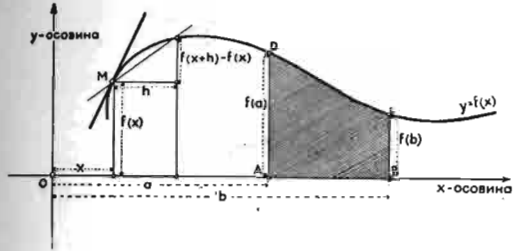
шапади грознице, слузокоже временом бледе, апетит слаб, животиња мршава, после дужег боловања угине; оболелу животињу треба убити да се спречи ширење болести. **Инфективне болести** → заразне болести. **Инфицирати**, заразити.

ИНФЕРИОРИТЕТ (лат.), нижа вредност; потчињеност. **Инфероран**, нижи по вредности; заостао. **ИНФЕРНО** (ит.), пакао, доњи свет; наслов 1. дела Дантеове Божанствене комедије.

ИНФЕРТИЛАН (лат.), неплодан. **ИНФИКС** (лат.), уметнути глас у неки корен за модификацију његова значења, нпр. лат. scindo, scidi, fido, fidi.

ИНФИЛТРАЦИЈА (лат.), нагомилавање ненормалних орг. производа (**инфилтрата**) у телесним ткивима, услед чега обично отврдну и задебљају; увек услед инфекције.

ИНФИНИТЕЗИМАЛАН (лат.), бескрајно мали. **И. рачун**, део више анализе, заједничко име за дифе-

ренцијални и интегрални рачун. **И. метод** је у примени најважније средство модерне мат. и креће се у свим гранама егзактних наука; све до 19. в. и. р. оперише и ослања се на доста нејасан појам бесконачно малих количина, диференцијала; ови недостаци отклоњени тек увођењем прецизног појма граничне вредности, чиме и. р. постављен на сигурне основе. **Диференцијални р.** састоји се у одређивању извода $f'(x)$ функције $f(x)$ као граничне вредности количника $\frac{f(x+h)-f(x)}{h}$ кад h тежи ка нули; извод се још назива и д. количник, а формално се обележава и као количник диференцијала $\frac{df(x)}{dx} = f'(x)$; извод карактерише прв-

стајај функције, у физ. представља брзину, а геом. претстава му је правац тангенте у тачки М криве $y = f(x)$; у мат. се извод примењује за испитивање тока функције, изналажење кривине, максимума и минимума, развијање функције у ред итд. **Интегрални р.** је инверсан рачун диференцијалном; интегрисати функцију $f(x)$ значи одредити примит. функцију $F(x) = Sf(x) dx + c$ (неодређени интеграл), чији је извод функција $f(x)$; $F'(x) = f(x)$, а где с произвољна интеграциона константа; одређени интеграл функције $f(x)$: $S^b_a f(x) dx = F(b) - F(a)$, узет између граница а и b, претставља ABCD; дефинише се као гранична вредност збира чији сви чланови теже ка нули а број им бескрајно расте; интегр. р. примењује се при израчунавању квадратуре равних ликова, ректификацији и компланацији кривих линија и површина, кубатури просторних тела итд.

ИНФИНИТИВ (лат.), неодређени глаголски облик, који само казује име глг. радње, бивања или стања, а не разликује ни времена, ни лица, ни броја; завршује се у сх. језику наставком -ти, ређе -ћи (пећи, ићи).

ИНФЛАЦИЈА (лат.), издавање новчаница или папирног новца преко потребе привр. живота; готово увек повлачи за собом опадање куповне снаге тога новца; може да настане на захтев државе ради покрића њених новчаних потреба (буџетских дефицита, финансирање рата, обнове итд.), или из разлога кредитне политике новчаних банака; сматра се као тешко искушење за народну привр., јер она гри том претрпљује најтеже потресе услед промена мерила вредности; најтеже последице имала је у Нем. после свет. рата (1922-1923).

ИНФЛЕКСИБИЛАН (лат.), несавитљив; у грам.: који се не мења.

ИНФЛОРЕСЦЕНЦИЈА (лат.) → цваст.

ИНФЛУЕНЦА (ит.) → грип. **Електрична и.**: кад се наелектрисаном телу принесе наелектрисан спроводник, онда се и он наелектрише без додира и то на крају који је ближи телу ел. супротног знака. а на даљем крају истом временом која се налази и на телу; кад се тај крај привремено веже са земљом, онда део спроводник остаје трајно наелектрисан.

ИНФОРМАЦИЈА (лат.), обавештење о неком или о нечем, испитивање.

ИНФРА- (лат.), предметак у сложеницама са значењем: под, испод. **Инфрацрвена емулзија**, нарочита врста панхроматске е., јако осетљива према и. зрацима; има огромну примену у свим гранама научне и практично примењене фотогр. (нпр. микрофотогр., ваздушна, криминална, астр., телешотогр. итд.). **И. зраци**, невидљиви зраци који се налазе поред првеио дела → спектра и могу се доказати помоћу термометра и др. осетљивих инструмената; имају претежно топлотно дејство.

ИНФУЗОРИЈЕ, трепљаре (Infusoria, Ciliata), класа → праживотиња с јако диференцираним ћеличним телом; упадљива одлика присуство, на површини тела, финих трепала (цилија) којима се крећу; имају опну (пеликулу), каткад чврсту; на 1 крају тела се налази врста усног отвора (цитостом), кроз који храна улази у протоплазматично тело; имају 2 једра: мало генеративно (микронуклеус) и вел. вегетативно (макронуклеус); хране се бактеријама, алгама и биљним делићима; водене струје изазване покретима трепала доводе хранљиве делиће до усног отвора; има грабљивих врста и., које се хране др. и., и паразитских; многе се деобом; полне појаве се манифестују у нарочитом облику (→ конјугација); највећи број врста живи у слатким водама, особито стајаним; учаурене и. могу дуго времена издржати сунце. Најпознатији претставник је **парамецијум**, вел. око 1/2 мм, који живи у стајајим водама богатим раствореним орг. материјама.

ИНФУЗУМ (лат.), назив за лекове који се справљају као чај.

ИНФУЛА (лат.) 1) веза од беле вуне око чела рим. → аугура. 2) еп. капа код ркат. (код прав. митра); добила назив од 2 траке које висе са задње стране главе; има 2 троугл. површине састављене у врху.

ИНХАЛАТОР (лат.), справа за удисање. **Ињалација**, удисање паре или гасова ради лечења грла и органа за дисање; ублажава надражај за кашаљ, смањује запаљење, олакшава искашљавање. (→ сл.).

ИНХЕРЕНЦИЈА (нлат.), однос особина према ствари као њиховом супстрату, нпр. поједином коњу инхерира особина да има копите и кичму.

IN HOC SIGNO VINCES

(лат.: у овом веш знаку победити), речи написане на крсту који се јавио на небу цару Константину пре боја са Максенцијем; данас оно чим има да се савлада нека тешкоћа.

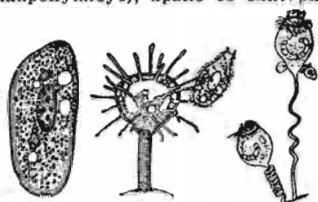
INCERTA PERSONA (лат.), значи да је равнодушна личност у правном послу; супр. intuitu personae.

ИНЦЕСТ (лат.) 1) размножавање путем укрштања крвно сродних јединки; постоје различити степен и. према степену крвног сродства укрштених јединки; сматра се да се путем и. многе неповољне наследне особине појачавају у току генерација; код чов.; 2) родооскрвљење, узимање у роду, претставља редак изузетак, али познато у свим деловима света: ст. Ег., Перс. Инке и др.; готово код свих народа на свету влада страх од и. и постоје строге одредбе да се спречи; али значај и. није свуда исти, већ према томе како и до којико се степена где рачуна род (наш народ нпр. у том степену него црк.); свако ступање ближих сродника у брачне или полне односе сматра се онда за и.; веома честе приче о инцестним браковима између оца и кћери, мајке и сина, брата и сестре; најпознатија таква прича о краљу Едипу; и. данас кажњив.

ИНЦИДЕНТ (лат.), случај, догађај, обично сукоб. **ИНЦИЗИВИ** (лат.) → зуби секућих по 4 у горњој и доњој чељусти.

ИИЧ, еигл. палад = 0,025 м.

ИЊЕ, снежни слој у виду паперја, који се хвата на дрвећу и танким и шиљастим претметцима, кад је магловиито преме и тмшт. знатно испод 0°; охлађене каљивце магле задржавају теучно стање и при нижој тмшт. од 0°, али се залеђују при сусрету са чврстим телима још ниже тмшт.; може настати слич-

но слани, тј. непосредним прелазом водене паре из гасовитог у чврсто стање.

ИПАВЕИЦ Јосип д-р (* 1873.), лекар, слов, композитор соло-песма, хорова, клавирских комада, 1 оперете и пантомиме.

ИПАКОЈ (грч.), у прав. црк. песма: пева се на јутрењу, садржи истину васкрсења.

ИПАТНЈА, учитељница новонлатопеке флз. у Александрији, погинула 415. г. као жртва говења незнабожата од разјарене хришћ. светине.

ИПЕКАКУАНА (*Uragoga ipescuanha*, фам. *Rubiaceae*), мали шиб, јајаста листа, бела цвета, плава и сочна плода; расте у Браз.; корен садржи 1.5% алкалоида еметина који дражи на повраћање; употребљава се у мед. против кашља.

ИПЕРИТ (дихлор-диетил-сулфид), најјачи бојни отров; густа зелтињава течност жуте или мрке боје, мирис му потсећа на бели лук или слачицу (стога и слачичник); спада у дуготрајне отрове пливаче, напада кожу, на којој се појаве најпре свраб и првенило, потом запаљење с пливковима који пуцају и претворе се у ране које веома тешко зарашћују. Земљините њим затровано, ако се не очисти, остаје затровано више дана, па и недеља. Дејствује при самом додиру на кожу и осетљиве органе (очи, нос, грло, уста итд.). Први пут га употребили Немци код Ипра, 1917.; отуда му име.

ИПОБАКОН (грч.), у прав. цркви нижи црк. чин, прелазни степен за ђакона: у ркат. цркви (субђакон), спада у више црк. чинове.

ИПОЛИТ Римски († 235.), црк. отац, писао **Побијање свих јереси** (Еленхос), **Философмена**; израдио таблицу израчунавања датума Ускреса; изазвао расцеп у хришћ. црк., као противник Калвисту I.

ИПОЛИТОВ-ИВАНОВ Михаил М. (1839.-1935.), рус. композитор, директор царског поз. у Тифлису и Московског конзерваторијума; компоновао: опере, симфоније, Кавкаску свиту, ескерцо за оркестар, и др.

ИПР, Иперн, варош (16 000 ст.) у Белг., око које су се водиле вел. борбе у свет. рату.

ИПС, градић у ст. Фригији, код којег решена судбина Александра Вел., битком између његових војсковођа (301. пре Хр.); у тој бици Селеук и Лизимах потукли и убили Антигона.

ИПСАМБУЈ, село у Ег., на л. обали Нила, између 1. и 2. катаракте; у њему рушевине дивног храма, подигнутог за владе Рамзеса II.

ИПСИДАНТИ 1) Александар (1774.-1797.), господар Влашке и тур. названи кнез. 2) Александар (1783.-1828.), грч. борац за слободу, 1 од творца грч. друштва Хетерије (→ сл.). 3) Димитрије (1793.-1832.), брат → 2) грч. родољуб; истакао се у борбама Грка за ослобођење.

ИПСО **IURE** (лат.), по самом праву; израз који означава да 1 п. стање или п. однос произлази из самога права; нпр. острво на непловној реци, која се временом створи, сматра се као прирамтај власника земље дуж обале, јер га њен власник стиче стога што је сопственик обале

на том месту. **I. facto** (лат.), самим тим; немиповна последња извесног поступка; нпр. код кат. који би ударио свент, тим самим чином би искључен из црк. заједнице.

ИПСУИЧ (Ipswich), варош (85 000 ст.) и пристаниште на Сев. М. у Енгл.; вид. метала; риболов. †, знак за хем. елемент иридијум.

ИРА, месецна тврђавица на истоименом брду, у којој се Месевани одупирали Спартанцима 11 год. 682.-671. пре Хр.).

ИРАВАДИ, највећа р. Бирме (Аз.), 2 300 км дуга, улива се делтом у Бенгалски Зал. (Индиски Ок.), зап. од вел. пристаништа Рангуна; пловна на дужини од 1 000 км, а за веће лађе до вароши Бамо. **ИРАДЕ** (ар.; вола), у Тур. израз султанове воље, султанов указ итд.

ИРАК, неуставна краљевина у Аз., у сиву р. Еуфрата и Тигра; обухвата поглавито Месопотамију (370 977 км². 2 мил. ст.); мањи део на СЗ гранича. већи на ЈИ низија; клима конт.; зиме, нарочито на С, доста хладне, лета суха и жарка; земљините плодно глеба за плави Еуфрат; остало се мора вештачки наводњавати; одлично успевају житарице (пшеница, јечам, ориз), поврће, мак, сезам, памук, дуван; по оазима урма и ј. воће; степско земљиште подесно за сточарство (овце, козе, коњи, камиле); најважније руде петролеум и асфалт; превлађују кућевна и зан. радност; Њинији, танине од камиле длаке, метална роба; саобр. се врши жел. (најважнија пруга Мосул-Багдад-Басра; 1928. год. 2 379 км пруге), пловним р. и караванима; извози: урма, памук, житар. и вуну. Стан. Арапи (2 мил.), Курди (1/2 мил.), Турци и Персијанци (100 000), Јермени (5 000), Сирици итд., вере мусл. Престоница Багдад на р. Тигру; важна још места: Мосул и Баера, вел. пристаниште на Шател-Арабу.

ИРАКЛИЈЕ I, виз. цар (610.-641.) за његова времена Сл. удружени с Обрима, 626. покушали да узму Цариград, али одбијени; сукоб између б. савезника искористио И. и помагао Сл. против опасних Обара; изгледа да је помагао и насељавање Сл. на Балк.; водно према њима попустљиву политику, заузет на И. борбом са Персијанцима и опасним покретом Арапа под вођством Мухамедовим. Сигурно је да се Сл. за његове владе потпуно учврстили на Балк., заузевши доста широка подручја.

ИРАН 1) висораван у Аз. (2,5 мил. км², просечна висина 1 200 м) између Индије, Турана, Ар., Перс. Зал. и Месопотамије, уоквирена план. (вис. 4 000—5 000 м), које на себи задржавају сву влагу што долази с Индиског Ок.; стога у план. најплоднији крајеви; унутрашњост, с изузетком оаза, безводна и, нарочито спрема И, слана пустиња; на овом земљишту живи преко 13 мил. ст. 2) → Персија. **Ирани** 1) група Иранаца (12 000) у рус. Туркестану, досељена 1783.; говоре перс.; шиитски мусл. 2) → Иранци, Персијанци. **Иранизација**, повођење за Ираном (Перс.) у одевању, књиж. итд. (нпр. у доба Абасида). **Ирански језици** чине с индиским ариску групу индоевр. ј.; најстарији и. ј. ст.-перс. и авестски; ср. степен чине: пехлеви, согдијски и неки др. ср.-и. дијалекти, а у нове и. ј., оди. дијалекте убрљају се и.-перс. (или само перс.), афгански, курдски, безучки и осетски. **И. народи**, Иранци, говоре и. језицима и станују поглавито на Ирану; има их, затим, у Пр. Индији, на Кавказу, у Туркестану и Азербџану; настали међавином староседелца и аријских досељеника. Данас у И. спадају: Белуџистанци, Афганистанци, Галче, Талици, Персијанци (од 1935. зову се И. а држава Иран) с Парсима, Курди, Лури, Тати, Талиши, и Осн (Осети).

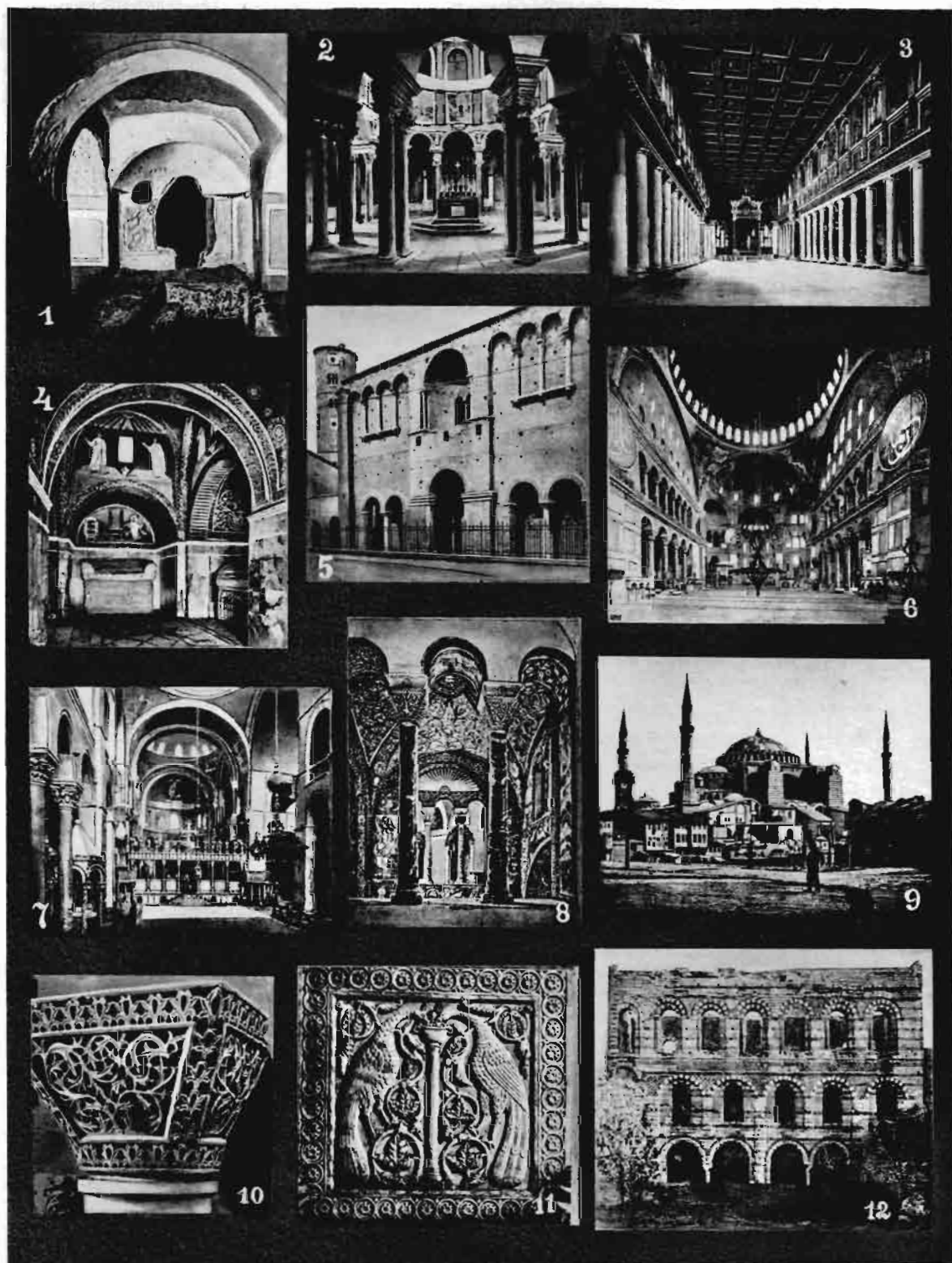
ИРАЦИОНАЛАН (лат.), безуман, неурачуниљив, нецелиходан, несхватљив; у флз. особина оне обл. у стварности за коју не важе зак. логике, услед чега се она не може сазнати разумом, тј. мишљенем, већ путем интуиције или какве др. душевне моћи; у том смислу је и. за многе филозофе сама непосредно чулна, помоћу чула дана стварност; ирационалитет чулне стварности у том смислу уче филозофи: Дијалг, Ниче, Шпреггер, Цеме, и др.; по психоанализи С. Фројда и. је обл. несвесног душевног живота; слично том Шопенхауер учио ирационалитет воље за живот као метафиз. принцип света, а Бергеон ирационалитет ванчулне стварности, услед чега се она може сазнати само путем интуиције. **И. број** → број. **Ирационализам**, флз. учење према којем се живот и свет не могу разумом схватити ни сазнати, јер за њих не важе зак. логике.

ИРВАС, соб (*Rangifer tarandus*, фам. Cervidae), род напकारа преживара, врста јелена; извип по план. Скандинавије, у Финској, Лапланду, Сибирју, С. Амер., Гренланду и Шпицберкијим О.; хране се лишћем, травом и јеленским лишајем (*Cladonia*

1. Маузолеј Каит-беја у Каиру. — 2. Маузолеј у Делхију. — 3. Минаре мошеје у Самари. — 4. Алхамбра (Шп.). — 5. Џамија у Куму. — 6. Маузолеј Таи Махал у Агри. — 7. Унутрашњост Сулејманове џамије у Цариграду. — 8. Џамија у Јерусалиму. — 9. Портал џамије Џанхар Саде у Мешеду. — 10. Унутрашњост мошеје у Кордови. — 11. Унутрашњост Ахметове џамије у Цариграду. — 12. Двориште у Алхамбри.

1. Катакомбе св. Присциле у Риму. — 2. Црква св. Констанце у Риму. — 3. Црква св. Павла у Риму. — 4. Маузолеј Гале Пластиције у Равени. — 5. Фасада палате у Равени. — 6. Црква св. Софије у Цариграду (унутрашњост). — 7. Црква св. Марка у Венецији. — 8. Црква св. Витала у Равени. — 9. Црква св. Софије у Цариграду. — 10. Капител из Равене. — 11. Парапетна плоча из цркве у Торчелу. — 12. Фасада дворца у Цариграду.

gangiferina); креће се у чопорима по тундрама, клонени се игума; има их и припитомљених, који много олакшавају оштећанак стањ тих крајева, јер користе својом снагом (за јахање, товар, теглење) и дају месо и млеко; номади од коже праве шаторе и одећу, а свежу крв пију као сок.

ИРВИНГ 1) **Вашигтон** (1783.-1859.), амер. есејист, приповедач, историчар: *Живот Ђорџа Вашингтона, Скице* (збирка есеја и прича), *Врејсбриџ Хол*, 2) **Хенри** (1838.-1905.), енгл. глумач, одличан нарочито у Шекспировим улогама: од његове креације *Хамлета* (1874.) датира и. епоха енгл. поз.

ИРЕАЛАП (лат.), нестваран; супр. → реалап.
ИРЕВЕРЗНИЛАП (лат.), која се не може обрнути, нпр. процес који се правац тока не може обрнути, као: животни процес, ентропија топлотне енергије итд.

ИРЕГУЛАРАН (лат.), нередован.
ИРЕДЕНТА (Italia irredenta, неослобођена Ит.), од 1878. организација у Ит. са циљем: ослобођење и уједињење с Ит. још неослобођених крајева (Ј. Тирол, Горница, Трет, Истра, Далм., кантон Тешин, Ница, Корзика и Малта); ит. и. радила на припојењу Ит. и неких чисто јсл. земаља; после свет. рата највећи део програма ит. и. испуњен. Данас се наива и. уопште свака аспирација и тајна или јавна акција појединих држава и народа да одвоје 1 део туђе тер. и припоје својој држави, позивајући се на право самоодређења.

ИРЕЛЕВАНТАН (нлат.), безначајан, незнатан, ситан.

ИРЕЛИГИОЗНОСТ (нлат.), неверје, грех против вере у бога.
ИРЕНА (Еирене, грч.: мир) 1) једна од 3 → хоре. 2) вез. папица (780.-790. и 792.-802.), жена Лава IV, мајка Константина VI, ког је ослепила; збачена с престола, провела последњу год. свог живота на о. Лезбосу, где морала да преде да би могла да се прехрани.

ИРИ (Erie), јез. (25 426 км²) у С. Амер.; највећа дубина 99 м, надм. в. 172 м; реком Нијагаром отиче у јез. Онтарио, а каналом везано са р. Хадзоном и Њујорком.

ИРИГ, варош (5 050 ст.) и среско место у Срему, на ј. подножју Фрушке Горе (Дунавска Бан.); у њој била 1879. «слепачка акад.» у којој младеж учи-ла певати епске, сатиричне и верске песме. **Иришки Венац**, летовалиште, туристички хотел, зими скијање, санаторијум за тбк.

ИРИГАТОР (нлат.), нарочито начињен суд који служи за испирање полних органа, рана и др. органа, као и за клистирање; састоји се из стакленог, плеханог (емаљираног) или гуменог суда, гумене цевп дуге 1-1½ м и канџе (цевп) за вагину или ректум. **Иригација** 1) испирање шупљих органа помоћу иригатора. 2) наводњавање.

ИРИДА → Ирис.

ИРИДИЈУМ (Ir), пл. метал, сличан платини и осмијуму, хем. елемент; атомска тежина 193,1, спец. тежина 22,4; тачка топљења 2 300°; припада групи платинских (пл.) метала; после жарења се не раствара ни у царској води; налази се у рудама платине, легиран делимично с њом, а делимично с осмијумом; служи за израду финог оруђа и малих апарата који треба да издржавају високу тмпт. ил. да буду изложени дејству хем. материја. И. у праху је црне боје и служи за бојење стакла и порцелана у нарочите сврхе; легуре платине с 10-20% и. су тврђе и отпорније од чисте платине.
ИРИЗАЦИЈА: бојадисани делови на појединим облацима, обично црвеном или слабом зеленом, ретко плавом и жутом бојом, услед дифракције сунчеве енергије на облаци.

ИРИНЕЈ 1) († 304.), сремски еп. и мученик; пошто није хтео да принесе жртву боговима, Проб наредио да га баде у тамницу, где је мучен, посечен и бачен у Саву. 2) **Лионски** († 202.), св. отац, еп. у Лиону, написао: *Adversus haereses* (против јереси).

ИРИС 1) по грч. митол богиња дуге, брза гласница богова. 2) → дужица, → око.
ИРИТАБИЛИТЕТ (нлат.), раздражљивост; способност за примамљ. држи; као такав 1 од битних особина орг. материје. **Иритирати**, узбудити, раздражити, назавати, расдрати.

ИРИТИС (грч.), запаљење дужице махом у вези са

др. обољењима (сифилис, тбк., реуматизам, трипер, мастирија или др. заразне бол.) или последица обољења зуба и др. гнојавих запаљења (ангина, апендицитис); знаци: осетљивост на светлост, око сузи, вид мутан, болови не само у оку него и у околина (на челу, слепоочници, капцима, понекад на целој подовини главе, у потиљку, вратним жилама и зубима); око црвено, зеница узана; ако се благовремено не рашири, може се зеница потпуно затворити и довести до губитка вида; лечење: укапљивање и тражи помоћ стручњака; лечење: укапљивање атропина, топли облаци, знојење, ирвентивно сузобијање узрока.

ИРКУЦК, варош (98 400 ст.) у Сибиру на р. Ангари, 1 од најлепших места Сибира и, поред Томска, 2. важно култ. средиште; унив. (осн. 1918.), сензимо-лошка и метеор. опсерваторија, музеј, поз., опера, библи. и др. култ. установе.

ИРЛ (енгл. eagle), племић, гроф.

ИРМОЛОГИЈА (грч.), у прав. цркви богослужбена књ., збирка ирмоса, потреба певачима. **Ирмос**, у прав. цркви почетна песма канона по чијој се мелодији певају остале песме (на литургији песма богородици: Достојно јест); на празник вел. и. (9. песма канона).

ИРОД 1) **Вел.**, јудејски цар (37.-4. пре Хр.), обнови јерусалимски храм; умро уствари исте год. кад се родно Христос, јер хришћ. бројање год. погрешно почиње 4 г. касније. 2) **Антипа**, јудејски краљ (4. пре Хр. до 39. по Хр.), син → 1), ожењен Иродијадом, женом свог брата, а Саломинином мајком; погубио еп. Јована Крститеља и осудио на смрт Исуса Христа; умро вероватно у Шп., пошто му Калигула одузео државу. 3) **Агрипа I**, јуд. краљ (37.-44.), унук → 1), отац Беренике. 4) **Агрипа II** (52.-68.), син → 3) учествовао у освајању Јерусалима од стране Римљана, под Титом (70.).

ИРОДИЈАДА, унука Ирода Вел., удата прво за његова сина Филипа, затим за Ирода Антипу; по њеном наговору кћи Јој Саломе захтевала да се затвори и погуби св. Јован Крститељ.

ИРОДИЈАН, **Херодијан** (170.-240.), грч. историчар; написао *Историју рим. царства* од Марка Аурелија до Гордијана.

ИРОКЕЗИ, индијанско племе (око 17 000) у држави Њу-Јорку (САД) и Канади; једини од Индијанаца у и. делу САД успели да се одрже; баве се земљр. 5 племена осн. око 1570. ирокешки савез, којем у 18. в. пришле и Тускароре; савез се распао после 1763.

ИРОНИЈА (грч.), начин говора у којем се са привидном озбиљношћу изражава супротност онога што се уствари мисли; прикривено немеване.

ИРСКА, острво у з. Евр. (84 000 км², 4 200 000 ст.), подељено на 2 дела: с. део, Алстер, припада Вел. Брит.; ј. део (68 895 км², 2,9 мил. ст.) вел.-брит. доминија; обала висока и јако разубена; по ободу ниске ст. план., у унутрашњости низија покривена глацијалним наслагама; клима океанска, блага и влажна; реке кратке, многа јез. и тресаве; по прир. трави предео; стан. → Ирци; ¼ говоре келтски, остали енгл.; кат.; земљр., сточарство и риболовом се бави 52% ст., инд. 15%, трг. и саобр. 15%; пољпр. екстензивна, превлађује вел. посад (нарочито страни пашњаци); увози жито, стога вел. емиграција (С. Амер.); жел. мрежа и трг. флота сразмерно слабије развијене; генер. гувернера по уставу (1922.) поставља енгл. краљ; он са владом (коју поставља скупштина) има извршну власт, а законодавну скупштина и сенат; гл. град Даблин. Још у току ст. в. И. (Ерин) населили Келти, које је почео да преводи у хришћ. (око 430.) Шкот Патрик; енгл. краљ Хенри II заузео је (1171.), а Хенри VIII се прогласио и за њеног краља (1542.); међутим, борбе између Ирапа и Енглеза наставиле се и даље и нарочито заоштриле у доба реформације (од 1560.), јер је већина Енглеза прихватила англиканizam, док су Ирци остали кат.; после реформације Ирци приредили читав низ готово увек неуспешних усанака; кад се Ирци побунили после 1. енгл. револуције, Кромвел заузео И. (1650.), стан. десетковао, одузео им сву земљу и дотелно енгл. лендлордовима, а Ирцима дозволио да живе на њој као закупци; вел. закупнина и неродиче проузроковали честе год. глад, у току којих умирало по ¼ мил. људи; стога Ирци наставили да се буне; у доба фрц. револуције И. добила нешто

аутономије коју јој Енглези због н. побуне (1798.) опет одузели (1800.); после Наполеонових ратова, на аутономији И. радио О'Конел, али био принуђен да се одрекне својих потхвата (1843.), и да се повуче из политике, а његови приврженици основали удружење Млада И. и дигли устанак (1848.), који крваво угушен; ирско тајно удружење Феникс припремило н. устанак, али му Енглези ушли у траг (1876.) и погубили његове вође; упорност Ираца утицала на Гледстона да спроведе кроз енгл. парламент Зак. о забрани англиканског свешт. да купи бир у И. (1869.) и зак. којим забрањено ленд-лордовима да истерују закупце ако уредно плаћају закупнину; како нису били задовољни ни овим повластицама, Ирци отпочели у самом парламенту борбу за аутономију; на челу покрета налазио се Парнел, који пуних 15 год. водио акцију да се И. да хом-рул (независна влада и парламент); услед опирања Енглеза борба продужена и почетком 20. в.; после н. безуспешног устанка за време свет. рата, енгл. влада се најзад одлучила да ј. кат. И. да положај доминациона, а сев. протестантску И. претворила у засебну државицу енгл. круне. И. је-зик, спада у гелску групу келтских ј.; говори се у 1 делу И. И. маховина (Carrageen), белосива алга (Chondrus crispus Stackh); када се осуши скупља се и слива у томе стању облик сличан рогу; у води се готово потпуно раствара; употребљава се у мед. И. Роме, плитко (170 м) између В.-Брит. и И. Острва. И. уметност, дала своја гл. дела у ср. в.; архт. споменици, грађени највише од дрвета, слабо се очували; необично значајна и лепа декоративна пластика, до 10. в. геом. стила, а потом с мотивима из природе; вел. број занимљивих и важних минијатура и орнаментата из 7. и 8. в. (еванђеље из Дурова, ев. из Келса), и ум.-зан. предмета од метала. Ирци, келтски народ на о. Ирској (сем у пределу Алстери, где су Енглези); жиливи и истрајни; због тешкоћа које им чиниле енгл. власти у прошлости, вел. број И. се иселио у Амер.: од 13 мил., у Ирској и Вел. Брит. 4 мил., у С. Амер. 7,6, остали у Аустрал. и др.; веома сиромашни; гл. занимање сточарство; поред обала и риболов; по вери кат. ИРТИШ, р. у Сибиру; извири на план. Алтају, протиче кроз јез. Зајсан, улива се у р. Об с л. стране недалеко од Тоболка; гл. притоке Ишим и Тобол (обе с л. стране); дуг 8 700 км, плуван од Семипалатинска, али зими више мес. залеђе.

ИС (Issos), место у М. Аз., где Александар Вел. победо Дарија, 333. пре Хр.

ИСА (Issa), грч. колонија на о. Вису; осп. је око 390. пре Хр. сиракуски тиранин Дионисије Старији; са своје стране И. осп. Салону, Трагуријум, Епетијум и 1 варош на Корчули; притешњена Адријејима, позвала у помоћ Римљане и тако довела до 1. илирског рата 229. пре Хр.; брзо се романизовала после Цезара.

ИСАВ, Езав (евр.: рутавац). Исаков првенац, праотац Едомљана; своје првенаштво продао брату близнаку Јакову за зделу леће.

ИСАГОГИКА (грч.), увод; наука о постанку, ауторству, аутентичности кв. Св. писма.

ИСАИЈА 1) (око 774.-690. пре Хр.), саветник израелског цара Езекија, 1. јевр. вел. пророк, »старозаветни еванђелист« (пророчки описао догађаје из Христова живота); после пропасти изр. царства покушао да спречи пропад јудејску борбом противу идолопоклонства, али погубљен по наредби краља Мананасеја. 2) светогорски монах; био властелин, који се рано закалуђерио и као хиландарски монах обратио на себе пажњу цара Душана; обновно рус. ман. св. Пантелејмона, а посрбио ман. св. Павла у Св. Гори, 1375. измирио срп. и грч. црк.; можда је он превео Дионисија Ареопагита и написао 1 веома жив запис о тешком срп. удеу после пораза на Марици.

ИСАИЈОВИЋ 1) Димитрије (1783.-1853.), проф. и просветни радник у Србији; уредник Српских новина, врх. шк. инспектор; значајнији радови: Историја трговине, шк. Фрл., нем. и лат. речник (→ сл.). 2) Јован (1803.-1885.), сликар, иконописац и портретист; радио иконостасе у црквама у Слав. (Св. тројство на своду осычке црк.), портрет кн. Михајла и многих знаменитих Срба свог доба. 3) Михаило (* 1870.), глумач и редитељ; глумио по Нем., гостовао у С. Амер. и Петрограду; за време рата био у Швајц.; од 1920. гл. редитељ Нар. поз. у Београду; реформатор наше режиске ум.

ИСАК 1) јевр. патријарх, син Аврама и Саре; по Библ., отац га по бојској наредби хтео да принесе

на жртву, али га 1 ањео спасао у тренутку кад је отац већ хтео да испуни божију вољу; његова рођака Ребека родила му близанце Исаву и Јакова. 2) И. I Комнин, виз. цар (1057.-1059.), покушао да обнови вој. и држ. финансије, али услед нар. незадовољства уступио престо свом пријатељу Константину X Дуки и повукао се у ман. 3) И. II Анђел, виз. цар (1185.-1195. и 1203.-1204.), против ког се борио Немања, али после низа успеха потучен на Морави, 1191.; ипак склопљен мир повољан по Србе; Немања задржао део освојених обл. и за сина добио цареву синовину; И. II преоптеретио народ порезом, што искористио његов брат Алексије, па га збацио са престола и ослепио; после освајања Цариграда од крсташа, које довео његов син Алексије, владао још 6 мес.; затим га збацио Алексије Дука (1204.). 4) Хајнрих (Isaak, 1440.-1517.), хол. композитор и органист; компоновао мисе, мошете, световне нем., фрц. и ит. мисе.

ИСАКЧА, варош у Рум., у Добруци, на д. обали Дунава; стан. (око 4500) мешовито: Румуни, Бугари, Турци, Татари; риболов и виногр.

ИСАУРИЈА, ст. обл. у М. Аз., у план. Тауру. Исауријска династија, виз. династија коју осп. цар Јав III; владала 717.-802.

ИСЕЉАВАЊЕ, одлазак из своје земље ради настањивања у туђини, највише у циљу зараде (→ миграције, метанастаза); и. изван граница своје државе може бити привремено и стално, појединачно (спорадично) или у масама, својеволјно или принудно (изгнанство, депортација); из евр. држава иселило се током 19. и 20. в. много стан. у све прекокеанске земље, нарочито у обе Амер., Афр., и Аустрал.; државе-матике старају се да остану у вези са својим исељеницима, да преко њих врше известан полит. и култ. утицај у свету, пласирају своје производе и привлаче натраг у отаџбину њихове уштеде; ради одржавања тих веза државе-матике морају и да воде извесну бригу и старање о својим исељеницима (књиж., новинарством, банкарским везама, организовањем пропагандом, помагањем у невољи, у кризама и при повратку у отаџбину, нарочито под заштитом њихових уштеда итд.); усељавање се после свет. рата, а нарочито последњих год., спречава у многим земљама да би се обезбедило веће успелење домаћем живљу и да би се смањило одлив усељеничких пошљаци; у Југосл. регулисано посебним Зак. о и. од 30./12. 1921., којим се прописују услови, пружају упутства, одређује правна заштита исељеника итд.; процедура око и. веома вел. и компликована, јер јој циљ да га сведе на нормалну меру и спречи његово злоупотребе; ко жели да се исели, дужан је да преко државе поглаварства тражи пасош (путницу) и приложи многа документа (уверење да је отслужено војску, дозвола родитеља, ако је малолетан, судско уверење да није под истрагом, полициско уверење о добром владању, крштеницу, пристанак жене, уверење о плаћеној порези); сем тога дужан да приложи и уверење да му је у земљи у коју се жели уселити осигурано запослење (осим ОАД, Канаде, Аустрал. и Н. Зеланду, где у погледу осигурањем успелења важе спец. прописи); сва ова уверења морају бити у дуплику и таксирана са по 20 д (и оригинал и дуплика); све молбе за и. по чл. 3. Правилника о издавању и визирању путних исправа, решавају: а) Мст. иностраних послова (дипломатске пасоши) и б) кр. банска управа, одн. среска поглаварства, претстојништва градских полиција и Управа града Београда; при вађењу пасоша (путнице) плаћа се: 5 д таксе за молбу, 20 д таксе за решење молбе, 250 д држ. таксе, 20 д таксе за књижицу и 3 д таксе за одлазну ереску визу; у год. 1934. било исељеника из Краљ. Југосл. у Ј. Амер. 250 000, у САД 854 000, у Аустрал. 16 000, на Н. Зеланду 4 000, у Ј. Афр. 4 000, у Тур. 6 000, у Перс. 3 000, у Фрц. 80 000, у Нем. 40 000, у Белгији 8 000, у Хол. 1 500, у осталим земљама око Сред. М. 30 000, укупно око 1.05 мил.; за време кризе био вел. број повратника (1930. год. се вратило 14 000 лица, 1931.: 18 000, 1932.: 14 000, 1933.: 7 300, 1934.: 6 500); тај број сад нагло опада; 1934. иселило се укупно 14 000 лица (1933. — 9 729); живот наших исељеника већином мучан и тежак у иностранству, јер се махом исељава крајња сиротиња (нарочито са села), те се у туђини баве углавном не квалификованим радовима; уз то, не знајући језика, и уопште неупућени у тамошњи живот, бивају често експлоатисани од разних посредника; са стране државе и многих прив. институција чине се ипак напори у циљу њихове заштите. Исељеник, лице које се исељава и које подлеже прописима Зак. о исељавању. Исељеничка служба у Југосл. организована од стране Мст. соп. политике и нар. здравља (Отек за заштиту исељеника); под њим стоји

Исељенички комесаријат у Загребу, са својим жел. и надзорницима (Загреб, Марибор, Јесенице, Радек), и надзорништвима (Београд, Сарајево, Љубљана, при Берзи рада), и. лучким надзорницима (Сушак, Сплит, Котор и Дубровник), и и. надзорницима (Бања Лука и Петровград); сем тога нашим конзуларним претставницима додељени чиновници Мет. соц. политике; најзад, Мет. има у свим већим колонијама своје дописнике (виђене људе из наших колонија) и мисловаре (прав. и кат. свештенике). Пошиљке новца наших исељеника у нашу државу износиле пре 10 г. скоро читаву милијарду д год.; токм свет. кризе те пошиљке рапидно опадају, и сада износе око 160 мил. д год.

ИСЕЧАК, сектор, кружни → круг. И. сферни → купла.

ИСИДОР 1 последњи рус. митрополит грч. народности; потписао фирентинску унију (1483.) о уједињењу прав. црк. с кат., због чега збачен; умро у Риму 1462 2) **Пелузиотски** († 440.), калуђер, написао 2 000 писама класичним стилем. 3) **Севилски** († 636.), еп. у Севилји, црк. писац; **Sententiae**. Енциклопедија у 20 књ.

ИСИЈОТ, ризом или меснато до кртоласто одебљан корен тропске моноцитиле њинџер или џинџер (*Zingiber officinale*, фам. Zingiberaceae), пореклом из И. Индије; данас се гаји и на др. местима у тропима; садржи гингерол, етерско уље са зингибереном, цинероном, феландреном, цинеолом итд.; има пријатан мирис и ароматичан укук; употребљава се за справљање ликера, зачин за салеп и у мед. при поремећајима варења; у трг. долази као **бели и. сз** којег је скинута кора и црп. и. с. кором.

ИСИК КУЛ, јез. у ср. Аз., богато рибом; површина 5 800 км², највећа дубина 430 м.

ИСИХАСТИ (грч.), прав. монаси, проводили време у самоћи, размишљању, гледају у 1 тачку, у очкивању да виде божанску светлост; општи назив за монахе усамљенике. **Исихастички спор**, водио се у и. цркви у 14. в. поводом учења варлаамита да је божанска светлост различна од божјег бића; Григорије Палама († 1360.) устао против тога и доказивао да је она само атрибут божјег суштва; то учење усвојила и црква, али се и. с. и даље водило; Паламу прав. црква прогласила за светитеља, ркат. за Јеретика.

ИСКАЗ, намеран, смишљен и истинит опис неког личног доживљаја, нпр. и. пред судом; међутим данашња прак. утврдила за су сви и. субјективни, јер зависе од душевне констелације сведока у тренутку доживљања оног на шта се и. односи. **И. бродова**, регистар који воде поморске обл. и у који се увршћују наши трг. бродови да би стекли јед. народност (§ 1 Зак. о упису поморско-трг. бродова и лађа).

ИСКАНДЕР Беј → Илински.

ИСКАР, р. у Буг., извире у Рили, протиче кроз Софско Поље, пресеца пл. Балк. леном и дубоком клисуром (74 км); улива се у Дунав; 300 км.

ИСКАРИОТ, село у Палестини, и. од Самаре; родно место ап. Јуде, који издас Христа.

ИСКЕНДЕРИ → Александарета.

ИСКИЈА, острво (46 км²) у Напуљском Зал.; вулканске прир. с многобројним вредним изворима; стан. (30 000) баве се земљр., вођарством (Ј. воће) и виногр.; гл. место И.

ИСКЛИЧНА ЦЕНА, највећа цена добијена на јавној дражби.

ИСКЉУЧЕЊЕ 1) неспособност судије да пресуђује извесне спорове у којима парничар или заинтересовац он сам, или његова жена, бивша жена, вереница, блиски сродници, пародитељи или усвојеници, кумови или кумчићи, или је он пуномоћник, пословођа или старатељ странке, или је спор раније судио или у њему давао своје мишљење, или је сродник с пуномоћником 1 од парничара; судија сама себе мора искључити, иначе је пресуда ништавна. 2) и. из наследства значи наредбу тестатора да га одређено лице не наследи. 3) у црк. праву постоји и. из црк. заједнице (економуникација); таква лица немају права на црк. благодати, па ни на венчање. 4) и. јавности у грађ. поступку бива кад су у питању виши интереси државе или моралне и породичне ствари; суд може наредити и. јавности, али пресуду мора јавно саопштити.

ИСКРА, књиж. лист без нарочитог програма, који 1898. кренуо А. Гавриловић; доносио доста бројне илустрације; кад је И. стала, покренуо Риста Одавић 1899. Нову и. и окупио око ње доста добре сарадника; излазила уредно до 1905., а онда се прекинула до 1912.

ИСКРА-КРШЊАВИ Штефа (* 1869.), књижевник. под псеуд. Ива Род пише црпне, новеле и песме. **ИСКРЕНОСТ**, такво опхођење према ближњима да

су им увек познате све праве побуде из којих оно потиче; искрен је ко не крије праве мотиве свог делања.

ИСКРУЉЕВ Јован д-р (* 1886.), уч., педагог, бавио се нарочито организацијом васпитања одраслих; дела: *Адултна пед., О директној методи за учење језика, Колекција у светлости експерименталне пед.* итд.

ИСКУСТВО, у смислу свакодневног говора скуп свег оног што је неко лично доживео (**лично и.**); у научном смислу скуп тврђења о предметима који су дани или који могу бити дани у непосредном опажању, а чија је истинитост доказана помоћу посматрања и експериментисања (**научно и.**); предмети нашег и. могу бити дани у спољашњем чулном опажању (**спољашње и.**) или у унутарњем самоопажању (**унутарње и.**); спољашње и. је систем истина о предметима у прир., а унутарње систем истина о појавама нашег унутарњег душевног живота. Научно и. као флз. проблем стоји се у питању: да ли су све научне истине засноване само на и., или има у систему научног сазнања и истина које су у свом важењу независне од и.; екстремни емпиризам учи да су све истине искуствене и да од тог не чине изузетак ни мат. ни логички аксиоми; рационализам учи да постоје поред искуствених и рационалне истине које су нужне и као такве у свом важењу не зависе од и.

ИСКУШЕНИШТВО, припремно стање за ступање у калуђерство; по прив. праву смењта за ступање у брак, док се редовним путем од и. не ослободи; обрнуто, ступањем у и. добија се право на одвојен живот у браку; држ. право не признаје ове последнице.

ИСЛАМ, једнобожачка вера коју је → Мухамед проповедао најпре у Меки (мекански период од 610.-622.), затим у Таифу, па у Медини (622.) и најзад опет у Меки (630.); по Мухамедовој смрти (632.), и. имао чврст корен само у Медини и донекле у Хедасу; остала Ар. се готово одметнула; али није прошло ни 100 год., а и. се раширило од Шп. до Индије; доцније, и. мирним путем (преко трговаца и досељеника) продро и у крајеве који нису никад били под мусл. владарима (Индијски Архипелаг, Индокина, Кина, Судан, Етиопија, Мадагаскар итд.) и временом узхватио чврст корен међу најразличитијим расама и културама и постао свет. вером; по најновијим статистикама укупни број мусл. прелази 250 мил.; темељ исламске вере је искрено веровање и јавно признавање да «нема (др.) бога осим (правог) бога и да је Мухамед његов роб и посланик»; 6 осн. чланова (догми) сабрано у ово кратко вјерују: «Верујем у бога, његове анђеле, његове књ., његове посланике (проке), у судњи дан и да (наша) одлука на добро и зло потиче од вишњег бога»; веровања у ових 6 догми, и. тражи од својих верних и деловање, тј. обављање 5 осн. дужности названих «стубовима и.»: 1) исповедање вере (изговорити искрено макар једном у животу формулу: нема бога осим бога, а Мухамед је његов посланик); 2) клањање (молити се богу 5 пута на дан, чему прегрдо абдест, прописно обредно прање руку, лица и ногу); 3) пост месеца рамазана; 4) обавезно давање милостиње (зекат); 5) одлазак на св. места (Меку и околна места) у одређено време (ком то средства и здравље допуштају); кратко време после Мухамедове смрти, питање легитимности његових наследника раздвојило мусл. на → суните и → шиите; поред ова 2 правца у и. има разних секти, које се више или мање удаљиле од ортодоксног учења; у чисто догматским питањима углавном није дошло да цепања на секте, али поједине верско-флз. шк. (нарочито → мугазилити) играле вел. улогу у развоју и.; међу самим ортодоксима (сунитима) постоје 4 верско-правне шк. (ханифити, маликити, шафити, и ханбалити), али се њихова разилажења не односе на догматска, већ на чисто правничка и обредна питања. Исламска верска заједница, у Југосл., заснива своју самосталну управу и верско-просветно и вакуфско-јавниноско уређење на зак. од 31./1. 1930. и свом уставу од 3./6. 1930.; врх. старешина је реис-ул-улема, чије је седиште од 1930. у Сарајеву, он је претставља пред државом; под њим су органи: 2 → вакуфско-меарифска већа (у Сарајеву и Скопљу), 2 → улема-меџлиса, 9 муфтијства (4 у Босни, 5 у Ј. Србији), средња вакуф.-меариф. повереништва са → шеријатским судијама, цематски меџлиси (→ цемат); реис-ул-улема, чланови улема-меџлиса и муфтије постављају се краљ. указом. И. в. з. је самостална (под врх. држ. надзором) у управи и располагању вер. имовине и вакуфа, у надзору целокупног и. верског и култ. живота. И. уметност

развила се из позне ант. и виз. у. под ар. утицајем у Тур., Перс., Индији, Ег., Тунису, Шп., Б. П. итд.; архт. више орнаментална него монументална; сликарство, сем минијатура, слабо неговано; нарочито развијена уметност примењена у занатству.

ИСЛАНД, вел. острво у с. делу Атланског Ок. (102 819 км²); остатак потонулог сев.-атл. копна; има облик површи испросеца на многим пукотинама за које везани многи живи вулкани (Хекла, 1447 м) и гејзери; поларна клима, ублажена утицајем голфске струје (честе олује, магле и доста воденог талога); $\frac{1}{3}$ површине под снежаницама и ледницима (највећи ајсфјелд → Ватна Јекул); у унутрашњости површина потпуно гола, поред обале жубује и папираци. Стан. (109 000) → Исланђани; због усамљености задржали ст. језик и обичаје; ипак образованост на високом ступњу (унив., 5 виших шк., више стручних и 238 осн. шк.); гл. привр. грана риболов; поред тога развијено сточарство; нема жел., али добри друмови; развијена трг. флота. Краљевина од 1920. у персонал. унији са Данском; гл. град Рејкјавик. **Исландска депресија**, предео ниског ваздушног притиска, скоро сталан у околини Исланда; ср. притисак 748 мм; приноси се топлоти проузрокованој → голфском струјом, која протиче између Ирске и Исланда. **И. језик**, спада у зап. групу северно-герм. ј. **И. лишај**, и. маховина (*Cetraria islandica*, фам. Parmeliaceae),

стан. хладних предела сев. хемисфере; разгранат л. предлазног облика између лиснатих и жбунастих лишајева; с горње стране бео, с доње мрк. Употребљава се за исхрану људи и животиња и у мед. (даје *Lichen islandicus*); садржи угљени хидрат лихенин и горку супстанцу цетрарин; скуван у води даје слузаву чорбу, која постаје питијаста кад се охлади; раније ово средство давано тбк. болесницима да им олакша кашаљ, код плувања крви и рана у плућима, код повраћања и кашља с повраћањем и код болова у обл. јетре; у новије време се даје као хранљиво средство код шеш. болести. **И. пас**, чувар стада, сев. типа, сразмерне силуете, малих начуљених ушију, потпуно црн, бео са вел. пегама или бео са црним пегама. **Исланђани**, герм. народ на Исланду, углавном потомци норв. досељеника из 9. в.; свега око 125 000 (109 000 на И., остали у С. Амер.); сточарство, риболов и лов; веома напредни и просвећени и имају богату књиж.

ИСМАИЛ, варош (37 000 ст.) у Рум., на Килији, рукав Дунава.

ИСМАИЛ 1) син патријарха Аврама и његове слушкиње Агаре, предак Исмаелита или Арапа; оженио се Египћанком, која му родила 12 синова; његови потомци се настанили између Ег. и Перс. **Зал.** 2) **И. I.** перс. краљ (1485-1523.), осн. сефевидске династије. 3) **И.-паша**, ег. келив (1863-1879.), син Ибрахим-паше; принуђен да абдицира услед немогућности да плаћа дугове; за његове владе прокопан Суецки канал. 4) Сафа, тур. песник из групе око часописа **Сервет-и фунун** (излазио од 1890.). **Исмаилити**, мусл. (шинитски) странка и секта, која не признаје Мусу као 7. имама, него Исмаила († 762.) сина 6. имама. **И.** тумаче многе ствари у исламу алегорички и мистички; њихово учење прихватили и → Фатимиди.

ИСМИД, ст. Никомедија, варош (14 637 ст.) и пристаниште у М. Аз (Тур.) на истоименом зал. Марморног М.; стан. се бави земљр., воћарством (кајсип.) и риболовом.

ИСНАР Максимен (Isnard, 1755-1825.), фрц. револуционар, присталица жирондинске странке у Конвенту; новукао се на политике после 18. бримера.

ИСОКРАТ (435-338. пре Хр.), атински беседник; проповедао савез свију Грка, па и Македонаца, против Персијанаца; отровао се после битке код Херонеје да не би преживео поробљавање своје отаџбине.

ИСОС → Ис.

ИСПАРАВАЊЕ, прелажење течности и чврстих материја у гасовито агрегатно стање (→ пара); прелазак чврстих материја, нарочито на повишеној тмпт. директно у гасовито стање, без претходног топљења, назива се → сублимација.

ИСПРАЊЕ, у фотограф. веома важна радња, којој треба поклањати дужину пакљу; циљ и. да ослободи желатински слој негатива, позитива или дија-позитива од хем. састојака фиксирца да би у слоју остало само метал. сребро негативне слике; постоје 2 начина и.: 1., нормална, ради се водом у којој слика остаје око 1 сат; 2., брзи, кад се тргови фик-

сира уништавају помоћу нарочитих хемикалија, нпр. жавелеве воде, перманганата итд.

ИСПИС, брисање.

ИСПИТ, одређивање јачине, снаге и знања; више врста и.: школских, држ. и стручних; затим и. у области права, вере и морала (и. савести). **И. окривљеника** крив се усмено с пристожношћу и благовољу (§ 151. Крив. срп. пост.), у присуству 2 сведока кад окривљени то захтева или истражни судија сматра за потребно; код свих кривица за које се предвиђа робија или заточење преко 5 год. као највећа казна, окривљеник мора имати браниоца чим се истрага отвори; саслушањем треба дати могућности да о. побије основе сумње који против њега постоје и изнесе што има да каже у одбрану себе; питања морају бити јасна, одређена, без тенденције (Зак. о суд. крив. пост.). **Испитивање способности** → психотехника. **Испитни студор** (по лат.), услед узрурности на испиту код кандидата долази не тако ретко до пролазне неспособности мишљења, о чему испитивачи често не воде рачуна (→ стурор).

ИСПЛАТА, начин гашења трајбјине тме што дужник изврши своју обавезу према повериоцу. **Ефективна и.**, у готовом новцу.

ИСПЉУВАК → сплутум.

ИСПОВЕДАЊЕ, исповест, у прав. и ркат. црк. тајна испраћања грехи оном који их призна пред свешт. и искрено се каје; некад било јавно. **Исповедавица**, у ркат. црк. троделни престо с решеткама за исповедање грехова. **Исповедници**, хришћ. светитељи који нису умрли мученички, али исповедали веру и близи мучени, нпр. Максим И.

ИСПОРУКА, предаја; у наследном праву; легат, наредба тештатора наследницима да одређеним лицима предаду неку имовинску корист.

ИСПРАВА, писмено састављено ради констатовања правног поста или чињенице која може имати правних последица; најчешће потребна ради обезбеђења доказа за случај спора; може бити јавна или прив. **Јавна и.**, издана или потврђена од власти (судске или управне) или од јавног бележника. **ИСПРАВКА**, поправка, побољшавање. **И. граница**, дозвољена суседима увек, сем ако су раније граница признали за тачне; право незастариво. **И. судске одлуке**, врши је по зван. дужности суд који је одлуку донео, ако се приметити грешка у фактима или рачунању; врши се и на захтев заинтересованих. **Исправљач струје** → усмеривач.

ИСПРАВНОСТ, вршење какве дужности у потпуној сагласности с друштвеним и моралним зак.

ИСПУЊЕЊЕ, извршење обавеза мора бити учињено на време, на месту где је уговорено, или где је обећање учињено; ако је неискретна ствар, где она лежи; ако је зак. обавеза, по прир. ствари, или где дужник стално живи. Ако 1 странка само делимично испуни обавезу, друга од уговора не може одустати, већ мора тражити судско извршење; ако 1 странка ошине не испуни обавезу, наше правоуће признаје другој и право на раскид уговора. **ИСПУСТ**, земљиште, обично ограђено, обрадно трајно, у близини или у вези са стајама за стоку; служи за пуштање ради укрштања домаћих животиња, које се држе затворене.

ИСТАНБУЛ, Цариград, највећа варош (700 000 ст., с предграђима 807 000) у Тур., на обалама Босфора, на граници Евр. и Аз.; састоји се од неколико делова: **И.**, на ј. обали Златног Рога, ст. део, с кривозападних улицама, и неколико џамија, међу којима најпознатија Аја Софија; Пера са Галатом (повезани мостовима с **И.**) на с. обали Зл. Рога, настањено поглавито Европљанима, гл. трг. четврт; и Скутари, предграђе на аз. обали. **И.** некада, кад престојница тур. империје, био највећи; данас због близине полит. границе и малог залеђа, у опадању; ипак значајно пристаниште (7 мил. рег. т.), познато тржиште (билина, свила) и култ. центар тур. рпб. (унив., високе шк., музеји, библи.).

ИСТАРСКИ ВЛАСИ, малобројни остаци (око 3000) ром. Влаха међу Хрватима у Истри, досељених за време вјетачке управе из Далм. У пределу Тибарија било их у више села (→ **Вини**); у близини Тибарија, у 4 села, такође у подгорини Угче, тзв. Тибирци још говоре влашки, али им језик много изменан с хрв.

ИСТАРХИ, ар. географ из 10. в.

ИСТОРН, варош (60 000 ст.) и морско купалиште у Енгл. на Ламаншу.

ISTER, ант. име Дунава.

ИСТЕРОЛОГИЈА, истерон-протерон (грч.), у стилистички случај кад се због истицања или привлачења пажње раније каже оно што се доцније догодило.

ISTESSO (ит.), исти (темпо).

ИСТИНА, тврђење у којем се неки догађај или нека ствар претстављају онакви какви су. О и. постоје 3 флз. тумачења: 1) скептицизам, који учи да апсолутне и. нема, већ да су све наше идеје фиктивног карактера, услед чега о истинитости идеја може бити само говора у смислу њихове корисности; 2) идеализам, који учи да је и. нешто апсолутно и да се она као таква састоји у чистом важењу, које не зависи ни од ствари које се сазнају нити од субјеката који сазнају; 3) реализам, према којем се и. састоји у подударану света идеја са светом ствари. **Истинитост**, адекватност идеја (учење метафизичара реалиста).

ИСТ ЛАТИЈАН, грофовство (692 км², 48 000 ст.), на ЈИ Шкотеле; гл. место Хедингтон.

ИСТ ЛОНДОН (Источни Лондон), варош (42 000 ст.) и пристаниште у Јуж.-афр. Унији на обали Индијског Ок.; извози вууну.

ИСТМИСКЕ ИГРЕ, свечаности ст. Грка, прослављане сваке 2 год. у Коринту, у част бога Посејдона.

ИСТОВРЕМЕННОСТ, у зак. о земљ. књ. бива кад више лица траже исто право на истом земљ.-књ. телу у исто време; они су тада подједнаки у правима. **И. чинидабе**, код двостраних тражива нико није дужан извршити своју обавезу ако његов поверилац у исто време не изврши своју.

ИСТОМЕНИ РАЗЛОМЦИ → разломак.

ИСТОК 1) страна света на којој се рађа Сунце; прави И на месту где се Сунце рађа о равнодневицама (21./3. и 23./9.). **2)** средње место (1500 ст.) у метохиском Подгору (Зетска Бан.).

ИСТОМИН Владимир (1807.-1855.), рус. адмирал, учествовао у поморским биткама против Тур. код Наварина и Синопе; 1 од гл. организатора одбране Севастопоља у кримском рату.

ИСТОРИЈА (грч.), наука која проучава постепени развитак појединих народа и целог човечанства, говори о стварању и постанку данашњег друштва, држава и културе, као и о узроцима који су до тог довели; своје градиво црпи из 3 врсте извора: усменог предања, написаних и писаних споменика; писани споменици најпоузданији и најдрагоценији извори; обично се узима да и. почиње тек са њиховом појавом (око 4000 г. пре Хр.). Ради лакшег проучавања дели се на мање одсеке на 3 начина: по обиму излагања може да буде **посебна** (нац.), ако се бави прошлошћу само 1 народа, и **општа**, ако излаже прошлост целог човечанства; по садржини се дели на: **политичку**, која се претежно бави полит. догађајима (стварањем и оладањем појединих држава), **културну**, која проучава развој људске образованости (наука, ум, и књиж.) и **економску**, која се бави екон. развојем човечанства (напретком пољопр., инд., саобр. и трг.); по времену се дели на ст., ср. и н. в.; ст. век почиње са појавом првих писаних споменика и првих држава (око 4000. пре Хр.) и траје до пропасти зап.-рим. царства (476. г. после Хр.), ср. век од пропасти зап.-рим. царства до открића Амер. (1492.) или до краја 15. в.; н. век од открића Амер. или почетка 16. в. и траје до данас; период н. в. која обухвата догађаје од фрп. револуције (1789.) до данашњег дана назива се још **најновије доба**. **И. економских доктрина**, и. развоја екон. науке, критична оцена теорија које су истицале у нар. екон., после меркантилизма, који је доктрина апсолутистичких држава (16.-18. в.); доктрине физиократа који реагирају против меркантилисте тражећи потпуну слободу; вел. углед стиче класична шк. (18.-19. в.), која подиже екон. теорију на научну висину (Адам Смит, Малтус, Рикардо, Жан Батист Сеј, Стјуарт Мил); важна и утицајна је социјал. доктрина у којој имамо утопични социјализам (Сен Симон, Фурје), научни социјализам (Прудон, Луј Блан, Карл Маркс) и држ. социјализам (Сисмонди, Робертус Вагнер, Хенри Порц); истичу се ист. и псих. шк., а у н. доба кооперативизам (задрugarство, доктрина друштвене солидарности). **И. религија**, истраживање и проучавање облика и ист. појава р.; грана богосл. науке, полази од теол., антропол. и псих. гледишта; све облике своди на заједничке основне псих. чињенице. **Историзам**, учење које сматра да све појаве духовног живота треба објашњавати ист., да су све вредности релативне и зависне од ист. прилика и да је оправдано и добро све што је постојало у току ист. живота. **Историографија**, историја историје, развоја њених идеја, метода и гл. ист. писаца, у нас почела да се развија доста рано, најпре на туђим језицима (пол. Дукљанин. на лат. у 12. в.), а онда, под грч. утицајем, у 14. в. и на срп.-сл.; боље хронике углавном написали далм. писци: Тома архив., Михо Мадјев, Павле Павловић и др.; на срп. страни ист. служе биографије срп. државника и црк. поглавара, мада писане као хагиографски списи (дела

св. Саве, Стевана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Данила, Константина Филозофа, Григорија Памблака и др.); 1. ист. списи почели да се раде у Дубровнику, по узору на ит. дела те врсте и на ит. језику; од свих тих писаца најбољи М. Орбини са делом **Владање Словена** (1601.), које се још и данас може употребити; у њему има партија рањених по изворној грађи, али и доста нар. предања; најбољи и најпоузданији старији писац код нас Иван Луциус (**О Краљевству Далм. и Хрв.**, 1666.); назадак према њему претставља Павле Ритер Витезовић својом **Кроником** (1806.); н. срп. ист. науку не претставља толико несрећни гроф Ђорђе Бранковић († 1711.) са својим **Хроникама**, мада оне несумњиво значе напредак према старијим списима, колико учени архимандрит Јован Рајић, са својом **Историјом** (1794.-1795.), која обухватала Србе, Хрвате и Бугаре и претстављала 1. покушај 1 ист. Јж. Сл.; модернија обрада наше прошлости почела тек у 19. в.; тад почело и издавање ст. извора (огромне заслуге стекао у том правцу као покретач П. Ј. Шафарик) и њихово критичније тумачење, као и боље проучавање ст. туђих писаца; код Хрвата у том правцу развио рад Иван Кукуљевић, који 1851. покренуо и 1. ист. орган, **Архив за појевностију Југословенску**, и осн. друштво са тим циљем; за њим највише урадио Фрања Рачки, најбољи хрв. историк, широких погледа, који био душа Јсл. акад. и организатор њених важних серија издања за ист.; на срп. страни огромне заслуге стекао И. Руvaraц, који сузбијао дилетантизам у раду и штетни утицај романтичарства у науци; код Срба извори издавани мање него код Хрвата, али било више критичког испитивања и на широј бази; најкрупнија имена срп. ист. науке: Стојан Новаковић, са вел. знањем и савесношћу и широком културом, критични Љубомир Ковачевић и романтичар Чedomиљ Мијаловић; у новијој науци све се више људи спелјивају: у Н. Вулић за ст. ист., Ст. Станојевић за немањички период, Ј. Радоњић за ср. в., Јован Томић за тур. период, М. Гавриловић за 19. в. и Слободан Јовановић за уставну и полит. ист. 19. в.; има доста и др., већином млађих радника. У хрв. науци истакли се популарни Тадија Смичиклас, веома активни Вјекослав Клајић и Натко Нодило; данас најбољи Федор Шишић. Од Словенаца веома заслужни Франц Кос и његов син Милко, С. Рутар и И. Врховец. За срп. ист. треба нарочито истакнути значајни утицај чешког проф. К. Јиречка, који дао опсежну, грађом богату и веома солидну **Ист. Срба**, у 4 књ. **Историска граматика** → граматика. **И. материјализам**, матер. схватање историје, соц.-флз. учење о развитуку људског друштва на основи класне борбе и супротности (творци Маркс и Енгелс); по овом учењу, узроци свих ист. догађаја и друштв. промена своде се на матер. потребе људи; друштв. развитак врши се у супротностима и класним борбама, због чега се и. м. зове и **дијалектички схватањем ист. или дијалектички м.**; у последње време, под д. м. све више се подразумева универзални карактер дијалектичког кретања како у односу на друштво и ист. тако и у односу на целокупну прир.; гл. претставници и. м.: Плеханов, Кауцки, Меринг, Лабриола, Лењин, Панекук, Гортер, Деборин, Вољгин итд. **И. право**, схватање које тражи континуитет и легитимитет правног развоја и приступа мишљење да постојеће правно стање треба да буде само орг. наставак грађ. правног стања, а да се будуће правне институције могу развити само на основи данашњих; њиме се служили многи народи да би појачали своје тежње за обнову пређашњих држ.-правних институција; имала вел. утицај на политику Мађара, Чеха и Хрвата у б. А.-У.; у новије доба губи значај због своје једностраности. **И. правопис** → етимолошки правопис. **И. политички индивидуализет**, племе, покрајина, народ или држава, која се дуже времена јавља у полит. ист. као целина, са својом традицијом и својим органима, довољно одвојеним од своје околине. Народ у пуном смислу као и.-п. и. претставља и ограничени тер. са посебним држ.-правним уређењем; као предуслов за и.-п. и. не тражи се безусловно потпуно независна држава. Теорија и.-п. и. имала пре свет. рата јак утицај на развој односа између Мађ., и Аустр., Чешке и Аустр., Мађ. и Хрв.

ИСТОСМЕРНА СТРУЈА → једносмислена струја.

ИСТОЧНА МАРКА, осн. 1. пут од стране Карла Вел., после рата с Аварима (791.-799.); захватала земље од Енса до Раба на И и Драве на Ј; обновиле је нем. цареви из саске династије; Отон II је дао на управу роду Бабенберговаца.

ИСТОЧНА ПРУСКА (37 000 км²), растављена пољ. ходником од остале нем. тер.; стан. (2 260 000) се највећим делом бави земљр. (житарице, кромшир, шећ. репа), воћарством, сточарством (коњи, овце, говеда,

свиње), живинарством и инд. (метала, стакла, дрвета, алкохола, шећера, хартије); рудама сиромашна: гл. место Кенитзберг.

ИСТОЧНА РАСА, код нем. научника чест назив за → аллиску р.

ИСТОЧНА РУМЕЛИЈА, део данашње Буг., ј. од Балкана у горњем и ср. току Марице; на берлинском конгресу (1878.) претворена у аутономну тур. област; уједињена превратом с Кнежевнином Бугарском (1885.), што довело до рата са Србијом.

ИСТОЧНА ЦРКВА, назив за прав. ц., за разлику од ркат. зап. ц.

ИСТОЧНИ ГРЕХ, г. Адама и Еве у рају, прародитељски. 1. грех.

ИСТОЧНИ ЈЕЗИЦИ → оријенталистика.

ИСТОЧНИ ПАКТ, назив за 3 међунар. уговора закључена у Лондону 4/7. 1933., с обавезом ненападања и обезбеђења мира у и. Евр. на бази садањих граница; потписници: Рус. и све државе које се са њом граниче, изузев Финске (Пољ., Рум., Естонија, Литва, Летонија, Перс., Тур. и Афганистан), ЧСР, Југосл. (→ лондонски протокол).

ИСТОЧНИ СЛОВЕНИ → Русија, Руси, Словени.

ИСТОЧНИ ТУРКЕСТАН → Туркестан.

ИСТОЧНО-БАЛТИЧКА РАСА → источно-европска раса.

ИСТОЧНОГЕРМАНСКИ ЈЕЗИЦИ, готски, вандалски и др., давно изумрли ј.

ИСТОЧНОЕВРОПСКА (источнобалтичка, финска) РАСА, одикује се ониским растом, има брахикефалну или субдолихокефалну лубању, ружичастобелу кожу, плаву праву косу и плаве очи, четвртасто лице, широк нос; распрострањена поглавито у Пољ., балтичким земљама и Рус. (међу Сл. и Финима), често заступљена и код Јк. Сл.

ИСТОЧНО МОРЕ → Балтичко М.

ИСТОЧНО НАРЕЧЈЕ, екавско п., део штокавског дијалекта у којем се место старог **ѣ** (јата) изговара е бело, ветар, терати; говори се на И од линије Сента-Сомбор-Дрина-Цер-Медведник-Маљен-Рудник-Краљево-Ибар; има 2 типа, старији или тзв. косовско-ресавски говори, на И од линије Ибар-Краљево-Гружа-Крагујевац-Смедерево, и млађи или тзв. шумадишко-војвођански говори; 1. има старију акцентацију, замену јата увек са е (стареји, несам, онем), и неке старије падежне наставке, а 2. има најновију акцентацију облика, са неким икавизмима, и постао књиж. језик екавског изговора.

ИСТОЧНО ПИТАЊЕ, п. судбине хришћ. народа у евр. Тур. и п. наследства и поделе тур. царства; уствари: п. Б. П., допуњено у извесној мери питањима која с њим била у тесној вези; постављено оног часа када су вел. силе, суседи Тур., осетиле њену немоћ и у својој политици стале рачунати с њеним распадом; покренуто крајем 17. в., после коначног тур. потискивања из ср. Евр., а узело маха у 18. в., кад Рус. и Аустр. поставиле за 1 од гл. циљева своје политике ширење на Б. П.; супарничство између те 2 силе претставља гл. садржај и. п. и креће у вел. мери многе важније покрете на Балк.; Рус. стално тежила да обезбеди Дарданеле за себе, како би имала несметан пролаз из Црног у Сред. М.; да би то постигла требало јој или сопствени посед на Балк. или држава на коју би се могла поуздано ослонити; Аустр. у том налазила опасност по себе, јер никако није желела да види јаку Рус. не само као суседа на И, већ и на Ј; гл. датуми и етапе у развоју и. п. од 18. в.: кучук-кајнарџијски мир (1774.), по којем Рус. добила заштиту над хришћ. прк. у Тур. и с тим извесно право да се меша у њене послове; осим тога, заузимањем тур. пограничних посела у Евр. и Аз. она се с 1 стране приближила Балкану, с 2. стекла већи углед код балк. народа; немоћна да то поквари, Аустр. успела да придобије Рус. за мисао да њих 2 као савезници сломи и поделе Тур., означивши у њој свака своје интересне сфере; њихов заједнички рат против Тур. 1787.-1792. није донео очекиване резултате; сукоби интереса између те 2 државе видели се јасно за време срп. устанака 1804. и 1815. год., као и касније за време грч. покрета за ослобођење; 1 време, после Наполеонова пада, Рус. и Аустр. измирила заједничка конзервативна политика, али се и тад, у време најуже сарадње, осећали елементи неискрености; Рус., ипак, 1849. спасла Аустр. и њен двор од мађ. револуције, али то није омегло бечку владу да 5 год. доцније, за време кримског рата, узме непр. став према Рус.; Фрц. и Енгл., које су имале крупних интереса у Сред. М., М. Аз. и Индији, нису могле дозволити да се Рус. сувише ојача и појави као такмак на тим подручјима; стога се напале заједно с Тур. и Сардинијом против Рус. у кримском рату 1853.-1856., у којем Рус. претрпела пораз, али није била скрхана, па наставила и даље своју политику према Тур. и Балк., тежећи само да код

балк. народа нађе чвршћи ослонац; у овом периоду она нарочито рачунала с Бугарима и почела да их помаже у већој мери, понекад чак и на рачун Срба; покрети на Балк. против Турака бивали све чешћи, и спонтани и поттипани са разних страна; хришћ. устанак 1875., који није настао без аустр. помоћи, изазвао обаву рата Србије и Ц. Горе Тур., покољ у Буг. и посредовање Рус., која пре свог ступања у рат морала да се обезбеди од Аустр. осигуравајући јој унапред извештан обим и. интересних сфера; кад, у санстефанском миру, покушала да створи за себе повољније услове, независно од бечке владе, ова је натерала, помагана од Енгл., да напусти тај уговор и да иде на берлински конгрес (1878.), где Аустр., Нем. и Енгл. стварале судбу Балк. на вел. штету Сл.; Аустр. добила мандат за окупацију Б. и Х. и Новопазарског Санџака и успела да спречи сједињење Србије са Ц. Гором; долазак Аустр. на Б. П. донео н. заштите; истиснута из Ит. и Нем., Аустр. тражила компензације на Балк. и привр. полит. пут за Солун; стога почела да припрема терен за то: фаворизовала Арбанасе на рачун Срба, а помагала и буг. претензије; кад су од 1902. учествовали устанци у Македонији и Евр. стала тражити реформе, Аустр. обезбедила за своју жандармерију скопски вилает, спремала жел. од Сарајева до Митровице и помагала четничку акцију као квацац за nerede, који би изазвали посредовање; на младотур. покрет 1908. одговорила самовласним прогласом анексије Б. и Х. и тим изазвала тежак потрес на Балк.; за њеним примером пошла Ит., која 1911. објавила Тур. рат ради Триполиса и створила ратничку психозу; опасност од аустр. посредовања у Тур. и безобзирна младотур. политика према народностима приближила балк. земље, које 1912. склопиле савез (Србија, Ц. Гора, Буг. и Грч.), сагрле тур. вој. и скоро ликвидирале тур. власт у Евр.; исход свет. рата елиминисао и Аустр. на Балк. сад господари балк. народи; уз сд. државе створена и призната 1913. и н. арб. држава, која је једина у извесном зависном положају према Ит.; Југосл., Грч., Рум. и Тур. склопиле 1934. н. споразум и труде се да балк. политикни очувају балк. карактер.

ИСТОЧНО-ПРАВОСЛАВНА ВЕРА, православље или ортодоксна в., званичан назив и. цркве за разлику од зап. ркат. вере.

ИСТОЧНО-РИМСКО ЦАРСТВО → Византија.

ИСТОЧНОФРИЗИСКА ОВЦА, најраспрострањенија у и. Фризји, најмелчнија о.: даје 600-700 л млека за 1 лактациони период; прилично тешка (60-75 кг); има доста дугачке, потпуно голе ноге, беле боје, беле испупчене главе и дугих голих ушију, мало повијених надоле; плодна и јагњи често 2 и 3 јагњета; вуна доста добра (сортипмент C/D); код нас је има веома мало.

ИСТРА, троугласто пол. (4737 км²) на с. крају Јадр. М., између Кварнерског и Тршћанског Зал.; припада Ит., висораван (површ) састављена од појасова кречњачких (Црвена И.) и флишних (Жута И.) стена динарског пружања, поступно уздигнута према И и СИ; високе план.: Ђиварија и ј. део Јулиских Алпа (Снежник 1796 м), који одваја И. од Југосл.; вел. део (3/4) висоравни скаршени, али кречњак покривен дрвеницом; план. такође скаршени и голе (Бела И.); обала стрма и прилично разубена; поред обале сред. клима, која према унутрашњости прелази у умерено-конт.; кратке р. (Мирна, Река, Драгиња, Раша), већином ограничене на флишне појасеве; у карном делу поворнице (Пина, Река и др.); на и. крају плитко Чепинско Јез., из којег извире Раша. Од 2. в. пре Хр. под влашћу Рима, после пропаст зап.-рим. царства под Виз., од 788. франачка; од 7. в. отпочела колонизација Сл. (Хрвата, Словенаца); г. 828. маркграфовија, 952.-955. сједињена с Баварском, затим под влашћу аквилејских патријараха и разних династа; од 13. в. проширује Вен. све више своју власт и у зап. и ј. делу И., док ср. и си. део држе горички грофови (до 1374.), а доцније Хабзбурговци; миром у Кампформију (1797.) Аустр. добила и млетачки део И.; од 1809.-1813. улазила у састав Наполеонових Илирских Покр.; ралалским уговором (12./11. 1924.) цела И. осим Каства и 1 дела Каств. оп. припала Ит.; стан. (350 000) Јел., Истрани, и Италијани; Истрани као компактна маса и староседеоци заузимају већи део И. и претстављају 60% целокупног истарског стан., већином чакавци; Италијани с поталијањеним Хрватима и Словенцима настањени само на з. обали (поглавито у градовима); било и досељавана Срба (у селу Пероју и сада живе прав. Срби, пореклом из Ц. Горе); међу Хрватима у И. има и Влаха (→ Истарски Власи); стан. се бави мање земљр., више вишгр. и гајењем маслина, воћа; на план. странама еточарство; на морској обали риболов; код Пирана морска со; од руда има боксита и угља;

гл. градови: Трст, Ровињ, и Пула; → Јулиска Крајина.

ИСТРАГА 1) правни поступак који настаје чим се у извештајима утврде постојање кривичног дела и његов извршилац и који се протеже све до предаје оптужнице. И. по свим крив. делима за које је надлежан окр. суд води истражни судија, и када је заврши, сва акта доставља држ. тужиоцу да овај поднесе оптужницу или предложи да се она обустави; и. судија не може бити у исто време и судија; за време и. може, по предлогу држ. тужиоца, и. судија да нареди и. затвор против окривљеника; и. затвор се наређује увек код крив. дела која повлаче смртну казну или вечиту робију, код осталих крив. дела само по изузетку; може да траје најдуже 2 месеца, а по одобрењу апелаци. суда може да се продужи још за мес. дана, а после тог рока она по самом зак. престаје. 2) право Нар. представништва да преко својих одбора изводи извесне кривнице или погрешке; по уставу може то бити у изборним питањима као и често адм.; то није мешање у функције суда; одбор (чл. 67 У.) подноси извештај, а Нар. представништво доноси резолуцију. **Истражни радови**, у руд., којима није циљ експлоатација, већ истраживање руда и др. корисних минер. и стена.

ИСТРАТИ Панаит (1884-1934.), фрц. писац рум. порекла; писао о савр. Рус. и дао више романа; у њима описао снажне личности које се опирају сваком угњетавању: Кира Киралиша, Деда Ангел, Хајдуци, Џодин.

ИСТ РИВЕР, притока Хадзона; тече између Бруклина и Њујорка (С. Амер.); дуга 30 км.

ИСТУП, најблага кривица која се састоји у радњи противној полици, и оп. уредбама или спец. законима (Зак. о лову, о шумама); и. јед. крив. зак. није обухватио и.; у ст. срп. казн. зак. о и. говориле гл. 32. и даље; казне биле: новчана и затвор до 30 дана највише (а до 1873. и батине); примери и.: неоправдан недолазак на позив полици или оп. власти, нечистота, бацање камењем на улици, нарушење зграде, оштећење телегр. мотака итд.; и. застаревали за 3 мес. **И.** из цркве, званична изјава о својеволјном и. из неке вероисповести; у Југосл. у присуству 2 сведока пред надлежним парохом, па пред ереском влашћу.

ИСУС (грч., од јевр.: Јехошуа, Јосуа, тј. бог помаже). 1) **Навин**, вођ јевр. народа после Мојсија, заузео Канан. 2) **Сирах**, Јеврејин у Јерусалиму око 200. пре Хр., скупљач изрека у апокрифној књ.: **И. сина** Сирахова; назван Премудри. 3) **Христос** (помазаник, месија) из Назарета, осн. → хришћанства; животопис код евангелиста непотпун; рим. и грч. писци (Флавије, Светоније, Тацит) потврђују да је

ист. личност; по Еванђељу рођен од св. духа и деве Марије у Витлејему; око 1-6. год. наше ере, провео детињство, после повратка из Ег., с поочмом Јосифом у Назарету; од 12-30. г. живота непознат; у 30. г. крштен од Јована Претече који потврђује његово месијанство; три и по год. проповедао о љубави према богу и ближњем, испуњавају воље оца небеског, царству бојжем, себи као сиљу бојжем који ће се принети на жртву за грехе људске; чинио многа чудеса, придобивао присталице, али дошао у сукоб с претставницима јевр. црк. и народа, фарисејима и садукејима, које разочарало његово месијанство без световне власти; после опроштајне вечере с ученицима био ухваћен, мучен и по одобрењу Понција Пилата распет 15./4. на Голготи; по Еванђељу васкрсао 3. дан, остао 40 дана на зем. њи, узео се на небо, због чега га верни славе као бога који је непрестано с њима у заједници; његово учење развило се у хришћанство;

живот **И.** испитивало безброј писаца и док једна (Бруно Бауер, Калтхоф, Древе) одричу његово постојање и све сматрају за мит, др. то побијају и признају га за моралиста и соц. реформатора (Ренан, Штраус, Панини); хришћ. писци бране његово божанство (на сл.: **И.** после васкрсења међу ученицима, од Рубенса). **Исусовци** → Језуити.

ИСФАХАН, варош (81 000 ст) у Перс., чвор караванских путева и речно пристаниште; тржиште за опијум, дуван, памук, спилену и металну робу; више познатих дамија и ист. рушевина.

ИСХЕМИЈА (грч.), локална анемија неког ткива или органа, последица препреке у крвотоку; ако је крвоток потпуно заустављен у дотичном пределу, ткиво изумире (некроза).

ИСХОД исходште, излазак; свршетак; у мат.: почетак → координатног система.

ИСХРАНА, 1 од осн. појава живота, део општег процеса измене материја (метаболизма), састоји се у примању хранљивих материја из спољашње средине; према врсти материја које примају разликују се: аутоτροφни организми, способни да се хране само неорг. материјама, хетеротрофни, упућени на готову орг. материју, посредно или непосредно пореклом од аутотрофних; у групу аутотр. организма спадају све зелене биљке, а од незелених само још неке врсте бактерија; хетеротр. су све животиње, а осим њих и остале незелене биљке; осим тога сви организми примају извесне неорг. материје (воду, извесне гасове, соли); биљке су од примарног значаја за одржавање живота у прир.; животиње не би могле да постоје без биљака; хранљиве материје које примају аутотр. организми садрже извесан број од 10 неопходних елемената: С, Н, О, N, S, P, K, Ca, Fe, Mg; изузев елементарног кисеоника и у неким изузетним случајевима елементарног азота (неке бактерије), биљке не примају материје у елемент. стању, већ у облику јонова у које су хранљиве соли дисоциране у воденом раствору; угљеник примају из угљен-диоксида, водоник и кисеоник из воде; све материје, било да су гасовите, тачне или чврсте, улазе у протоплазму само у раствору, а на основу физ. процеса осмосе и имбибиције (бубрења); код нижих организама, а и код многих водених организама више организације, примање хране се врши целом површином тела (бактерије, протозое, алге, гљиве, водене биљке, водене животиње); остали организми имају спец. органе подешене за примање хранљивих материја (нпр. корен, ризоиди, хаусторије код биљака); у вези с начином и. јављају се јасне разлике у форми организама с обзиром на њихову спољну површину; за разлику од хетеротр., чије је тело више масивно и с релативно малом спољном површином, аутотр. организми се одликују особито вел. спољашњом површином; код биљака се то огледа у разграњавању органа у све тање и мање делове, у њиховом спољштавању; с тако увећаном површином оне могу боље искористити хранљиве материје из земље и ваздуха. Начин и. значајан фактор у развију облика организама; хетеротр. биљке се прилижавају масивном телу животиња; начином и. се објашњава могућност опстанка биљака као утврђених организама; биљке су у стању да привуку себи хранљиве материје (дифузија гасова, течности); међутим животиње се морају кретати са места на место и на тај начин налазити храну; са слободним животом животиња свакако у даљој вези и развијање њиховог психичког живота; вел. површина тела аутотр. организама у вези и с примањем светлосних зракова, који су од битног значаја за синтезу орг. материје из анорганских. **И. животињска**, јако разноврсна према прир. хране и начину узимања; по правилу храна чврста орг.; течну храну узимају углавном паразити; није искључено да се и многе водене животиње могу хранити орг. материјама раствореним у води; у погледу прир. хране коју узимају, животиње су: 1) омниворне, кад се хране и биљним и живот. материјама; 2) биљоједи (хербиворе); 3) месоједи (карниворе) и 4) сапрофаге, које се хране изумрлим биљним и живот. деловима; разлике у прир. и. праћене разликама у грађи органа за варење; многи живот. организми, нарочито биљоједи, прилагођени на 1 једину врсту хране (мофаге), док други нису вел. пробирачи (полифаге); и у погледу начина узимања хране постоје вел. разноликости: причвршћене водене животиње могу се хранити само храном коју им доносе водене струје; многе живот. врсте дробе претходно своју храну, док је друге гутају без претходног дробљења; паразитске животиње се хране телесним соковима, или ткивима домаћина; многи црвени паразити се хране течном храном коју налазе у преву домаћина. **И. деце**: обично се чине двојачке грешке: гладно и болесно дете не храни се довољно, а здра-

во се прехранује; дојенчад, која не сисају или се не хране довољно, често имају пролив, који ишчезава чим им се да више хране; деца оболела од дизентерије, ако се хране, оздрављују брже; дијабетична деца (→ шећерна болест) не смеју јести што би и колико би хтела, већ тачно одређене количине целог живота; исто тако срчани, бубрежни мали болесници, деца артритичара; за мало дете најбоља прир. и. → дојење; двоврсна и. сиса и кравље млеко, кад мајка нема довољно млека; вештачка и. примесује се ако је мајка болесна или нема више од 150 г млека за 24 сата; у том случају даје се само кравље млеко; првих недеља око 500-600 г (1/2 млека и 1/2 овосене каше или прокуване са 6% децјег шећера); у 1. месецу 680 г (1/2 млека, овосене каше или воде са 3% децјег и 2% обичног шећера); у 3. мес. 720 г (2/3 млека, 1/3 овосене каше или обичне воде и 3% децјег шећера); у 5. мес. 800 г (2/3 млека, 1/3 воде с брашном и 6% шећера, уз то још 30 г поврћа, 40 сока од воћа), у 7. м. 600 г чистог млека с обичним шећером, 100 г каше од гриза (са 100 г млека, 7% гриза, 5% шећера), 100 г поврћа, 50 г сока од воћа; у 9. мес. 500 г целог млека с 5% шећера, 100 г каше од гриза, 200 г поврћа, 50 г воћа; од 1 год.: 500 г целог млека с 5% шећера, 200 г каше, 200 г поврћа, 50 г воћа, 80 г хлеба; од 15. мес.: 400 г млека с 5% шећера, 200 г млечне каше, 200 г поврћа, 50 г воћа, 30 г хлеба; јаје (само жуманце у супи, каши, поврћу) може се дати старијем дојенчету, које нема егзема ни др. појава ексудативне дијатезе (→ лимфатично дете); у 2. год. месо 2-3 пута недељно, кувано, пасирано, или сирово на жару, дигерисе (али обазриво, јер веома тешка); поврће не треба пасирати после 14 мес. Код малог детета (2-5 год.) количина млека не сме бити већа од 500 г дневно; једанпут недељно само воће, а месо највише 2-3 пута; оброк од 10 сати и ужина треба да су мали; хлеб, воће, мало бутера, да не би покварили гл. оброке. Потребна количина хране 24 сата израчунава се још увек у → калоријама, али фал. много тачније хранити дете према 1 идеалној површини (Пиркеов систем и.). **II. човека** → храна. Равнотежа и., постоји кад састав организма неког живог бића, у одређеном размаку времена (у току 24 ч.), остаје квалитативно и квантитативно непромењен, или кад постоји константност телесне тежине; р. и. постиже се само оним оброком и. који даје организму потребну количину енергије (калорија) и потребну количину и каквоћу беланчевине, тј. који омогућава истовремено енергетску равнотежу и равнотежу азота (→ биланс азота).

ИТАКА 1) острво (95 км²) у Јонском М., постојбина Одисеја; стан. се бави земљр., сточарством (козе), виногр. и гајењем маслине; припада Грци; гл. место И. (5000 ст.). 2) варош (17 000 ст.) у државици Њујорк (САД); унив. и вел. библиот.

ИТАЛА, ст. превод Св. писма на лат. језику, употребљаван у сев. Афр., пре → вулгате.

ИТАЛИЈА, независна краљевина (310 137 км²) на Апенинском Пол., у Ј. Евр.; поред Апени. Пол. обухвата Сардинију и Сицилију с мањим о. у Тиренском М., на З; затим Јулиску Крајину, Ријеку с околином, Задар с околином и о. Прес, Лонињ и Ластово (који припадају В. П. и насељени су ривином Јел.); уз то И. заузела Родос и Додеканез у Егејском М. Са С ограђена Алпима, који је одвајају од Зап. и Ср. Евр.; средином се провлаче венци → Апенина; на унутарњој, зап. страни Апенина поред угашених и 2 жива вулкана (Везув, Етна); стога чести земљотреси; на тој страни, у ср. И., има и нјижих брежуљкастих предела (Тоскана, Лацијум, Кампанија); на С, између Алпа и Апенина, пространа лотоплина око р. Поа (Ломбардија), некада саставни део Јадр. басена, па је засуле алпске реке; јужније, на и. обали, брежуљкаста пол. Монте Конеро и М. Гаргано и заравњена Апулија, који по свом саставу припадају више В. П. у Ломбардији и у Ј. план. делу ср.-евр. клима, која

према Ј прелази у сред. (око Напуља и јужније); изузев р. Поа на С и Тиба и Арна на З, све остале р. мале; алиске р. се одликују вел. падовима; на подножју Алпа лепа и већа глацијална јез. (Мајоре, Комо, Гарда и др.), а јужније има и вулканских, кратерских јез.; вегетација у вези с климом; у рудном делу И. сиромашна; разликују се 2 прир. прир. површине: земљорадничка, у прим., Ломбардији, ниским брежуљкастим пределима и на ниским план. странама, и шумарско сточарска на високим план.; стан. (41,7 мил.) густо насељено; већином Италијани, мешавина многих досељених и романизованих народа; на С, у Трентину, има Немца; на И (у Јулиској Крајини, Ријени, Задру и на о.) превлађују Јел., а на Родосу и Додеканезу Грци; на ЈИ има Грка и Арбанаса; већина стан. кат.; око 56% стан. запослено у земљр., сточарству, шумарству и риболову; 23% у инд.; 10% у трг. и саобр.; земљр. интензивна (у прим. зони мотичка и терасаста), али неповољна, јер знатан део земљишта припада вел. поседима; у И. се експлоатишу једино сумпор (на Сицилији), жива (код Идрије) и графит, материјал (карарски мрамор); инд. се јаче развила на С, где има ел. енергије (текст., метала, машина, конзерве, хем. и бродоградња); саобр. (поморски, сухоzemни и ваздушни) веома добро развијен; управа: монархија с фашистичким режимом; престоница Рим; већи градови: Милан, Венеција, Трет, Вољона, Торино, Ђенова, Фиренца, Напуљ, Катанија и Палермо; колоније у Афр.: Триполис, Киренајка, Еритреја и Ит. Сомалија; од 1936. држи под својом окупацијом и Етиопију. У ст. в. И. била насељена разним народима од којих најважнији: Венети, Лигури и Италици (Латини и Умбро-Сабели); после 10. в. пре Хр. у њу се доселили још: Етрурци (Тусци), Грци и Гали; крајем 3. в. пре Хр. келом И. од Алпа до Тарентског Зал, заједно са Сардинијом и Корзиком, завладали Римљани; до 395. И. била саставни део простране Римске Царевине, а после њене поделе ушла у састав Зап.-рим. Царства, са чијом пропашћу (476.) нестало и њеног јединства и независности; после тога њом владали Херули (476-491.), И. Готи (491-555.), Виз. (555-568.) и Лангобарди, који отели од Виз. војводице сев. Ит., Тоскану, Сполето и Беневент, али морали да јој оста-

ве остале делове: против њих папе позвале у помоћ Франке; Пипин Мали заузео Емилију, Пентаполу и Рим (755.) и ударио темељ папској световној моћи; Карло Вели. освојио Лангобардију и крунисао се прво за краља И. (774.), а затим и за рим. цар. (800.); приликом поделе његове државе (верденски уговор, 834.). И. заједно с Бургундијом, Лотрингијом и Ниским Земљама припала Карлову унуку Лотару; у то време И. се делила на: → Папску Државу, виз. земље и Ит. Краљевину која захватала негдашње лангобардске земље; виз. део И. у 10. в. опустошили Сарацини, који заузели Сицилију, Сардинију и Калабрију; Виз. позвала против њих Нормане, чији вођи (Роберт Гвискар и Руђер) заузели за свој рачун војводине Сполето, Беневент и Ј. И.; Руђер II додато томе Напуљску Војводину и образовао Краљевину Двеју Сицилија (1130.); по изумирању нормандиске династије ова краљевина припала нем. династији Хоенштауфена, затим Карлу Анжујском и најзад арагонским владарима; Ит. Краљевина се распала одмах по изумирању династије Карла Вели. (875.), јер се ит. грофови и маркграфови, догле краљеви чиновници, прогласили за наследне и отпочели међусобне борбе; то искористио нем. краљ Отон I Вели., на синахо преко Алпа, заузео с. И. и крунисао се за рим. цара (962.); у 11. в. лангобардски градови, под утицајем комуналног покрета, збацили власт владара и образовали слободне рпб.; у 12. в. нем. цар Фридрих I Барбароса их поново потчинио, али је после сукоба с папом био и сам побеђен (код Лејана, 1176.) и принуђен да им призна аутономију; у току борбе између Фридрихових наследника и папа, стан. с. И. се поделило на 2 странке (→ гibelino и gwelf) између којих раздор није престао ни у 13. и 14. в.; сит. нереда, народ онда пристао уз заповеднике градске и најамничке вој. (градске капетане, подестате, кондотјере), па им помагао да укину рпб. и осигују апсолутне монархије (Лука, Парма, Милано); наредо с тим јавила се и тежња за уједињењем коју искористило неколико градова (Вен., Ђенова, Милано, Фиренца), који претворени у моћне државне и култ. средишта; крајем ср. в. избила борба Фрц. и Шп. око превласти у И.; у њој победила Шп. и сачувала свој утицај до 18. в., кад њену улогу преузела Аустр.; у доба фрц. револуције с. И. заузели Французи и образовали у њој Цисалпску Рпб. (1797.), а Вен. предала Аустр.; Наполеон заузео целу И., укинуо у њој феудализам и давао је на управу својим рођацима; бечки конгрес поделио И. на 7 државица, од којих 3 биле слободне (Сардинска Краљевина, Краљевина Двеју Сицилија и Папска Држава), а 4 под влашћу Аустр. (Ломбардско-Вен. краљевина, Тоскана, Парма и Модена), која завела ст. режим; незадовољни оваквим решењем, Италијани почели да оснивају тајна удружења (карбонари) и да дижу устанике (у Напуљу 1820., у Пијемонту 1821., у Модени и Парми, 1831.) у жељи да народу врате одузете слободе, а И. уједине, али их Аустр. пречила војском; кад увидели да тајним удружењима и устанцима не могу учинити ништа, ит. патриоти се прикључили у 2 групе: републиканце и реформисте, па заједнички прегли да изврше препород народа (ризорђименто) и да га припреме за уједињење; од 1846. реформисти стекли савезника у папи Пију IX, под чијим утицајем у слободним ит. државицама заведен уставни режим; даљи рад у том правцу прекинула јулска револуција у Паризу и мартовска револуција у Бечу (1848.), које утиле Италијанима наду на ослобођење и уједињење; под њиховим утицајем избили устанци у Милану (18./3. 1848.) и Вен.; устанцима притекли у помоћ и владари слободних држава (Карло Алберто, Фердинанд II и папа), али аустр. маршал Радецкий потукао Карла код Кустоце; и Карлов покушај да отргне с. И. од Аустр. свршио се н. поразом код Новаре (1849.) и његовом абдикацијом; на сардински престо дошао његов син Виторио Емануеле II који, са својим мин. Кануром, придобио Наполеона III да му помогне; у рату (1859.) савезници потукли Аустр. код Солферина и Мађенце и нагнале је да се одрекне с. И., наузев Вен.; Фрц. за то добила Савоју и Ницу, а Виторио Емануеле Ломбардску Низију (одузету од Аустр.) и Тоскану, Парму и Модену, које се после рата ујединиле са Сардинијом; Краљевину Двеју Сицилија одузео од Франческа II Ђузепе Гарибалди (1860.) и придружио је Сардинији; у томе му помагао и Виторио Емануеле, који при пролазу кроз папску државу заузео Марке и Умбрију; после тога скупштина прогласила уједињење И., а Виторио Емануела за ит. краља (1869.); Венецију И. добила као пруска савезница после пруско-аустр. рата (1866.), мада у њему потучена и на суку (код Кустоце) и на мору (код Виса); Рим остао ван уједињене И. до 1870.; кад Фрц. пову-

кла из њега своје трупе које чувале папу, Виторио Емануеле га заузео и тамо пренео своју престоницу; од 1881. И. отпочела освајање колонија и заузела Сомалију и Еритреју, али после пораза код Адуе (1896.) морала да се одрекне даљих завоевања на тој страни; до н. завоевања дошло тек 1911-1912., кад И. отргла од Тур. Триполис; у свет. рату И. била најпре неутрална, затим (спролећа 1915.) ступила на страну Антанте и по закључењу мира добила Истру, Горницу, Градинску и Ј. Тирол; од 1920. И. захватили раднички немири; њима стала на пут фашистичка странка под вођством Мусолинија, који заузео Рим (31./10. 1922.), узео власт у своје руке, завео диктатуру, фашизирао целокупан држ. и јавни живот, склопио с папом → латерански уговор (1929.), извео наоружање, напао на Етиопију (1935.) и окупирао је. *I. fara da se*, девиза ит. борбе за уједињење почетком 19. в., док се веровало да се И. може сама ослободити; али после пораза у ратовима с Аустр. (1848. и 1849.), Кавер почео политику наклањања на јаче силе. **Италијани**, ром. народ у И. и на о. Корзици (преко 41 мил.), у суседним деловима Фрц. и Швајц. и вел. Број исељених по земљама с. Афр. и у С. и Ј. Амер. (свега И. преко 47 мил.); у Југосл. 12 800; иако у састав ит. народа ушли различити расни (алпски и медитерански) и етнички (ариски Италијанци, неариски Етрурци, затим Грци, Готи, Лангобарди и др.) елементи, од свих народа ром. порекла И. имају највише ром. обележја; у животу и обичајима много остатака из давне старине, нарочито из рим. доба, особито у начинима обрађивања поља, винограда и воћа, па онда у агр. односима. наводњавању и др.; исхрана скромна; нар. пошље готово све из новијег времена; код И. на Корзици се одржава обичај крвне освете; по вери су кат., али у народу очувана многа прехришћ. веровања; имају богату ум. и књиж. **Италијанизми**, речи и начини узети из ит. језика, као: ура (час), дунта (врх), пјат (тањир) и др.; има их много у језику дубровачких песника и говору варошана на нашем Првм. **Италијанска гуска**, пореклом из Ит., ср. величине, бела, врвеношарцаста кљуна; укусна меса, одлична носила, лоша мати. **И. Језик**, спада у породицу ром. ј.; као и остали ром. ј., постао из говорног лат. ј. (романио), примљеног у наслеђе од ст. Римљана; само, како је Ит. била непосредна наследница ст. Рима, у њој се употреба лат. књиж. ј. одржала много дужи него у ма којој др. од осталих ром. земаља; због тога и књиж. и ј. постао много доцније него многи остали јужноевр. ј.; први почеци књиж. и ј. јављају се тек средином 13. в., када су поједини књиж. почели писати на својим локалним дијалектима; тих дијалеката било много, али се међу њима још крајем 13. в. почело истицање тзв. тосканског наречје (Фиренца и њена околна); захваљујући својој изванредној гипкости и мекоти, тоск. дијалект брзо потиснуо све остале; када се укоро јавио и највећи ит. песник, Фирентинац → Данте Алигијери, тоск. наречје однео коначну победу и оно основа и данашњем и. књиж. и држ. **И. књиговодство**, облик → двојног књиговодства. **И. књижевност**, дели се обично на векове који добивају своја имена према броју навршених стотина (нпр. 14. в. *trecento*, 15. *quattrocento*); у Ит. живела традиција ст. лат. јез. и књиж. дуже и јаче него у ма којој држави ром. земљи и стога се и. к. јавила на нар. језику сразмерно доста касно; тек средином 13. в. јавља се прва тзв. сицилијанска песничка шк., уствари одјек савр. провансалске трубадурске поезије; крајем 13. в. развија се слична к. и у горњој Ит.; од песника тог доба најпознатији Гвидо Гвичинели, ког ће доцније Данте означити као оснивача тзв. «и. слатког стила» у и. поезији; отприлике у исто доба падају и почеци прозне и. к. на нар. језику. **14. в. (*trecento*)**, златно доба и. к., испуњују својим радом вел. имена: → Данте, Петрарка и Бокачо, истовремено 3 највећа и најориг. претставника и. к. уопште; сваки од њих поставио својим делима неупотижне узоре према којим ће се доцније развити цела и. к.; њихова вел. заслуга још и у томе што су ударили темеље тзв. → хуманизму, преко којег ће доћи до препорођаја целе евр. к. и културе. **15. в. (*quattrocento*)** је доба бујног цветања хуманизма; на дворовима и. војвода осн. се нарочите акад. за проучавање грч. и лат. језика и к.; упоредо с овим цветањем хуманизма, развија се даље к. на нар. језику; у Напуљу се нпр. јавља читава шк. подражавалаца Петраркине љубавне поезије, тзв. *страмбојста*, међу којима најпознатији Серафино од Аквиле и Антонио Тебалдео; Бокачо и његов Декамерон такође имају своје последнике (Ф. Сакети, А. Пучи и др.), али најкарактеристичнији претставник овог доба тоскански кн. Лоренцо де Медичи, који је у свом књиж. раду измирно хуманизам са песничтвом на

нар. језику. У 16. в. (*cinquecento*), који би се могао назвати и доба препорода (ренесансе), и. к. догматске врхунац у развоју којем су дали правац Данте, Петрарка и Бокачо, а нарочито последња двојица; у лирској поезији дошло најпре до обнове петраркизма; најистакнутији лирски песник тога доба Пиетро Бембо ослободио у многим љубавну поезију од претрпаности и извештачености, у коју су је одвели страмбонисти, и вратио чистом петраркизму; епока поезија, која је још у 15. в. имала одлични претставника у М. Бојарду, дошла сада до свог врхунаца у делима Л. Ариоста и Т. Таса; проза такође напредовала и имала одличних претставника (М. Бандело и др.); од драмских радова нарочито се развила комедија која се делила на народну к. («*commedia dell'arte*»), која је постојала и у ранијим в., и «учену к.» («*commedia erudita*»), постала тек у 16. в.; у трагедији обрађивани обично мотиви из ст. грч. и рим. трагедија и по угледу на њих; нарочито омиљена пасторална драма, саставни део дворских свечаности (Аминта од Т. Таса, Верни настир од Ђ. Гваринија и др.). 17. в. (*seicento*): још у 2. пол. 16. в. почела на и. к. утицати у вел. мери тзв. кат. реакција или контрареформација (1 од првих жртава тог покрета био и сам Т. Тасо), али кобне последње осетиле се тек у 17. в.: претерана строгост, верски фанатизам и искључивост довеле до хинокризиса, притворности и лажног бигогизма у целом духовном животу, па услед тога и к. изгубила искреност, непосредност и праву ум. инспирацију; место тога дошли кишеност у форми, злоупотреба песничких фигура и вербализам; све те слабе стране и. к. 17. в. огледају се најбоље у раду најпознатијег песника тога доба Ђан-Батиста Марина, по ком и цело ово доба названо маринизам; већина осталих песника и књиж. тог доба била мање или више под утицајем Марина; вел. напредак у том погледу није учинио чак ни гл. супарник Маринов Габријеле Кијабрера, који је без већег успеха покушао да изведе реформу савр. и. к. песничтва. У 18. в. (*settecento*) и. к. се нешто поправила: додуше, лирска поезија стајала још горе него у 17. в., али зато почели јако напредовати остали књиж. родови; тако нпр. комедија добила свог најбољег претставника Карла Голдониа, ког с правом називају «ит. Молијер»; тако исто трагедију, која најпре почела подражавањем фрц. писаца (Шилионе Мафеи), подигао на завидну висину Виторио Алфијери; 18. в. је, најзад, и доба вел. напретка историографије и научне к. (А. Муратори, Ђ. Тирабоски и др.). 19. в. (*ottocento*), доба буђења нар. свести, нац. препорођаја, који се и у Ит. зачео под утицајем фрц. револуције; још се В. Алфијери ватрено залагао да својим делима пробуди учмали дух својих земљака и постакне их на борбу за нар. ослобођење; тај рад наставили с много више успеха најистакнутији и. к. песници из почетка 19. в.: Уго Фосколо, Силвио Пелико, Винченцо Монти и др.; уз то јавила и реакција на тадашње ројско подражавање страних к., у 1. реду фрц., и жеља за обновом ст. оригиналне и. к.; резултат тих и. к. настојања најбоље се огледа у делима Ђакомо Леонардија, највећег песника тог доба; с друге стране дошао и утицај енгл. и нем. романтизма, и плод тога утицаја био највећи ит. романиста А. Манцони; средином 19. в., за све време док су трајале полит. борбе око ослобођења и уједињења Ит., и. к. сва у служби тих борби; н. ера у развоју и. к. наступа тек са појавом Ђ. Кардучија, чије име доминира у поезији све до почетка 20. в.; уз то почиње и силан развој књиж. критике и књиж. ист. (Франческо де Санктис, А. Анкона, Л. Сетембрини и др.); упоредо с тим јављају се и претставници новијег романа и приповетке (Ђовани Верга, Едмондо де Амичије, Матилда Серао и др.), чији рад заседа и у 20. в. Почетком 20. в. (*novocento*) и. к. наставила донекле традиције писаца из 19. в.; у лирској к. нпр. осећало се још увек присуство вел. Кардучија († 1907.) и његовог најистакнутијег ученика Ђована Паскола († 1912.); у прозној к. тзв. → веризам, који започео још Ђовани Верга, наставила Матилда Серао, Г. Дануџио и др.; песници и писци који су започели свој рад још крајем 19. в. (Ј. Пирандело и др.) дају цуну меру, развијајући свој рад према потребама и. к. доба; истовремено, међутим, јавиле се и н. естетске теорије и н. погледи на к. и ум. (спиритуализам, идеализам, футуризам, експресионизам и др.), чији гл. претставници Бенедето Кроче, Ђовани Пагини, Т. Маринети и др.; ово доба дало и већи број истакнутих жена-писаца (Грација Деледа, Ада Негри, Амалија Гуљелминети и др.). И. к. коком → легхорн. И. магарач, евр. типа, распрострањен у целој И.; вел. раста до 150 см; крупних ушију и ногу; затвореномрк с бледим сенчењем око уста, очију и по трбуху између ногу; снажан за товар и вучу, и искоришћаван за приплод мазги. И. музика

имала је до 11. в. претежно прк. карактер; у 11. в. Италијани почели активније да раде и на световној м. у том погледу први се истакао Гвидо од Арета (995.-1050.), који је радио на солмизацији и линиском систему; у 13. в. Петар де Круче се истакао радом на мензураљном нотном обележавању, а Петар Казела писао је мадригал; у 14. в. у Фиренци су се јавили композитори канцона, ум. мадригала, обично двогласних или с пратњом инструмената, трогласних качија, н. балада и миса у н. стилу; гл. композитори тога века били: Јакопо ди Болоња и Бартоломео ди Падуа; 15. в. је дао фротолу, вишегласну песму лирског карактера, зборник Скварчијалупи с многим и. оргуљским композицијама, и нотни штампаше које је пронашао О. Петручи (1498.); у исто време се јавили теоретичари: Тинкторио (1446.-1511.) и Франческо Гафор (1451.-1522.); у 16. в. у муз. стварању играли видну улогу композитори вен. шк.: Вилард, Чипријан де Рол, Порта, Габријели и др.; у то време достигао врхунац вокални прк. хорски стил, нарочито у делима Палестрине (1514.-1591.), Анимучија, Виторије, Нанинија; у погледу вокалне и инструменталне м. истакли се: Клаудио Меруло (1533.-1604.), Андреа Габријели (1510.-1586.), Ђовани Габријели (1560.-1612.), Ђовани Кроче (1560.-1609.), као и мадригалисти; Лука Моренцио (1550.-1599.), Ђезауло (1560.-1614.), К. Феста, Орацио Веки и др.; почетком истог века осн. и 1. конзерваторијум у Риму (1537.), а јавно се рад и на ораторијуму (Нери, Анилучио) и истакао се као теоретичар Ђузепе Царлино (1517.-1590.), осн. модерно схватања о хармонији; 1. половина 18. в. протекла је у знаку монодије, рађања опера и речитативног стила; тај покрет се јавио у Фиренци и познат је под именованом фирентинске камерате; циљ му је био да оживи ст. грч. драму у вези са м.; услед тога одбачен контрапункт и започет рад на соло-песми уз пратњу инструмената на хармониској основи; у том правцу су радили: Пери (1561.-1633.), Качини (1550.-1618.), Монтеверди (1567.-1634.) и др.; ораторијум, кантату и мотет писали: Кавалијери († 1602.), Вијадана († 1627.), Карисими (1604.-1674.), Алери (1568.-1652.), а инструменталну м.: Фрескобалди (1583.-1644.), Марини, Меруло и др.; у 2. половини овога века на опери радили Кавили, Јегренци, Чести, Лоти, Ланди, Роси, Стефани, Мацоки, Абатини, Провенцале, А. Скарлати (1659.-1725.); на инструменталној м.: Витали, Басани, Стефани, Корели, Паскани, а на прк.: Бернабеј, Кацати, Беневолди, Вај и др.; 18. в. довео до господарења неаполитанског оперског стила и до развоја инструменталне м. и ораторијума; оперу су компоновали: А. Скарлати, Порпора, Винчи, Јомели, Перголези, Логрошино, Лоти, Галули, Вивалди, Боноинчини, Чимароза, Траета, Пичини, Сарти, Сакини и др.; инструменталну м.: Вивалди, Верачини, Ђемјинозини, Тартини, Лакатели, Д. Скарлати (1685.-1537.), Клементи (1752.-1832.), Вјоти (1753.-1824.), а духовну м.: Дуранте, Калдара, Перголезо, Астарга, Марчело, Мартини и др.; најзад 19. в. био век борбе нац. шк. с и. музичким утицајем, развоја симфониске и камерне м., појаве романтизма и индивидуалног стила; најпознатији композитори овог доба су: Росини, Дониџети, Белини, Верди, Паганини, Маскави, Бузони, Пучини, Волф-Ферари, Малипјеро, Леонкавало, Казела, Пинцети, Респиги, Мартучи, Згамбати и др., од којих неки иду већ и у наше школе; у погледу инструменталне м. и. м. је до почетка 19. в. била под нем. утицајем, а почетком овог в. је потпала под утицај фрц. и рус., односно неокласичара и импресиониста; група «авангард» (Малипјеро, Казела и Пинцети) радила још пре рата на и. нац. муз. стилу, што сад настављају Да-Сабато, Телеско, Томазини. И. стил већа одликује се кратким и брзим завеслајима; чамач црвени у трајцима. И. уметност је наследница рим. ум.; развијала се под утицајем виз. и ант. ум.; одликује се монументалношћу, јасноћом и пластичношћу, с нарочито развијеним осећањем за склад; у архт. ср. в. владао ром. стил, с богатим украсима, одвојеним торњевима (катедрали у Пизи и др.); готика примљена из Фрц., и више спољно, помешана с ром. стилом (катедрали у Фиренци, Дуждева палата у Миланима и др.); у пластици Николо Пизано под ант. утицајем, а његов син Ђовани најзначајнији претставник готике; у сликарству: Чинмабуе, Ђото, фирентинац Оркања и сијенска шк. (Симоне, Мартини, Јогенцети), отварају н. путеве ослобађајући се виз. уочености и апстрактности; тим утврвн пут и. к. ренесанс (обнов), која имала пресудан утицај на целокупан развој евр. у. Рана ренесанса (кватроченто, 15. в.) са седиштем у Фиренци; у архт.: Брунелески, Микелоци, Алберти; у вајарству: Гибрети, Донатело, Верокио, Лука дела Робиа; у сликарству превлађује реализам: Масачио, Учело,

Филиппино, Липи, Ботичели, Гириандајо; у Умбрији: Пентурикио, Перуђино, Сињорели; у Г. Ит.: Мантења. Пуна ренесанса (чинквеченто, 16. в.) с вођством Рима: Браманте, Леонардо да Винчи, Рафаел, Ко-рело, Миселанджео. Позна ренесанса с вођством Милетака: Борђоне, Тицијан, Веронезе, Палма Векнио, Тинторето. У бароку се истакли: Караваџо, Гвидо Рени, Рибера, Салваторе Роза, Тиеполо. Од краја 18. в. влада классицизам и настаје пуно опадање, па се затим јављају футуризам, кубизам.

ITALICUM (ius), у рим. праву правни положај непокретног имања у ит. покрајинама (насупротив пров. ван Ит.): ослобођење од порезе, отежавање преноса својине итд.

ИТАЛИЦИ, опште име најстаријег ист. становништва ср. Ит., индоевр. порекла; делили се на **Латине**, настањене ј. од р. Тибра, и **Умбро-Сабеле** (Умбри, Сабинјани, Самнијани, Марси и др.), растурене по падиницама ср. дела Апенина.

ИТАЛИЗАМ, мишљење да се грч. слово η (ета) има да чита по новогрч. изговору као и, за разлику од → етанизма; и. у употреби у нгрч. и у нашим и. крајевима.

ITE, **MISSA EST** (лат.: идите, свршио је, тј. збор), речи које изговара кат. свешт. одн. ђакон на крају мисе окренут народу; изоставља се на миси за мртве и за време корпзме.

ИТЕМИ → Камчадали.

ИТЕРАЦИЈА (лат.), понављање. **Итеративни глаголи** → глагол.

ИТЕРБИЈУМ (Ib) хем. елемент из групе ретких земаља.

ИТИЛ, по грч. митол. јединац Аелоне, која завила Ниоби што има много синова, па хтела њеног најстаријег сина ноћу убити, али забуном пробола свог властитог; из самилости претворно је Зеве у славуја.

ИТИНЕРАРИ (лат.: itinerarium), путописи и карте с ознаком станица; I. Antonini, списак рим. путева, око 300. г.; I. Hierosolymitanum, списак места на путу Бордо-Јерусалим у рим. доба.

ИТОН (Етон), варош (3000 ст.), на р. Темзи; најстарија лат. шк. у Енгл. (И. колеџ).

ИТРИЈУМ (У), хем. елемент из групе безбојних тровалентних земаља; атом. теж. 88,7; његов оксид и соли безбојни.

ИТУРБИД Агостин (1783-1824.), мексикански ген. и цар (1821-1823.); стрелан кад је поново покушао да се дочепа престола.

ИТУРЕЈА, ст. обл. у Пр. Аз., сев. од Палестине.

ИВНДИЈА (тур.), 3. мусл. молитва у току дана, пада подне подне.

ИФИГЕНИЈА, кћи → Агамемнона; због српбе Артемиде, његова флота није могла да крене из Аулиде на Троју; пророк Калхас изјавио да ће се богиња одљутити ако Агамемнон жртвује И.; кад је он хтео то да учини, Артемида заменила на жртвенику И. срном, а њу однела у далеку земљу Тауриду; ови мотиви често обрађивани у књиж. (Еурипид, Расин, Гете).

ИФИКРАТ, агински војсковођ из 4. в. пре Хр.; погубио Спартанце 390. пре Хр., умро као изгнаник у Тракији.

ИФЛАНД Вилхелм (1759-1814.), глумад и драматичар; највнени нем. глумад свог века, борац за Шекспира и реализатор нем. класика на сцени; одличан и као теоретичар поз. ум.

I. N. S., 3 прва слова Исусова имена на грч., различно тумачена, нпр. грч.: Језус, Христос, Сотер. Исус, Христос-спаситељ; Jesus hominum salvator = Исус спаситељ људи, In hoc salus = у овоме је спас, In hoc signo (vinces) = у овом ћеш знаку победити итд.; налази се као Христов монограм на разним литург. предметима.

ИХТИ- (грч. ихтис: риба), предметак у сложеницама са значењем: рибањ, у вези с рибама. **Ихтиодонти**, зуби фосилних риба. **Ихтиоза**, урођено кожно обољење; кожа јако суха, перута се и сва је испупана. **Ихтиод**, мрка густа течност; добива се сухом дестилацијом из битуминозних шкриљца који садрже фосиле риба; садржи сумпора; употребљава се као лек код кожних и ж. болести. **Ихтиолити**, фосилни, окамењени остаци риба, који се налазе у стенама.

Ихтиологија, наука о → рибама. **Ихтиосаури**, риблики рептили дуги 1-10 м, који су живели у водама од горњег тријаса до горње креде, а били нарочито јако развијени у Јури. **Ихтиофаги**, име којим ст. народи називали стан. с обала Перс. Зал. **Ихтис**, риба као символ Христа у прва хришћ. времена, настало по почетним словима: Исус, Христос, Теу, Иос, Сотер (И. Хр. божи син, спаситељ).

ИХТИМАН, варош (5400 ст.), у и. Буг., на јз. подножју Ср. Горе, на жел. прузи Софија-Пловдив, усред Ихтиманског Поља; у околини земљр.

ИХШИДИТИ, мусл. (тур.) династија која владала (935-969.) Ег. под врх. влашћу Абасида.

ИШИЛИЈЕ I Спурije, I од пласејских вођа у ст. Риму; одвео народ на Св. Брдо; на његов захтев уведени нар. трибуни, 496. пре Хр. 2) Луције, нар. трибун из 456. пре Хр.; вереник Виргиније; помогао њеном оцу да побуни народ против децемвира и добио од народа право да станује на Авентину и додељује тријумф победницима.

ИЧКОВ МИР, склопио га Петар Ичко, Србин Македонац, с много знања и веза, I од гл. организатора I. устанка и његов дипломат; послан 1806. на Порту, да води преговоре за мир, постигао доста лепе резултате, али се за време преговора изменила ситуација; Тур. ушла у рат с Рус., која позивала Србе да јој се придруже и учествују у борби; Срби се одлучили за Рус. и одбили све што је Петар изразио; после се кн. Милош вратио на те одредбе, трудећи се да их оствари.

ИШИЈАС (грч.), исхиадична неуралгија, живчано обољење с боловима дуж исхиадичног живца, од крста задњом страном ноге ка стопалу; болови се обично јављају у нападаима или се повремено појачавају, нарочито ноћу; узроци: назеб, седење на хладном предмету, повреде живца, тровања алкохолном, никотином, разним металима, гихт, шећ. болест, сифилис, тбк., инфлуенца, маларија и запаљиви процеси у карличној дупљи, трудноћа, промене на кичменом стубу, карличној кости итд.; траје недељама и месецима, лако се повраћа; и. с обе стране обично знак некое др. тешке обољења; лечење: мировање, знојење, промена топлоте, вакцинеурни итд.

ИШИМ, р. у Сибиру, извире у Киргиским Стенама, улива се недалеко од Тоболска у Иртинг с л. стране; дуга 2400 км, у доњем току пловна.

ИШИРКОВ Атанас (*1868.), буг. географ, проф. унив. у Софији; написао већи број дела о Буг. и др. балк. земљама; Западне области буг. земље, Зап. Тракија, Прилог етнографији Македоније, Добруџа, Град Солун, Казанк, Лом, Ловеч и Ловчанско, Град Софија и др.

ИШКА, д. притока Љубљанице; улива се у Љубљанском Бару; дуга 27,5 км.

ИШЈ, бања (11 000 ст.) у Аустр. на р. Трауну; ранија летња резиденција аустр. царске породице.

ИШТАР, асирско име за богињу → Астарту.

ИШТВАН I Миклош (1538-1615.), мађ. дипломат и историк; учествовао у ратовима против Турака, а и на хрв. саборима; написао вел. дело: *Panoni historiarum de rebus hungaris libri XXXIV*, у којем изложио ист. Мађара и земаља које су са њима биле у вези (1490-1606.). 2) → Стеван.

ИШЧАСЕЊЕ (luxatio), померање зглобних површина, које губе нормалан однос међу собом, најчешће последица удара или пада (трауматична л.), или у току извесних обољења зглобова, када у зглобној чаури има течности (патол. л.); у оба случаја могућа непотпуна (сублуксација); знаци: изобличеност зглоба, нарочити положај уда, бол, смањено или онемогућено кретање; лечење: сваки зглоб се може ишчашити у неколико правца, свака врста и захтева спец. метод за враћање (репозиција); по редукцији уд се фиксира завојем за неколико дана, затим масажа.

ИШЧИЦА, д. притока Љубљанице; извире на ј. ободу Љубљанског Варја, а улива ј. од Љубљане дуга 22,8 км.

Ј

Ј, ј 1) 11. слово ћирилице, Вук га узео из латинице («јота»), где је 14.; сонант. 2) **Ј**, знак за хем. елемент јод.

ЈА 1) лична заменица I. лица, 2) скуп појмова које свесна особа има о самој себи; у том смислу значи

самосвест (нпр. ја сам професор); осим тога ј. значи онај субјект коме I особа у самопознавању придаје горе означене и др. предикате; такав појам још није ни у флз. ни у псих. тачно дефинисан; метафизичари (Лајбниц, Хр. Волф и др.) уче да је индиви-